BOGEN OM ÅRHUS FRISKOLE

BODIL NYGAARD
&
KAREN KLITGAARD POVLSEN

Vi håber, at bogen kan få mange til at mindes og andre til at overveje dette eksempel på lilleskolehistorie i Danmark, en brik i dansk skolehistorie og dansk pædagogisk udvikling. Med et skolesyn, der bliver angrebet fra flere sider i dag. Selv om Århus Friskole hedder en friskole og altså med sit navn pejler i retning af den grundtvigianske tradition for frie skoler, så er den – på godt og ondt – en lilleskole. Det er vores ønske, at bogen vil blive læst som et billede på, hvad lilleskolepædagogikken betød og kan komme til at betyde fremover ...

– skriver forfatterne i forordet

ÅRHUS FRISKOLEs historie fortælles af mange stemmer, der tilsammen giver et broget billede af en anderledes skole. Bogen bygger på interviews og erindringer, referater, sange, skoleblade, målsætningsdebatter og pædagogiske rapporter – og er illustreret med en mængde fotos og tegninger. Et lille udpluk af skolens traditionsrige musik- og sangskat kan høres på en cd, der er indsat bag denne flap.

Bodil Nygaard, f. 1947, lærer, kulturkonsulent, tegner. Lærer på Århus Friskole 1976-1988, forælder 1983-1999, medlem af Århus Friskoles Venner og tilsynsførende på skolen.

Karen Klitgaard Povlsen, f. 1952, lektor, ph.d. på Aarhus Universitet, bestyrelsesmedlem på Århus Friskole 1980-93, forælder 1980-2000, medstifter af Århus Friskoles Venner 1996.

Ivalo Falk har været igangsætter, inspirator og konsulent på bogen.

BOGEN OM ÅRHUS FRISKOLE

✳

MORGENSANG

Jeg springer ud af sengen.
Morgenmaden ska' sluges,
så man ka' komme af sted.
For ellers kører bussen,
og det er sørgeligt og trist,
og så kommer man ikke i skole!
Og det er sørgeligt og trist.
Morgen, det er morgen.
Morgen, det er morgen.
En ny dag er begyndt!
En ny dag er begyndt!

Kraka Jørgensen &
Maja Grundtvig Poulsen,
1979

BOGEN OM ÅRHUS FRISKOLE

*

BODIL NYGAARD

&

KAREN KLITGAARD POVLSEN

KONSULENT: IVALO FALK

KLIM

© Forlaget Klim & forfatterne 2005

Sats: Bembo & Wade Sans Light, Klim
Tryk: Narayana Press, Gylling, www.narayanapress.dk
Indbinding: Damms Bogbinderi, Randers

ISBN: 87-7955-193-9

1. udgave, Århus 2005

Forlaget Klim
Ny Tjørnegade 19
DK-8200 Århus N
Tlf.: 86 10 37 00
Fax: 86 10 30 45
www.klim.dk

BOGEN ER UDGIVET MED STØTTE FRA

ÅRHUS FRISKOLE
ÅRHUS FRISKOLES VENNER
AAGE OG ULLA FILTENBORGS FOND AF 8. NOVEMBER
UNDERVISNINGSMINISTERIETS TIPS/LOTTOMIDLER

Alle rettigheder forbeholdes.
Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele deraf
er forbudt uden forlagets skriftlige tilladelse ifølge gældende dansk lov om ophavsret.
Undtaget herfra er korte citater til brug i anmeldelser.

INDHOLD

FORORD

*

EN FRI SKOLE

Første skridt 11 – Landsbyskole i Egå 13 – Dem, der begyndte 14 – Enelærer 16 – Næste stop: Brendstrupvej 17

MARSELISVEJ

Under eget tag 18 – Ny lærer og én, der går! 20 – Vandring på Hærvejen 22 – Udkast til målsætning 25
Ny leder og flere lærere 26 – Det levende ord 28 – Billedkunst med sand og fjer 30 – Jazz og danske sange 32
Teater eller musik? 33 – Ud i det blå 37 – Børnene ta'r ordet 38 – En haves forvandling 38 – Skoven 39
For snævre rammer 40 – En lille skole? En stor? 41 – Søholmvej 13 43

*

SKOLEN I STAUTRUP

En besværlig bygning 44 – Nye elever, nye forældre 46 – Børnehave- og andre klasser 48
Den ideelle legeplads 50 – Skoven og søen 54

SKOLEVEJEN

Langt ud på landet 56 – Skolens egen bus 57 – Slut! 58 – Forskellige normer 59 – En afskedsfest 61

BYGGERI OG SKOLELIV

Forældre som skolebyggere 62 – Ny rød gruppe og musikrum 62 – Ombygning i gul gruppe 65
Rød gruppe rører på sig 66 – Sparetider og rockwooldrys 66 – Byggeri igen 68 – Lærerværelset 70
Udvidelse i 2001 72 – Kasser! 74 – En lokal skole med fritidsordning 76

GUL GRUPPE SPISE! BLÅ GRUPPE SPISE! RØD GRUPPE SPISE

Madhold på Søholmvej 189 – Køkken med forhindringer 190 – Kaospiloter? 191 – Et superkøkken, en superkok 194

DYREHOLD

Kæledyr? 196 – Hønseri 197 – Klappegrise og flæskesteg 198

SKOLEN, BYEN OG VERDEN

En udadvendt skole 200 – Fredssang og samfundssatire 200 – Ud i praktik 202 – Forgreninger 206
Gæster 207 – Venskabsklasser 209 – Mange kulturer 210

REJSERNE

Med Opel Blitz til Paris 212 – Skolekontakter 214 – Stadig fjernere rejsemål 215
En rejsende Friskole 218 – Globetrottere 223

ALL RIGHT!

All right 228

*

APPENDIKS

Hvor blev de af? 232 – Billedliste 236 – Indhold på CD 238

MORGENSANG

Jeg springer ud af sengen.
Morgenmaden ska' sluges,
så man ka' komme af sted.
For ellers kører bussen,
og det er sørgeligt og trist,
og så kommer man ikke i skole!
Og det er sørgeligt og trist.
Morgen, det er morgen.
Morgen, det er morgen.
En ny dag er begyndt!
En ny dag er begyndt!

Kraka Jørgensen &
Maja Grundtvig Poulsen,
1979

Århus Friskole 2004

Bag i bogen findes en liste over fotografer.
Der er dog medtaget langt flere fotos, illustrationer og andet materiale,
end vi har kunnet sætte navn på, så derfor –

STOR TAK TIL ALLE JER,
SOM VI BRINGER FOTOGRAFIER AF,
HVIS TEGNINGER ER MED
OG HVIS SANGE OG BIDRAG,
VI HAR MEDTAGET I BOGEN!

I billedteksterne har vi med enkelte undtagelser valgt ikke at nævne navne.
Det har vist sig umuligt at identificere alle. Da vi ikke vil forbigå nogen,
har vi måttet overlade det til læserne at finde de personer, de kender,
– og til fotografierne at vise nogle af de mange medvirkende i skolens historie.

FORORD

Århus Friskole havde stiftende generalforsamling april 1952 og er således for længst fyldt halvtreds år. Med så mange år, så mange ansatte og så mange nuværende og forhenværende elever og forældre er der meget at fortælle. Alt for meget til en enkelt bog. Derfor skal de følgende sider læses som brikker til en mosaik, der bliver fortsat af andre en anden gang – måske når skolen fylder hundrede år? Vi har klippet og klistret i de gamle papirer, protokoller, skoleblade, sangbøger og pædagogiske rapporter, som er blevet produceret på skolen gennem årene. Vi har set på mængder af fotos, hørt bånd, kigget smalfilm og video i mange timer. Materialet er simpelthen stort, så vi har valgt:

– de slående eksempler
– de sjove historier
– konflikter, modsætninger og udviklinger
– de lange historiske linjer
– det, der peger fremad

Vi har bedt gamle elever svare på spørgeskemaer og har interviewet tidligere lærere og forældre, vi har selv levet med i skolen – som lærere og forældre.

Vi håber, at bogen kan få mange til at mindes og få mange til at overveje dette eksempel på lilleskolehistorie i Vestdanmark som en brik i dansk skolehistorie og dansk pædagogisk udvikling. Med et skolesyn, der bliver angrebet fra flere sider i dag. Selv om Århus Friskole hedder en friskole og altså med sit navn pejler i retning af den grundtvigianske tradition for frie skoler, så er den – på godt og ondt – en lilleskole. Det er vores håb, at bogen vil blive læst som et billede af, hvad lilleskolepædagogikken betød og kan komme til at betyde. Andre steder i Danmark forsøger man sig i disse år med at bruge basisgruppeideen og det frie valg af fag og emner, men i en anden idemæssig sammenhæng end den, som lilleskolernes pædagogik udsprang af.

Første gang et jubilæumsskrift var på tale, var i 1970, hvor bestyrelsen nedsatte en gruppe af forældre, lærere, elever og gamle elever, der skulle lave en lille bog, men den blev aldrig færdig. En forælder, Erling Kjær, interviewede omkring 1980 nogle af de mennesker, der var vigtige for lilleskolernes udvikling i Danmark, og

han fik lavet et udkast til Århus Friskoles historie. Arbejdet med denne bog begyndte i 1990, hvor Steen Klitgaard Povlsen op til skolens 40-års jubilæum tog initiativ til en historiegruppe, der bl.a. bestod af Ivalo Falk, Erling Kjær og Karen Klitgaard Povlsen. Gruppen fik i 1990 og 1991 lavet mange interviews med en række af de mennesker, der havde været med til at oprette skolen i sin tid. Mange af dem var ved at komme op i en høj alder. Men arbejdet voksede alle involverede over hovedet, og bogen blev ikke færdig til jubilæet. Heldigvis nåede gruppen at optage mange beretninger på bånd, også fra mennesker, som siden har forladt de levendes rækker. Steen Klitgaard Povlsen og Ivalo Falk fortsatte ihærdigt, og de afleverede i 1999 et større manuskript om skolens historie fra 1950'erne til 1970'erne. Vi har – med forfatternes tilladelse – klippet i manuskriptet og brugt meget af det i denne bog. Tak for det.

I år 2000 gik Ivalo Falk, lærer, forhenværende forælder og nu bedsteforælder på Århus Friskole, og Bodil Nygaard, forhenværende lærer og forælder og nu tilsynsførende på skolen, samt Karen Klitgaard Povlsen, forhenværende forælder og bestyrelsesmedlem, sammen for at føre beretningen om Århus Friskole op til vore dage. Der er ikke systematisk blevet ført arkiv på skolen, men heldigvis for os har Ivalo Falk gennem årene gemt mere materiale end de fleste, og det har vi kunnet bruge som basismateriale. Lærerne hjalp os med yderligere materiale om skolens historie, da de i den pædagogiske beretning for skoleåret 1999-2001 samlede op på deres fagområder, så langt den enkeltes erindring rakte. Til gengæld har det været svært for os at fornemme børnenes stemmer op gennem 1990'erne. Computerne betød, at skolebladet gik ind, og med det forsvandt mange tegninger, historier, tegneserier og sure opstød eller glade minder skrevet af børn uden den store redigering eller bearbejdelse. Hen ad vejen har vi dog fundet frem til praktik- og emnerapporter, fortællinger fra lejrskoler og andet, hvor børnenes stemmer høres. Vi har fået meget hjælp. Mange har gerne villet fortælle, fordi Århus Friskole for dem var en oplevelse, der har været med til at præge deres liv – hvad enten de var elever, forældre eller lærere på skolen. Ivalo Falk har været fast konsulent, fortæller og inspirator.

Det følgende er, hvad denne bog kunne rumme. Vi ved, at der muligvis er fejl. Nogen kan have husket forkert, andre har måske en god fantasi. Der er naturligvis også fortællinger, der mangler. For det er jo sådan, at alle, der har haft tilknytning til skolen, har deres egen særlige version af historien om Århus Friskole. Denne beretning er vores. Og vi siger tak til alle, der hjalp.

Århus, december 2004
Bodil Nygaard og Karen Klitgaard Povlsen

EN FRI SKOLE

FØRSTE SKRIDT

Århus Friskole har gennem årene haft mange målsætninger. Første gang man diskuterede, hvad det var for en skole, man ønskede, var naturligvis, da skolen blev oprettet. Tiden var begyndelsen af 1950'erne, og diskussionen udspandt sig i en lille kreds af forældre, der havde sat deres børn i en grundtvigiansk friskole i Gammel Egå nord for Århus. Men hvad var egentlig baggrunden for, at netop de forældre fik ideen om en anderledes skole? Det begyndte med lærerne. Steen Klitgaard Povlsen skriver om skolens tidlige historie:

> I slutningen af 1940'erne mødtes Kamma Klitgaard Povlsen og Viggo Nørgaard Jepsen som lærere på den nystartede Møllevangsskole. De var begge medlemmer af DKP og havde begge været aktive under besættelsen, Kamma havde været i tysk koncentrationslejr, Viggo havde i fire år været på stadig flugt fra Gestapo ... Begge havde lyst til og også nogle erfaringer med alternativ pædagogik, og de opdagede snart, at de godt kunne arbejde sammen. Kamma havde fra 1933-37 gået på seminarium i Haderslev – i øvrigt i klasse med to af de andre initiativtagere omkring skolens dannelse, Knud Rahbek Schmidt og Hans Christian Sørensen – og havde dér som lærer haft Georg Christensen, der praktiserede en på det tidspunkt overordentlig avanceret og oplevelsespræget danskundervisning uden fast eksamenspensum og lærebogsstof ...

På den ene side begyndte det hele lidt tilfældigt – på den anden side havde tilfældigheden rod i en fælles politisk opposition og i en fælles berøringsflade med nye pædagogiske strømninger. Viggo Nørgaard Jepsen, der blev den første lærer på og leder af Århus Friskole, beskriver sit møde med reformpædagogikken sådan:

> I 1928 blev der i Helsingør afholdt en stor international pædagogisk kongres, som blev stærkt præget af amerikanske reformpædagogers tanker om fri opdragelse, om en skole med større hensyntagen til børns kreativitet og med vægten lagt på individuel undervisning. I de følgende år gjorde flere pædagoger

og psykologer en stor indsats for at udbrede disse tanker og få dem praktiseret, blandt dem flere så kendte personligheder som Sofie Rifbjerg, G.J. Arvin, Gertrud Lundholm og Sigurd Næsgaard. Fire år senere kom jeg under stærk påvirkning af disse for mig revolutionerende tanker, der stod i klar modsætning til, hvad jeg havde mødt i min seminarietid. Jeg kom i forbindelse med Vilma Sveistrup, der i Hellerup havde en lille skole, der var så ganske anderledes end noget, jeg hidtil havde mødt. Børnene sad ikke i stive rækker, men rundt om i lokalet ved små borde og var beskæftiget med vidt forskellige ting. Gymnastikpædagogen Astrid Gøssel, Sven Møller Kristensen og Bernhard Christensen var tilknyttet skolen.

I 1950 oprettede Kamma Klitgaard Povlsen og Viggo Nørgaard Jepsen så på deres skoleinspektørs foranledning en eksperimentalklasse på Møllevangsskolen. Et spørgeskema blev sendt ud til alle forældre til de 320 børn, der det år skulle begynde i skolens hele ti 1. klasser, vi taler om de store årgange her! Mere end hundrede forældre meldte positivt tilbage. Også socialoverlæge Helge Kjems, der senere var med til at starte Århus Friskole, hørte om eksperimentet, og selv om Kjems-familien ikke boede i Møllevangsskolens distrikt, lykkedes det dem at få et barn optaget i klassen. Interessen for at prøve nye skoleformer var stor – i alt fald blandt de mere veluddannede forældre. Viggo Nørgaard Jepsen beskriver selv den nye klasse:

Klassens forældre fik vi et fint samarbejde med. Flere hjemmegående mødre mødte ofte op i klassen og hjalp med forskelligt. Vi forsøgte også med andet, der ikke havde været prøvet før. Fra Socialpædagogisk Seminarium (dengang børnehaveseminarium) fik vi en praktikant ud fra den tankegang, at det ville være nyttigt at knytte en forbindelse mellem børnehaven og skolen, så småbørnspædagoger vidste noget om, hvad de store børn i børnehaven gik ind til, når de skulle i 1. klasse. Men så rejste der sig et ramaskrig blandt skolens lærere. En småbørnspædagog inden for skolens mure! Hvad kunne det ikke føre til! Det næste skridt ville vel være, at de gjorde krav på at blive ansat i skolen på lige fod med lærerne. Det måtte forhindres. Og det blev det. På et stort fælles lærerrådsmøde i Folkets Hus blev der afstemning om, hvorvidt en praktikant fra børnehaveseminariet skulle have lov til at komme i klassen. Det var det eneste punkt på dagsordenen. Og forbuddet blev vedtaget med alle stemmer imod én.

Det var ikke nemt at lave en eksperimenterende klasse inden for den eksisterende folkeskole. Viggo Nørgaard Jepsen fortalte mange år senere, at han mente, skoleinspektøren på Møllevangsskolen havde været ambivalent over for forsøget. Han

viste klassen frem for udenlandske gæster, men insisterede samtidig på, at børnene skulle sige De til deres lærere, selv om de selv samme lærere foretrak du-formen. At mødrene hjalp så meget til, var med til at opbløde stemningen – og var tidstypisk: Hvem ville have tid til det i dag?

Undervisningen foregik altid i klasseværelset. De to lærere brugte individuel undervisning, hvor børnene f.eks. ved hjælp af kontrolkort kunne følge deres egne fremskridt. I dansk blev børnene opfordret til at skrive frit, så snart de kunne skrive mere end en enkelt sætning. Men modstanden var stor – ledelsen mente, børnene svinede, når de malede eller arbejdede med ler i klasseværelset.

LANDSBYSKOLE I EGÅ

I 1951 besluttede nogle af forældrene til elever i eksperimentalklassen på Møllevangsskolen derfor at sende deres børn i samlet trop ud til landsbyen Egå nord for Århus, til den grundtvigianske friskole, som var en lille stråtækt landsbyskole med mødding udenfor. Steen Klitgaard Povlsen, der var elev på denne første årgang, fortæller om den tid:

> Det var en lang tur. Fra hele Århus samledes den lille halve snes børn og tog med linje 6 den lange vej til Åkrogen i Risskov for så at gå de to-tre kilometer over det åbne land op til skolen. Udskilningen af disse friskoleelever til byens periferi svarede meget godt til deres egen og deres forældres oplevelse af at være anderledes i forhold til det øvrige samfund. Og det sagde derfor også nærmest sig selv, at man ikke havde noget at gøre med de lokale børn, der blev betragtet som vilde, foragtede og frygtede under navnet "Egåsvinene". De lokale banders førere gik under navnene A-bomben og B-bomben. Så vidt vides dukkede de aldrig op, men udøvede som de rigtige bomber deres terroristiske virkning gennem deres potentielle farlighed.

Eghøjvej 18 i Egå, som husede den grundtvigianske friskole. Her gik i skoleåret 1951-52 den lille gruppe børn, der senere skulle blive Århus Friskoles første elever. Foto fra 2004.

I Egå var der kun ét klasselokale. Her sad de store til højre, de små til venstre, og forholdet mellem de ti udflytterbørn, der jo fyldte godt i klasselokalet, og de lokale friskolebørn var almindeligvis præget af fredelig sameksistens.

Men Egå lå et godt stykke uden for Århus, og skolevejen var lang og træls. Nogle forældre fik i denne vinter kontakt med to par, der havde været med til at oprette en friskole i Bagsværd under friskoleloven. Deres ideer fængede og faldt godt i tråd med Århus-gruppens ideer om elevernes selvlæring og blandede aldersgrupper, hvor de store underviste de små og lærte ved at lære fra sig. Forældrene nedsatte en arbejdsgruppe, der den 7. februar 1952 begyndte forberedelserne til en ny skole. Første skridt var et debatmøde med friskolen i Egå, som ønskede at fortsætte linjen "med en positiv, religiøs indstilling hos den lærer, der skal ansættes," som der står i referatet, hvori også den nye skoles, den kommende Århus Friskoles, første målsætning formuleres:

> Til disse indlæg svarede talsmænd for initiativtagerne, at det væsentligste ved skolen var, at den var lille, at man havde lærere, der kunne lide deres arbejde og kunne lide børn, at læreren havde en livsindstilling, der var positiv over for menneskelige udfoldelser osv. Skolen skulle ikke have noget politisk eller religiøst præg. Hjemmets indstilling er i disse spørgsmål afgørende for børnene, og skolen må være loyal over for hjemmene og omvendt ... Naturligvis skulle der fortælles bibelhistorie.

Det vigtigste var altså, at skolen var lille, og det næstvigtigste, at lærerne brændte for deres arbejde og for børnene, og at de kunne tilføre skolen positiv energi. At hjem og skole burde trække på samme hammel, var en selvfølge – ligesom bibelhistorien var det i den grundtvigianske friskoles undervisning. Den nye skole blev med tiden større og anderledes, men lærernes engagement og den positive energi har hængt ved lige siden – uanset om det er nævnt i senere målsætninger eller ej.

DEM, DER BEGYNDTE

Kredsen bag Friskolen var blandet. Både Kamma Klitgaard Povlsen og Viggo Nørgaard Jepsen var lærere. De var venstreorienterede og præget af krigen – med den angst og hudløshed, som koncentrationslejr- og under-jorden-ophold måtte sætte i mennesker. Også forældrene var venstreorienterede, og mange var akademikere som eksempelvis Knud Rahbek Schmidt og Hans Christian Sørensen, der begge var knyttet til Slavisk Institut ved Aarhus Universitet, men forinden var læreruddannede fra seminariet i Haderslev. Alle i kredsen kendte til mellemkrigstidens ideer om reformpædagogik, som i Danmark blev udbredt af bl.a. pædagogen Sofie

Rifbjerg og Sigurd Næsgaard, der også introducerede psykoanalysen i Danmark. Interessen for de psykoanalytiske ideer fra f.eks. kredsen omkring Wilhelm Reich deltes af mange i forældrekredsen, bl.a. af Anker Østergaard, der blev den første overlæge på børnepsykiatrisk afdeling på hospitalet i Risskov, og hans hustru, fysioterapeut Nancy Bratt Østergaard. Nancy Bratt:

> Og så skulle man jo lave en skole, hvor man ikke lavede sådanne neurotiske børn, og det var en skøn målsætning, selvfølgelig ... så er man jo så bogstavelig i begyndelsen, og hvis man nu bare havde givet dem sut tilstrækkelig længe, og de ikke var vænnet fra, og de ikke havde været tvunget til at sidde på potte, og man gav dem seksualoplysning, så troede man jo, at så var det hele ordnet, men så nemt er det desværre ikke.

Psykoanalysen var blot én af vejene til frigørelse. Socialismen eller kommunismen var – i alt fald indtil 1956 – en anden. I Morten Things disputats "Kommunismens Kultur" (1993) kan man i en oversigt over DKP-medlemmers protestskrivelse mod den sovjetiske invasion af Ungarn i 1956 finde næsten alle bestyrelsesmedlemmer på Århus Friskole sammen med den første lærer Viggo Nørgaard Jepsen. En tredje vej var de eksperimenter med frigørende pædagogik, som var foretaget i mellemkrigstidens Europa. Her var der især inspiration at hente i England. Nancy Bratt Østergaard havde i 1928 været barnepige hos den engelske pædagog A.S. Neill og havde dér stiftet bekendtskab med Summerhill-skolen og dens i 1950'erne berygtede, men også meget roste, frie pædagogik.

Neills skole var en kostskole, så på det punkt var den anderledes end Friskolen, men man valgte i den nye skole at sigte mod samme størrelse og samme gruppestruktur som på den engelske skole. Neill havde en tyrkertro på, at børn, der opdrages frit uden angst for autoriteter, helt af sig selv vil finde en naturlig form for disciplin og struktur – og på, at trangen til at lære vil komme af sig selv, hvis børnene befinder sig i et stimulerende miljø. Den tro delte en stor del af forældrekredsen i de første år, og den tro ligger vel stadig som en dynamo under dagens mere organiserede skole.

Med i gruppen var også Karen Skytte, nyskilt fra Hans Christian Sørensen. Hun var pædagog og havde i 1938 oprettet Kløvermarkens Børnehave på Rødkløvervej, som samarbejdede med det senere Socialpædagogisk Børnehaveseminarium. Nancy Bratt Østergaard havde sammen med Anker Østergaard nogle år tidligere været med til at oprette Den lille Skole på Gammel Mosevej i Bagsværd. Som sin mand troede hun på, at fordomsfrihed og kærlighed skaber frie børn. Det

samme kan man sige om børnepsykiateren Margrethe Lomholt, der introducerede psykoanalytikeren Melanie Kleins legeterapi i dansk børnepsykiatrisk behandling. Også hun var med i den første forældrekreds sammen med sin mand, professor i hudsygdomme, Esben Lomholt. Sven Møller Kristensen, senere professor i nordisk litteratur, var en anden af de tilflyttede københavnere. Han arbejdede sammen med komponisten Bernhard Christensen og gymnastikpædagogen Astrid Gøssel om at skabe frigørende sanglege og gymnastik for børn. Tilflytterne havde praktisk erfaring med skoleoprettelse, og lovene for Bagsværdskolen blev i let tilpasset form til lovene for "Skolekredsen af 1952", der stod bag Århus Friskole, oprettet ved en generalforsamling den 4. april 1952. Den 30. april blev Viggo Nørgaard Jepsen ansat som leder og enelærer på en ekstraordinær generalforsamling.

Kredsen bag Friskolen i Århus var med på tidens nye ideer om frihed og lighed, som de ville udbrede til også at gælde børn. Det var en kreds, der bar på sår – fra krigen og fra det at stå ved siden af tidens hovedstrøm. De oplevede sig selv som anderledes, og de ville skabe en anden slags børn. Børn, der var fri for politisk eller seksuel undertrykkelse – frie børn.

ENELÆRER

Viggo Nørgaard Jepsen holdt en slags tiltrædelsestale på Socialpædagogisk Børnehaveseminarium, da han blev ansat 30. april 1952. Han ville forsøge at lave en skole uden magt og frygt, med "den voksnes naturlige autoritet virkende som en selvfølgelig og saglig faktor" og fri for unødig disciplin, men med "frihed til at være naturlig, til at vise følelser, glæde og sorg". Han sluttede: "En skole, hvor alle tre parter: børnene, forældrene og læreren føler sig frie i forhold til hinanden, er efter min opfattelse en skole, der virkelig fortjener navnet: FRISKOLE." Så frihed var det første slagord i Århus Friskoles historie. Frihed til at "udvikle evner og anlæg i fred efter egen rytme" og "frihed for forældrene til at komme i skolen, være med i arbejdet ... og frihed for læreren til at komme til forældrene."

Viggo Nørgaard Jepsen var utvivlsomt som eneste lærer underlagt et kæmpepres. Alt, hvad han gjorde, blev vejet på en guldvægt i villahjemmene i især Risskov og Højbjerg, hvorfra forældrene havde sendt deres børn i Friskolen. Nancy Bratt:

> Dér kom vi, alle vi forældre, som ville have, at han [Viggo Nørgaard Jepsen] skulle virkeliggøre alle vore dagdrømme om, hvordan en god skole skulle være. Det må du godt understrege. Det er svært.

NÆSTE STOP: BRENDSTRUPVEJ

Brendstrupvej 31, som huset ser ud i 2004.

Det var i Karen Skyttes villa på Brendstrupvej 31, at Århus Friskole for første gang fandt egne lokaler. Undervisningen foregik i et enkelt rum, en tidligere stue, stor og lys, men uden særlige faciliteter. Her foregik alt fra formning til madpakkespisning. Uden for huset var en stor have, der strakte sig over flere grunde. De er bebygget nu, men dengang var haven så stor, at der foruden friskolebørnene også var plads til jævnlige besøg af børnehavebørn, der kom for at lege i haven. Skolen blev grundlagt på individuel undervisning og tæt samarbejde mellem lærer og forældre. Der var en vis aldersspredning i børnegruppen, og selv om man havde skema og timer, var undervisningens indhold anderledes end i tidens folkeskole. Børnene samledes til oplæsning, formning og fortælling. Det var femten elever, der således fra den 15. august 1952 fik chancen for at blive frie, men allerede i 1953 kunne Viggo Nørgaard Jepsen konkludere, at det havde været svært og hårdt, og at han ikke havde nået sine egne mål. Børnene var ikke bare frie – de var også besværlige og urolige. I 1954 talte han på et møde vedrørende pædagogiske retningslinjer i Friskolen om, hvor nødvendigt det var, at børnene også fik lov til at bruge deres krop og hænder – male, synge, spille bold. Det var der for lidt tid til i den frie skole.

Forældrene blandede sig i lærerens arbejde. Bestyrelsen var ifølge Knud Rahbek Schmidt en ret fast kreds på tre-fem stykker, som ustandselig blandede sig i det pædagogiske og af forældrekredsen blev anset for at være en slags lederklike, der fik lov til at sidde længe på ledelsen. Det gik ikke så godt for forældrenes drøm om skolen som et lille paradis. Skoleskaberne måtte erkende, at også den lærer, de havde ansat, havde sit liv med i bagagen. Viggo Nørgaard Jepsen havde smukke idealer, men ikke kræfter til at gennemføre dem. En typisk historie lyder, at hvis der stod for mange par sko hulter til bulter i den lille gang foran klasselokalet på Brendstrupvej, så mistede læreren besindelsen. Og blev af forældrene skældt ud for at være perfektionist. Drømmen om en konfliktfri zone brast med den første lærer.

Der var ingen udvidelsesmuligheder i Karen Skyttes hus. Forældrekredsen havde da også fra starten betragtet stedet som midlertidigt, og i løbet af det næste år arbejdede man på at finde et sted, hvor man selv kunne bestemme indretningen. Der blev opbygget en støttefond med henblik på at købe en ældre, velegnet bygning. Forældre og børn startede indsamlingen ved at holde en vældig fastelavnsfest med auktion, hvor der blev solgt kunstværker, som forældre og børn havde udført i fællesskab. Herefter havde man grundlaget for støttefonden, et beløb på 200 kr.!

MARSELISVEJ

UNDER EGET TAG

I løbet af foråret 1953 tilbød bestyrelsesformand professor Lomholt, at skolen kunne købe parret Lomholts hus på Marselisvej 19 til en pris af 90.000 kr. På den tid en rimelig pris for et hus af den størrelse. Skolekredsen tog imod tilbuddet på en ekstraordinær generalforsamling i juni 1953, og så flyttede man i løbet af sommerferien ind i huset på Marselisvej. Endelig havde skolen fået sit eget sted.

Villaen var velegnet til en skole som Friskolen. Der var tre store og lyse lokaler, som kunne være samlingssteder for de tre grupper, som skulle blive kernen i skolens struktur, hver på femten elever fra to-tre årgange. Der var i starten plads nok, også til at fordybe sig i en bog på biblioteket eller til at gå i kælderen, hvor der var et stort og et mindre rum, hvor man kunne male og snedkerere. Eller man kunne forsvinde ud i haven sammen med nogle af de andre, hvis undervisningen var for kedelig.

Undervisningen fortsatte som på Brendstrupvej individuelt, men nu inden for de tre grupper. Skemalægningen var ret traditionel med hovedvægt på dansk og regning. At undervisningen i formning, musik og teater så kunne være helt anderledes end i folkeskolen, var noget andet. Børnene havde mange timer og gik i skole ugens fem første dage og en halv lørdag.

Samtidig med indflytningen i huset på Marselisvej valgte bestyrelsen at indrette villaens førstesal til en lejlighed. Den blev som en slags ledertillæg stillet til rådighed for skolelederen, der ellers kun fik almindelig lærerløn. Når man ser tilbage på skolens historie, er det tydeligt, at man i lange perioder har søgt at undgå en klar lederrolle. I 1950'erne og 60'erne var det bestyrelsen, der havde den egentlige magt og nedprioriterede skolelederens rolle. Senere blev det lærerne, der selv ønskede kollektiv ledelse af både praktiske og politiske grunde.

At lejligheden på første sal var beboet af skolelederen understregede den familiære atmosfære på skolen. Det betød meget for den gode stemning, at der altid var 'nogen hjemme'. Om det familiære fortæller Steen Klitgaard Povlsen, der som dreng boede i lejligheden fra 1958:

Huset på Marselisvej, 2004. Siden Århus Friskole holdt til på adressen, har huset skiftet farve fra hvidt til gult.

> Kammas kat Mozart var i disse Marselisvej-år på mange måder symbolet på husets ånd: Som et lydløst faktotum listede den rundt både oppe og nede og blev en organisk del også af børnenes liv. Trods sit navn fik den troligt killinger én gang om året – fødslerne blev ofte overværet af børnene – og adskillige af børnenes hjem blev befolket med dens yndige afkom. En gang erfarede et af børnene, at Mozart også var navnet på en komponist. Det kunne hun ikke forstå: At en kat kunne hedde sådan, var da helt i orden – men et menneske!

Allerede i 1956 var skolen fyldt op med 45 elever, og fra da af diskuterede man udbygning eller udflytning. De nye forældre blev 'kvalitetskontrolleret' – kun hvis forældrene gik ind for skolens ideer, kunne deres børn blive optaget. Alligevel kom forældregruppen og børnene hurtigt til at adskille sig fra den gruppe, der havde været med fra skolens start. Karen Skytte fortæller, at hun som fraskilt med en stram økonomi fik det problem, at de 'nye' børn drillede hendes børn på grund af deres tøj. Man fik snart oprettet fire-fem fripladser til børn af mindre bemidlede. Nogle af de nye forældre var med til at skabe problemer – Viggo Nørgaard Jepsen:

> I starten havde jeg fuld opbakning fra de forældre, der havde været med fra begyndelsen, og hvis pædagogiske holdning, jeg følte mig i overensstemmelse med. Men desværre kom der i løbet af ret kort tid forældre til, som kun sendte deres børn, fordi de var kørt fast i den offentlige skole. Disse forældre stod som regel uforstående over for skolens pædagogiske mål og midler. Skolen kom i udpræget grad til at fungere som en social instans, det sled meget på kræfterne.

NY LÆRER OG ÉN, DER GÅR!

En ny lærer, Johannes Olsen, blev ansat. Det gik ikke så let, samarbejdet haltede, og der opstod bl.a. en række konflikter omkring madpapir på gulvene og beskidte sko på egeparkettet. Viggo Nørgaard Jepsen skriver, at Johs. Olsen sammen med en ny gruppe forældre gik ind for en "ekstrem laissez faire-pædagogik", som kunne få ham selv til at eksplodere. Den ene gang efter den anden. Det endte med, at han af bestyrelsen blev opfordret til at søge sin afsked. Det gjorde han så. Johs. Olsen – og Viggo Nørgaard Jepsen selv – fremstiller det som en intrige, hvor de begge følte sig som marionetter i bestyrelsesmedlemmernes hænder. Karen Skytte:

> Jeg syntes, det var hårdt for Viggo. Det endte jo også tragisk ... Det kom til en affære, men den skal jeg ikke blande mig i ... Jeg kan bare huske, hvor pinligt det var.

Ikke alle forældre var enige med bestyrelsen – til det sidste havde Viggo Nørgaard Jepsen sine støtter i forældrekredsen. Men i sommeren 1957 forsvandt han fra Århus Friskole og efterlod en forældrekreds og en skole, hvis utopiske enighed var revnet. På den ene side stod stifterne af skolen med ønsket om at lave verdens bedste skole for deres egne børn. På den anden side stod nogle forældre, der gerne ville have en socialt mere åben skole. Det sidste havde også Viggo Nørgaard Jepsen stået for.

Johs. Olsen var nyuddannet på Ollerup og havde været i praktik på Den lille Skole i Bagsværd, hvor han havde elsket stemningen, men ikke brudt sig om systemerne. I hans undervisning var det det personlige engagement, der talte, og han tryllebandt børnene, når han fortalte.

Johs. Olsen deltog i et par lejrskoler i perioden 1956-62. Den første brød han sig ikke om. Den gik til Bornholm og var mere en turistrejse end en studietur. De var to lærere af sted med en klasse: Johs. Olsen og timelærer Poul Riis, og så en mere anonym deltager. Som Johs. Olsen siger: "Ja, der var vel også en mor med, en dame skal der jo være ..." Turen bestod i en femdages rundtur med bus til alle seværdighederne på Bornholm, og kun på en enkelt kort tur til Svaneke var der opgaver, børnene skulle lave. Så var Johs. Olsen mere tilfreds med en anden tur, som han selv planlagde og deltog i sammen en mor og tretten børn. Steen Klitgaard Povlsen siger om dette projekt:

I virkeligheden var Johs.' største indsats for den kreative virksomhed på skolen nok iscenesættelsen af turen på Hærvejen fra Viborg til Bov, der løb af stablen august 1959. Set i sammenhæng med den tradition for 8. klasse-ture, der startede i 1970'erne, og som har ført eleverne til eksotiske mål som Ægypten, Grønland og San Francisco, lyder Hærvejen jo ikke af så meget, men det var et pionerprojekt (i øvrigt også før Hærvejen rigtig blev 'opdaget'), der var basis for alle de andre ture, og som udgjorde et mesterstykke i integreret lejrskole ... Det var anskuelsesundervisning i opsøgende og udadvendt undervisning.

Johs. Olsen med elever foran skolen, 1959.

VANDRING PÅ HÆRVEJEN

Johs. Olsen fortæller:

Vi startede i kælderen med at bygge en vogn. En kærre, nærmest, i spejderstil eller westernstil, med jernbøjler, som vi trak en presenning over. Så vi havde ikke nogen bagage. Den lå på vognen, og den var let kørt ... Vi tog toget til Viborg og så spadserede vi fra Viborg til Bov. Det tog elleve dage ... Vi startede med at gå atten, så tyve, så treogtyve kilometer. Vi sluttede med, at vi nemt kunne gå tredive, eller måske otteogtyve, og på den sidste del af turen var alle i så god træning, at de kunne spille fodbold om aftenen efter traveturen. Der var ingen, der sad og græd med dårlige fødder!

Vi havde privat indkvartering næsten overalt. I Jelling boede vi i gymnastiksalen på Jelling seminarium. I Funder boede vi hos en skovfoged, andre steder i en eller anden landsbyskoles gymnastiksal. Et sted boede vi i en lade, i noget halm. Vi boede ikke på vandrerhjem. Vi lavede mad selv. Der var et forældrepar, der forfulgte os de første dage, for de var nervøse for deres datter. De kom med frikadeller for at have en undskyldning, for de ville se, hvordan deres datter klarede den. Hun klarede det ikke så godt til at begynde med, for de havde sendt hende til sådan en, hvad hedder det med fødderne – pedicure – de havde sendt hende til en pedicuredame, og dér havde hun fået neglene klippet så tæt, så tæt, så tæt. Så når hun gik på fødderne, blev de betændte. Det var helt forkert. Men altså, hun klarede det fint.

Der var kun skepsis over for turen hos et enkelt forældrepar, der mente, at datteren skulle blive hjemme, fordi det var for strengt. Men det var det ikke, og hun stampede heldigvis i gulvet og ville med. Men vi startede jo i Viborg, og så kunne de køre til os hver dag. Men så kom vi for langt sydpå, og så kunne de ikke nå det. Og så lo vi!

Vi blev forfulgt af journalister hele vejen, det var aldeles ikke brugt dengang – der havde kun været nogle spejdere eller FDF'ere før os. Jeg kan huske, at da vi kom til Bov den sidste dag, da blev vi mødt ved kommunegrænsen af en boghandler fra Bov, der stod og sagde en hel masse ... Nå, men han bød os velkommen og sagde mange tak, fordi vi havde skaffet Bov reklame, og det betød meget for turistforeningen, for hvilken han var formand. Og nu ville de gerne have lov til at byde os på middag på Bov Kro. Så der var vi inde på Bov Kro, og kromanden fortalte historier fra tyskertiden og besættelsen.

Vi var så heldige, at vi på den næstsidste overnatning, da vi jo var kommet

Johs. Olsen med elever på Hærvejen august 1959.

helt ned i Sønderjylland, kom til at bo hos en tysksindet familie. Manden havde lige tærsket ærter, jeg husker ikke, om han gav os mad – nej, jeg tror, det var kaffe og kager. Nå, men han fortalte om, hvordan det var at være tysk bonde der, af tysk oprindelse – og så dagen efter, ved næste overnatning, da vi var næsten nede ved Bov, i Uge sogn, da var vi hos en dansksindet familie. Manden vidste, hvor vi havde sovet natten før, det havde han fået at vide af nogen ... og sådan noget skulle vi ikke høre på. Så fik vi et brændende foredrag af ham om det at være dansk, og præsten og degnen kom, og så fik vi flæskesteg ude i loen ... ja, de gav os gratis aftensmad også. Vi fik en del gratis. Der var ikke så over-rendt på Hærvejen dengang ...

På vejen kom de forbi Erik Nyholm i Funder. Johs. Olsen fortæller videre:

> Vi besøgte også Erik Nyholm i Funder, maler, keramiker, og han havde en kone, der var indianer. Vi lavede et billede hos ham. Han havde forberedt besøget – han havde ude i sit atelier nogle små bøtter med emaljelak, sådan noget, man ellers bruger til at male cykler med. De havde stået uden låg i nogle uger, så det var tyktflydende og sejt. Og så fik hver af børnene – omkring lærredet, der lå på gulvet – en dåse i hånden, og så stod de og vendte bunden i vejret på dåsen, så kom der sådan en tyk tråd ud, det rendte ud i en lang, sej strimmel, og så gjorde vi sådan hulter til bulter i luften over lærredet, og så faldt malingen ned. Og da dåserne var tomme, så sagde han: "Kan I se, hvad I lavede?" Øh bøh, det kunne vi jo ikke. "Det er en hund," sagde han. Nå, så havde vi lavet en hund.
>
> Påsken efter var vi, skolen, børnene, inde og se på påskeudstillingen på rådhuset i Århus, det var vist dengang den eneste censurerede udstilling i Århus. Nå, der hang et maleri af Erik Nyholm, hvor der stod "Pavlovs Hund". Så havde vi leveret kunst dér. Han havde pyntet lidt på det, han havde lavet noget med nogle kapsler og andet. Jo, det var Pavlovs hund. Men det var VORES maleri. Han viste os et stykke sæk, der skulle være et billede, der var sådan nogle farveplamager på den her sæk, han havde blandet blod med Asger Jorn, og så havde de om natten drukket snaps og danset rundt på den her sæk med bare tæer og en masse tuber, de havde trådt i stykker.

Børnene mødte på den måde action painting på Hærvejen og havde i det hele taget en uforglemmelig tur.

I efteråret 1957 blev Johs. Olsen som meget ung lærer udnævnt til leder af Århus Friskole, mens Kamma Klitgaard Povlsen blev ansat som ny lærer. Godt gik det ikke. På et bestyrelsesmøde omtales børnene som "vanskelige og kontrære ... deres indstilling til arbejdet er i nogen grad præget af modvilje og sabotage." Bestyrelsen diskuterer "hele meningen med skolen", og alle tre lærere – Johs. Olsen, Kamma Klitgaard Povlsen og timelærer Paul Riis – deltog ofte i bestyrelsesmøderne.

Efter sommeren 1957 begyndte de første elever fra skolen i mellemskolen på Laursens Realskole. De klarede sig strålende, så selvtilliden på skolen blev bygget op igen. Man lærte alligevel noget på Århus Friskole!

UDKAST TIL MÅLSÆTNING

De mange diskussioner og den lurende krisestemning gjorde, at Johs. Olsen blev bedt om at lave et udkast til en målsætning for skolen. Det kom til at lyde således:

> Århus Friskole optager elever, der har nået den skolemodne alder, og underviser dem i syv år.
>
> Skolen er en lille skole med små klasser og få lærere og ser netop heri en stor del af sin berettigelse.
>
> Som forældre og som lærere ønsker vi, at Friskolen skal hvile i sig selv, være en selvstændig organisme og arbejde for og med børnene, idet de almindelige mindstekrav for skolearbejde naturligvis søges honoreret.
>
> Vi ønsker, at skolen skal hjælpe børnene til:
>
> – Glæde over fællesskab, idet vi på grundlag af hvert enkelt barns fornemmelse af tryghed og tillid i skolemiljøet vil bygge en god social holdning op. Af os opfattet som gensidig respekt og glæden ved at være sammen og ved at være flere om et gode eller en opgave.
>
> – Glæde ved at lære og at opdage, det vil sige erhvervelse af kundskaber med det formål at kunne orientere sig i – og at vinde forståelse af – omverdenen og for at få værktøj i hænde til fortsat opdagerfærd. Endvidere ønsker vi, at børnene skal bevare deres evne til at se og til at undres.
>
> – Glæde ved skabende virksomhed: Vi vil give børnene mulighed for at udtrykke sig i mange forskellige aktiviteter og materialer, give rum for originalitet og stimulere handleevne. Fremme den aktive lytten og medleven.
>
> I disse ting ser vi baggrunden for vort daglige arbejde, og herudfra vælger vi vort stof og vore arbejdsmetoder.

Denne ode til glæden handler om, at det er vigtigt at være fælles, og det er vigtigt at være sig selv. Børnene bør blive skabende og kreative inden for mange områder – aktive, nysgerrige og originale! Og glade først og sidst!

Johs. Olsen oplevede det som meget positivt, at forældrene var så åbne omkring deres børn. Han var godt tilfreds med, at mange forældre ringede til ham om aftenen og forklarede, hvordan deres børn og familien havde det lige nu:

> Forældrene var så loyale over for skolen, at de sagde: Vi har det ad helvede til derhjemme lige for tiden, så hvis han eller hun er urolig eller rastløs eller nervøs eller noget andet, så skyldes det muligvis det. Bedre forældre kan man ikke forlange. Så besøgte vi også hinanden, det var en naturlig ting at besøge forældrene.

Idealet var, at barnet var et fælles projekt for forældre og skole. Ingen konflikter var større, end at de kunne løses over en kop kaffe eller en øl. Langt senere, i december 1967, udtalte Kamma Klitgaard Povlsen til Randers Amtsavis: "Vi snakker os gennem problemerne her på skolen," og på spørgsmålet, om forældrene altid var enige med skolen, svarede hun:

> De går ind for vore ideer, men hvis det hænder, at vi ikke kan dele den grundlæggende opfattelse med et forældrepar, må barnet ud af skolen. Det bliver alt for splittet, hvis det skal være ét barn i skolen og et andet og pænere derhjemme. Og vi kan naturligvis ikke slække. Så var vi jo ikke denne skole.

Børnene skulle opleve et system af værdier, der hang sammen. Splittelse og konflikt skulle undgås, og skolens værdier kunne der ikke stilles spørgsmålstegn ved. Gjorde forældrene det, måtte de gå – og det var der nogen, der gjorde. Men skolen gik jo også videre. Den udviklede sig, og det gjorde de pædagogiske principper også.

NY LEDER OG FLERE LÆRERE

I 1958 sagde Kamma Klitgaard Povlsen ja til at blive leder af Friskolen. Hendes søn var gået ud, så hun stod ikke længere i en interessekonflikt mellem at være forælder og leder. Johs. Olsen flyttede ud fra skolen. Han har fortalt, at bestyrelsen sagde til ham, at hans kone var sindssyg, og at han burde lade sig skille fra hende, hvis han ville fortsætte på Friskolen. Med Kamma Klitgaard Povlsen begyndte der at falde ro over skolen. Hun kunne kunsten at balancere mellem frihed og ansvar. Hun havde måske nok en dagsorden, men den kom ind ad bagdøren.

Der kom nye lærere til i 1960'erne. Ivalo Falk blev ansat i 1963, og da Jytte Rahbek Schmidt, musik- og sanglærer på skolen i en årrække, sagde op, blev Leif Falk ansat i 1964. Han vidste ikke meget om reformpædagogik, men han elskede Friskolen fra første færd: "Man måtte gøre, lige hvad man ville som lærer ... Man skulle bare kunne forsvare det, man foretog sig, til forældremøderne." Leif Falk lagde sin musikundervisning i forlængelse af Jytte Rahbek Schmidts sangundervisning. Men hans undervisning blev alligevel snart så anderledes, at den blev diskuteret i bestyrelsen, og på generalforsamlingen januar 1964 brokkede en del forældre sig over, at de danske sange og det melodiøse i musikundervisningen manglede. Leif Falk gik ind for rytmisk musik og mente, at den musikform burde være dominerende på skolen. Der var uenighed blandt forældrene om de nye tiltag. Også inden

for gymnastikken. I et udateret brev – vel fra 1961, eftersom bestyrelsen diskuterer Gøssel-lærer Bertha Engelunds undervisning i efteråret 1960 – lyder det:

> Vi har erfaret, at enkelte mødres kritik af Bertha Engelunds gymnastikundervisning – ved C'ernes forældremøde forleden – har bevirket, at hun har sagt sin stilling ved skolen op. Dette beklager vi meget, og vi føler trang til at udtale vores tilfredshed med Bertha Engelunds undervisning og til at anmode bestyrelsen om på det kraftigste at opfordre hende til at genoptage sin undervisning. Denne skrivelse er sendt til samtlige forældre ved friskolen. Hvis De er enige med os, beder vi Dem omgående at tilsende bestyrelsen den (adr.: Sociallæge H. Kjems, Rolighedsvej 51, Riskov) i underskrevet stand.

Johs. Lassen blev i 1964 ansat som barselsvikar for Ivalo Falk, og han valgte siden at blive på skolen. Kamma Klitgaard Povlsen indførte de nye lærere i kunsten at være pædagog på sin måde. Hun fortæller:

> Nu holdt vi jo mange møder, i det store frikvarter sad vi altid sammen og drøftede det hele, og så blev de efterhånden klar over, at det der med, at det hele var frit, at de kunne gøre lige akkurat, hvad de ville, det holdt ikke helt. De skulle have et ansvar, og børnene skulle have et ansvar for, hvad der skete, så det kom alt sammen efterhånden. Ivalo forstod det jo hurtigt, og Leif gjorde det, men Johs, han var jo blevet lokket ... men jeg tror, at også han hurtigt fattede, at der var mening med galskaben, det var ikke bare at lade stå til.

Kamma Klitgaard Povlsen var nok inspireret af Neills skole, men i interviewet i Randers Amtsavis siger hun:

> På Summerhill-skolen får eleverne ofte lov til at være helt passive, indtil de af sig selv fatter interesse for et eller andet, og det kan vare måneder, ja år, men når det så sker, ja så kommer der ofte overraskende og frugtbare ting ud af det. Men jeg tør ikke. Jeg søger at inspirere børnene til noget. Jeg er angst for, at tingene kommer til at flyde, for det er den lille skoles største fare.

I interviewet fremhævede Kamma Klitgaard Povlsen endvidere, at de fleste elever fra Friskolen klarede sig fint i skolesystemet bagefter, og at mange af dem tog en universitetsuddannelse – i en tid før masseuniversitetet. Men det fortæller nok også noget om den sociale arv fra de veluddannede forældre.

Forældrekredsen var stadig aktiv omkring skolen i 1960'erne. Der blev arrangeret studiekredse om Piagets teorier om børns udvikling og om litteratur, og i slutningen af 1960'erne begyndte Leif Falk at undervise gamle og nuværende forældre i musik. Det er en tradition, der lever videre: Forældrene går stadig i perioder til musik og dans på Friskolen om aftenen.

DET LEVENDE ORD

Fra starten stod fortællingen og det levende ord stærkt. Da Kamma Klitgaard Povlsen overtog ledelsen, fik dansk, læsning og sprog en central placering – ikke fordi hun sagde, at det skulle være sådan, men fordi hun praktiserede det. Hun havde interesseret sig for ordblindepædagogik og var en kapacitet inden for specialundervisning i dansk. Den grundlæggende metode var at bruge materiale, hvor eleven selv kan bestemme farten – Winetka-metoden, der bygger på stakke af kort i dansk og regning, hvor børnene selv kan kontrollere, om de gør det rigtige. Det var individuel undervisning med facitliste. Målet var, at alle elever skulle opleve en fremadskridende succes uden at måle sig med de andre. Kamma Klitgaard Povlsen:

> En piges mor sagde til mig: Ja, vi blev såmænd helt forskrækkede for Inger, at hun ikke kunne læse, hvad er der dog galt med hende, at hun ikke interesserer sig for at begynde at læse i 1. klasse. Men så en dag i december læste hun en bog højt for os, så kunne hun læse, pludselig, og sådan går det jo mange, pludselig er det der, men der er jo forældre, der bliver forskrækkede. Vi oplevede også, at forældre tog deres børn ud. Der var en tid, hvor det var ret mange på én gang.

Meningen var klar: Det var vigtigt at lære at læse, men det enkelte barn skulle helst opleve det som sin egen opdagelse og triumf – det med bogstavernes hemmelighed. Derfor måtte man vente og lirke med interessen og engagementet. Undertiden længe. Dog ikke for længe. Kamma Klitgaard Povlsen fik indført ordblindeundervisning og ekstradansk for læsesvage elever op gennem 1960'erne og 70'erne. Men i hele perioden stod det til diskussion, om man burde gribe ind tidligere, og hvordan man skulle hjælpe elever, der havde svært ved at lære at læse. For trætte af det skulle de jo helst ikke blive. Derfor blev det i 1960'erne sådan, at børnene kunne gå fra undervisningen, hvis de ikke gad mere. Men lærerne skulle selvfølgelig forsøge at undgå at sidde alene tilbage i lokalerne! På et spørgsmål, om det var frivilligt for eleverne at komme til undervisningen, svarede Kamma Klitgaard Povlsen:

Danskundervisning med hjemmelavede materialer som spil og kort, der blev samlet i genbrugsæsker. Og der skulle altid skrives på begge sider af papiret.

– Nej, man kan ikke sige, at det var frivilligt, men man kunne jo nok mærke, når det var nødvendigt med pause. Det var, som da jeg var ude at snakke med dine børn: Da jeg havde snakket et stykke tid, var der en, der strakte sig, og så gjorde de andre det også, og så begyndte de at gå. Det, synes jeg, er en dejlig måde at slutte på, nu er man træt, så skal man til noget andet, og det skal de have lov til.
– *Men havde børnene alligevel en fornemmelse af, at nu var der undervisning, og nu holder vi pause?*
– Ja, men der kunne godt være et par stykker, der satte sig ud. Vi havde jo et magnoliatræ, som desværre forsvandt på en uheldig måde. Der kunne de godt sidde ude og få sig en sludder ... Og så havde vi jo også byggeværksted ude i gården, det kunne de bruge. Det var ikke sådan, at de bare gik uden videre der om formiddagen, når vi havde time, vi kunne jo snakke om det. Men de kunne godt, hvis det var, eller de kunne give sig til noget inde i klassen.

Langt op i 1960'erne var det sproget, der på Friskolen blev anset for at være menneskets primære kreative redskab. Men også musik, bevægelse og drama var vigtigt og fik især et vældigt løft, da Ivalo og Leif Falk blev ansat. Teater og revy var gode redskaber til at få sprog, bevægelse og musik til at gå op i en højere enhed sammen med billedkunst og historie. Det var nok også denne tro på sproget som en kreativ kraft i den

enkelte, der lå bag teaterudfoldelserne i tiden på Marselisvej. Om børnene fortalte historier for hinanden, skrev tykke bøger eller lavede dialoger, var lige meget, bare de brugte sproget kreativt. Kamma Klitgaard Povlsen igen:

> Det, jeg interesserede mig for i undervisningen, det var jo meget at udvikle børnenes evne til at udtrykke sig, til at få et godt sprog og til at turde udtrykke sig. Det at blive inspireret af forskellige ting og gribe nogle emner og gå i dybden med dem – at finde ud af, hvordan man arbejder med dansk.

Da en fyldepennerepræsentant kom med et reklametilbud om gratis fyldepenne, sagde Kamma Klitgaard Povlsen ja tak, og alle eleverne sad så og skrev Shakespeares "En Skærsommernatsdrøm" af i form-blæk-skrift i et nyt stilehæfte, så længe de gad. Mange gad længe, og børnene deklamerede grinende dialogerne med deres 'sjove' udtryk. Tiden på Marselisvej var mest en stabil, rolig og kreativ tid. Men de fleste, der kan huske den tid, siger, at det kneb noget med matematik, fysik og kemi!

En nyskabelse, som alle omtaler positivt, var, at man hver lørdag havde værkstedsundervisning, hvor børnene kunne vælge sig på et emne eller en aktivitet på tværs af grupperne. Dagen blev så, karakteristisk for skolens teaterinteresse, afsluttet af børnene med en eller anden form for teater eller optræden for hinanden, for forældrene og lærerne. Lørdagsforestillingerne var et tilløbsstykke, det var hyggeligt at være med, alle kendte alle, og miljøet var lille og trygt.

BILLEDKUNST MED SAND OG FJER

Kreative fag bestod i de første år på Marselisvej for det meste af tegning eller billedkunst. Maleren Valdemar Petersen, kaldet Valde, blev ansat, da skolen kom ud på Marselisvej. Han holdt til i kælderen og hjalp blandt andet børnene med scenografier til de mange teaterforestillinger. Johs. Olsen fortæller om Valdemar Petersens undervisning:

> Jeg kan huske, at når han var syg, så skulle jeg som regel have timerne. Og så sagde børnene: Åh, nu skal vi have Johs. til Valde. De havde ikke formning, de havde Valde ... Når han arbejdede med et maleri, så sagde han: Skal vi lave en strand eller en hønsegård? Nå, det skulle være en strand. Det er godt, så går vi ned i Tangkrogen og samler sand og tang og muslingeskaller og græs – og så blev det hele klistret med kit og klister. Hvis det skulle være en hønsegård, så

> tog man et eller andet sted hen, hvor man havde høns, og så samlede man fjer ... Tror du, man købte Vikingfarver eller oliekridt eller – nej, nej, ingenlunde. Man blandede kridt og linolie, ældede det, og så rørte man farvepulver i. På den måde lavede man sine egne farver.

I 1957 sagde Valde op, og det næste år blev lærerne opfordret til at inddrage form-ning i de andre fag. Men det blev ikke godt nok. Mange i bestyrelsen og blandt forældrene mente, det var vigtigt at have en 'rigtig' kunstner ansat på skolen, så fra sommeren 1958 begyndte maleren Emil Gregersen at holde timer i kælderen. Da seminarielærer Bodil Begtrup, forælder og bestyrelsesmedlem, skrev om årene på Marselisvej, fremhævede hun den kreativitet, som var i højsædet:

> Det kreative i den Friskole, jeg kender, bredte sig på mange områder. Det var både tegning og maling og bevægelse og musik. Navnlig de tegninger, børnene lavede, den glæde, de havde af tegningerne, og hvor dygtige de blev til at tegne, er noget, jeg husker, og noget, mine børn har taget med sig, nu da de er voksne og oppe over de fyrre år. De bliver ved med at synes, at det er sjovt at tegne.

Men Emil Gregersen var ikke Valde. Kamma Klitgaard Povlsen antyder, at der var visse problemer:

> Emil, han var jo kunstner, og han forstod ikke rigtigt det med, at børnene kunne vælge så frit. Men vi var nu vældig glade for ham ... Jeg tror nok, han syntes, børnene brugte for meget materiale. Var helt ligeglade. Det kunne han ikke holde ud at se på. Det er nok også rigtigt. Så kom Marit, og hun fik hans fag.

Marit Gregersen var gift med Emil Gregersen. Hun var ikke udøvende kunstner, men hun skabte en anden slags trygt miljø omkring sig, hvor håndgerning fik sin plads frem til begyndelsen af 1970'erne.

Symaskinen i sving på Marselisvej.

JAZZ OG DANSKE SANGE

Musikken var med fra starten. Jytte Rahbek Schmidt, elev af komponist Bernhard Christensen, blev ansat som musik- og sanglærer. Da Sven Møller Kristensen – der havde været med til at etablere Den lille Skole i Bagsværd, og som arbejdede sammen med Bernhard Christensen – i 1955 kom til Aarhus Universitet og satte sine børn i Friskolen, startede han samtidig en jazzklub, hvor han selv spillede en aften om ugen med de børn, der havde lyst. På skolen lærte børnene at spille blokfløjte og tromme og holde en rytme, og mange af dem gik til musikundervisning i fritiden. De første af skolens mange bands blev startet i slutningen af 1950'erne. Der var samarbejde mellem lilleskolerne i Bagsværd og i Århus. Børn og lærere besøgte hinandens skoler, de opførte musicals for hinanden og sang og spillede jazz.

Omkring 1960 dannedes på Friskolen det første af mange senere forældre-lærer-bands. Johs. Olsen fortalte, at han spillede anden blokfløjte "til noget barokmusik". Samme år blev Troels Knudsen – trompetist i Saratoga Jazzband – ansat som timelærer i musik, så jazzen havde tidligt hjemme på Friskolen. Det samme havde de danske sange. På et bestyrelsesmøde i marts 1958 diskuterede man ifølge protokollen længe, om musikken på skolen kun skulle være jazz – dvs. Bernhard Christensen-linjen – suppleret med Astrid Gøssels gymnastik. Kamma Klitgaard Povlsen argumenterede for ikke at glemme de danske sange: "Børnene er umættelige," sagde hun. Begge linjer fik lov til at blive, og musikken og sangene trivedes sammen med de teaterforestillinger, der hurtigt var blevet en del af skolens liv.

Der gøres klar til lørdagsteater på Marselisvej.

Der var nemlig kommet fokus på teater som kreativt udtryk, efter at Ivalo Falk blev ansat på Århus Friskole. Det eneste, hun havde hørt om skolen på seminariet i Århus, var, at forældrekredsen var en flok kommunister, der gik med forklæde og træsko, men den beskrivelse havde ikke afskrækket hende. Hun tog udgangspunkt i lørdagsforestillingerne og udviklede skolens teatermiljø derfra. Ivalo Falk var også med til at danne Århus Børneteaterforening. Via den kontakt kom friskolebørnene og Leif Falk til at være med, da blandt andre Jens Okking startede det siden så navnkundige Vestergade 58 i Århus.

Overskrift og foto fra en reportage i Aarhuus Stiftstidende i forsommeren 1966. Under billedet stod at læse:

"En snes elever fra Århus Friskole havde alle tiders lejrskole i weekenden midt i Århus' bykerne. De gav en håndsrækning til Vestergade 58-centrets ombygningsprogram ved at grave gulvet ud i en gammel hestestald, hvor de dramatisk interesserede elever senere skal have deres eget skuespil opført.

Her køres lærer Leif Falk en faretruende trillebørtur – og der er ingen hjælp at hente hos lærerinde Ivalo Falk, som ses i flokken lige bag gemalen."

TEATER ELLER MUSIK?

Det var friskolebørn, der spillede åbningsforestillingen i Vestergade 58. Den blev vist på Danmarks dengang eneste tv-kanal den 13. maj 1967. Dagen efter skrev Aarhuus Stiftstidende:

> En kabaret – men uden konferencier, klapsalver og publikumskontakt. En cirkel tegnes på gulvet, en flok små hvide stole, en samling teenagers og et klaver anbringes i den – og der lukkes til for omverdenen, mens de unge skaber et samfund.

Fjernsynet sendte en udsendelse om, hvordan forestillingen var blevet til. Med den begivenhed blev Århus Friskole synlig i det unge kulturelle miljø i Århus.

Ivalo Falk fik med sin entusiasme hævet ambitionsniveauet omkring skolens forestillinger. Eleverne opførte "Hopla vi prik, prik, prik" af Svend Åge Madsen i 1966. Samme år blev "Ymse" produceret og opført på Svalegangen, og senere blev også "Sprælleri" opført samme sted. "Peter Plys" blev vist på Viby og Risskov

biblioteker, og 7. klasse tog på turne til Stockholm i 1967 og spillede "Hopla vi prik, prik, prik" på børneteatrene dér. Århus Friskole fik pludselig megen omtale i aviser, radio og tv: Teatret åbnede skolens døre for medierne og dermed byen og resten af Danmark. Om eftermiddagen før nytårsaften 1968 viste DR "Neurotic City", en hjemmelavet musicalwestern. Året efter viste DR en collage, som børnene selv havde skrevet om kontaktproblemer. Byens teatre og Odin Teatret kom ud på skolen og viste deres stykker. Det fremgår af anmeldelser i skolebladet, at det ikke var altid, børnene forstod stykkerne, men spændende var det alligevel.

Skolen forventede, at Ivalo Falk videreførte Bertha Engelunds arbejde med Gøssel-gymnastikken, og hun tog udfordringen op. Hun havde allerede lært meget om gymnastikformens teori og principper af Bertha Engelund, som havde været elev af Astrid Gøssel, og nu kontaktede hun Lis og Frantz Holm og Lotte Kjærså fra Den lille Skole i Bagsværd. De arbejdede alle med Gøssel-gymnastik, og Ivalo Falk gik på kursus hos dem, så hun kunne 'oversætte' gymnastikken til Friskolen i Århus. Hun blev især inspireret af Lis Holms arbejdsmåde, som omskrev bevægelserne, så de passede til børns kropsbygning, kortere lemmer og hurtigere tempo. Lis

Musikundervisning i skolens kælder – instrumenterne var: klaver, mundharmonika, pennywhistle, guitar, marimba og 'pædagogtrommer'.

Holm brugte legeredskaber som rulleskøjter og sjippetove, og hun inddrog årstidernes gang ved f.eks. om vinteren at træne glidende bevægelser og gode fald.

Leif Falk tog på kursus på Sjælland, da han blev ansat på skolen. I København blev han undervist i musik af Bernhard Christensen, som Jytte Rahbek Schmidt mente kunne det, der var vigtigt, nemlig at få børnene til at lave deres egne sange. Leif Falk fortæller i 1991:

> Så rejste jeg over til ham i en to-tre år én gang om ugen. Når jeg fik fri fra skolen klokken to nede på Marselisvej, så tog jeg toget til København. Så var jeg i København klokken otte. Og så fik jeg undervisning fra klokken otte til elleve af Bernhard Christensen og de andre pampere, der var så mange af dem ... Og så tog jeg nattoget hjem. Det var tirsdag aften. Og så gik jeg i skole onsdag morgen. Jeg tog lige ind på en morgenbeverding og fik en kop kaffe og så ud på skolen. Det gjorde jeg sgu i tre år, én gang om ugen. Det betalte jeg selv. Det fik jeg ikke noget til. Bernhard, han snakker jo stadig den dag i dag om den mest fantastiske elev, han havde, der kom på den måde. Det var han helt vild med.

Leif Falk lytter koncentreret til jazzmusik på rejsegrammofonen sammen med en elev. Lytter han også?

I begyndelsen fungerede det fint, når Ivalo og Leif Falk arbejdede sammen omkring skolens teater og musik, men ret hurtigt blev nogle forældre urolige over Leif Falks måde at undervise på. Leif Falk fortæller selv, at der var mange elever, der ikke gad være med og smuttede fra musikundervisningen – som var meget jazzpræget, men ifølge ham ikke på nogen elitær facon:

> Man kunne jo godt sige, at Bernhard havde nogle gode ideer, men han havde ikke noget at gøre med Børge Roger Henriksen [populær swing-pianist] og alle de andre musikere i København, han var lidt out ... Der blev lidt en afstand der, som måske ikke var der for Ivalo og mig. Vi tog bare del i byens musik.

Teater- og musiksamarbejdet mellem Leif og Ivalo Falk gik ikke i længden. Ivalo Falk trak sig fra teaterarbejdet. Hun siger:

> Det var jo nok, fordi Leif kom, og han rakkede ned på det. Jeg var jo berømt i hele Århus for det, da han kom, og jeg tænkte, at hvis det skal komme videre med ham og mig, så bliver jeg nødt til at lægge det på hylden og begynde at stå og dumme mig på et instrument. Jeg orkede simpelthen ikke den krig ... Han kan ikke lide teater, jeg forstår det ikke ...

Da Ivalo Falk opgav teatret, forsvandt også faget formning mere eller mindre fra skolen, fordi dets indhold i høj grad havde været scenografi, udsmykning samt kostumer. Leif Falk erkender, at han busede lovlig meget på: "Jeg var tyrannisk simpelthen, i min ideologiske køren frem, det må jeg jo indrømme." Silvia Hagberg, der var med i kredsen omkring Odin Teatret, fortæller, at Leif Falk deltog i et seminar med Odin Teatret og kom i et vældigt skænderi om teatrets væsen. Han anklagede det for at være stift og kontrollerende, mens musikken havde den spontane puls, der var værd at kæmpe for. Det gjorde han så, og fik gennem årene skabt et meget stærkt musikmiljø på Friskolen. Da det først var etableret, blev der igen plads til teatret og især til musicals, som netop kombinerer musikken med teatret.

Via en forældrekontakt kom der i 1965 indiske gæster på skolen. Så blev der fest. Gæsterne viste indiske danse, og bagefter blev der spist indiske retter. Traditionen med internationale besøg er fortsat og har lige siden spillet en stor rolle på skolen.

UD I DET BLÅ

Det var ikke kun teater og musik, der var tilløbsstykker i marselisvejtiden, der var også masser af udflugter og fester – karneval for eksempel. Anne Lindbæk, der gik på Århus Friskole fra 1955 til 1962, fortalte i 1991:

> På vej til et karneval på Friskolen med emnet Rom gik vores bil i stå på Store Torv en kold februar aften med sne og frost. Hele familien var klædt ud, specielt min stedfar i Cæsarkostume, hentehår, sandaler og Adamskostume. Jeg tror, folk fik sig et billigt grin, da vi måtte stå ud og skaffe en taxa. Jeg grinede meget.

Og så var der 'turene ud i det blå'. Her tog alle på udflugt sammen – lærere, elever og forældre – og målet var hemmeligt for alle andre end et par indviede. Man mødtes på skolen og fordelte sig i de biler, der nu var, og kørte så i række efter arrangørernes bil. I hver bil havde man en konvolut, der kun måtte åbnes, hvis man tabte kontakten til resten af konvojen. Alle medbragte noget, de havde fået besked om, men som ingen andre kendte til. Så kunne det for eksempel ende med picnic ved en sø, med champagne, østers og cigarer – lige ud af det blå. Der blev spist og drukket godt. Ikke mange folkeskoler kunne arrangere helskoleudflugt i privatbiler omkring 1960 med champagne og cognac til kaffen! Stemningen på skolen var familiær. Man delte det, man havde (og nogle havde mere end de fleste) og man dannede en gruppe, hvor det var de individuelle kvaliteter, der talte, og hvor målet var følelsen af fællesskab.

EN PIND OG EN KLODS

Tiden ændrede sig og med den opfattelsen af børns lege. Efter udflytningen til Stautrup blev det i højere grad lærerne og børnene selv, der afgjorde, hvor grænserne skulle gå i hverdagen. Ingen ville finde på at lave postyr over et barn, der sigtede med et kosteskaft!

Og dog: Sidst i 1970'erne fik skolen besøg fra et af landets seminarier, og en gæst udtrykte forundring over, at børnene på Friskolen kunne finde på – og få lov til – at lege krig. Jeppe Saugmann fra 2. klasse stillede sig op med sit selv-snedkererede maskingevær, en pind banket på en klods, og sagde nærmest ærgerlig: "Du kan da nok forstå, at hvis vi gider lege det her, mens vi er små – så gider vi nok ikke lege det, når vi bli'r voksne!"

BØRNENE TA'R ORDET

Den familieagtige stemning på Marselisvej betød ikke, at beslutningsstrukturen var 'flad'. Der var ingen tvivl om, at bestyrelsen bestemte det meste. I 1958 lavede en forælder, fru Olga Vilstrup, det første nummer af et skoleblad, der skulle sikre informationen til forældrene og en bedre diskussion på forældremøderne. At børnene kunne være med i skolebladet eller til møderne, kom slet ikke på tale de første år, men heller ikke lærerne blev inddraget. Kun Kamma Klitgaard Povlsen blev spurgt og udtalte sig i bladet til en forælder, som så skrev dét ned, hun havde sagt. Et af de store spørgsmål i bladet var dengang, om børnene skulle have kommunale madpakker eller ej, og den afgørelse blev udelukkende truffet af forældrene.

Men i de sidste år inden udflytningen til Stautrup ændrede billedet sig. Børnene begyndte selv at tage ordet og blande sig i pædagogikken. Der udfoldede sig en voldsom debat i skolebladet "Hovedet på Sømmet". Christian Ludvigsen var som forælder chokeret over at se, at børnene legede krig og skød på hinanden. En anden forælder, Gori Ehrenskøld, gav sin mening til kende under overskriften "Hvad faningen er meningen med skydningen". I det indlæg blev det påpeget, at når børn legede aggressive lege, var det fordi, de var aggressive, og det var de, fordi de blev behandlet, som de blev, af hysteriske fædre – "... hvis vi skal ændre ungerne, skal vi ændre os selv."

Derefter fulgte to sider med indlæg fra børnene: Anne Magnussen skrev "Jeg synes, du tager det alt for tungt, et kosteskaft kan da ikke være ladt, så det er da pjat, at vi ikke måtte sigte med det. Vi leger jo bare, at vi er døde!"

EN HAVES FORVANDLING

Som ved Karen Skyttes hus var der også ved huset på Marselisvej en dejlig have. Her voksede et stort valnøddetræ, flere æbletræer og et gammelt magnoliatræ, der var godt at klatre i. Græsplænen var flot og velplejet, men kunne naturligvis ikke holde til den kraftigt øgede belastning. Man kan, med Steen Klitgaard Povlsens ord, sige, at historien om haven på Marselisvej er en historie om kampen mellem vision og realitet: Her skulle være en paradisisk have, en plads for det legende menneske i organisk sammenhæng med naturen, med græs, træer, blomster og fugle. Men det gik anderledes.

Først blev det store kastanjetræ fældet, derefter blev den nu slidte græsplæne

lagt om til grusplads. Så blev et æbletræ fældet, efter at det var blevet svedet af ved en fest, og helt absurd blev det gode klatretræ, magnoliaen, fældet ved en fejltagelse. Ivalo Falk fortæller, hvor skønt det ellers var hvert forår, når de store blomster sprang ud, og skolens pubertetspiger, selv helt nyudsprungne, slængede sig på grenene. Det fik en ende med magnoliaen en tidlig morgen, hvor nogle gartnere tog fejl af den og et mindre træ, der skulle fældes i skellet ind til naboen. Da børnene kom ud fra morgentime, var deres klatretræ væk! Til sidst blev også, efter nogen diskussion i bestyrelsen, den pyntelige flagstang lagt ned og brugt til klatrebom. Dette sidste skete i pagt med en ny udvikling i haven. Her voksede nemlig efterhånden – og helt i Neills ånd – en byggelegeplads frem, hvor børnene kunne komme til at bruge hammer, sav og søm og rode, flytte rundt på funktionerne i haven og bestemme over omgivelserne. Samtidig blev der dog alligevel mange solkroge og hulesteder tilbage.

SKOVEN

Skolen lå op til Havreballeskoven, med eng og natursti. Her spillede man bold og lærte om naturen. Og her kunne man let forvilde sig langt ind i eventyret. Bo Magnussen, der var elev på skolen, fortæller, at børnene legede meget i skoven, drengene var musketerer eller Robin Hood og hans raske svende – og indimellem byggede de dæmninger og broer hen over vandløbene i skoven. Manja Koppitz, også elev på skolen dengang, fortæller:

> På Marselisvej brugte børnene skoven. Der var ingen lærer, der gik derud for at finde 'hestepigerne'. Vi, pigerne, var vildheste og havde glemt tiden. Vi vidste, hvad vi hed, hvilken farve og temperament figuren havde, og vi rendte langt ind i skoven, ind til skovguden, ind til sumpen, helt ind i fantasiernes land. Der var ingen, der hentede os, vi kom selv – det kunne godt være, vi havde været for længe væk, og timen var begyndt, men vi kom ...

Lige siden dengang har der været piger i hver eneste 2., 3. og 4. klasse, der har leget 'heste'. Til drengenes store forundring har pigerne tilbragt det ene frikvarter efter det andet med at galoppere rundt, springe over forhindringer, ride skoleridt og andet, som kun de piger forstår, der for alvor er 'bidt' af hestelegen. Birtha Pedersen, som gør rent på skolen, har ofte klaget over, at skafterne til skolens koste forsvinder og bliver til kæpheste. Og da skolen havde et stort

Hestepiger i fuld galop anno 2003. Dillen endte med en større produktion af kæpheste, hvoraf nogle blev solgt til en børnehave. Pengene gik til en ghettoblaster til klassen.

klatrestativ i blå gård, blev pigerne til ryttere, der red på bjælkerne. Symbolikken kan være let at få øje på, men legen er forbundet med stor uskyld. I 2003 har pigerne i blå gruppe fabrikeret en hel flok rigtige kæpheste, med hoveder, de har skåret ud i træ og forsynet med manker af kulørt garn. Hestene bliver flittigt brugt, og de sidste af skolens gamle siddekasser er kommet til ære og værdighed som hestestald.

FOR SNÆVRE RAMMER

På Marselisvej savnede man en sal til gymnastik og rytmik, til møder og selskabelighed. Der blev indgået aftale om at bruge salen ved Krogsgade Skole, men da den lå tyve minutters gang fra Marselisvej, var det upraktisk. I stedet gik man til en nærliggende strandeng, Tangkrogen, for at spille bold, og man lånte Rudolf Steinerskolens sal til Gøssel-gymnastik. Man forsøgte ihærdigt at få tilladelse til udbygning, men det kunne ikke lade sig gøre på grund af modstand fra enkelte naboer.

Efterhånden begyndte skolen også at mangle undervisningslokaler. Den var stadig fyldt op med femogfyrre elever, og nye pædagogiske tiltag betød, at der opstod behov for at dele grupperne på flere forskellige værksteder som træværksted, syværksted m.m. Der blev også brug for mere plads til de boglige fag. Bo Magnussen fortæller, at det i de år var vanskeligt at finde rum til alt det, der skulle foregå. Men han husker, at børnene trods alt fandt forskellige frirum i det store hus:

> I stueetagen var der ud over klasseværelserne også et lokale kaldet Bib. Navnet kom nok af, at det oprindelig var tænkt som bibliotek, og ganske vist var det også her, de fleste af skolens bøger befandt sig. Men mange var det ikke. Der var nogle årgange af tidsskriftet Fremad fra 30'erne, og adskillige årgange af det antikommunistiske populærmagasin Det Bedste, som vist mest blev læst for de humoristiske "Livets Karrusel" og "Så er Det Sagt". Grimbergs Verdenshistorie var vist det eneste større værk, der sneg sig ind her. Det blev til gengæld flittigt brugt. Men Bibs rolle var heller ikke at være bibliotek. Det var de store børns frirum, hvor man kunne trække sig tilbage og udfolde de lege, som børn i 6. og 7. klasse finder spændende. I 60'erne var det først og fremmest 'sandhed eller konsekvens', der var det store hit.
>
> I kælderen var der også plads til frirum. Det ene var Kyllingeburet, der hed sådan, fordi det på et tidspunkt havde tjent som klublokale for en gruppe piger, kaldet kyllingerne af lærerne og efterfølgende også i folkemunde. Hvis nogle

elever dannede en klub, kunne de – i hvert fald i en periode – få lov at disponere over rummet som en slags klublokale. Det andet var fyrkælderen, der var et nødtørftigt belyst og utroligt støvet lokale, der først og fremmest tjente som opmagasineringsplads for skolen. Rummet var fuldt af gamle teaterrekvisitter, gammelt legetøj osv. Og dannede sammen med den tilknyttede krybekælder en fantastisk mulighed for især de mindre drenge for at lave mere skumle huler og samlingssteder for hemmelige selskaber.

Der måtte gøres noget. For at skabe mere plads blev et par rum fra lejligheden på 1. sal inddraget, men heller ikke det var tilstrækkeligt. Marselisvej 19 var blevet for snæver en ramme, og undervisningslokalerne og huset lignede efterhånden mere et slidt hjem end en skole.

EN LILLE SKOLE? EN STOR?

Flere bestyrelsesmedlemmer var længe imod, at antallet af elever skulle øges. Men i vinteren 1966-67 gav bestyrelsen alligevel efter for pres fra de forældre, der ønskede sig et større miljø for børnene, og fra dem, der ikke kunne få deres børn ind på skolen. Man havde ydermere haft besøg og var blevet inspireret af flere foredragsholdere fra fripædagogiske kredse, som slog til lyd for, at større skoler var bedre for børnene. Så en udvidelse lå også i 'tidsånden'.

Et pudsigt argument for en større skole kom fra bestyrelsesformand Helge Kjems, der mente, at det ikke ville vare længe, før de første elever på skolen, heriblandt bestyrelsens egne børn, ville melde deres børn ind. Skolens elevtal ville således med ét hug blive kraftigt forøget – og hvem kunne sige nej til en hel flok børnebørn. Det familiære argument blev taget for gode varer af både den øvrige bestyrelse og lærerne. Måske også af Helge Kjems selv. Men virkeligheden var en anden. For de eneste børnebørn, der blev meldt ind på skolen på det tidspunkt, var to sønner af Helge Kjems' datter, som aldrig selv havde været elev på skolen. Det var først langt senere, at næste generation, børnebørnene, var gamle nok til at begynde i 1. klasse. Men det, at alle accepterede argumentet og ikke regnede efter, hvornår de første elever ville være i den fødedygtige alder, siger noget om, hvordan man i skolekredsen opfattede skolen som en udvidelse af familien. Man blev fortryllet af tanken om generationernes skiften og forventningen om mange små herlige børnebørn på skolen.

Med forandringerne fulgte en ændret målsætning. I 1966 vedtog man på en

generalforsamling en ny formålsparagraf, som havde været til diskussion et par år. Pædagogerne Lars og Åse Kruse var blevet forældre på Friskolen i 1964 og havde deltaget i arbejdet med formålsparagraffen. Lars Kruse blev senere formand for bestyrelsen. Han ville, siger han, gerne fremme en 'proletarisk' dvs. en åben social linje på skolen. Formålsparagraffen lød:

– Århus Friskole er en lille skole, som i sin arbejdsform bygger på et snævert samarbejde mellem lærere, elever og forældre.
– Skolens formål er at udvikle børnene til selvstændigt tænkende mennesker ved at lægge vægt på børnenes naturlige produktivitet og skaberglæde.
– Skolen tilsigter gennem sit daglige arbejde at udvikle børnenes sociale og medmenneskelige forståelse.
– Skolen vil søge at give børnene de elementære kundskaber og i øvrigt lægge vægt på deres evne til selvstændig erhvervelse af yderligere viden.

Det vakte stor utilfredshed og diskussion på generalforsamlingen, at indlæringen kom til at stå til sidst. Formanden for bestyrelsen, psykolog Jens Jacob Abell, sagde, at det var med vilje, og Lars Kruse husker, at det netop var meningen med formålsparagraffen, at der skulle lægges mindre vægt på kundskabstilegnelse. Skolen ville "søge" at give børnene den mest elementære viden – garantere ville man ikke. Ivan Mark, sociallæge og forælder på skolen i de år og op i 1970'erne, kommer i et interview med den betragtning, at "denne laissez faire-holdning til det faglige også havde meget at gøre med det vækstsamfund, børnene kom ud i efter skolen." Der var chancer til de fleste, og de fleste børn fra Friskolen klarede sig godt.

Den altoverskyggende diskussion var nu, om man skulle kæmpe for at bevare den lille skole i de snævre rammer eller eventuelt lave to små skoler, en i Risskov og en i Højbjerg, da det var dér, de fleste elever kom fra. Eller om man skulle tage det store spring, tage endnu flere elever ind, ansætte flere lærere og flytte til et større sted. En del frygtede, at intimiteten og overskueligheden ville gå tabt, mens andre mente, at en udvidelse af skolen og af lærerstaben ville betyde større faglig inspiration på lærersiden. Mange hilste det velkommen, at der med et øget antal elever ville blive bedre muligheder for børnenes sociale liv på skolen med alle de udfordringer, som en mere forskelligt sammensat børnegruppe byder på.

SØHOLMVEJ 13

Som konsekvens af ønskerne om udvidelse gik man i gang med at lede efter et egnet sted og fandt Dansk Værktøjs Service's bygning på Søholmvej i Stautrup tæt ved Brabrandsøen.

Der blev gjort en hurtig handel, som kom til at udløse stort postyr i forældrekredsen, fordi købet med efterfølgende ombygningsomkostninger og etablering af privat buskørsel resulterede i en skolepengestigning på i alt 250 %. Fabriksbygningen, der dengang i 1967 kun var halvandet år gammel, blev købt for 900.000 kr. Bygningen bestod af en række kontorer i hovedfløjen, et maskinværksted og en udstillingshal med store vinduer. Marit Gregersen, lærer og forælder på skolen, først på Marselisvej og derefter i Stautrup, fortæller:

> Det var to vidt forskellige skoler. De var lige så forskellige som husene og de mennesker, der kom til at præge de to steder. Ved udflytningen blev lærergruppen større, børnegruppen blev større, og undervisningen og undervisningsmetoderne blev forandret. Det var Kamma, der var leder begge steder, men jeg syntes bedst om den første skole. Den var så lille og mere en helhed. Jeg tror, vi skulle have købt endnu et hus og have lavet to små skoler i stedet for.

I et skoleblad fra begyndelsen af 1968 skriver bestyrelsen:

> Vi har regnet ud, at vi kan spare mange penge, hvis vi alle hjælper med flytning og indretning af den ny skole og rengøring af den gamle skole. For at ikke alle forældre skal møde den første dag og ingen til sidst, beder vi jer melde jer til bestemte dage fra nu af og til et stykke ind i maj måned.

Det er opfordringer, der har lydt lige siden, hver gang skolen i Stautrup har skullet udbygges. Forældrene hjalp med at flytte, og fra april 1968 lå Århus Friskole på Søholmvej 13 i Stautrup.

SKOLEN I STAUTRUP

EN BESVÆRLIG BYGNING

Med købet af den tidligere fabrik fik forældrene en ny rolle. Samtidig med, at de hjemmegående husmødre kom på arbejdsmarkedet og ikke havde tid til at hjælpe til i klasserne, steg skolens behov for medhjælpere til det praktiske arbejde på en stor grund med bygninger, der skulle sættes i stand og holdes ved lige. De hjemmegående mødre blev afløst af praktiske fædre, den daglige kontakt blev mere sporadisk, men til gengæld opstod der et tæt samarbejde omkring byggeprojekterne.

Da eleverne startede på den nye skole, var indretningen ikke færdig. Der kom en besværlig tid med ubehagelige overraskelser omkring vand- og varmeinstallationerne, og der var også problemer med lofterne. Alle åndede derfor lettet op, da de sidste håndværkere endelig kunne forlade stedet, og lærerne og eleverne for alvor kunne indtage skolen. I et skoleblad fra september 1968 skriver arkitekt og bestyrelsesmedlem Poul Andersen:

> Vi har i løbet af sommeren fået slutopgørelsen fra håndværkerne og kan nu konstatere, at regnskabet kan bringes til at gå op. Det skyldes ikke mindst den tilbageholdenhed, lærerne har vist ved indkøb af inventar og undervisningsmateriel, idet vi på et tidligt tidspunkt blev klar over, at byggeudgifterne ville blive væsentligt højere end beregnet og derfor her så en mulighed for at redde nogle af merudgifterne ... Men hvorfor holdt overslaget så ikke? Fordi vi havde købt et hus, hvortil der ikke fandtes tegninger af installationerne. Og her mødte vi så en af de største overraskelser, idet varmeanlægget viste sig langt mere kompliceret at ombygge, end nogen havde kunnet forudse med rimelighed. Næsten alle aluminiumslofter har været taget ned, og al isoleringen over loftet har måttet omlægges og for størstedelen fornyes. Vandstikket var for lille, cirkulationspumpen ligeså, og der var en læk på hovedvandledningen, så vi måtte grave både den og trixtanken [en slags sivebrønd] op og foretage omlægning af systemet.
>
> Jeg vil gerne understrege, at vi har gjort alt for at gøre det hele så billigt som muligt, og jeg vil her gerne sige tak til de forældre, der har gjort et godt stykke arbejde både i Stautrup og på Marselisvej. Hele lærerstaben med Kamma i

spidsen trak et stort læs, og denne frivillige indsats af forældre og lærere i forening har betydet meget for, at vi i dag står med en ny skole. Helge Kjems har under hele sagens forløb haft et meget utaknemmeligt hverv som formand og har måttet stå for mange drøje hug. Men jeg vil påstå, at han har en væsentlig andel i, at det overhovedet er lykkedes at føre købet og byggesagen igennem. Jeg håber, at jeg ikke er alene om dette synspunkt, og at man i forældrekredsen vil forstå, at der til Kjems i de sidste halvandet år er stillet krav, som kun de færreste ville have kunnet honorere, og at sagens gunstige forløb også skyldes den goodwill, som Kjems nyder i vide kredse.

HVAD SKAL SKOLEN HEDDE?

Skulle den nye skole også have nyt navn? Bestyrelsen mente, det var et vigtigt signal at kalde skolen for Århus Lilleskole, for sidst i 1960'erne var det i de nye lilleskoler, de pædagogiske eksperimenter i stil med det, der skete på Friskolen, udfoldede sig. Det nye navn blev vedtaget og skulle slås fast på en generalforsamling. Men inden da havde Johs. Lassen støttet børnene i sin klasse, da de ville lave et skilt med indskriften ÅRHUS FRISKOLE. Han skaffede en solid egeplanke til børnenes projekt. Den blev hængt op på plankeværket ud mod vejen – og der blev den hængende til den faldt ned af sig selv mange år efter. Bestyrelsen henlagde sagen – navnet var og blev Århus Friskole!

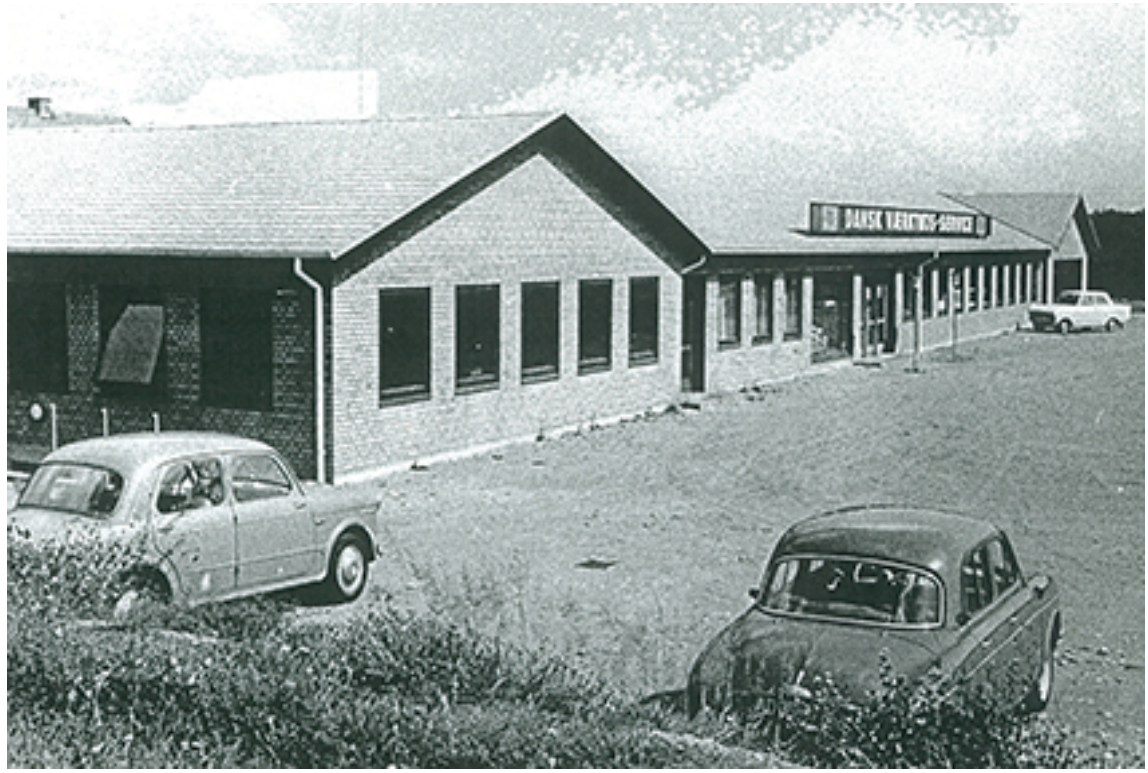

Søholmvej 13, som bygningen så ud ved overtagelsen i 1968.

NYE ELEVER, NYE FORÆLDRE

I Stautrup blev det familiære i nogen grad brudt op. Der var nu så mange elever, at der blev dannet aldersopdelte klasser, og for første gang oplevede man, at der ikke var elever nok. Nogle forældre havde meldt deres børn ud af skolen i forbindelse med flytningen, og samtidig lagde de større rammer op til flere elever. Faktisk var situationen bekymrende. Alle vidste, at det mest harmoniske ville være at fylde skolen op, efterhånden som de nye klasser med maksimalt tolv elever kom ind, men det ville tage for lang tid, og skolen havde ikke råd til den model. Derfor opfordrede man på et forældremøde i januar forældrekredsen til at se sig om efter egnede elever til at fylde op i de ældre klasser. For første gang i skolens historie kastede bestyrelsen sig ud i en annoncekampagne for at synliggøre skolen.

Derefter ændrede den sociale sammensætning af skolens forældrekreds sig mærkbart i løbet af de næste år, og Kamma Klitgaard Povlsens restriktive linje med hensyn til at tage kommunalt anviste børn med sociale problemer ind på skolen blev modereret. Skolen havde brug for alle de elever, man kunne få. Det var dog stadig sådan, at forældre inden deres barns indmeldelse skulle møde til en samtale med skoleledere. Her blev de konfronteret med skolens holdning til børneopdragelse og forhørt om, hvordan de ville tackle forskellige situationer.

Der var også en række krav. Forældrene blev anmodet om til enhver tid at være på børnenes side og respektere dem, de måtte ikke vælge nogle af børnenes kammerater fra og skulle derfor altid invitere hele klassen hjem til fødselsdag, og de skulle modtage selv den underligste, hjemmelavede julegave med glæde. Disse samtaler fik en del forældre til at se mere realistisk på deres forestillinger om Århus Friskole og fik dem måske til at opgive tanken om at blive forældre dér. Men der kom alligevel mange nye børn til.

De nye forældre, der kom til skolen i de år, var ikke vant til forældremøder på Friskolens facon, og forældremøderne blev derfor til forskel fra tidligere meget lærerstyrede. Også lærernes førhen ret uformelle møder i frikvartererne og lige efter skoletid blev til mere organiserede lærermøder.

De nye bygninger, de mange nye elever og forældre lagde grunden til mange års stadige diskussion om det ideelle elevtal. Man begyndte hurtigt at tage seksten elever ind i de små klasser, og meningen var, at det så kun i særlige tilfælde skulle være nødvendigt at tage elever ind senere i skoleforløbet. Men en række uenigheder mellem forældre og lærere midt i 1970'erne og igen midt i 1980'erne, begge gange om bl.a. læreransættelser og forældrenes medbestemmelse, kom til at

SKOLEPENGE OG RESTANCER

Skolepengene lå i starten på omkring 50 kr. pr. måned, i 1965 var de steget til 70 kr. Med udflytningen til Stautrup blev det til 200 kr. om måneden, i 1975 var beløbet 320 kr. om måneden, og i 2004 koster det cirka 1000 kr. om måneden plus SFO.

Sidst i 1960'erne opstod der et problem, man ikke var stødt på før: restancer i betalingen af skolepenge. En stor del af bestyrelsens arbejde blev at opkræve penge fra de forældre, der ikke betalte. Det var ubehageligt, spild af tid og en sur pligt. Man forsøgte i 1969 at sætte skolepengene lidt ned og lave flere fripladser end tidligere, men det løste ikke problemet, og de mange ombygninger og reparationer nødvendiggjorde en ret høj skolepengesats. Omkring 1980 var Århus Friskole den dyreste privatskole i Århus. Problemet blev først mindre i 1990'erne, da prisen set i forhold til andre privatskoler i Århus blev lavere. I dag er besværet med restancer forbi. Alle forældre betaler over PBS, så nu er den potte ude.

betyde, at grupper af elever blev taget ud af skolen. Derfor måtte man i begge tiår tage en del børn ind hen ad vejen i skoleforløbet.

Det gik ikke altid godt. Nogle af de nye børn var udstødt fra folkeskolen, og balancegangen mellem en fri skoleform og integrationen af børn – og forældre – med vanskeligheder var svær og gik ikke stille af. Men om den situation siger Silvia Hagberg, forælder på skolen i 1970'erne og senere tilsynsførende, at rummeligheden over for de anderledes, de aparte, syge eller udstødte børn var stor, og at den rummelighed var et stort plus i hendes oplevelse af skolen. Der er dog ingen tvivl om, at der indtil engang i 1990'erne har gået børn på Friskolen, som burde have fået hjælp fra eksperter udefra, men med kendskab til miljøet og livet på Friskolen.

Hele vejen op gennem 1970'erne eksperimenterede man med børns selvforvaltning. Grænserne flyttede sig. Tiden var til eksperimenter.

Skolens ældste børn har her i begyndelsen af 1970'erne defineret deres eget rum ved hjælp af ølkasser, den tids multifunktionelle møbler. De store elever og læreren læser, spiser, lytter, snakker og beslutter i det lille, tætte rum.

Det var i samme periode, at nogle af de ældste elever valgte at lave skole 'hjemme', dvs. i storkollektivet på Toustrup Mark. Grænsen mellem hjem og skole var flydende.

Bestyrelse og forældre blev i stigende grad tilskuere til skolens dagligdag – og det var mange forældre godt tilfredse med. Det var som forælder underholdende at følge livet på skolen, og mange fulgte måske lidt kritikløst med fra sidelinjen i beundring for lærernes vilde og anderledes ideer. Andre forældre gik som nævnt deres vej. Vilhelm Lytken udtaler om selvforvaltning og lærernes rolle:

> Det er vigtigt, at det ikke er far eller mor, der har besluttet, eller læreren, der har besluttet – men at man selv har besluttet, at nu vil jeg altså det og det. Så går det forrygende hurtigt ...

Vilhelm Lytken og hans datter Susanne husker dog første halvdel af 1970'erne som en tid, hvor der var rod, larm og for meget plads til de dominerende børn. Der blev mobbet, og lærerne greb sent ind: Børnene skulle jo selv klare det. Til gengæld var lærerne hurtigt ude, hvis børnene på det faglige plan viste aktiv interesse for at gå i gang med et eller andet – så fik børnene støtte og hjælp til selvhjælp.

BØRNEHAVE- OG ANDRE KLASSER

Det var en nyskabelse, at skolen med udflytningen til Stautrup fik etableret en børnehaveklasse. Forud var gået store diskussioner for og imod. Man var blevet enige om, at det gjaldt om at få børnene ind på skolen så tidligt som muligt. Starten på børnehaveklassen var enkel: Hvert barn skulle komme med en stol, og skolen havde skaffet tre gamle kasseapparater og en legebrugs med tilhørende penge. To mødre hjalp til. Hver kom to dage i træk og overlappede den anden. På et lærermøde i 1968 diskuterede man børnehaveklassen og det faglige indhold:

> Angående regning blev vi enige om, at vi allerede i børnehaveklassen skal give børnene mulighed for at eksperimentere med tingenes størrelse, form, vægt m.m., og at vi nok ikke kan regne med regning uden bog ...

Det var et af de vigtige debatemner i de år: undervisning med eller uden bøger? De mest radikale lærere mente, at man kunne klare sig helt til 7. klasse uden, mens andre mente, at børnene allerede i børnehaveklassen godt kunne tåle bøger.

De ældste elever flyttede med Johs. Lassen til lokaler i Århus midtby og lavede skole dér de første år af 1970'erne. Det betød, at de små børn kom til at fylde meget på skolen. De var mange, de var nye, og der var kun de halvstore pubertets-

Der er gang i et emnearbejde i 1972.

børn til at socialisere dem ind i skolens 'ånd' og tradition. Og elevgruppen blev straks efter flytningen til Stautrup mere aldersopdelt end tidligere, idet der nu blev indført klasser. Det blev et chok for nogle af lærerne at stå alene i et rum med den samme gruppe børn – dag efter dag. De syntes, børnene blev klasseegoister, som trynede de mindre børn og dem i de andre klasser. Og lærerne oplevede samtidig et stort pres fra forældrene med deres forskellige opfattelser af, hvordan skolen skulle være, både fra de 'gamle', der som Marit Gregersen helst så ånden fra Marselisvej bevaret – og fra de nye.

Fra 1969 er der et referat fra en lærerweekend i familien Gregersens sommerhus i Hirtshals. Her diskuterede man sig frem til en omstrukturering af skoledagen, som skulle omfatte alle klasser fra 2. klasse og opefter. Det blev besluttet, at børnene frit kunne vælge sig på emnegrupper for en uge ad gangen både formiddag og eftermiddag, og klasseundervisningen blev skåret ned til kun tre kvarter lige efter spisefrikvarteret. Leif Falk refererede helt lyrisk fra mødet:

> Indimellem kom spontane glædesudbrud fra den ene eller den anden, når en vision af den lykke, der ville oprinde blandt børnene i et tænkt system, pludselig kastede sit lys på vedkommende.

DEN IDEELLE LEGEPLADS

Med flytningen til Stautrup fik skolen helt nye muligheder for udendørs aktiviteter. Ved overtagelsen var der intet ud over græs og grus på området, så noget af det første, lærerne og forældrene gjorde, var at plante forskellige slags træer og et mirabellehegn ud mod marken. Lige siden har det hegn været til stor fornøjelse for alle på skolen. Om foråret lyser det hvidt med skyer af blomster, og senere på året er hegnet fyldt med børn og gule mirabeller.

Udflytningen gav plads til at udfolde tidens nye ideer om den ideelle legeplads. Og der var inspiration at hente i en fotoudstilling, som Ivalo Falk deltog i sammen med de nyuddannede lærere Bo Dan Andersen, Søren Hansen og Jørgen Winter. Udstillingen med temaet "Hvad et barn har brug for" blev vist på seminarier og skoler. Det var en 'aktiv' udstilling, der blandede 'skabende dramatik' med happenings og rollelege. Budskabet var, at den gode legeplads skulle have det hele med. Børnene skulle have mulighed for at lege med vand, ild og sand. De skulle kunne klatre og gynge, lege bevægelses- og rollelege, og der skulle være dyr, så børnene kunne passe legepladsens eget dyrehold. Der skulle også være brædder og værktøj, så børnene kunne konstruere og bygge deres egne huse.

På Friskolen udmøntede disse nye tanker sig i, at der blev bygget sandkasse, gynger, vipper, bålplads, amfiteater, boldbane og svævebane. Der blev også gjort plads til børnenes marsvin og andre dyr. Leif Falk og hans morfar støbte to bassiner med kanal og sluser, og en forælder og lærer, Emil Westberg, byggede i 1969 sammen med børnene en jernalderbondegård i 'blå gård', hvor der også var byggelegeplads og et piratskib. Det sidste var et rigtigt skib, transporteret til skolen fra havnen og udstyret med piratflag og andet grej. Ved fodboldbanen opførte Emil Westberg sammen med børnene en afrikansk hytte, og der blev anlagt haver og bygget drivhus.

Jernalderbondegården under opførelse.

FRA LEG TIL ALVOR

Jernalderbondegården blev årsag til en fyringssag. Emil Westberg kom til at gå så meget op i konstruktion og byggeri, at han i sin iver glemte at få børnene med. Perfektionismen tog overhånd, og det, at børnene blev glemt i projektet, gjorde Kamma Klitgaard Povlsen så rasende, at hun klagede til bestyrelsen, som derpå fyrede Emil Westberg. Herefter var det lærernes tur til at blive rasende. De besluttede, at det fremover skulle være lærerne og ikke bestyrelsen, der bestemte. Så da Kamma Klitgaard Povlsen gik på pension i 1973, var det slut med at have en leder, og skolen overgik til kollektiv ledelse. Det hele igangsat af en jernalderbondegård!

Hulebyggeri i skoven.

I 1973 blev der rejst en seks meter høj rutsjebane på græsarealet foran skolen. Rutsjebanen blev konstrueret og opført af skolens bestyrelse, og formanden, Lars Kruse, dirigerede som sjakbajs slagets gang. Sammen med vipper og gynger var rutsjebanen den første traditionelle legepladsinstallation, og den høje konstruktion stod i mange år og blev en slags vartegn for skolen. En enkelt gang faldt et barn ned fra højderne og brækkede næsen, men som historien om den begivenhed lyder, var det absolut ikke rutsjebanens skyld! Banen blev repareret over flere omgange, men var til sidst for rusten og vakkelvorn. Så blev den forbudt for børn og til slut revet ned.

Fangsten bringes hjem fra søen.

Piratskibet fra Århus havn.

Nedtur fra seks meters højde.

På vej ind i legens verden.

Etagebyggeri for kaniner.

Hyggelig leg i sandkassen.

Senere kom der andet til: Der blev anlagt en knallertbane, der også blev brugt som go-cartbane og stock-carbane, bassinerne blev udbygget med et større kanalanlæg, og med inspiration fra Erik Strømberg blev der på pladsen foran skolen streget op til boldspillet foursquare. Ed Jones sørgede for plads og kurv til basketball. Der blev bygget huler og huse og en stor skateboardrampe, lavet kælkebakke, bygget hønsehus, kaninbure, fårefold og svinesti.

Sidst i 1970'erne var den første legeplads i blå gård med piratskibet, den afrikanske hytte og jernalderbondegården blevet meget forfalden, og forældregruppen i en 2. klasse tog initiativ til at få lavet en ny legeplads. På det tidspunkt var det ikke så moderne med byggelegepladser, og den nye plads blev derfor udstyret med et kæmpestort klatrestativ med mange forskellige udfordringer til fysisk udfoldelse. Sigurd Wandel, arkitekt og forælder i klassen, tegnede klatrestativet, 'forhindringsbanen', i samråd med lærere og børn i blå gruppe. Derefter blev det bygget af telefonpæle, brædder og tovværk, så børnene kunne klatre, kravle i et stort net, springe, balancere og svinge i tov. Det var blå gruppes lærere og forældre, der byggede det, og hele herligheden blev til sidst malet himmelblå. Den legeplads forsvandt med skolens sidste udvidelse, og i foråret 2004 blev der lavet en helt ny plads med sand, siddepladser, vand og forskellige udfordringer til børnenes balanceevne.

Balancegang på den himmelblå 'forhindringsbane'.

9.-klasserne forsyner skolen med den ene afskedsgave efter den anden:
en vandkunst,
en rund tanzaniansk hytte,
en mosaikbeklædt bænk a la Gaudi,
en telefonboks som en Tintin-måneraket,
en portugisisk hane,
et næsehorn,
et ur,
en cubansk amerikanerbil,
et verdenskort
– og mange andre installationer,
efterhånden altid med relation til
8. klasseturens rejsemål.

SKOVEN OG SØEN

Området uden for skolens egne arealer blev tidligt inddraget. Der er blevet sejlet i kano på Brabrandsøen, stået på skøjter og kørt hen over isen i en isbåd, som børn og lærere selv konstruerede. Skoven har dannet rammen om utallige lege, skattejagter, orienteringsløb og vandreture. I blå gruppe finder børnene i hver klasse deres egen rute i skoven og ved søen. Den rute går de mange gange i løbet af året og følger med i årstidernes skiften og forandringerne i naturen. Nogle gange får de selskab af en naturvejleder, som fortæller om fuglelivet og får dem til at lytte efter de mange fuglestemmer ved søen. Fie Petersen fortæller om børnehaveklassen i Ud med Sproget, januar 1983:

> Vi er så tit i skoven, så Jens [Mosbæk] og jeg har bestemt, at så skal børnene også lære lidt om alle de andre, der også er der: dyr, fugle osv. Vi læser lidt op i klassen og går i skoven og kigger efter – om vi kan finde 'nogen' – eller spor efter 'nogen'. Og vi finder altid en masse, men sjældent det, vi gik efter. I klassen har vi et stort vinterbillede, som vi laver tegninger til – af hvad vi har set eller hørt om. Samtidig går små hold med Jens og en kikkert til fugletårnet ved søen. Der har de set både svaner og fiskehejrer.

Der fiskes småkravl fra de mange vandhuller.

Et rygte siger, at nogle af børnene har været FEMTEN meter oppe i et af skovens træer.

Når Brabrandsøen fryser til, kommer der gang i nye former for idræt og leg. Børnene løber på skøjter, laver glidebaner, rutser, glider og leger balancelege på isen.

EN FARLIG NABO

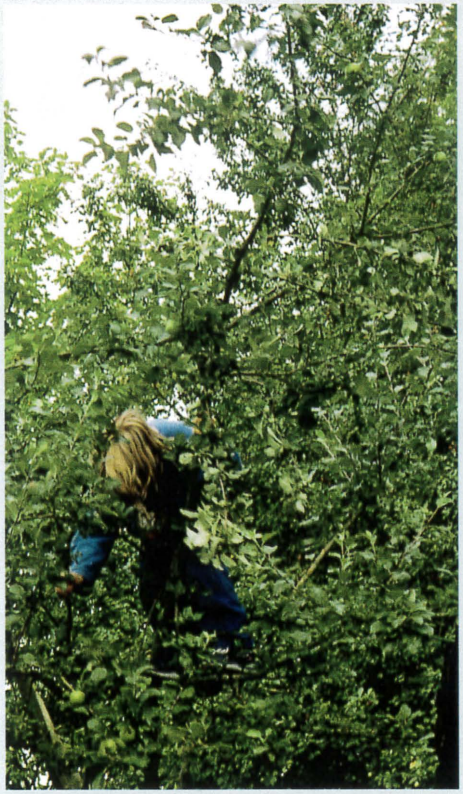

Der har udspillet sig utallige dramaer på legepladserne. Et af de mere frygtindgydende fandt sted midt i 1970'erne og blev siden genfortalt af børnene år efter år. Dramaet skyldtes børnenes interesse for naboens æbletræer.

Det var store træer, der stod fortryllende tæt ved skellet til blå gård, og som sidst på sommeren bar masser af dejlige æbler. Selv om det var strengt forbudt, gik børnene på æblerov. Nogle få kravlede op i træerne og kastede æbler ned til de andre, der lovlydigt stod inde på skolens grund. Det hjalp hverken, at naboen rasede, eller at lærerne holdt møder med børnene. Det mest farlige og derfor nok også det mest pirrende bestod i, at naboen havde et haglgevær, og at han ikke holdt sig tilbage for at true børnene med det. Det skete også et par gange, at han blev så ophidset, at han affyrede varselsskud op i luften. Så blev der ro et stykke tid, børnene holdt sig fra æblerne, for her var der jo næsten tale om DØDSFARE.

En enkelt gang gik det helt galt, da samme nabo bankede en lille æblerøver ned fra et af æbletræerne. Lærerne var rystede og ville melde ham til politiet. Men på et fællesmøde sagde børnene, at de godt kunne forstå hans hidsighed over, at de hele tiden stjal hans æbler. De foreslog som løsning på problemerne, at der skulle opføres et plankeværk som en klar grænse mellem dem og æblerne, og at man så samtidig skulle prøve at lære manden bedre at kende. Den plan blev realiseret. Plankeværket blev bygget, og man tog mere officiel kontakt til manden i nabohaven. Hele affæren endte lykkeligt med, at naboen gennem flere år kom med æbler til børnene. Og da man lærte ham nærmere at kende, viste det sig, at han arbejdede med noget så interessant som brøndboring. Så blev han bedt om at være gæstelærer på et emne, hvor børnene skulle lære noget om vand og vandforsyning. Her fortalte han om sit arbejde, og i selskab med ham lånte børnene hans værktøj og var med til at lede efter vand på skolens grund og andre steder.

SKOLEVEJEN

LANGT UD PÅ LANDET

I årene på Brendstrupvej og Marselisvej var de fleste børn blevet kørt i bil til skole af forældre, overvejende mødre, som havde tid til det. Med udflytningen til Stautrup blev afstanden mellem hjem og skole større.

> Der er ikke langt til Stautrup. Pump cyklen og kør en dejlig tur langs siden af Brabrand Sø. Pluk anemoner undervejs og opdag, at skolen ligger lige uden for Århus og alligevel på landet. Det er en skøn cykeltur.

Sådan lød de opmuntrende ord fra Kamma Klitgaard Povlsen i skolebladet april 1968. Det fremgår af andre indlæg i bladet, at en del af skolens forældre var bekymrede over den ny skoles placering så langt uden for byen.

Man måtte finde en transportform, der sikrede, at der kunne optages elever fra hele byen. Nu skulle der køres skolebus. Skolebladet 20. april 1968:

> Klasserepræsentanterne nedsatte i efteråret et trafikudvalg, der indhentede tilbud fra 11 vognmænd og samtidig udsendte et spørgeskema til samtlige forældre vedrørende ruteønsker. Tilbuddene blev gennemgået, og i december 67 kunne udvalget indstille to vognmænd og et ruteforslag til bestyrelsens afgørelse.
>
> Bestyrelsen har siden truffet aftale med den ene af de foreslåede vognmænd, nemlig Åge Pedersen, der i øvrigt allerede kører for skolen [chaufføren var "Bus Jens"]. Efter flere drøftelser, sidst med lærerne og vognmanden, er ruten blevet fastlagt. Der er ved fastlæggelsen og tidspunkterne taget al mulig hensyn til forældrenes udtrykte ønsker, men desuden har man set på trafiksikkerheden og andre praktiske ønsker, herunder ikke mindst tilslutningsmuligheder til "fjernrutebiler".
>
> Nedenfor gengives ruten i hovedtrækkene, og på næste side findes en køreplan. I denne kan små ændringer i tiderne måske blive nødvendige, men indtil videre vil busserne køre efter de angivne tider. Der er naturligvis ikke mulighed for at holde ved et stoppested, til børnene viser sig – og det må derfor

fremhæves, at børnene bør møde frem ved stoppestedet i god tid. De første par gange vil en lærer følge med bussen, men det ville nok være rigtigt at følge børnene til stoppestedet et par gange i starten.

Der bliver to ture ud og hjem mandag-fredag, og lørdag to ture ud og én hjem. En af turene vil hver dag køre via Brabrand.

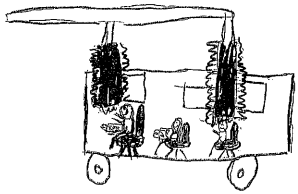

Udturen i store træk:
Marienlund (Risskov, linje 8)
Rutebilstationen (fjernbusser)
Højbjerg
Viby
Skolen
Brabrand
Marienlund og forfra

Hjemturen i store træk:
Skolen
Brabrand
Marienlund
Rutebilstationen
Højbjerg
Viby
Skolen

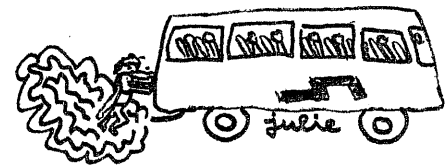

SKOLENS EGEN BUS

Busturene blev en vigtig del af skolelivet, og skolen besluttede at købe sin egen bus. Straks efter købet skete forvandlingen til 'den gule bus'. Typisk for 1970'erne blev bussen nemlig malet knaldgul med orange striber, og den blev hurtigt uundværlig. Jens Mosbæk blev ansat og blev en afholdt chauffør. Han kørte børnene til svømning, ekskursioner og lejrskoler. Han kørte, når børnene på madhold og pedelhold skulle købe ind. Bussen fik mange forskellige funktioner ud over den daglige transport til og fra skole. Jens Mosbæk blev med tiden fuldtidsansat som chauffør, pedel og medhjælper i børnehaveklassen.

Trods begejstringen for chaufføren kunne en tur med skolebussen være besværlig. Der var mange børn samlet på ét sted, og var stemningen dårlig blandt nogle, kunne den dårlige stemning brede sig til alle. Nogle børn blev mobbet, og de havde ikke mange chancer for at undgå deres plageånder. Marit Gregersen fortæller, hvordan man i begyndelsen af 1970'erne var nødt til at indføre en ordning, hvor forældrene på skift kørte med bussen for at undgå mobning og sørge for en god atmosfære.

Der blev holdt mange møder med børnene for at få dem til at forstå, hvor vigtigt det var at passe på hinanden i bussen. Og hvor vigtigt det var at tage hensyn til chaufføren, som var ansvarlig for en sikker kørsel. Børnene blev bedt om at komme med forslag til, hvordan stemningen kunne gøres bedre. Det lykkedes

med de mange møder og samtaler at give de store børn redskaber til at forandre den tætpakkede, somme tider næsten klaustrofobiske situation i bussen til noget rart. Så der blev alligevel masser af ture, hvor der blev sunget, danset og grinet, og hvor både børn og chauffør steg glade og fornøjede ud af bussen efter ankomsten til skolen.

SLUT!

Omkring 1977-78 ophørte det offentlige tilskud til skolens bustransport, og da skolen ikke havde økonomi til at klare transporten med egen bus, måtte børnene køre med den offentlige linje 5 til skole. Den forandring fik børnene til at lave adskillige sørgesange om bussen. Her følger et vers fra én af dem:

Køreturen er kort og lang.
Det ka' svinge fra kvalme til sang.
Alle sidder i fire lag.
Hvordan ser madpakken ud i dag?
Skolen i sigte, jeg glæder mig
til at se mine venner i dag.
Tænk at bussen skal nedlægges!
Tænk at bussen skal nedlægges!

Maja med flere

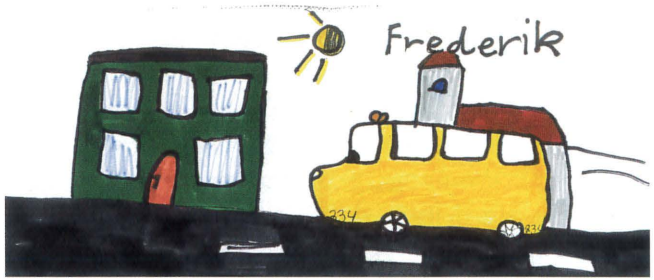

– og et par vers fra en anden sørgelig sang:

Verdens bedste skolebus
er ude at køre nu.
Verdens bedste skolebus
kører om runddelen nu.
Verdens bedste skolebus,
den henter mig hver dag
og sætter mig af samme sted.

Verdens bedste skolebus,
den koster mange penge.
Verdens bedste skolebus,
kommunen vil ikke betale.
Verdens bedste skolebus,
vi har ikke råd til dig,
åh nej åh nej åh nej.

Birgitte

Inden bussen blev skrottet, nåede den at blive brugt en sidste gang. Den daværende 8. klasse foreslog at sætte bussen i stand. Pædagogisk Rapport 1978-79:

> Vi var også i den lidt bedrøvelige situation, at vi skulle af med vores gamle bus, men der var 8. klasse på dupperne. Vi skal en tur til Frankrig i den gamle bus, lad os se, hvad den kan holde til. Det er da i orden, sagde deres ellers så skikkelige lærer. 8. klasse gik i gang med at bygge bussen om til et kørende sommerhus med køkken, dog uden bad. Vi så dem igen 14 dage efter, godt udkørte, men i godt humør, og så havde de bussen med hjem igen.

Samtidig med at skolens fælles bustransport blev indstillet, blev det besluttet, at der skulle laves en kørselsordning for de yngste. Det var farligt for dem at krydse byen alene med busskift og befærdede veje i midtbyen. Der blev købt en minibus, og Jens Mosbæk fortsatte som chauffør for de små, der på den måde kom godt og trygt i skole, også fordi børnene i forvejen kendte ham som medhjælper i børnehaveklassen.

FORSKELLIGE NORMER

Men for de større børn gav det problemer, at skolens egen bustransport blev indstillet. Før havde man kunnet løse eventuelle besværlige situationer i bussen internt på skolen, på gruppemøder eller på fællesmøder, men nu var skolen underlagt et offentligt system med andre normer for god opførsel. I skolebladet, november 1978, skriver Stine G.:

DÅRLIG OPFØRSEL

> Den 15/11 ringede de fra Århus Sporveje og sagde, at de ikke ville finde sig i, at der var så meget larm og uorden i bussen. Så vi holdt et møde kl. 12.35, og der kom Leif med et forslag, der lyder på, at 8. klasse skal holde øje med, hvem der larmer og hopper på sæderne og smider med æbleskrog og tyggegummi og river i hår og slås med tasker m.m. Så skal de lige skrive navnet på dem, der gør det, og gi' det til klasselærerne næste dag. Klasselærerne ringer til forældrene og siger, at deres børn ikke må køre med bussen i en uge. Det blev vedtaget.
>
> Stine G.

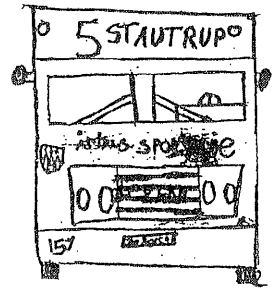

Situationen spidsede til i en bybus — og nu er kontrollørerne meldt til kriminalpolitiet.

Elever skal ikke te sig i bussen

Fra artikel i Aarhuus Stiftstidende 1984.

Friskoleeleverne og sporvejsfunktionærerne i Århus har det hårdt med hinanden

Børnene var vant til Jens Mosbæk og deres egen bus, hvor de kunne hygge sig, synge og danse. Og larme. Og sådan opførte de sig i begyndelsen i den offentlige bus, så det kunne ske, at de blev skældt ud af chauffør eller medpassagerer og måske ligefrem blev sat af et sted på ruten. Så kom der klager til skolen over børnene i bussen. Og samtidig kom der klager over buschaufførerne og kontrollørerne fra børn, lærere og forældre. For at undgå konflikter i bussen sørgede lærerne i lang tid for, at der altid var én af de lærere, der boede i Århus midtby, som tog med skolebussen både ud og hjem.

En succesfyldt bustur afhang meget af den enkelte chauffør – nogle var venlige og fik nærmest heltestatus på skolen. For dem gik det let. Men andre var sure, og så gik det galt. Karen Klitgaard Povlsen fortæller, at også i begyndelsen af 1990'erne var der børn, der nægtede at køre med den offentlige bus – eller som krævede at blive sat af undervejs, fordi bussen var uudholdelig at være i. Også i dag kan det ske, at der opstår problemer i bussen, men det er sjældent, for den er ikke længere så fyldt. Rigtigt mange af børnene er stået på cyklen i stedet for – eller går til skole, fordi de bor i nærheden.

EN AFSKEDSFEST

I 1983 stoppede Jens Mosbæk som medhjælper i børnehaveklassen og som chauffør, og børnene arrangerede en fest for ham. Alle havde mægtig travlt, men det foregik i det stille, så han intet vidste, og festen blev fuld af overraskelser. Der var mange fine indslag: Børnehaveklassen forærede Jens Mosbæk en kæmpestor julekalender, de selv havde lavet. 1. klasse spillede og sang. Blå gruppe legede bus og sang en bussang. Rød gruppe lavede udstilling af de skamler, de havde lavet på værksted, og dansede electric boogie og lavede mannequinopvisning, hvor de fremviste de bukser, de selv havde syet i den netop afviklede værkstedsperiode. 8. klasse spillede og sang, og 9. klasse rappede om Jens, der altid gik klædt i en blå arbejdsjakke og gjorde sig godt hos kvinderne.

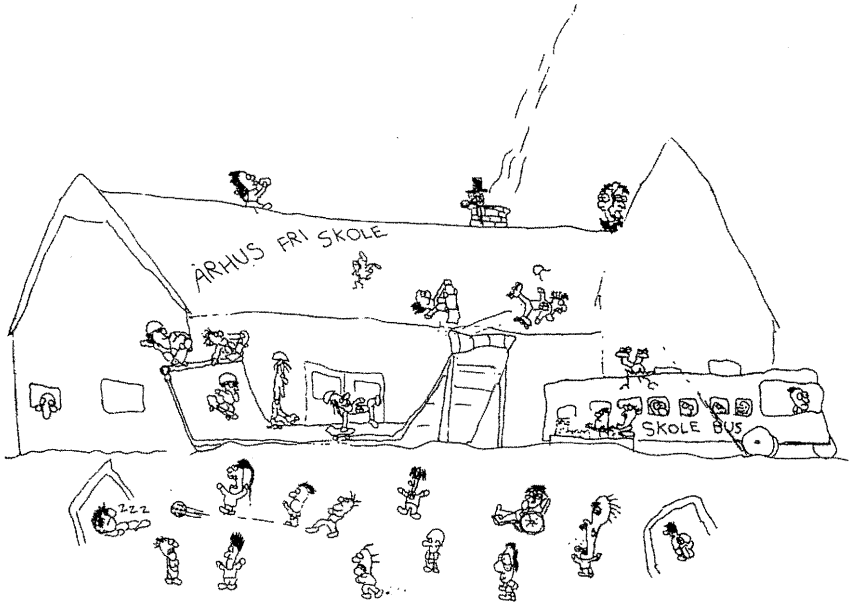

Jens Bus i blåt,
det klæ'r ham godt.
En hyg'lig fyr
og lidt af en tyr.
Han kørt' transit,
den var lidt beskidt.
Han påtog sig at skaffe
litervis af kaffe.
Han blev brugt som klatretræ,
det stakkels rare flinke kræ.
Han ku' vel li' det lidt – aha
for det skete jo så tit – aha.
Chauffør – og så pedel,
han klared' det med meget held,
han tog det med koldblodighed,
hvorfra fik han tålmodighed?
På træværksted vi mødte ham,
at han holdt op, det var en skam.
Han var hos os i mange år,
nu mærker vi, at tiden går.
Vi kender ham som ung og kæk
den glade mand Jens Mosebæk.

BYGGERI OG SKOLELIV

FORÆLDRE SOM SKOLEBYGGERE

Fordi de fysiske rammer og skolens liv hører uløseligt sammen, har der sjældent været en sommerferie, uden at forældre og lærere har bygget om, sat klasseværelser i stand, bygget hemse, etableret musikrum, formningsafdeling, malet. Der er blevet lavet legepladser, smedeværksted, cykelværksted, fysikværksted, indrettet plads til ekstradansk i en gammel togvogn og træværksted i en anden. Mange gange er den ekstra arbejdsindsats i sommerferien blevet festlig, når en gruppe forældre er kommet ud på skolen og har dækket op til et dejligt måltid til de overarbejdende. De fleste forældre har gennem årene på en eller anden måde deltaget i byggeriet, og de fleste har haft såvel gode som besværlige fælles oplevelser. Alle har indimellem oplevet det som et pres, men der er alligevel mange, der ser tilbage på byggeugerne som nogle af deres bedste ferier.

NY RØD GRUPPE OG MUSIKRUM

Første gang, skolen i Stautrup blev udvidet, var i 1980. Der blev bygget en ny fløj med tre klasseværelser til rød gruppe. For enden af den nye bygning blev der indrettet et musikrum. Det sidste var noget nyt, for ideen og praksis havde ellers været, at musikrummet skulle ligge i skolens centrum, så alle kunne blive påvirket og inddraget i rytmen som af et stort, bankende hjerte. At musikundervisningen nu blev forvist til skolens fjerneste lokale, skyldtes læreres og elevers frustrationer over at arbejde med de stille fag som dansk, matematik og sprog klods op ad lyden fra musikrummet. Det var så samtidig en fordel, at det nu blev lettere at få instrumenterne bugseret ud og ind af musiklokalet, når man skulle læsse bussen for at komme ud at spille.

Men der var alligevel ingen, der var rigtig glade for den nye placering. Det var trist, at musikken forsvandt. Konsekvensen blev en anderledes oplevelse af musikundervisningen. Nu gik man tværs gennem skolen, 'forlod' den så at sige, for at spille musik. Det blev præcist defineret, hvornår man havde musikundervisning,

helt anderledes end før, hvor man bare 'faldt' ind i den musik, der hele tiden var i gang midt i bygningen.

Der kunne ikke blive ved med at være stille. Musikken manglede der, hvor man færdedes og mødtes. Derfor blev der opstillet klaverer i grupperummene. Det havde der været før, men de gamle klaverer var blevet slidt ned og kasseret. Nu kom der gang i musikken igen. Den akustiske klavermusik havde et lydniveau, der ikke forstyrrede i klasselokalerne, og når madholdene var i gang om formiddagen, var det herligt, at der kunne spilles, synges og danses til margarinen og leverpostejen og de krumme agurker. I Pædagogisk Rapport 1998-99 mindes Ivalo Falk:

> Vi stillede klaverer ud i fællesrummene og aftalte, at de voksne, når de havde lyst, skulle sætte sig og spille. Hvis det indimellem blev til en fest, var det forbudt at ringe til time. Det ville være forargeligt, ligesom det er forargeligt at vække en sovende brat eller bremse en leg på sekundet. Der skal være respekt om det ægte swingende. Der var gang i klaverspillet. Det kunne høres langt omkring. Folk begyndte at skifte gangart, mens de fejede og ryddede op efter spisningen. Opvaskerne fik en særlig rytme ind i turen fra vaskebalje til viskestykke, nogle arbejdsgrupper var færdige og begyndte at spille med bestik på vaskebaljer. Gulvvaskerne lavede sko af kludene og tørrede gulvet over i flotte glidende bevægelser. Nogle sang om det, de lavede, andre fandt på omkvæd. På den måde gled oprydning og opvask over i frikvarter.
>
> Så blev der hentet trommer og andre instrumenter. Lyden voksede og kaldte flere til. Glæden bredte sig og samlede folk. Festen kulminerede og fadede ud. Først DA blev der ringet ind til undervisning af glade, tilfredse mennesker.

Klaverleg: To spiller klaver, mens en tredje venter og lytter. Så skifter man. Musikken kører videre, den må ikke gå i stå.

Firhændig salsa.

Luftfoto af skolen med den nye, endnu ikke rødmalede tilbygning. Bemærk også den lille by Grumserup nederst til venstre – og den lyslilla togvogn, der blev brugt til musik og ekstradansk.

Byggeriet i 1980 havde også mere kortvarige konsekvenser for undervisningen. Mens håndværkerne hærgede, var det umuligt for rød gruppe at være på skolen, og det medførte mange aktiviteter ud af huset, bl.a. tog lærerne rød gruppe med på besøg til flere forskellige undervisningsmiljøer. Her blev børnene præsenteret for andre fysiske rammer og andre måder at indrette sig på, og det gav inspiration til den indretning af rummene, de selv skulle i gang med efter endt ombygning. Pædagogisk Rapport 1980-81:

> I rød gruppe har vi rejst meget i år, bl.a. fordi det ikke har været til at være på skolen på grund af ombygningen, som jo foregik i rød gruppes del af skolen. Vi havde danmarksemne og besøgte andre små skoler i andre miljøer, i Istedgade og i et fabrikskvarter. Vi besøgte også en rideskole og en karateskole og var rundt i København. Og i den sidste del af byggeperioden tog gruppen på hyttetur, hvor der blev planlagt indflytning og praktisk arbejde omkring dette, og hvor alle hyggede sig med lange gåture, snak, leg, sang og spil, fødselsdags- og afskedsfester.

TØMREREN

I skolebladet fra oktober 1980 har en gruppe elever interviewet tømreren, der arbejdede på byggeriet.

Hvilket firma arbejder du for?
Gjesing snedker- og tømrerforbund.
Hvor mange er I til at arbejde?
Vi er kun mig.
Hvor mange klasseværelser bliver der?
Tre!
Hvordan er det at arbejde her?
Det er så'en godt nok.
Ikke sådan forstyrrende?
Nej!
Hvor mange timer arbejder du om dagen?
En ti stykker.
Hvor meget tjener du i timen?
55 kroner.
Hvornår møder du, og hvornår tager du hjem?
Det svinger ... møder kl. 7.00, og i går tog jeg hjem kl. 18.30.
Hvornår bliver du færdig med byggeriet?
Til jul.
Fortæl lidt om, hvad der er sket indtil nu?
Jeg begyndte med at grave vandbassinet op og køre det væk, så er jeg begyndt med at grave jord af, så graver jeg sokkelrender, så støber jeg sokkel, så graver jeg jord ud igen, så her hen og fylde sten i, så rockwool i, så støber jeg klaplag, til sidst graver jeg kloak til regnvand. Jeg har også lavet kørebanen bredere til bussen, og lige nu er jeg ved at grave stock-car banen bredere. Så er der vist ikke mere.
Tak for det.
Selv tak.

OMBYGNING I GUL GRUPPE

I skoleåret 1984-85 blev der bygget om i gul gruppe. Der var brug for mødesteder. Både for de små, som manglede et fælles sted for børnehaveklassen og 1. klasse, og for de store, der manglede et sted til gruppearbejde eller bare til at mødes og snakke og lave sig en kop te. Lærerne ville gerne tage hensyn til de forskellige behov i gruppen. Det var fint, at store og små skulle samarbejde omkring dagens praktiske gøremål, men det skulle gerne kunne foregå i en god stemning. Derfor var det vigtigt, at de to forskellige aldersgrupper også kunne få mulighed for at trække sig tilbage og bare være sig selv. Der kunne ikke bygges ud, så i stedet måtte man flytte vægge og døre.

Det var samtidig det år, hvor der blev eksperimenteret med 10. klasse. For at det skulle kunne lade sig gøre, måtte den togvogn, der tidligere havde tjent som lokale for musik og senere 'ekstradansk', inddrages til klasselokale. Det fortælles der om i Pædagogisk Rapport 1984-85:

> Vi har bygget om i gul gruppe i år. I børnehaveklassen og 1. klasse er der blevet flyttet døre og vægge, så der nu er fælles indgang fra grupperummet og et fint fælles værkstedsrum mellem de to klasser. Det betyder, at børnene i de to klasser har fået endnu nemmere ved at finde hinanden og være sammen. Mellem 8. og 9. klasse har vi lavet et lille hyggerum med rosa gardiner og mange grønne planter og et tekøkken. Det bruger vi mest til snak, læsning, tegning og til gruppearbejde i timerne. Vi har længe ønsket et fællesrum for de store elever i gul gruppe. Pladsen i det lille rum er trang, og vi har måttet tage pladsen fra de to klasseværelser, som nu er blevet temmelig små, men det er da et skridt på vejen. 10. klasse har indrettet togvognen med en stor briks, arbejdspladser og tekøkken. Togvognen har ved siden af undervisningen også fungeret som mødested for de store fra 8., 9. og 10. klasse. Det har været rart at være i gul gruppe. Klasserne har haft det godt med hinanden og været meget sammen på kryds og tværs, store og små.

I børnehaveklassen fik man en åben scene, som blev meget benyttet, også af børnene fra 1. klasse, til lange teaterforestillinger og gøglernumre.

Forældrene har gennem alle årene bygget om og bygget til. Her gælder det den nye sal i 1990.

RØD GRUPPE RØRER PÅ SIG

I 1986 var rød gruppe ved at vokse ud af rammerne. Pædagogisk Rapport:

> Der er problemer med rammerne omkring undervisningen i rød gruppe. Henrik, Hanne, Bodil [Jones] og Bodil [Nygaard] havde planlagt et tæt samarbejde omkring gruppen, og vi ønskede at lægge rigtig mange fælles timer og en del gruppemøder i fællesrummet. Men det har vist sig alt for usikkert at prøve at gennemføre undervisningen dér.
>
> Når dørene er lukkede, og der er 'stille' rundt om, er det en god situation. Der er meget at snakke fælles om i de tre klasser. Men fællesrummet er gennemgangsrum til både blå gruppe, musikrummet, rengøringsrummet og formningsskabene. Og når der så i løbet af en undervisningstime går tredivefyrre børn gennem lokalet, og de kommer til at smække med dørene, øver sig på saxofoner og trompeter, snakker og råber og griner og i øvrigt udsender alle mulige mere eller mindre distraherende vibrationer til de børn, der sidder i fællesrummet – og når så madholdet kl. 10 rejser sig og i det samme rum går i gang med skåle og gryder for at lave mad uden en voksen til hjælp til femogfyrre personer på halvanden time – ja, så kan lærerne altså godt pakke alle de gode ideer sammen om tæt samarbejde og styrkelse af gruppen gennem fælles undervisning, diskussioner, grin og leg og sjov og alvor. Man kan jo ikke høre noget. Vi bliver nødt til at få gjort noget ved det.

SPARETIDER OG ROCKWOOLDRYS

Med oliekrisen i 1980'erne var det ydre forhold, der med ét satte grænser for udfoldelserne på skolen. Der skulle spares på varmeregningen. Derfor sørgede bestyrelsen for, at der blev isoleret hen over skolens loft i en efterårsferie. Men selv om bestyrelsens intentioner var de bedst tænkelige, gik alt galt! I skolebladet november 1985 skriver en vred forælder, Tina Jonsson, til bestyrelsen:

> Søndag eftermiddag starter telefonkæden, ungerne kan ikke komme i skole mandag. Der er rockwool over det hele. Nå! Jamen, en enkelt dag kan da sagtens gå. Mandag aften: Ny telefonkæde, ungerne kan ikke komme i skole resten af ugen! Hvad fanden er meningen? Hvad er der egentlig sket? Ingen i den telefonkæde, jeg deltager i, har nogen præcise oplysninger, og efterhånden

kommer der flere fjer på hønen. "Det er vist nok noget med karlitlofter, de har pillet ned, nej, det er maskinen med granuleret rockwool, som er gået i stykker, og nu er der glasfiberstøv over det hele! Torsdag aften: ny telefonkæde. Nu skal vi gu' hjælpe mig ud og gøre rent alle sammen! Men er det nu sundhedsmæssigt forsvarligt, skal vi ha' maske med? Er der overhovedet nogen, der ved noget??

Så måtte bestyrelsen forklare sig. I et brev til forældrene den 31. oktober 1985 gøres der rede for, hvad der er sket:

Arbejdet med at isolere loftet blev sat i værk, efter at ministeriet en uge før efterårsferien havde tildelt skolen en bevilling på 123.000 kr. til isolering af loft og hulmur m.m. For at fastholde prisen, der svarede til det billigste håndværkertilbud, satte vedligeholdelsesudvalget arbejdet i gang umiddelbart efter, nemlig i efterårsferien.

Da håndværkerne så fjernede den gamle isolering, blev smuld fra de gamle rockwoolmåtter sammen med gammelt støv aktiveret og sendt ned gennem hullerne i loftspladerne. Hullerne i loftspladerne var nemlig ikke længere dækket af det oprindelige lag silkepapir. Papiret var blevet gammelt og krøllet, og mange steder var loftspladerne beskadigede, så der var åbent direkte op til rockwoolen. Da den nye isolering, et tykt lag løst rockwool, blev blæst ind over lofterne, dryssede den sammen med den gamle ned gennem hullerne. Der var godt nok lagt et lag nyt alukraft ind som spærring, men det dækkede ikke helt ...

Skolen var fuld af støv og drys efter isoleringen, så forældrene blev kaldt sammen til en god gang rengøring. Men dagene gik, og det blev ved med at drysse ned fra lofterne. En energikonsulent fra isoleringsfirmaet mente, at drysset ville høre op i løbet af en måned. Og han anbefalede grundige rengøringer i den periode. Han bedyrede, at arbejdet med isolering var udført korrekt, men blev forskrækket, da han erfarede, at der var skifertag på skolen (det burde han måske nok have lagt mærke til tidligere). Et skifertag kunne slet ikke beskytte den isolering, der netop var blevet blæst ind. Derfor foreslog han, at skolens tag hurtigst muligt blev skiftet ud!! Så i stedet for at skolen havde fået en energisparende isolering, stod man med et tag, der burde udskiftes! Et nyt loft skulle også bygges under det gamle for at standse drysseriet.

Det var ikke så godt. Der kunne ikke undervises på skolen, for der var rockwool overalt. Det lå i skuffer og skabe, mellem knive og gafler og i børnenes bøger, det knaste mellem tænderne og kløede i øjnene. Frustrationen var stor hos

både lærere, børn og forældre. Men så skete det som så ofte før, at en svær situation bragte nye undervisningstiltag på banen. Der blev arrangeret naturudflugter og museumsbesøg, og så var der undervisning rundt omkring i børnenes og lærernes hjem. Dét var sjovt, men der var ingen, der syntes, det var sjovt, at der måtte gøres rent weekend efter weekend. Men rengøringen hjalp alligevel efterhånden så meget, at undervisningen kunne komme i gang igen. I juleferien blev der så med en ihærdig indsats fra forældre og lærere dækket af med papir under lofterne. Der blev klippet og klistret og tapet, og så klarede alle sig med den midlertidige ordning til sommerferien, hvor skolen fik helt nye lofter.

BYGGERI IGEN

Med behovet for mere plads kom der efterhånden skred i planerne for en større udvidelse af skolen. Det startede i det små, da Johs. Lassen og Erik Strømberg på en generalforsamling foreslog, at der bag skolen skulle bygges en mindre pavillon til træ- og smedeværksted. Formningslærerne indvendte, at det ikke var en god ide med flere ad hoc-løsninger, men bedre, at der blev udarbejdet en helhedsplan for skolens udvidelse. Der manglede jo også et formningsværksted, større klasselokaler og større fællesrum. Med en helhedsplan og en prioritering kunne man udbygge skolen, efterhånden som økonomien var til det.

Det nye glashus bygget af genbrugsmaterialer.

Der blev nedsat et byggeudvalg, som sammen med arkitekt og forælder Jens Heie Nielsen udarbejdede en plan for hele skolen. Første etape med sal og formningsværksted blev realiseret i løbet af sommeren og efteråret 1990. Der blev etableret en teltlejr på skoles græsarealer, og mange forældre holdt deres sommerferie her, med arbejde, fællespisning og hygge. Udgravning, fundament og de store jernkonstruktioner blev udført af professionelle håndværkere, men resten tog forældrene sig af. Nogle murede, andre malede facadebrædder i lange baner. Nogle tegnede og smedede udvendige og indvendige trapper, andre malede vægge og satte fliser op.

Der var masser af genbrug i projektet: Glas fra gamle togvogne blev til beklædning af det nye trapperum, kasserede badeværelsesfliser med spøjse mønstre kom til at fungere fint i de nye bade- og toiletrum, og en bunke marmorrester blev til et flot mosaikgulv. Johs. Lassen skriver i Pædagogisk Rapport 1997-98 om en række gyldne øjeblikke. Et af disse øjeblikke har han oplevet, da forældrene i forbindelse med det nye byggeri lagde mosaikgulvet i trapperummet:

> Et læs marmor- og stenaffald læsses af i skolegården, og en gruppe forældre går en hel dag og lægger stumperne i mønster og leder efter blå sten. Bagefter støber de mønstret fast i gulvet i glashuset. Imens sidder to små drenge og bygger et slot.

I forbindelse med tilbygningen blev der samtidig indrettet træværksted i den gamle sal. Og kemi- og fysiklokale i de tidligere omklædningsrum bag salen.

Børnene bygger deres eget drømmeslot.

Lærerværelset efter udvidelsen. Havestuen til venstre var 9. klasses indgangsrum, bygget af dem selv i 7. klasse sammen med læreren.

LÆRERVÆRELSET

Med dette store byggeri var projektet ikke slut. Det var kun første etape af en samlet udbygning. Et par år senere fik lærerværelset flere hårdt tiltrængte kvadratmeter. Det kom til at betyde en markant ændring af lærerværelsets funktion.

Før havde især de store børn nærmest betragtet lærerværelset som et hyggerum. Så snart der var en pause i undervisningen, blev lærerværelsets to grønne sofaer fyldt med børn. Først kom de store, så kom de små. De slog sig ned i de bløde hynder og fulgte interesseret med i de voksnes samtaler og aktiviteter. Dengang i 1970'erne og 80'erne var der rigtig mange lærere, der røg, og de store elever, som var rygere, kom til at betragte lærerværelset som et fælles rygerum. Officielt havde de ikke rygemuligheder andre steder på skolen.

Så kunne lærerværelset være et anstrengende sted at opholde sig for en lærer, der skulle have ro eller mulighed for at forberede sig. Der var larm, støj, røg og dårlig plads til lærerne. Børneinvasionen startede altid i det små. Et par elever eller tre kom ind på lærerværelset, satte sig, småsnakkede hyggeligt med hinanden og et par lærere. Alle voksne oplevede det som positivt, at skolens voksensted var åbent for børnene. I løbet af de næste dage udviklede det sig – der kom flere børn til, for det blev hurtigt opdaget, at man kunne opholde sig på lærerværelset uden at blive vist ud. I løbet af kort tid tog det overhånd – der var til sidst flere børn end lærere på lærerværelset! Børnene snakkede højt med hinanden, spillede musik, kæmpede

for sjov i sofahynderne, røg for mange cigaretter, fyldte for meget. Lærerne og skolens sekretær fik vanskeligt ved at passe deres arbejde. Lærerne, fordi der ikke var plads til dem – og sekretæren, fordi lærerne sad i trængsel på en lille træbænk på hendes tilstødende kontor og røg cigaretter og pibe, drak kaffe og diskuterede dagens små og store begivenheder.

Så en dag var det nok. Det kunne være en dag, hvor en lærer kom ind på lærerværelset og pludselig så hele menageriet udefra. Eller en dag, hvor det ikke var til at få ørenlyd til en ordentlig samtale, og hvor der ikke var plads i sofaen til én eneste træt lærer. Så blev børnene 'smidt ud', og det blev pointeret, at lærerværelset var for lærere! At børn naturligvis godt måtte opholde sig på lærerværelset i forbindelse med et ærinde, men at det ikke var i orden, at de tog fuldstændigt over. Derefter var der igen plads til lærerne – indtil næste gang børnene langsomt og gradvist havde invaderet lærerværelset! Sådan gik det den ene gang efter den anden, for lærerne kunne i bund og grund godt lide de dage, hvor lærerværelset var proppet til bristepunktet af børn og voksne, som alle følte sig hjemme i skolens dagligstue.

Med ombygningen blev stilen lagt om. I dag er der ikke længere sofaer på lærerværelset, og børnene har deres hyggerum andre steder på skolen. Nu er lærerværelset et effektivt udstyret arbejdsrum med et stort konferencebord, skabe til hver enkelt ansat, et minikøkken og en kopimaskine. I et tilstødende rum er der kontor til sekretær og ledelse. Lærerværelset er dog stadig et sted, hvor børnene føler sig velkomne og færdes frit, medmindre andet bliver sagt.

Sidste dag før ferien i lærerværelset, sommeren 2004.

En overgang blev der som alternativ til lærerværelset lavet rygerum for de store elever i skolens indgangsrum ved hoveddøren. Det var et forsøg på at få de store rygerbørn til at rykke ud fra lærerværelset og samtidig undgå smugrygning på skolens toiletter og i husene på byggelegepladsen. Det rygerum holdt ikke længe. Der var iskoldt om vinteren, når hoveddøren blev åbnet, og vinden susede ind. Der var dog også en skjult pædagogisk hensigt med at tildele rygerne et så ubehageligt rum. I de år var man nemlig for alvor ved at blive klar over, hvor skadeligt det er at ryge, og så skulle det jo helst ikke blive for hyggeligt.

I dag er man lykkeligt ude over diskussionen om rygerum, for der bliver stadig færre børn, der ønsker at ryge i skoletiden. Alligevel er der en rygepolitik: Eleverne må ryge udendørs, hvis de har tilladelse til rygning hjemmefra. Lærerværelset er røgfrit. Nu ryges der kun ude i det fri og kun på området lige uden for lærerværelset. Hanne Larsen siger dog: "Man må gerne ryge på lærerværelset, når det er lidt festligt. Og det er det næsten altid fredag efter kl. 12!"

UDVIDELSE I 2001

Efter tilbygningen til lærerværelset gik byggeriet i stå. Årene gik. Der kom nye lærere og forældre til, og fremtidsvisionerne i totalplanen holdt ikke i længden. Så da behovet for en udvidelse ikke længere kunne udsættes, gik lærergruppen i gang med forfra at planlægge fornyelsen af skolens bygninger. I Pædagogisk Rapport 1998-99 skriver Hanne Larsen om en udvidelse af skolen:

> Hvorfor byggeri og pædagogik uvægerligt hænger sammen. Som det sikkert er en del bekendt, planlægger vi seriøst at bygge til skolen næste år. Det lyder dejlig nemt – VI BYGGER TIL. Men hvad skal bygges til? Hvilke behov har vi nu? Hvilke behov har vi på længere sigt? Er det ligegyldigt, hvilken rækkefølge vi gør tingene i? Hvor mange penge har vi? Hvor mange penge kan vi låne? Skal skolepengene stige? Vi var faktisk lidt i vildrede med, hvordan vi skulle gribe tingene an.
>
> Det er ikke ligegyldigt, hvad man gør. Et byggeri hænger nøje sammen med den pædagogik, man har tænkt sig at praktisere. Det er ikke ligegyldigt, om klasseværelserne er store eller små. Om der er plads til gruppearbejde. Om der er plads til en computerarbejdsplads. Og kan en sportssal ikke også bruges til en rytmiksal? Hvorfor ikke? Skal vi have vindfang til overtøj? Skal vi gå med sutsko? Vendepunktet blev, da et lyst hoved foreslog, at vi skulle tage ud at se på

andre skolebyggerier. På en eller anden forunderlig vis er det nemmere, når man taler om byggeri, at tale om, hvad man ikke vil, i stedet for, hvad man vil ...

Vi brugte endnu et lærermøde, denne gang i vore respektive grupper. Dernæst nedsatte vi et byggeudvalg med repræsentanter fra hver gruppe ... Der er kommet skred i tingene og vigtigst af alt, der er mange, der brænder for dette byggeri.

Byggeriet gik i gang i juni 2000, og det sidste malearbejde og indretningen blev afsluttet hen over sommeren 2001. Til forskel fra det sidste store byggeri lå forældrenes indsats mest i den første og sidste fase – nedrivning og klargørelse. Selve byggeriet var overladt til professionelle håndværkere. Alligevel var det idealerne og traditionerne fra byggeriet i 1990, der blev taget op igen.

Det fremgår af pedellens oprydningsliste før sommerferien 2000, at det blev et år, hvor næsten alt var pakket ned, og intet var på plads. Når man ser listen, er det svært at forestille sig, hvor undervisningen kunne finde sted. Klasser, fællesrum, toiletter, omklædningsrum, rengøringsrum, formning, computerrum, kælder og værksteder blev ryddet, og tingene (der først skulle sorteres!) blev pakket i flyttekasser. Alle klaverer kom i musikrummet, og kemisagerne blev pakket ned. Alt det, der ikke blev pakket ned, ville blive kasseret af pedellerne, så der BLEV pakket! Det blev ikke noget let år på skolen, men heldigvis tog børn, lærere og forældre de allerfleste problemer i rimeligt stiv arm.

Og hvad kom der så ud af det byggeprojekt? Af det store forarbejde med de mange diskussioner og af alles store arbejdsindsats i byggeriet? Der er blevet højere til loftet, både fysisk og psykisk. Klasselokalerne er meget større end før – det samme gælder fællesrummene, der samtidig er koblet mere funktionelt sammen med klasseværelserne – 8. og 9. klasse er blevet anbragt side om side – ekstradansk har ikke længere til huse i en gammel skurvogn, men er kommet ind i huset i det tidligere pedelværksted – SFO, hvis ønske om mere plads egentlig var starten på hele byggeprojektet, har ikke fået sit eget område, men fået eget aflåst opbevaringsrum og mulighed for at brede sig ud i gul gruppes fællesrum – de lange smalle gange er fjernet – og køkkenet er blevet hele skolens hjerte, hvor transporten af mad ud til grupperne og af opvask tilbage igen nu foregår let og uden trafikkaos på gangene. Også møbelstandarden er blevet bedre, med hæve-sænkeborde og gode stole. Og der er kommet nye kasser!

KASSER!

Manja Koppitz skriver i Pædagogisk Rapport 2002-03:

> Engang for længe siden havde vi kasser overalt på skolen. Alle sad på kasser i lillegul, blå og rød. Det var kun 8. og 9. klasse, der havde stole. Nu er der stole og skamler overalt på skolen, kun et par enkelte kasser er tilbage. De bliver brugt til stald og våbenhus i 4. klasse. Nu kom jeg så igen i tanke om ideen med kasser:
> 1. Man kan altid finde den rigtige siddehøjde (en kasse har tre højder).
> 2. Man kan bygge med dem. En købmandsbutik, en flyver, en scene, lave labyrinter og hyggelige kroge.
> 3. Man kan bruge dem til trommer og klangkasser.
> 4. De kan stables, hvis man har brug for al gulvpladsen.
>
> Jeg kan slet ikke forstå, at vi har kunnet undvære dem. Så nu vil jeg søge en bevilling, så vi kan få nogle "trommestole" igen ...

Sådan forestillede Svend E. Wichmann sig en forestilling i "kasse-teatret". Tegning i Aarhuus Stiftstidende, januar 1967.

Ideen til skolens trækasser stammer fra 1967, hvor en initiativgruppe med Jens Okking som primus motor og Svend E. Wichmann som arkitekt ville starte et teater i Århus for og med børn. Arkitekten forestillede sig teaterrummet indrettet, så det kunne forandres efter skiftende forestillingers behov. Både tilskuerpladser og scene skulle derfor bygges op af store kasser. Det lykkedes ikke at få økonomien på plads, så teatret blev aldrig til noget.

Men lærerne på Århus Friskole blev inspireret af ideen om multifunktionelle kasser – så i stedet for at indrette en kukkassescene i den nye sal fik skolen ved udflytningen til Stautrup lavet 100 store trækasser. De viste sig at fungere fremragende i opbygningen af næsten en hvilken som helst scenografi. Ideen bredte sig, og Institut for Dramaturgi fik en låneordning med skolen. Den ophørte, da instituttet selv fik lavet kasser.

Lærere og elever byggede kasserne sammen med forældrene. På utallige forældremøder er der i tidens løb af lærerne blevet gjort rede for disse kassers enestående egenskaber. Også selv om de med tiden blev så slidte, at børn og lærere ustandselig fik splinter på udsatte steder og bandede og klagede sig – kasserne var nærmest biologisk forbundet med skolen og blev aldrig opgivet, kun afviklet i takt med, at de faldt fra hinanden. Nu er der så igen kasser på skolen, produceret af Søren Hjernøe Christensen, der er forhenværende lærer på skolen. Skolens første sæt er trommekasser til de små, og derefter kommer der siddekasser til de større børn. Det er således ikke længere forældre, børn og lærere, der bygger kasserne sammen. Men traditionen er taget op igen.

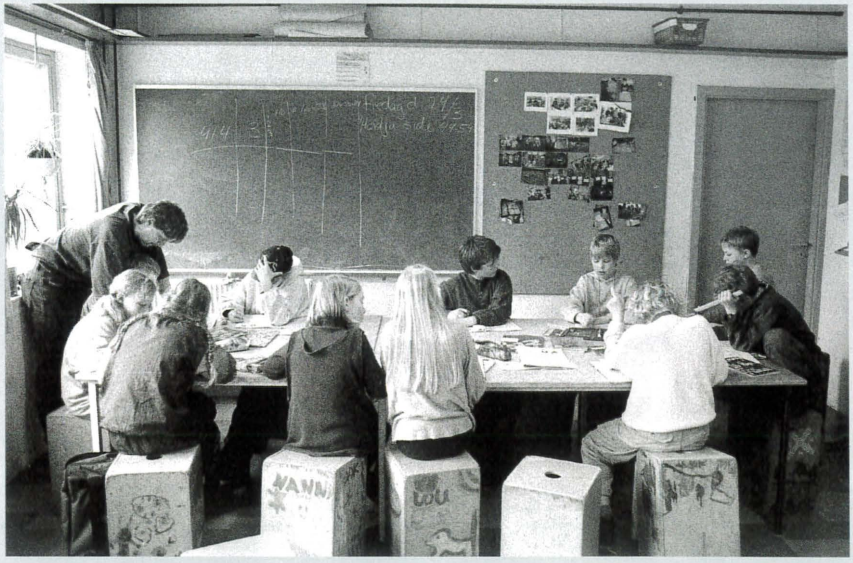

Kasserne i brug. Til bevægelseslege, som siddekasser i klasserne, tilskuerpladser ved forestillinger, siddepladser til fællesmøder – eller til scenografi.

Børnene leger og hygger sig i fritidsordningen, forsommeren 2004.

EN LOKAL SKOLE MED FRITIDSORDNING

Det er ikke kun skolens bygninger, der har undergået store forandringer siden udflytningen fra Marselisvej i 1968. Der er også kommet mange flere elever til. Skolen har siden 2002 haft et fast elevtal på 166 elever, hvilket således også gælder for 2004. Det er få, der går ud eller flytter, så der optages næsten kun elever i børnehaveklassen.

Også skolens placering i forhold til omgivelserne er blevet anderledes. Ændringen er sket gradvist i løbet af 1980'erne og 90'erne, hvor flere af skolens familier tog initiativer til en række bofællesskaber på de ubebyggede marker i Stautrup. Før lå skolen på landet, og børnene kom fra alle dele af byen, ofte med lang transporttid. I dag bor ca. 75 % af familierne i Stautrup og i det nærliggende Viby og Brabrand. De fleste børn bor således i området tæt på skolen, i bofællesskaber, i parcelhuse, i kolonihavehuse og i lejligheder. De kan cykle og gå til skolen og har mulighed for at bruge den, ikke kun i skoletiden, men som en del af dagligdagen.

I 1980'erne blev skolen efter rigtig mange forældres ønske udvidet med en fritidsordning. Først et par timer hver eftermiddag, hvor en forælder, Anette Ballund, blandt meget andet fik lært mange drenge at strikke. Siden fik Anne Cordero, også forælder, opbygget en regulær SFO, der fra midten af 1990'erne endelig fik fast offentligt tilskud og overenskomst. Fritidsordningen blev en integreret del af skolen, og der går i dag omkring halvfjerds elever i den. Børnene kan komme om morgenen, før skolen åbner, blive hentet sidst på eftermiddagen, og de kan være på skolen i sommerferien. Århus Friskole er på mange måder blevet en lokal skole.

UNGDOMSMILJØ

10. KLASSE

Der har altid været bestræbelser for at skabe et udfordrende ungdomsmiljø på Friskolen, og to gange er der gennemført forløb med 10. klasse. Første gang lige efter starten i Stautrup, hvor Johs. Lassen samlede de store børn i en gruppe, der bestod af 8., 9. og 10. klasse samt en enkelt elev fra 11. klasse. Den gruppe fik eget lokale i Møllegade i centrum af Århus og blev undervist dér i to år fra 1971-73. Ivalo Falk tog over og fortsatte endnu et år med en tilsvarende gruppe, men nu på skolen i Stautrup. Efter de tre år var der ikke længere tilstrækkelig mange elever, der var interesserede i en 10. klasse, så ordningen stoppede.

I 1984 var der igen nogle elever, der ønskede et år ekstra, bl.a. fordi de var kommet sent ind i friskoleforløbet. De tog selv initiativet og lavede sammen med et par lærere det formelle ansøgningsarbejde. Men mange af dem endte alligevel med at vælge andre veje, så man måtte tage nye elever ind udefra. Ved skoleårets slutning havde kun to elever været med fra starten. Klasselærer Jens Dynnesen var lærer, mimiker og klovn. Han havde flere års praksis i et projekt for vanskelige unge og havde også været støttelærer i Friskolens 9. klasse. De fleste andre lærere var ikke specielt interesserede i projektet, men ville naturligvis gerne give 9. klasseeleverne en redningsplanke – og så hjalp 10. klassen også på skolens betrængte økonomi. Det blev pointeret, at klassen var et særskilt projekt – adskilt fra skolen.

Klassen boede i den togvogn, der tidligere havde været brugt til ekstradansk. Den stod i blå gård, lige ud for gul gruppe og 8. og 9.'s klasseværelser. Det blev et forsøg, der fra starten havde næsten alle odds imod sig. Det var de usikre elever, der havde valgt at blive tilbage – og nu skulle de pludselig tage rollen på sig som de erfarne og stærke, der tog imod en helt ny gruppe af usikre unge. Det største problem var at få eleverne til overhovedet at komme i skole! Så Jens Dynnesen kørte hårdt på for at få klassen samlet hver dag. Der blev ringet hjem – der blev ringet til forældrenes arbejde – der blev sendt breve – og tit måtte Jens Dynnesen køre ud i bil, vække eleverne og transportere dem til skolen. En elev fra dengang fortæller, at alt blev forsøgt for at få 10. klasses elever i skole. Hvis hun ikke kom, fordi hun sumpede – så kunne det ske om morgenen, at der pludselig stod et bud ved døren med et telegram: "Kom i skole NU!"

I Pædagogisk Rapport 1984-85 skriver Jens Dynnesen om klassen:

> Klassen har været i praktik, og vi har set videofilm, som vi har prøvet at analysere. For at blive flere lavede vi en pjece om os selv og det meste af en radioudsendelse til Radio Århus. En stor del af tiden har vi været væk fra skolen og fartet omkring eller 'holdt skole' hos hinanden. Specielt i den kolde tid. I øjeblikket knokler vi med eksamen. Eleverne har valgt at gå op i engelsk og dansk udvidet samt matematik almindelig afgang ... Hele vores arbejde har været præget af en enorm diskussionslyst, stemningen har kunnet tage nogle gevaldige rutsjeture op og ned. Ligeledes arbejdsmæssigt, hvor gode perioder med knald på er blevet afløst af ditto med generel sløvhed.
>
> Nogle planer led en krank skæbne, som f.eks. den med at rejse til Frankrig og plukke druer for derved at tjene penge til at rejse videre for. Vi knoklede på med at forberede et større salg i Festugen, men havde den tvivlsomme fornøjelse at blive jagtet rundt i Århus af politiet med vores rullende madboder. Det endte med et dundrende underskud, og kort efter meldte kontakten i Frankrig, at arbejde var udelukket på grund af tørke.

Det gik ikke. Jens Dynnesen kæmpede bravt, men ret alene. Mange af lærerne kom til den konklusion, at det havde været bedre for de få tilbageværende friskoleelever at forlade skolen efter 9. klasse. De fysiske rammer var heller ikke gode. Togvognen var lille, slidt og ikke særlig inspirerende. Det havde også været bedre for de små at undvære 10. klasse, der skulle have været et forbillede, men skejede ud og manglede overskud til omsorg og interesse for andre. Så forsøget blev aldrig gentaget.

BØRNERET OG BØRNEROCK

Der skete meget omkring de større børn og børnekulturen i første halvdel af 1980'erne. Mange af de store friskolebørn var med i kampen for et børnehus i Århus. Den tilsvarende bevægelse i København hed Børnemagt og havde stærke forbindelser til bz'erne og bandet Parkering Forbudt. I Århus kæmpede børnene ad demokratiske kanaler for retten til at få deres eget hus et sted i byen, og her kaldte de derfor alternativt initiativet for 'Børneret'. De ønskede et sted, hvor de kunne udfolde sig sammen med jævnaldrende, spille musik, arbejde på værksteder, spille spil og bordtennis og bare mødes, også med andre, som ikke kom fra

AT VÆRE SEJ

To tidligere elever, Stine Green Larsen og Nanna Bach, der i 1982 var 12-13 år, husker, at aktiviteterne på Huset for dem især handlede om at være sej sammen med de andre. Det var man bedst i grønne murer bukser med mange lommer – og ved at ryge små brune, indiske cigaretter.
Fra en samtale i 2003:

Stine: Det var herligt at være der. Så kunne man få lov til at sidde og ryge og føle sig rigtig voksen.
Nanna: Jamen, du måtte da gerne ryge hjemme?
Stine: Ja, men det føltes meget sejere dér.
Nanna: Nå ja. I øvrigt stavede vi voksen med x. Bare for at vise, at vi tog afstand. Og det var jo egentlig noget mærkeligt noget, for vi ville jo have et børnehus for at kunne dyrke vores egen børnekultur – og så sad vi der og var helt vilde med at føle os rigtig voksne.

Friskolen. De store børn forsøgte på den måde at stable det ungdomsmiljø på benene, som de ikke fandt i tilstrækkelig grad på Friskolen. I første omgang stillede kommunen et par rum til rådighed på Huset i midtbyen. Her kunne børnene holde planlægningsmøder og hygge sig i 'ungerummet' og spille musik i øverummet. I Århus var især to bands knyttet til bevægelsen: "Afrodite", som var et pigerockband, og "Bouillon", som øvede på Århus Friskole og bestod af mange af de store børn på skolen: Tina Fyhn Petersen, Pernille Uglebjerg, Jonas Lassen, Christian Lassen, Thomas Gråh, Martin Ahler – samt Jeppe Saugmann, Thomas Ahler og Mette Winther, de tre sangere på billedet herunder.

"Bouillon" spiller på Huset i 1980.

Her er et uddrag fra en artikel fra dengang i Aarhuus Stiftstidende, med overskriften VI KAN SELV:

> "Det er vigtigst at lave sin egen musik og deltage i de store børnerockkoncerter. Her lytter vi til de andre og nyder stemningen i det hele taget." ... Flere af børnene bryder sig ikke om bands, der kører alt for meget på børnemagt – "De synger, som om de hader alle voksne," fastslår Jeppe. "Og det er der ingen grund til. Mange af de voksne vil gerne undertrykke os. Men der er da også mange fine imellem. Og vi er nødt til at have nogen til at køre bil og den slags, når vi skal ud at spille."

Børnene fik aldrig deres eget hus. Men mødestedet i aktivitetscentret Huset fungerede fint et par år, og derefter gik bevægelsen i opløsning.

DE STORE OG DE SMÅ

Skolens ungdomsmiljø har været diskuteret igen og igen. Alle har ønsket, at skolen kunne gøre mere ud af at være en skole for de store børn, med fælles mødesteder og mere fælles undervisning. Det familiære, der er besnærende i de mindre klasser, kan føles som lidt af en spændetrøje for de ældste.

Indtil den store udvidelse af skolen i 2001 var en realitet, forsøgte man på forskellig vis at skabe plads til, at de store kunne være sig selv. Det ganske lille fællesrum med de rosa gardiner, klemt inde mellem to klasseværelser, kunne ikke gøre det i længden. Derfor kommer Ole Juel i Pædagogisk Rapport 1998-99 med forslag til fælles undervisning af 8. og 9. klasse:

> Vi har snart længe sukket efter større og lysere klasselokaler, små rum til gruppearbejder og et fællesrum, der ikke både er gennemgangsrum og køkken, men et sted med plads nok til at lave undervisning for 8. og 9. klasse sammen. Og det er jo, fordi så kunne store gul i langt højere grad end nu blive til et samlet og dobbelt så stort ungdomsmiljø i stedet for de to klasser, der i dag trænger til at have flere med- og modspillere.
> Indtil den dag kommer, hvor fysiske rammer og intentioner passer sammen, kan vi i højere grad end nu prioritere fælles, tværfaglige projektarbejdsperioder og for fagtimernes vedkommende lave parallel skemalægning, så også fælles fagforløb bliver mulige i perioder.

Hvert år tager skolens ældste og yngste børn sammen på lejrskole. Turen går til Møgelø i Silkeborgsøerne.

I dag er der langt bedre muligheder for de store i 8. og 9. klasse. Som en del af det nye grupperum er der indrettet et fællesrum for de store elever. Der er mere plads til fælles undervisningstimer – og der opstår mange gode fællesaktiviteter for de to klasser: 8. og 9. klasse har deres eget band, de to klasser er sammen på gruppelejr og fællesskolelejr, og også det store rejseprojekt i 8. klasse knytter de to klasser sammen.

Men der opstår også bånd på andre leder. Op gennem 1990'erne er der blevet lagt stadig mere vægt på og flere kræfter i, at de store i gul gruppe 'adopterer' et af de nye børn i børnehaveklassen og ser efter barnet som en yngre søster eller bror, indtil de forlader skolen – og mange fastholder kontakten bagefter. Så familieføle-lsen lever på skolen og er i denne form til stor glæde, også for de ældste elever.

Sidste skoledag før sommerferien er der altid fest med fodboldkamp og vandkamp mellem elever og lærere. Og børnene spiller musik og teater i salen som afskedsgave til de store i 9. klasse, der nu slutter på Friskolen.

1. klasses afskedssang 2004 fortæller om fællesskabsfølelsen og den gode stemning mellem skolens små og store. Børnene havde sammen med Ole Juel lavet melodien og digtet et vers til hver elev i 9. klasse. Her er nogle af versene:

Matias du er min bedste ven,
du kan aldrig gå i glem.
Matias du er min bedste ven,
du kan aldrig gå i glem.

For du er min bedste ven,
og du skal gå ud af skolen.
Hver gang, der er no'en, der driller mig,
så kommer du og si'r "Dumme dig!"

Rosa du var god mod mig,
jeg er blevet glad for dig,
Og nu begynder jeg snart at tud',
for snart er du helt derud'.

For du er min bedste ven,
og du skal gå ud af skolen.
Hver gang, der er no'en, der driller mig,
så kommer du og si'r "Dumme dig!"

Thomas du er bar' så sej,
og du er ikke et kvaj,
og nu skal jeg sige hej:
Hej hej hej hej hej hej hej!

For du er min bedste ven,
og du skal gå ud af skolen.
Hver gang, der er no'en, der driller mig,
så kommer du og si'r "Dumme dig!"

1.klasse synger farvelsang til 9. klasse, 2004.

LÆRERNES SKOLE? FORÆLDRENES?

ET KUP

Det har i alle årene været en af Århus Friskoles største kvaliteter, at der er et tæt forhold mellem forældre og skole. Men forholdet er samtidig et spændingsfelt, hvor der i perioder nødvendigvis må opstå konflikter på grund af modsatrettede interesser. Stridighederne kan være hårde, mens de står på, men de er samtidig med til at skabe dynamik og udvikling Det gælder eksempevis den konflikt, der udspillede sig tilbage i tiden omkring 1970, og som af både Johs. Lassen og Ivalo og Leif Falk betegnes som et lærerkup. Det var den tidligere omtalte lærerfyring, iværksat af bestyrelsen, der fik lærerne til at sætte bestyrelsen stolen for døren. Ud over fyringen udsprang kuppet også af, at den nye klasseinddeling efter udflytningen til Stautrup bandt lærerne for fast og stod i modstrid med den oplevede frihed og det uformelle samarbejde på Marselisvej. Opgøret kom til at betyde, at lærerne etablerede et stærkere fællesskab. De tog teten og begyndte at eksperimentere med, hvilken dagligdag der var den bedste for skolen.

Også indstillingen hos de mange nye lærere, der blev ansat som en konsekvens af udvidelsen, betød, at vægten omkring beslutningsprocesserne forskubbede sig. Det var slut med bestyrelsens dominans. Lærerne betragtede helt i tidens ånd bestyrelsen og forældrene som en slags arbejdsgivere, som man ikke skulle lade sig undertrykke af og burde sætte sig op imod, når de pressede lærerne. Det var Kamma Klitgaard Povlsen, der først luftede tanken om kollektiv ledelse, og den blev indført, da hun gik af i 1973. Mere end bestyrelsens skole blev skolen lærernes: De ville selv bestemme den pædagogiske linje. Leif Falk siger:

> Det blev i hvert fald sådan, at fra nu af var det altså lærerne, der skulle bestemme, hvordan den skole skulle være. Vi var meget interesserede i at sætte forældrene ud af spillet, at de ingen magt skulle have. Vi snakkede meget åbent om det med hinanden. De skulle ikke trynes, men vi ville bestemme.

Og Vilhelm Lytken, der var forælder, bestyrelsesmedlem og senere tilsynsførende ved skolen, udtrykker i et interview forståelse for lærernes holdning:

> Forældrene skulle lidt for meget dirigere lærerne, blande sig, og jeg tror ikke, man kan være en god lærer, hvis man dirigeres til det ... For de skal sige sandheden.

Den kollektive ledelse blev i starten organiseret sådan, at lærerne skulle være ledere for et halvt år ad gangen. Men det viste sig, at lærerne reagerede meget forskelligt, når de fik lederstatus. Ivalo Falk fortæller:

> Ja, så kom det jo for en dag, hvordan folk opførte sig, når de fik ansvaret. Ed blev fuldstændig hysterisk i det halve år, det var hans tur til at skrive under på papirerne til ministeriet, og Leif blev frygtelig frygtelig. Han kritiserede os alle sammen, for nu var det jo i hans navn, det foregik. Så fandt vi ud af, at den bedste, det var Johs., for han tog det helt roligt og blev ikke demagogisk på nogen måde. Derfor blev han den permanente underskriver – en rolle, han havde, indtil nye forhold og nye diskussioner i 90'erne gjorde, at vi styrkede lederrollen, og Johs. skiftede fra at være underskriver til at være reel leder.

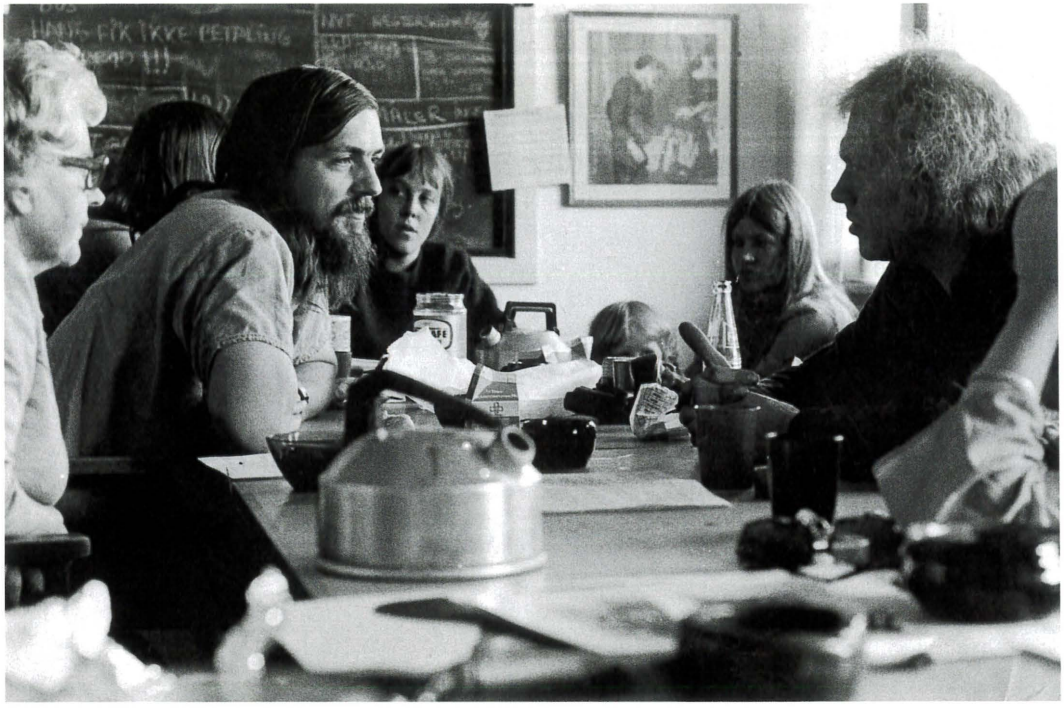

En situation fra lærerværelset midt i 1970'erne.

Fra venstre ses: Kamma Klitgaard Povlsen, Hans Jessen Lauritsen, Marianne Østerbye, Kirsten Bruhn Lilhav, Hartvig Stenholdt Hansen.

LÆRERANSÆTTELSER

Lærerne tog således teten i starten af 1970'erne, men hen ad vejen har der været en række uenigheder omkring læreransættelser, hvor bestyrelsen har kritiseret lærerne for uden videre diskussion at vælge ansøgere, de kendte i forvejen, eller som de var i familie med.

Der har også været utilfredshed med, at der blev ansat undervisere, som ikke var læreruddannede. Eksempelvis ansatte skolen midt i 1970'erne Erik Strømberg, som var smed, og Hans Jessen Lauritsen, der var civilingeniør med speciale i atomkraft. Det kunne gå med en underviser som Hans Jessen Lauritsen, der havde en højere uddannelse og bl.a. lavede en regnebog til 8., 9. og 10. klasse sammen med Johs. Lassen. Det var værre med smeden Erik Strømberg. Der blev ballade, da han blev ansat i 1975. Tolv børn blev taget ud af skolen. Det skete dog ikke på grund af ham personligt, men fordi forældrene også på andre områder var uenige i skolens linje. Man var bl.a. utilfredse med niveauet i dansk og regning, og nogle fandt også, at den rytmiske musik havde fået en for dominerende plads i skolens undervisning.

I et referat fra et stormøde marts 1976, året efter opgøret omkring læreransættelserne, skriver bestyrelsesmedlem Hanne Jørgensen om uenighed og mistillid mellem lærere og bestyrelse. Hun mener, at begge parter har ansvaret for, at den dårlige stemning er opstået, men kommer ikke med nogen afsluttende konklusion. Det kunne hun heller ikke, for mødet sluttede med, at alle blev udmattede og opgav at fortsætte den heftige diskussion.

Det blev sådan, at ansættelsesmåden i de år kom til at bære præg af misstemningen mellem bestyrelse og lærere. Det var slet ikke, som når en lærer skulle ansættes på skolen i tiden på Marselisvej. Om det fortæller Johs. Olsen, at det dengang forløb sådan, at han som ansøger blev inviteret til middag med bestyrelsen, hvor der stod flere vinflasker på bordet, end han nogensinde havde set før – men han drak ikke noget, det turde han ikke!

Da Fie Petersen blev ansat i 1975 og Ulrich Sjelberg, Søren Hjernøe Christensen og Bodil Nygaard i 1976, foregik det helt anderledes. Bodil Nygaard fortæller i et interview fra 1991:

> Der kom man så ind og blev anbragt under en lampe, og så sad der mennesker overalt i hjørnerne og oppe på hylderne. Jeg kunne slet ikke se dem i mørket, og så skulle jeg gøre rede for, hvorfor jeg ville ansættes på Århus Friskole. Og de spørgsmål, der kom til mig rundt omkring fra mørket, de gik enormt meget på min politiske holdning, altså hvilket parti havde jeg stemt på ved

sidste folketingsvalg, og hvordan jeg ville klare konfliktsituationer, som meget gik på social ansvarlighed, og hvordan jeg ville gribe et emneforløb an, og hvordan jeg ville få det ud i en samfundsmæssig sammenhæng ... Ansættelsessamtalerne var helt åbne for alle, så selvfølgelig var bestyrelsen og alle lærerne der, og så alle de forældre, som var interesserede. Der var åbenbart rigtig mange dengang, som godt ville finde ud af, hvad det var for nogle folk, der blev ansat.

Personalegruppen på Århus Friskole 1977.

FAGLIG ORGANISERING

Samtidig med at Erik Strømberg og Hans Jessen Lauritsen blev ansat, fik lærerne interesse for at organisere sig fagligt. De var begyndt at se på sig selv som mellemlagsfolk, der altid havde gået i skole. Erik Strømberg derimod havde erfaringer med fagforeningspolitik fra sit arbejde som smed på Helsingør Værft. Han havde en viden, der kunne bruges, og tilskyndet af ham fik lærerne organiseret sig som fagforeningsklub med Johs. Lassen som bestyrer af klubkassen.

På et møde for lilleskolelærere på Den røde Højskole i Svendborg januar 1973 havde Ivalo Falk holdt en brandtale om, hvordan lilleskolerne i Danmark kunne udvikle sig. Det var en vision, der på mange måder ligner skolens virkelighed i

dag, og som gik på, at forældrene bosatte sig omkring skolerne, så børnene ikke skulle transporteres i timevis. Børnene kunne følges til og fra skole, og forældrene kunne påvirke lokalområdet. Som græsrodsbevægelse kunne de i praksis vise nye måder at leve sammen på. Den tale satte sig spor, og nogle år senere, i 1976, blev Ivalo Falk valgt til hovedbestyrelsen i Frie Grundskolers Lærerforening som repræsentant for lilleskolelærerne.

Cirka samtidig flyttede sekretariatslederen for Lilleskolernes Sammenslutning, Erling Kjær, sekretariatet til Århus Friskole. Så gik fagforeningsarbejdet for alvor i gang. Når der var generalforsamling, mødte lilleskolelærerne talstærkt op i busser fra hele landet. De boede billigt på andre lilleskoler, på vandrerhjem eller hjemme hos andre lilleskolefolk. Lærerne på Århus Friskole fik mange sjove fælles oplevelser og et godt sammenhold. Lilleskolelærerne lærte hinanden at kende på tværs af landet, og nogle forelskede sig. På grund af det store fremmøde var lilleskolelærerne altid i flertal, og derfor fik de meget igennem. Næsten ingen mødte op fra de andre skoler, realskolerne, kostskolerne og de kristne skoler.

Al denne aktivitet førte til stor respekt for lilleskolerne i fagforeningssammenhæng, men nok også en del irritation hos medlemmerne fra de andre grupper. Der kom ny energi i fagforeningsledelsen, som blev omstruktureret. Man begyndte at diskutere tematisk og kunne både grine og skændes. Det lykkedes at få en aktiv ledelse og medlemsskare og en god debat. I de år lagde man på Århus Friskole op til, at alle på skift skulle være tillidsmand. Men ikke alle ville være med, og man kunne godt blive fri. I dag vælges tillidsmand/kvinde for en længere årrække. Og fordi den faglige organisering og fagforeningsarbejdet er kommet på skinner, tager lærerne på Friskolen ikke længere sammen til medlemsmøder og generalforsamling i fagforeningen.

SAMARBEJDE

Der blev i 1970'erne holdt flere forældremøder end i dag. En gang om måneden mødtes man i børnenes hjem på skift. Møderne kunne være anstrengende og konfliktfyldte, men også givende for både lærere og forældre. Tit begyndte møderne med en runde om hvert barn, så alle forældre lærte de andre børn godt at kende. Det gav stor tolerance over for børn, der i perioder generede andre børn og klassens miljø. Man vidste, hvorfor den ene blev voldelig, eller at den anden tissede i bukserne og derfor ikke ville med på lejr. Fra et forældremøde i 3. klasse i 1974:

> Vi snakkede om: Krav til børnene, opvask, madlavning, rengøring, rede seng, systemer på godt og ondt. Åbenhed de voksne imellem. Det er meget svært at være kærlig og åben, når man omgås så mange og skal så meget ...Vi åd – drak – snakkede – der røg en rude – skrev referat – røg – planlagde næste møde.

Silvia Hagberg beskriver med historien om den grønne køjeseng, hvor meget den fælles viden om hinandens glæder og sorger kunne betyde for fællesskabet:

> På Friskolen har jeg oplevet ting, som jeg tror, jeg aldrig ville have oplevet andre steder. F.eks. fandtes der engang en grøn etageseng, jeg tror, det var Leif, der tog initiativ til den, og jeg ved ikke, hvorfor den kom til. Den flyttede rundt mellem klasseværelserne. På et tidspunkt kom den til at stå i min datter Maries klasse. Hun havde en klassekammerat, som hed Jakob Stenholdt Hansen, som fik leukæmi og døde efter tre år. Hele klassen var involveret i det, og jeg elskede den etageseng i den periode, for Jakob ville være med som de andre børn til det sidste, og han lå i den, og Marie lå og sympatiserede med ham i den anden etage – hun havde hovedpine. Jeg tror ikke, at jeg på nogen anden skole havde kunnet opleve den grønne etageseng.

Et af resultaterne af ansættelseskrisen midt i 1970'erne var, at det blev klart for lærerne, at forældrene havde brug for mere indblik i, hvad der skete på skolen. De tog konsekvensen af forældrenes kritik og inviterede til mere samarbejde. Forældrene blev bedt om at være vikarer og gæstelærere, og der blev arrangeret flere praktiske samarbejdsprojekter for lærere, forældre og børn. Skolens fester og udflugter blev opprioriteret, og der blev arrangeret fester for voksne uden deltagelse af børn. Det sidste var ret kontroversielt, fordi det ellers altid handlede om, at børnene skulle være deltagere. Men de fester blev en stor succes med god stemning og forældre og lærere, der optrådte for hinanden i timevis. Der kom også mere gang i forældremøderne, hvor man kastede sig ud i svære diskussioner om problematiske og følsomme emner som kønsroller, mobning, stjernestatus m.m.

I 1975 indførte man efter megen diskussion eksamen med beskikket censor, dels for at give børnene samme vilkår ved afsluttet skolegang som eleverne i folkeskolen, dels for at styrke deres selvtillid, og dels for at komme en række myter, også blandt forældrene, til livs om, at man ikke lærte nok på Århus Friskole. Samtidig var det også i de år, at man til forældrenes orientering og inspireret af den marxistiske pædagogik udarbejdede detaljerede undervisningsplaner, der blev trykt i skolebladet, med skemaer for hver gruppe og hvert emne – også for musik.

DEN SVÆRE KRITIK

Forældrene har til tider måttet slås for at komme til orde. I et skoleblad fra 1980 skriver en forælder, Sascha World, om det vanskelige ved at kritisere skolen. Først i indlægget beder Sascha World lærerne om at gøre en ekstra indsats i retning af at påvirke børnene til at blive mere socialt bevidste og ansvarlige, og hun kommer med flere gode ideer til undervisningen. Derefter følger denne kommentar:

> Har man kritik til skolen, kan det være svært at bryde gennem den lidt frelste aura, der siger: "Jamen, her går det jo fantastisk godt i forhold til ..." Denne aura skal man kækt torpedere og straks sige sin uforbeholdne mening, her og nu, ellers drukner det. Det kan være svært, når man mødes af øjne, der siger: "Din sure, negative, nedbrydende og usolidariske oldsag," men vil man som udenforstående voksen have nogen indflydelse, så må man gabe op, lade sig melde ind i bestyrelsen eller i et udvalg. Under alle omstændigheder: Indflydelse er lig med bunker af tid på skolen.

Lærerne udtrykker i et referat fra et forældremøde i 4. klasse i 1982 den anden side af samme problematik. Tonen er skarp:

> Gennem årene har vi et tilbagevendende punkt på mange forældremøder: utilfredshed med skolen ... Det er lærerne på skolen, der har det pædagogiske ansvar (magt!). Det betyder, at det er os, der bestemmer (sammen med børnene), hvordan og hvad børnene skal lære. Det betyder ikke, at vi ikke har brug for jeres spørgsmål og kritik, vi kan også blive ofre for vanetænkning og færdes i en lille verden. Men – for at linjen skal bevares – og helheden bedst tilgodeses – og vi kan holde ud at arbejde her! – er det i sidste ende vores beslutninger, der gælder.

Lærerne løste op ved at sikre en bedre gensidig information mellem lærere og forældre og ved med hensigt at sætte hyggelige samarbejdsprojekter i gang. Stemningen lettede, der blev holdt flere fester og lavet flere arrangementer, hvor forældrene blev inddraget i klassearbejdet.

Nogle år senere, i Pædagogisk Rapport 1988-89, er tonen i beskrivelserne af samarbejdet mellem lærere og forældre optimistisk og venlig. Ed Jones fortæller, i hvor høj grad forældrene har bidraget til klassens arbejde i årets løb. De overtog klassen ugen efter efterårsferien, og de syede nye gardiner og betrak en sofa sammen med

børnene. De smedede koklokker og arrangerede en tur til svømmehallen: "Forældrearbejdet på skolen kan ikke være stort nok." Børnene kunne lide det, forældrene kunne lide det, og lærerne fik nye impulser. Billedet af Friskolen som en stor familie dukker op igen:

> Lærere og børn oplever ofte Friskolen som en stor familie, fordi lærerværelset tit fungerer som en dagligstue, vi spiser sammen, vi har fælles spisekammer, vi går rundt i hjemligt rod, og vi arbejder sammen omkring de praktiske nødvendigheder ...Vi har nogle traditioner på skolen, som er med til at holde fællesskabet levende. De gamle elever og forældre dukker op til Høstival og fastelavn for at sige 'go'dav'. Når vi fejrer store fødselsdage og jubilæer o.lign., er alle børnene engageret i forberedelserne og i festen.
>
> Vi har tit gode fællesoplevelser i salen enten med hinanden eller med gæster udefra. Desuden mødes de gamle elever en gang om året på skolen for at fortælle hinanden om, hvad de laver. Gamle elever kommer også ud på skolen for at fortælle om 8. klasse-rejsen og om forskellige erhverv, de har prøvet, og de er også tit praktikværter for skolens mindre børn. Der er nogle forældre, der tit kommer ud på skolen enten som forældrevikarer eller på arbejdslørdage. Det er meget almindeligt, at børnene sover hjemme hos hinanden og derigennem lærer hinandens familier at kende. På alle vores hytteture og udflugter styrkes fællesskabet yderligere.
>
> Alle disse 'familiære' rammer er med til at styrke fællesskabet og trygheden, men de kan også udnyttes af elever, der kun udnytter åbenheden uden at bidrage positivt til fællesskabet. Vi synes, det er positivt, at de allerfleste i så høj grad oplever, at Århus Friskole er deres skole.

EN INDBYGGET MODSÆTNING?

Overvejelserne om forholdet mellem lærere og forældre og mellem skole og samfund er stadig aktuelle. Ulrich Sjelberg skriver i Pædagogisk Rapport 2003:

> Børnene opfatter skolen som noget, der ligger uden for samfundet, et frirum med egne regler og love. Og deri har de fuldstændig ret. Skolen har altid ligget uden for samfundet som en slags negativt spejl af samfundet. Det, som er forkert i samfundet, det skal skolen gøre godt igen. For forældrene drejer det sig derudover altid om netop deres barn, hvilket fortætter situationen med en helt

særlig sårbarhed. Men under alle omstændigheder er det pædagogiske projekt belagt med en helt særlig alvor: Det skal gå godt, eller det må under ingen omstændigheder gå galt, for det vil vi simpelthen ikke kunne bære.

Livet er sådan, at det går galt en gang imellem – selv på en utopisk ø som Århus Friskole. Ingen er f.eks. herre over den helt personlige kemi mellem børnene i en klasse eller mellem et barn og en lærer eller en forælder og en lærer. Man kan øve sig i at omgås dårlig kemi professionelt, men alle oplever af og til, at det ikke er nok. Det ser ud til, at det i dag sjældent går helt galt på Århus Friskole. Men der er, som også Ulrich Sjelberg påpeger i sit indlæg, en indbygget modsætning mellem skole og samfund og mellem lærernes blik på skolen og forældrenes blik for deres barn. Det gælder om at lave en skole, hvis strukturer gør det vanskeligt for de indbyggede modsætninger at folde sig ud til konflikt. De mange forældremøder har gennem årene været en sådan struktur.

Et vellykket samarbejde mellem lærere og forældre handler om professionalisme, skriver Jeppe Pape Falk i samme pædagogiske rapport under titlen: Læreren og forældremodarbejdet. Hovedsynspunktet er, at ligesom han ikke kritiserer eller blander sig i sin VVS'ers arbejde, på samme måde skal forældrene heller ikke blande sig i hans. Han regner med, at VVS'eren kan sit kram, ligesom han selv kan sit. Det er lige før, tonen er som den i begyndelsen af 1980'erne.

Det er ærgerligt, når det opleves, som om lærere og forældre spænder ben for hinanden. For naturligvis er forældrene interesserede i og nysgerrige efter, hvordan livet på skolen former sig, og hvordan undervisningen gribes an. De har jo ud fra de bedste ønsker og ganske frivilligt for dyre skolepenge meldt deres barn ind på en skole, der for de fleste er meget anderledes end den skole, de selv kender fra deres barndom. På den anden side kan det naturligvis være irriterende for læreren at blive kigget over skulderen og endda kritiseret, når man er dybt involveret i sit arbejde. Her er det godt at have skolens historie med: Det er vigtigt at huske, hvad der gik godt, hvad der gik skidt, og hvad det er, der virker! Når forældrene kritiserer, mangler de måske bare information. Og når lærerne synes, forældrene modarbejder, er det måske vigtigt, at forældrene forklarer sig mere tydeligt. Noget af det, der i perioder har forårsaget krisestemning, har været, at forældrene ikke har vidst nok om, hvad der foregik på skolen, og lærerne ikke har hørt godt nok efter, hvad der har rørt sig blandt forældrene. Det er forældrenes kompetence, at de har et indgående kendskab til deres eget barn, og lærerens kompetence at kunne overskue helheden, klassen og gruppen. Kunsten er at mødes.

SKOLELEDELSE

Da Johs. Lassen gik på pension 1998, opfordrede lærerne Hanne Larsen til at søge lederstillingen. Hun søgte, var til samtale hos bestyrelsen, blev valgt og har været leder på Århus Friskole siden. Hun skriver i Pædagogisk Rapport 2003, at skolen i dag bliver ledet med dybe rødder i skolens fortid – og om det 'at lede fladt' i en personalegruppe på nu 26 ansatte:

> Lærermødet torsdag kl. 14-16 er der, hvor 'tingene sker'. Det er her, hvor informationer viderebringes, de pædagogiske diskussioner foregår, små og store ting besluttes. Førhen deltog hele personalet i mødet hver uge, men nu fungerer det således, at alle lærere deltager, SFO-personalet deltager på skift, mens det tekniske personale, dvs. pedel, rengøring, madfar osv., kun bliver indkaldt, hvis der er punkter på dagsordenen, som vedrører dem. Alle får information og dagsorden. Alle kan læse i mødeprotokollen, hvad der er besluttet.
>
> Min opgave er at tilrettelægge mødet således, at vi kan træffe beslutningerne ud fra det bedst mulige grundlag. Jeg laver dagsorden og informationsbrev, som mailes til alle tirsdag, så man kan forberede sig til mødet torsdag. Jeg prøver at vinkle punkterne, så vi får flest mulige nuancer med, finder relevante informationer, og jeg laver ikke mindst økonomiske kalkuler på, hvad vores beslutninger evt. vil koste. Førhen kunne vores møder drukne i praktiske småting: "Hvem har set kostene til blå gruppe", "Hvor er sundhedsplejerskens madras" osv., men nu er vi blevet meget bedre til at 'skille skæg fra snot' og bruge tiden til at få diskuteret pædagogik og værdier. Det kan være vanskeligt at lure, hvor beslutningerne træffes til dagligt ...
>
> Ud over på lærermødet ligger de daglige beslutninger der, hvor tingene foregår. Grupperne lægger f.eks. selv skema og årsplaner og har selv pengene. Alle lærere har ansvaret for en konto, der vedrører undervisningsmidler, og som vedkommende selv skal styre. SFO har selv penge til materialer, Lars [skolens kok] styrer selv sit madbudget, Palle [pedellen] har – efter møde med byggeudvalget i bestyrelsen – selv overblik over vedligeholdelseskontoen osv. Ud over at jeg naturligvis gennemgår skolens balance/økonomi jævnligt, foreholdes kontoforbruget den enkelte medarbejder én gang i kvartalet, så man kan nå at indrette sit aktivitetsniveau efter saldoen. Det er meget lidt bureaukratisk. Fordelen er, at der er kort vej fra ide til handling. Hvis man brænder for noget og kan få andre med på ideen, ja, så er det bare om at komme i gang.

Hanne Larsen mener selv, at der er tale om kollektiv ledelse på Århus Friskole. Men set udefra er det tydeligt, at Hanne Larsen i praksis er skolens leder, og at hun i samarbejde med lærerne har fået gennemført en velfungerende ledelsesform med flad struktur og indbyrdes solidaritet.

FORVENTNINGER

I den introduktionspjece, som bruges i dag, redegøres der for, at lærerne tegner Århus Friskole. De lægger den pædagogiske og faglige profil. Bestyrelsen bakker op og tager ansvar omkring økonomien. Herefter præsenterer pjecen de tre grupper, fritidsordningen, fag og værksteder, projektemner og den afsluttende afgangseksamen. Kort og kontant viser pjecen nye forældre, hvad de kan forvente at få – uden de store idemæssige armbevægelser. Hele to sider handler om skolens forventninger til forældrene. Det er således ikke bare børnene, der bliver meldt ind på Århus Friskole, det er også forældrene. De skal deltage i klasseforældremøder hver anden måned og i gruppeforældremøder et par gange om året. De skal melde sig til arbejdslørdage, byggeopgaver og forældrerengøring. Forældrene kan være vikarer, mens lærerne er på seminar to gange årligt, eller de kan blive gæstelærere. Endelig forventes det, at forældrene støtter deres børn i "at komme i skole til tiden, have taske med" osv. Forældrene opfordres til at deltage i bestyrelsen, hvor hver klasse vælger en repræsentant.

Der er, som det ses, sket en kovending siden Friskolens begyndelse, hvor det var forældrekredsen og bestyrelsen, der ledte og fordelte arbejdet til lærerne. I 1990'erne var det lige modsat blevet sådan, at man som forælder kunne komme til at føle, at det mest var ens evne til at skure gulve eller male, der talte. I dag er organiseringen af rengøringslørdage og arbejdslørdage lagt i hænderne på bestyrelsen og pedellen, så forholdet mellem lærere og forældre er friholdt fra så mange praktiske mellemværender som muligt. Men det betyder til gengæld, at mens de fælles arbejdsopgaver skaber kontakt mellem forældrene indbyrdes, så kan nærheden forsvinde ud af forholdet mellem lærere og forældre, når lærerne ikke længere deltager i de praktiske ekstraopgaver.

Da der i midten af 1990'erne kom en ny bestyrelsesformand til – Dorte Albæk Falk – blev ti års tilløb til at fastlægge og formulere bestyrelsens kompetence i forhold til lærernes endelig ført til en afslutning. Det gav ny arbejdsro, men selvfølgelig også diskussioner. Resultatet er en detaljeret kompetenceplan, der ser ud til at virke. I 2002 havde man for eksempel en konflikt om, hvor mange børn der kan

og bør være på skolen. Sagen blev lagt ud og diskuteret af forældrene og af lærerne, men bestyrelsen fastholdt, at afgørelsen var bestyrelsens. Lærerne mente modsat, at det var en pædagogisk beslutning og altså deres sag. Bestyrelsen mente, det var en økonomisk afgørelse. På det afsluttende bestyrelsesmøde blev lærernes forslag vedtaget med næsten lige stemmefordeling i bestyrelsen efter et følelsesladet indlæg fra skolens leder Hanne Larsen. Det lykkedes således lærerne at overbevise bestyrelsen, og bestyrelsen tog det økonomiske ansvar for beslutningen.

Friskolen har fundet en god balance omkring beslutningsprocesserne. Bestyrelsen er vokset gennem årene. Ved skolens start var der fem medlemmer, nu er der ti, som repræsenterer hver af skolens ti klasser. I dag er skolen stabil, og forholdet mellem bestyrelse og lærere er – for første gang i skolens historie – blevet et mere lige forhold. Bestyrelsen administrerer, og lærerne underviser, udvikler og tager sig af dagligdagen på den nyindrettede, store lilleskole.

Der var stor fest, da det ny byggeri blev indviet i 2001. Her bliver den røde snor klippet over.

FRISKOLEN FESTER

HELE MOLEVITTEN

Da skolen i 1977 fejrede 25-års jubilæum, arrangerede lærere og forældre sammen en stor fest med revy og musik. To forældre, Lone Buttenschøn og Ole Gjermandsen, skrev en sang om skolen på melodien "Vi er alle i samme båd" fra Hornbækrevyen 1944. Her følger Århus Friskoles version. Den giver et fint billede af forældrenes syn på skolen – kritisk, overbærende og varmt accepterende. Det er længe siden nu, men en del af billedet passer meget godt på skolen i dag.

Her har vi dansk, og her har vi regning.
Der en skolelæge (der ordner det med vejning).
Her er lus, og her er lopper,
her er kaffe, hvor er kopper?
Her er uld, og her er får,
her er hønsene – der går.
Her er børn og demokrater,
her er no'en akrobater.
Her er rytme, her er larm,
no'en brækker deres arm.
Her er byens bedste skole,
her er borde uden stole.
Her er hele molevitten, SKOLEN og hvad der er i den!

10 pædagoger samt nogle flere,
alle vi andre, der går og rumsterer.
Her er rod (som vi ka' li'), mi-li-jø og harmoni,
– så'n har det været i 25 år.

Her er musik – og en masse beat.
No'en syn's, det' godt, andre syn's, det noget skidt.
Her er lære'n med musik og sin supermetodik.
Her er rytme, her er larm,
no'en får en brækket arm.
Her er søstre, her er brødre,
her er fædre uden mødre.
Her er larm, og her er støj,
no'en mister deres tøj.
Her er byens bedste skole,
her er borde – her er stole.
Her er hele molevitten, fed musik, det er der i den.

10 pædagoger samt nogle flere …

Her er forældrene, der yder en masse,
her er forældre, der hel're vil nasse.
Her' forældre med ideer, (her er no'en, vi aldrig ser?)
Her er lærer, her er børn,
her er ham, der ta'r sin tørn.
Her er uld, og her er får, her forældrene, der går!
Her er rytme, her er røg,
her er kaos, her er støj.
Her er Inger på kontoret – ringer rundt til hele koret.
Her er Jens – ham ka' vi li'
(særtransport han gi'r til 10)
Her er hele molevitten, JUBILÆUM er der i den.

Gamle og unge, lette og tunge,
kom lad os danse, så salen ka' runge.
Hjerterne slår, trommerne går,
– så'n ska' det være i 25 år.

HØSTIVAL OG FASTELAVNSFEST

Friskolens legendariske fester opstod i kølvandet på krisen omkring 1975, for de dramatiske møder med store opgør i salen fik lærerne til at gøre noget ved kontakten mellem skole og forældre. Ivalo Falk:

> Forældrearbejdet blev organiseret på en anden måde efter disse oplevelser. Det blev mere tæt og forpligtende med fællesmøder, en årlig familieskovtur, festival, karneval, danseaften den første lørdag i hver måned ...

Siden da har skolen hvert år holdt to særligt store fester: Høstival sidst i august og fastelavnsfest i februar. Begge fester arrangeres af 8. klasses elever og forældre, og overskuddet går til 8. klasses udlandsrejse. Der er masser af musik til festerne. Alle klasser når at spille i løbet af dagen, og der er gruppebands, lærerbandet, skolens bigband, tidligere elevers bands, og om aftenen spiller kendte eller halvkendte bands med tilknytning til Friskolen. Der er musik og gang i den hele dagen. Alle forældre skal selvfølgelig se og høre deres børn optræde. Det samme skal mange bedsteforældre og søskende. Tidligere elever kommer de første fem til ti år, efter de er gået ud af skolen, for at mødes og høre musik, og ved aftenstid kommer mange unge fra Stautrup til fest. Alle skal have mad og drikke, og det meste af maden er hjemmelavet. Der er konditori, pizza- og pølsebod, slikbod, grill, aftensmadsbod og en "oldebar" med festens bedste øl. Så er der loppemarked, skydebod og andre boder, og sommetider kan man få råd hos en astrolog eller zoneterapeut eller spåkvinde. Alt bindes sammen af musikken, der ikke kun spilles på den store scene, men også rundt om på skolen. Dagen efter er 8. klasses børn, forældre og lærerne segnefærdige, når skolen igen er gjort ren, scene og telte taget ned og kassen gjort op.

Fastelavnsfesten følger samme mønster, dog er der ikke plads til helt så mange gæster, for årstiden kræver, at man må blive inden døre. I begyndelsen markerede fastelavnsfesten afslutningen på et historisk/geografisk helskoleemne. Udklædningen var derfor tematisk, og skolen kunne ét år vrimle med ægyptere, et andet med vikinger i alle afskygninger og et tredje med kinesere. Lærere, forældre og børn spiste sammen i klasserne, bagefter blev der danset fællesdanse, og kl. 22 gik man hjem. Sådan er det ikke i dag, men festerne har samme funktion som i starten. Det er her, alle mødes under festlige former, og her, forældrene lærer de rytmiske sange og danse og møder Friskolens tradition for musik og bevægelse.

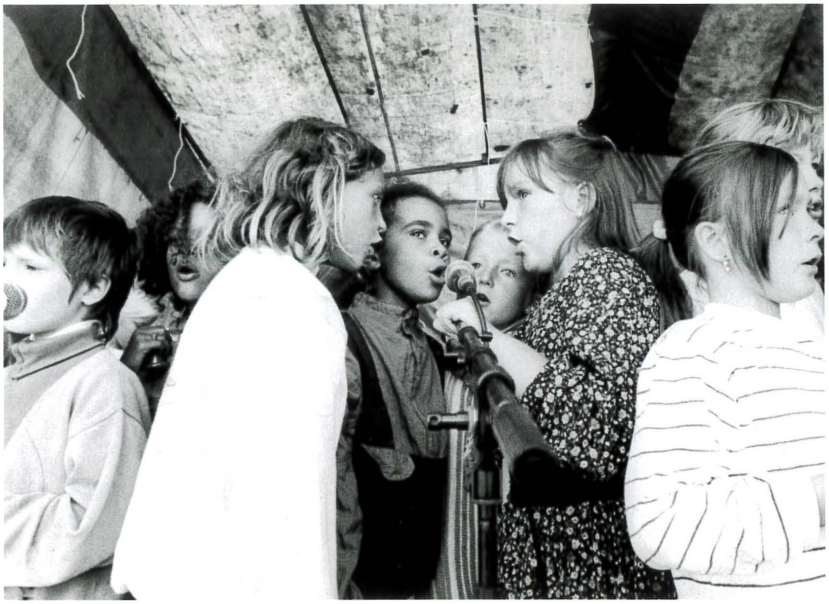

Den første Høstival – 'Fedtstivalen' – blev afholdt i 1975. Dengang var der andre forhold end i dag – bilen bag Søren Kjems med vest og stort 70'er-hår var festbaren! Siden da har utallige børn, gamle elever, lærere og forældre hvert år spillet op, sunget og danset til Høstival.

DOSALA:

DANSEN FOREGÅR I RUNDKREDS OM EN FLASKE.

TROMMERYTMEN SIGER: TÁ DEN NU,- TÁ NU DEN,- TÁ DEN
SLAGET TÁ ER ÅBENT (HØJT)
DE ANDRE LUKKEDE (STILLE)

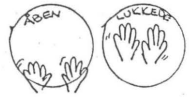

SANGEN STARTER "DOSA OG PÅ LA STARTER DANSEN: GÅ MED TUNGE SKRIT I TAKTEN VED "È EI MAMMÁ DANSÈ" GÅ MOD MIDTEN OG TIL BAGE

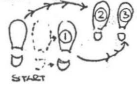

KLAP. KLAP"

WAMBA IOLÈLÈ O.S.V. FORTSÆT MED TUNGE SKRIT

SANG: WAMBA ,- EIA ,- WAMBA ,- EIA OSV.
DET FORTSÆTTES MENS EN GÅR IND I MIDDEN, TAGER FLASKEN PÅ PANDEN OG DANSER BAGOVER TIL SKULDEREN NÅR GULVET.

TABES FLASKEN I DANSEN, TROMMES.. 7 SLAG EFTER EIA FØR SANGEN STARTER PÅ NY.

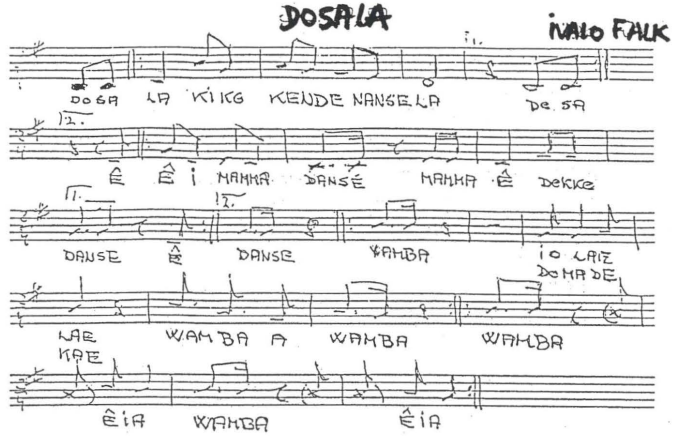

DOSALA
KIKOKENDE NANSALA
DOSALA
KIKOKENDE NANSALA
È EI MAMMA DANSÈ
MAMMA È DOKKO DANSÈ
E EI MAMMA DANSÈ
MAMMA È DOKKO DANSÈ

MAMBA IOLÈLE
MAMBA, MAMBA
MAMBA, DOMADEKÈ
MAMBA, MAMBA

MAMBA ÈIA
MAMBA ÈIA

En af Friskolens uvurderlige traditioner er fællesdansene, som styres af lærerbandet. Alle børn og voksne kender tekst og musik og kan danse med. Her er det 'Dosala', der er i gang.

Eleverne Henrik Kalsbølls og Bo Gjermandsens trylleshow var et elsket indslag i underholdningen ved skolens fester i 1970'erne og 80'erne.

9. klasses sidste skoledag fejres fra morgen til aften. Her gør 9. klasse klar til karamelkastning fra skateboardrampen.

Julespillets yndige prinsesser spilles tit af mandlige lærere – helst med skæg.

Hvert år festligholdes sidste skoledag før juleferien bl.a. ved, at lærerne opfører en improviseret eventyrforestilling for børnene. Her er gjort klar til forestilling.

Hvert år før sommerferien mødes de ældste børn fra alle landets lilleskoler til Lilleskolefestival og spiller musik og viser teater for hinanden. Festen varer i flere dage, og forældrene møder talstærkt op som hjælpere. I 1995 blev festivalen afholdt på Århus Friskole, og der blev for første gang arrangeret workshops – her danses der rumba bag det høje græs. I 2002 var skolen vært igen.

9. klasse i fin stil, arrangeret på deres beton-Chrysler, juni 2000.

Der er selvfølgelig andre fester: Indvielsesfester, når et byggeri er afsluttet, jubilæer, afskedsfester for lærere og andre ansatte, spontant opståede hyggefester. Og når 9. klasse skal ud af skolen, arrangerer forældrene en stor fest for børn, lærere og ansatte. Det er fester, der har udviklet sig op gennem 1990'erne. I dag tages der afsked i elegant stil med fint tøj, middag, mange taler, sketches og anden underholdning – og som ved alle skolens fester: masser af musik!

NÅR EN STAMME FESTER

I 1995 beskrev daværende skoleleder Johs. Lassen skolen sådan:

> HVAD ER ÅRHUS FRISKOLE?
> – Den er nogle bygninger, hvor der to hundrede dage om året færdes halvandet hundrede børn og nogle lærere, pædagoger, en pedel og en sekretær, praktikanter, langtidsledige – og postbudet kigger ind hver dag.
> – Den er nogle forældre, der elsker deres børn og håber alt godt for dem. De blander sig og brokker sig og roser og støtter og giver hjælpende hænder på forskellig vis ...
> – Den er mennesker, der har brugt hele og halve liv på den skole.
> – Den er gode minder i sindet hos masser af tidligere elever og livsvarige venskaber, tryghed ved, at den er der endnu, og forhåbninger til, at den stadig er noget af det, de fandt værdifuldt.

Det har imidlertid ikke altid været let at gå til fest på Århus Friskole. Johs. Lassen beskrev også Friskolen som en stamme:

> Til en Høstival kan man opleve Århus Friskole som en stamme, der lever spredt, kender hinanden, når de ses. De mødes en gang om året til samling om den fælles historie og ritualerne (dans og øl og venskabelige møder, der atter besegler tilhørsforholdet).

Sådan opleves det også af de nye lærere, der er kommet til. Hans Martin Kieldsen, som blev ansat i 1998, skrev i Pædagogisk Beretning 2001 om tiden som ny lærer på Friskolen. Han havde hverken været elev på skolen eller havde børn på skolen, så han kom ind i en helt ny sammenhæng og

fortæller om, hvordan han blev overvældet af mængden af gamle elever og alle de andre, der kommer til skolens to årlige fester, især til den udendørs Høstival i slutningen af august. Hans Martin Kieldsen sætter ord på en fornemmelse, som de fleste nye forældre og de fleste nye lærere – og måske endda de fleste nye elever – har oplevet, siden Århus Friskole og friskolefesterne begyndte:

> Til festerne på skolen kommer der i hundredvis af disse gamle elever og andre gæster i alle aldre, og de opfører sig slet ikke som gæster! De er en del af skolen og er på forskellig vis enten i familie eller gode venner, og de danner sammen et netværk ... I begyndelsen af min tid på skolen var disse fester meget uoverskuelige, og jeg slap ikke for at føle mig en smule tilovers. Jo mere hjemmevant folk opførte sig, jo mere tydeligt blev det, at jeg ikke hørte til. Det er blevet nemmere siden da, men jeg vil ikke lægge skjul på, at det er en lang og slidsom opgave at blive optaget i et fællesskab som Friskolens. Friskolekulturen er stærk og vildtvoksende, men som jeg har oplevet den, er den også ret lukket ... Der er 'os', og der er 'de andre' ...
>
> Som tiden går, er jeg blevet mere og mere fortrolig med skolens store fællesskab, jeg kan til tider føle mig som en del af det, selv om det stadig en gang imellem føles ærgerligt at have gået på en anden skole!

Det, Hans Martin Kieldsen beskriver, er oplevelsen af en os/dem grundindstilling hos børnene og de voksne på Friskolen i 2001 – ligesom den var i 1950'erne. Fællesskabet er stærkt – men ethvert stærkt fællesskab er også svært at finde ind i. Næsten alle dem, der har fortalt om Friskolen, har fortalt om samme følelse af at stå udenfor. Selv om alle jo egentlig må have været 'insiders' og have tilhørt fællesskabet. De fortæller om, hvor dejligt og rigtigt friskolefællesskabet så ud udefra, og om, hvor svært det var at komme ind i. Hvor dejligt det også var for de fleste at være i. Men nogle så også fællesskabets negative sider – det begyndte at snære, der var mobning, og der var talenter og evner, der ikke blev set – og så måtte de ud af fællesskabet igen.

Hans Martin Kieldsen konkluderer, at friskolekulturen er stærk, fordi den er lukket. Den er lukket, fordi skolen stadig af mange i miljøet og uden for opfattes som anderledes end resten af verden. Friskolens værdier – og værdierne i netværket omkring Friskolen – er svære at sætte på ord. Men de er lette at genkende, når man møder dem.

Der er også fest, når en lærer holder op efter et langt arbejdsliv. Her overrækker pensionist Erik Strømberg dagens fangst til den nye pensionist Johs. Lassen. Han gik af som skolens leder i 1999.

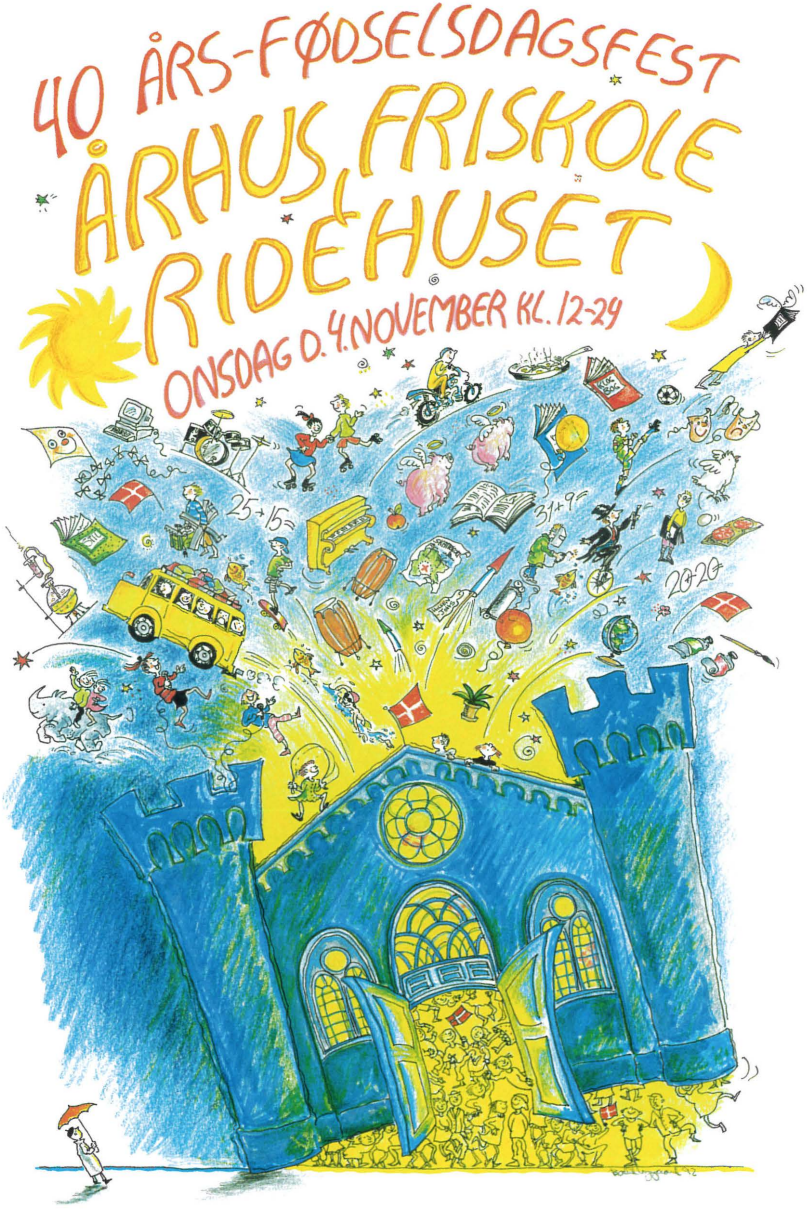

Skolen fejrede i 1992 sin 40 års fødselsdag med en åben fest i Ridehuset i Århus. Festen var samtidig en præsentation af skolen for offentligheden. En rigtig dejlig dag med udstillinger og masser af aktiviteter og workshops for alle, der havde lyst til at være med.

PÅ TVÆRS OG PÅ LANGS

GUL BLÅ RØD – OG EN POSE PENGE

Da lærerne tog teten i starten af 1970'erne, blev dagligdagen brudt om. Klasseundervisning blev nedprioriteret, og der blev indført værkstedsundervisning på hele skolen. Der blev sat en forslagskasse op, hvor børnene kunne aflevere forslag til værksteder og værkstedsemner, og derefter blev den næste periodes værksteder annonceret på en stor tavle. Så kunne børnene melde sig på, hvor de ville, for fjorten dage ad gangen. Klasserne skulle dog spise sammen og havde i forbindelse med spisepausen en time, hvor læreren skulle skrive op, hvad de enkelte børn var i gang med. På den måde kunne læreren bevare forbindelsen til det enkelte barn.

Det gik ikke, som man havde håbet. Der var for meget, børnene ikke fik afsluttet på værkstederne, og det var svært for lærerne at tage ordentligt hånd om de elever, der ikke blev rigtigt engageret i værkstedsemnerne. Så tog man konsekvensen og strammede op og indførte sideløbende med værkstederne faste emner i dansk og regning – først i ugeskift, så i fjortendages hold. Efter nogle år vendte man igen tilbage til klasseundervisning.

Op gennem 1970'erne diskuterede lærere og forældre, hvordan man kunne undgå, at klasserne kom til at lukke sig om sig selv. Man blev enige om at lade klasserne indgå i grupper efter alder. Gul skulle være de små, så var der midtergruppen Blå, og så de ældste, Rød. Man organiserede rengøringshold og madlavningshold på tværs af gruppen for at bryde opdelingen i klasser, og man organiserede erhvervspraktik inden for hver gruppe. Man lavede planer for, hvordan skolens økonomi og klassernes økonomi kunne styres af børnene selv – hver klasse fik sine ansvarsområder. Eksempelvis skulle 2. klasse tage sig af forbruget af blyanter på skolen, hvad der fik børnene til ansvarsfuldt at gå rundt på skolen og samle tabte blyanter op fra gulvene i de andre klasser. Man opfordrede forældrene til at inddrage børnene i familiens husholdningsøkonomi. Og man gav klasserne en pose penge til selvforvaltning, penge, som ofte blev brugt til børnenes, lærerens og forældrenes istandsættelse eller udsmykning af klasseværelset. Tit startede en sådan istandsættelse helt fra bunden med et tomt lokale – så skulle alle blive enige om indretning,

farver og udsmykning: Skulle klasseværelset males som en skov med himmel og sommerfugle – skulle det være en tropisk jungle med farverige dyr – skulle der bygges hems eller skulle den hems, der blev bygget år tilbage, rives ned? Børnene blev inddraget i alle de beslutninger, der vedrørte dagligdagen på skolen.

Silvia Hagberg siger om tiden dengang, at det var i de år, børnene for alvor og som en selvfølge blev accepteret på lige fod med de voksne. Lærere og børn omgikkes så lige som muligt – alle havde eksempelvis én stemme på stormøderne, og denne gensidige accept og respekt omfattede også forældrene og er blevet et særkende for Århus Friskole. Silvia Hagberg fortæller om, hvordan det er, når hun møder de elever, som hendes børn gik i klasse med. De hilser og snakker stadig med hende: "Man er totalt accepteret af de der unger, der nu er voksne."

BASISGRUPPER

Skolens opdeling i klasser og tre store grupper var slået fast midt i 1970'erne, og nu begyndte nogle lærere at frygte, at den klasseegoisme, man havde imødegået ved at organisere børnenes samarbejde på tværs af klasserne i hver gruppe, efterhånden skulle vise sig som en slags gruppeegoisme. Derfor blev der i 1977 endnu en gang lavet ændringer. Nu skulle børnene arbejde sammen på tværs af hele skolen. En lærer fra dengang fortæller:

> Så kom der pludselig den ide ind i det, at klassegrupper måske overhovedet ikke var sagen. Man skulle måske hellere arbejde mere på tværs af alle klasser ... den ide kom fra nogle af de københavnske lilleskoler, som nogle af lærerne havde været på besøg hos nogen tid forinden i forbindelse med noget rytmik. Dér havde man et stort fællesrum, og så arbejdede man sammen i emnegrupper ... Men så var der jo det ved det, at vores skole så helt, helt anderledes ud end de der store lokaler, hvor man bare kunne flytte rundt ... vores klasseværelser var ikke sådan lige til at lave om på. Så på den måde kunne man ikke gøre det, men så kunne man sige, at i stedet for at have klasser, inddelt efter en årgang, så skulle man lave en helt anden slags klasse helt på tværs. Så skulle det ikke hedde klasse længere, men basisgruppe.

Basisgrupperne kom til at bestå af børn fra 2. klasse til og med 8. klasse. De små var 'fredede', og de store skulle bruge tiden på eksamensforberedelse. Opdelingen var nok den mest radikale strukturændring i skolens historie og kom mere eller

mindre i stand ved en hovsaløsning, hvor ikke alle lærerne havde nået at få tænkt konsekvenserne igennem. Mange forældre brød sig ikke om den nye ordning. Basisgruppetiden var et udtryk for den stærke position, som lærerne havde fået på skolen. Og den var også udtryk for det ideudviklingsfællesskab, der var opstået lilleskolerne imellem i takt med, at lærerne havde fået større indbyrdes kontakt gennem deres faglige organisering som lilleskolelærere.

Basisgrupperne blev noget af en udfordring. Bedst fungerede konkrete projekter, som f.eks. et emne om flygtninge, hvor det princip, at børn lærer børn, gav erfaringer, der bygges på den dag i dag. Et andet vellykket basisgruppeemne var et byggeemne, der endte med at blive til byggelegepladsen Grumserup. Der blev også lavet emner i tilknytning til lejrskolen: natur, geografi, kortlæsning m.m. Bodil Nygaard fortæller i et interview fra 1991, hvor svært det kunne være at undervise i den nye basisgruppe med børn på forskellige alderstrin og nogle med store problemer:

> Jeg havde et fysikemne i basisgruppen, og der var et fysiklokale, som samtidig var sløjdlokale. Dér havde jeg så hele gruppen inde, fordi børnene skulle lære noget om, hvad der sker ved opvarmning af vand. Så var der en dreng, som virkelig havde nogle store problemer, en stor dreng ... og så var der alle de der små unger, der gik og lavede forsøg. Han havde fået fat i en bunsenbrænder, som var tilknyttet en gasflaske, og så skulle han lave sit forsøg med opvarmning. Og jeg tænkte, det kunne han jo nok godt, for han var stor, han gik i 7. klasse. Så fik han sig lynhurtigt viklet fuldstændig rundt, så det lykkedes ham at sætte ild til selve slangen til gasflasken. Og fordi lokalet samtidig fungerede som sløjdlokale, og der lå en masse gamle stole og borde, som skulle repareres, og noget papir og sådan noget, så fik han svinget det hele rundt, og der gik ild i alting i løbet af ingen tid. Det kunne jeg simpelthen ikke magte, jeg kunne ikke holde øje med dem alle sammen, og jeg havde ikke tænkt på, at han var så fumlet, som han altså rent faktisk var, han havde brug for meget hjælp. Så var skolen simpelthen ved at brænde af.

Det var heller ikke let, når det var teoretisk stof, der skulle arbejdes med. I Pædagogisk Rapport 1977-78 konkluderede lærerne:

> Verden 1978. Det skulle vi arbejde med i basisgrupperne. Men erfaringerne fra efteråret viste, at det var svært at arbejde med teoretisk stof i basisgrupperne. Børnene, især 8. og 2. klasse havde ikke mod på at fortsætte i basisgruppen. De store orkede ikke at gøre så meget på de yngres betingelser. Og de små havde

svært ved at fatte, hvad der foregik, og nogle var desorienterede og usikre. Alle lærere var enige om, at basisgrupperne er en god organisationsform, men den kan ikke realiseres omkring alle emner.

Da man jo havde organiseret skolen basisdemokratisk, og nogle af lærerne syntes, den nye struktur manglede at blive ordentligt gennemprøvet, besluttede lærerne at diskutere ordningen i basisgrupperne efter et indledende oplæg og diskussion på fællesmødet, og efter at alle børn havde udfyldt spørgeskemaer. Vi citerer fra Pædagogisk Rapport, hvad konklusionen blev:

> Det er svært for børn i så lang tid at forholde sig teoretisk til deres egen situation, så de fik oparbejdet en modvilje mod basisgrupperne ... Samtidig påvirkede de store børn de små med deres modvilje. Perioden sluttede med en afstemning i salen, hvor børnene valgte en model, hvor basisgrupperne er sammen:
> – 1 time mandag
> – på madhold, oprydning og reparation
> – på et emne mellem praktikperiodens afslutning og sommerferien
> Børnene tolkede det, som om basisgrupperne var opløst. Denne tolkning har skabt en masse forvirring.

Det var synd for hele lokalområdet, at Viby Friluftsbad blev lukket. Og synd, at skolens gode svømmetradition på den måde gik tabt. Senere har der indimellem været arrangeret svømning på badeanstalten 'Spanien' i Århus midtby.

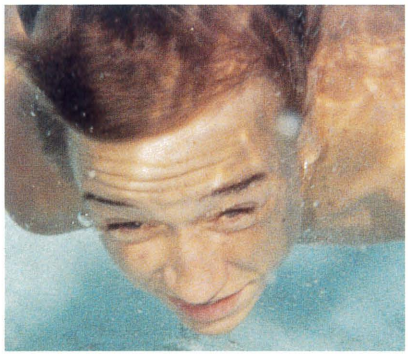

Børnene havde talt og valgt en mere enkel organisation, og lærergruppen opgav basisgrupperne, nogle mere fornøjede end andre. Lærerne besluttede dog at holde fast i det positive fra de fælles emner, og årets forløb begyndte at tage form.

I begyndelsen af 1970'erne havde lærerne fået den gode ide at indføre svømning i ugerne før og efter sommerferien i Viby Friluftsbad – og det fortsatte man med, til badet blev lukket i 1991. Svømmeperioden efter sommerferien betød, at alle børn startede skoleåret sammen i et forløb med leg og fysisk udfoldelse. Det var godt for fællesskabsfølelsen, og det samme var lejrskole, juleværksteder, fællesemner, madhold og arbejdshold. De ting fortsatte, og der kom ro på skoledagen og ugen og årets forløb. Dagene kom til at ligne hinanden med morgentime, formiddagslektion og eftermiddagslektion. Skellet var en times spisefrikvarter med mad og oprydning. Og arbejdsholdene fungerede – især efter at man havde organiseret dem gruppevis, hvor Gul, Rød og Blå havde hver sine hold.

Det var gul gruppe, der fungerede bedst. Søren Hjernøe Christensen tog imod de små og var fast i gruppen, som nu blev ændret til at bestå af både de helt små og de helt store børn: Lille Gul og Store Gul. Det blev erfaringerne fra gul gruppe, der inspirerede til forandring: Man blev enige om at tilstræbe, at lærerne skulle

være flere år i samme gruppe. Så kunne grupperne få deres egne traditioner og erfaringerne føres videre fra år til år. Børnene fik færre lærere og mere sammenhængende forløb, klasselæreren skulle være dansklærer og se sin klasse hver dag. Helt opfyldt blev målene vel aldrig, men de er grundlæggende de samme i dag og har betydet ro og mere specialisering: Lærerne bliver bedre til de enkelte aldersgrupper. Til gengæld forsvinder noget af det tætte og familiære, for med den model kommer klasserne alligevel ofte til at skifte lærer hvert andet eller tredje år. Modellen kan nemlig ikke realiseres fuldstændigt på grund af lærergruppens forholdsvis lille størrelse, hvor lærerne naturligvis ikke hver især dækker alle fag. Derfor må lærerne indimellem skifte mellem grupperne, når der er brug for bestemte faglige kompetencer.

NY MÅLSÆTNING

Arbejdet med basisdemokrati sidst i 1970'erne kom til at betyde, at målsætningen skulle revideres, og processen med at lave den skulle også være basisdemokratisk. Derfor forberedte Ivalo Falk og Fie Petersen en række oplæg til lærermøder i 1976 med kritik og selvkritik. Derefter blev forældrene – også de kommende – inddraget i en møderække, hvor bølgerne ofte gik højt. Det blev lærerne, der samlede op, og materialet blev brugt, da lærerne i 1979 skulle lave en plancheudstilling om Århus Friskole på Danmarks Lærerhøjskoles afdeling i Århus. Til det brug og til skolen lavede lærerne et lille hæfte med forslag til målsætning, praksisbeskrivelser af de forskellige fag og forslag til, hvordan målsætningen kunne føres ud i praksis. Formålsparagraffen med kommentarer blev senere, i 1983, genoptrykt i "Lad 100 Lilleskoler blomstre". Her bringer vi selve målsætningen fra 1979:

8., 9. og 10. klasse lavede i 1975 plancher om praktik i u- og ilande, som senere blev brugt på en udstilling på Lærerhøjskolens afdeling i Århus.

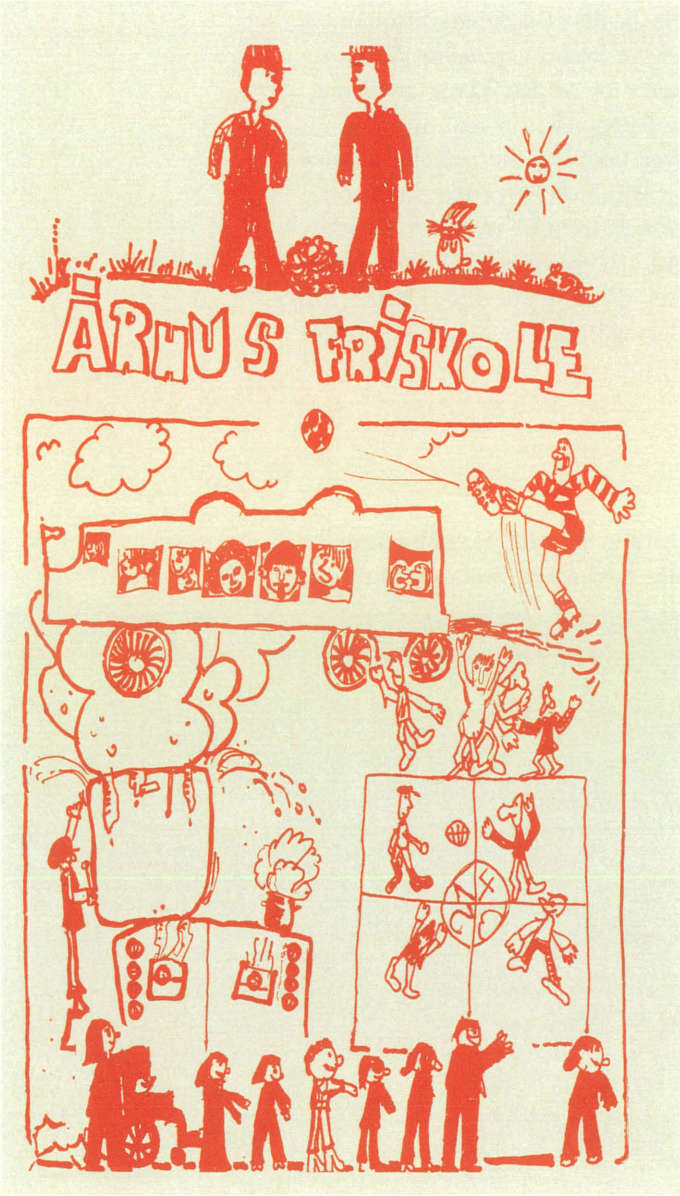

Fra omslaget til målsætningspjecen fra 1979.

1. Århus Friskole er med fortsæt en lille skole. Vi anser det for vigtigt, at alle kender hinanden og kan følge med i, hvad der foregår overalt på skolen.
2. Skolens pædagogik formes ud fra det synspunkt, at børnene i lige grad skal opnå teoretiske og praktiske færdigheder samt udvikle deres sociale forståelse. Disse tre elementer skal indgå i enhver aktivitet på skolen.
3. I arbejdet for at udvikle børnenes sociale forståelse kræver vi, at børnene arbejder fælles omkring opgaveløsninger, ansvar og oplevelser.
4. Vi bekæmper individuel selvrealisering på andres bekostning, modarbejder konkurrence og bekæmper undertrykkende kønsrolledannelser.
5. Skolen er udadrettet. Vores arbejde skal tage udgangspunkt i den verden, som omgiver skolen, og som den er en del af.
6. Dette arbejde skal ikke blot gå ud på, at vi undersøger og lærer af omverdenen, men vi skal også engagere os og ændre den gennem vores deltagelse.
7. I takt med børnenes øgede indsigt og formåen tilskynder vi dem til at påtage sig større og større ansvar for de praktiske forhold og det sociale liv på skolen.
8. I sammenhæng med alt dette søger vi at bevare og stimulere børnenes medbragte nysgerrighed, fantasi og skaberglæde og skabe muligheder for, at de kan udtrykke deres tanker, følelser og ideer i mange forskellige medier og på en konstruktiv og naturlig måde.
9. I vekselvirkning med en foranderlig verden vil skolen også forandres. Der vil blive eksperimenteret med samarbejdsformer og arbejdsmetoder, men vi vil stadig søge at skabe et trygt, vågent og aktivt skolemiljø.
10. For at opnå denne udvikling hos børnene skal forældrene være på linje med og arbejde aktivt sammen med skolen, deltage i møder og praktisk arbejde på skolen. Forældre, som ikke kan gå ind for målsætningen og/eller ikke har tid at afse til arbejdet for skolen, bør ikke søge at få deres børn optaget på skolen.

Formålsparagraffen er underskrevet af lærerne, og det fremgår ikke, at den er blevet til i et flerårigt basisdemokratisk forløb med forældre og børn. Lærerne trykte selv pjecen sammen med et par forældre på Husets trykkeri. Det var et tidskrævende projekt med de kopimaskiner, man havde dengang, men det skulle gøres så billigt som muligt. For mange af lærerne var det første gang, de formulerede sig offentligt på skrift om deres fag, og som sådan var processen vigtig på Friskolen, men også på lilleskolerne i det hele taget, for den satte gang i en debat, som man siden kunne følge, blandt andet i Lilleskolebladet.

I kommentarerne til formålsparagraffen dukker sætningen "børn lærer børn" op igen, og kommentarerne er fulde af praktiske eksempler på, hvordan formålsparagraffen bliver ført ud i livet – alle er med til at lave reglerne, alle laver på skift og i aldersblandede grupper mad til alle på skolen en uge ad gangen – "ingen er færdig, før alle er færdige" er en sentens, som alle friskolebørn altid vil kunne huske. Kommentarerne til formålsparagraffen viser en Århus Friskole, som på mange måder ligner skolen i dag.

Målsætningen sætter fokus på at stimulere børnene til at blive sociale og gode til at arbejde i fællesskab – børn, som kan være med til at påvirke samfundet til det bedre. Den tid, hvor man forestillede sig at lave en utopisk ø, hvor nogle få børn fik særlig gunstige betingelser i en slags drivhus, er ovre. Også forældrenes styring af skolen er nu helt forbi: Kan de ikke bakke op om denne formålsparagraf, og kan de ikke stille op til praktisk arbejde på skolen, så bør de ikke sende deres børn. Ikke desto mindre oplevede skolen en stor søgning omkring 1980. Mange måtte stå forgæves på ventelisterne i årevis.

PÆDAGOGISK DEBAT

Sidst i 1970'erne var et kursus i marxistisk pædagogik nær ved at være et must for lærerne på Århus Friskole. Der blev diskuteret så voldsomt på lærerværelset, at det blev svært, hvis man kun havde orienteret sig om den marxistiske pædagogik fra sidelinjen. Det var noget nyt, at man i det hele taget forholdt sig så aktivt diskuterende til en defineret pædagogik. For det er egentlig altid af skolen blevet betragtet som en styrke – men har nok somme tider for formidlingen af skolens ideer været en svaghed – at der ikke har været brugt en bestemt betegnelse for Friskolens pædagogik. Det har været et princip, at lærerne "bare gjorde det, de gjorde". Lærerne har stået fast på princippet om ikke at ville indordne deres arbejde under en bestemt pædagogisk hat. Efterhånden kom næsten alle af sted på kursus – og

således fik lærerne på trods af politisk uenighed en fælles platform at diskutere ud fra. Det udviklede skolens planlægning af undervisningsforløbene på de enkelte årgange og op gennem skoleforløbet.

Den marxistiske pædagogik blev aldrig rigtigt foldet ud på Friskolen, netop fordi lærerne altid har forholdt sig skeptisk til systemer. Og selve metoden var slet ikke så ny. Den lænede sig op ad den børnesolidariske, frigørende pædagogik, der hele tiden havde været skolens. Men der var en udvikling i, at der nu var kommet en politisk dimension til, som for Århus Friskoles vedkommende betød et øget engagement i, hvad der skete i samfundet.

De mange diskussioner blandt lærerne og på forældremøderne betød en opstramning af pædagogikken, og lærerne fik skærpet indsigten i, hvad det egentlig var, de foretog sig i undervisningen. De tog nu mere bevidst udgangspunkt i barnets viden og sociale situation – gik fra det enkle til det komplicerede – vekslede mellem teori og praksis med praksis som den regulerende faktor – opbyggede emner efter en spiralformet model, hvor det samme tema i løbet af skoletiden skulle bearbejdes flere gange, men på et stadig mere kompliceret og nuanceret niveau – og som princip lod man børnene gøre erfaringer i mange forskellige medier: teater, musik, formning, håndværk, film og foredrag.

SMØLFER OG JULESALMER

Det var som lærer ikke altid let at finde ud af, hvad man kunne tillade sig. I 1976 diskuterede man på et forældremøde i 1. klasse heftigt, om det var i orden, at børnene legede med smølfer i skolens sandkasse. Nogle af forældrene mente, det burde stoppes, fordi smølferne var et samleobjekt fra cornflakespakkerne, og det var en klam, kommerciel og kapitalistisk fidus at lokke børnene med legetøj. Læreren måtte indvende, at der var nogle ganske fortryllende lege i gang med smølfer, der boede i små huler i sandet og sov i tændstikæsker, foret med blomsterblade. Det var lege, hvor drenge og piger var sammen og var lige opslugte af at passe de små figurer. Det endte med, at smølfelegen fik lov at fortsætte. Men senere på mødet startede så en diskussion om, hvorvidt det var i orden, at børnene sang julesalmer, hvis de ikke troede på Gud – eller julesange, når nu kapitalismen i den grad havde overtaget julen.

Smølfeleg i blå gård.

Det stærkere samfundsmæssige engagement betød, at nye emner blev taget op med børnene. Det gav udsyn, men det kunne være slemt for børnene at få at vide, hvordan det stod til i verden. Det medførte mange diskussioner blandt lærere og forældre om, hvor langt man skulle gå. Hvor meget skulle man fortælle om faren ved atomkraft? Hvor meget skulle børnene vide om forureningen af deres nærmiljø og i den store verden? Hvor meget skulle de vide om undertrykkelse og udnyttelse?

Faren var, at de kom til at føle afmagt. Det førte til en principiel beslutning om, at der altid skulle anvises en handlemulighed, der kunne føles som et skridt i den rigtige retning. Det er den samme erfaring, der ligger bag ved den måde, som 8. klasse-rejserne organiseres på i dag. Man skal være deltager, ellers overvældes man af afmagt over at møde næsten håbløse forhold. Derfor kunne børnene dengang, hvis de ville, i skolens regi deltage i demonstrationer mod atomkraft og mod apartheid og krig – som regel som musikere eller dansere eller med små teaterstykker eller sketches. Eller de kunne i formning lave ting og billeder til forskellige miljøorganisationers udstillinger om forurening, alternativ energi m.m.

Langt senere undrer Silvia Hagberg sig over, at børnene ikke i højere grad er blevet påvirket af skolens samfundsmæssige engagement:

> Men en ting, der forbavser mig lidt, er, at der ikke er så mange af eleverne, der bliver politisk aktive. Det er måske, fordi de mere lever en slags socialisme i deres hverdag og sammen med mennesker ... Når de har så let ved at forhandle, kunne jeg ønske, de ville gå ind i samfundsdebatten på en anden måde, men det gør de ikke.

ET HELHEDSSYN

Ivalo Falk fortæller om et seminar på Tvind i første halvdel af 1970'erne:

> En gruppe lærere blev sat sammen med universitetsstuderende, som længe havde studeret marxisme. Nu skulle der laves undervisningsmaterialer til 8. og 9. klasses elever. Der var ingen, der rigtig forstod, hvad hinanden sagde, men alle forsøgte dog af bedste vilje. Finn Ejnar Madsen, som senere blev leder af Proletariatets Lilleskole i København, var en af deltagerne. Han tog voldsomt afstand fra Friskolen med den bemærkning, at man på Århus Friskole ikke lavede andet end at dyrke blå blomster og spille guitar.

Det var en provokation, fordi man på Århus Friskole netop havde barnet i centrum samtidig med, at man forholdt sig til tidsånden. Der skulle være sammenhæng. At opgive det musiske og legende, fordi det politiske trængte sig på, var i strid med skolens idegrundlag. Helhedssynet var den røde tråd. Den kunne man ikke pludselig klippe over. Det fremgår ikke, om det præcis var de ord, Ivalo Falk fik svaret Finn Ejnar Madsen, men udtalelsen er typisk for de mange forsvarstaler for helhedssynet og det musiske, som lærerne på Friskolen måtte levere i de år. Sylvia Hagberg:

> Jeg synes, det var forbløffende, at vi i 70'erne blev kritiseret af folk, som var politisk aktive dengang. De sagde, at de aldrig nogensinde ville sætte deres børn i en privatskole. Der fandtes ingen accept af, at der var en anderledes pædagogik. Det drejede sig om ikke at skille sig ud. Det forstod jeg ikke.

Fie Petersen og Bodil Nygaard blev kritiseret af nabokollektivet på grund af deres arbejde på Friskolen. De fik at vide, at den politiske situation ikke var til den pædagogik og al den dans og sang, som Friskolen repræsenterede, og at de ikke burde bruge deres kræfter på en privilegeret forældre- og børnegruppe, men på at forandre folkeskolen indefra. Det hjalp ikke, at de to lærere fortalte, at der faktisk foregik en frugtbar udveksling af ideer og metoder mellem folkeskolen og Friskolen. Nogle år senere mødte de dog flere af deres kritikere, når de kom for at melde deres børn ind på Friskolen.

STRUKTUREN FORANKRES

I begyndelsen af 1980'erne skulle man igen til at finde balancen mellem undervisning i grupperne og klasserne. En lærer skriver:

> Lærerne farer rundt fra klasse til klasse, fra gruppe til gruppe, og kan ikke overkomme de mange samarbejdsmøder, der er nødvendige på grund af spredningen. Børnene er forvirrede, fordi rammerne er uoverskuelige, og de reagerer med modvilje og vrede. De dominerende børn får ikke modstand og de svage børn bliver mere stille. Forældrene bliver modløse.

I 1985 skrev den ny lærer Hanne Larsen et brev til kollegerne om næsten samme problematik. Hanne Larsen havde 5. klasse i rød gruppe og var frustreret, fordi mange i klassen havde problemer med at læse og skrive. Klasserne blev ikke

afleveret med bagagen i orden, når de rykkede op i næste gruppe. Det blev der så gjort noget ved. Løsningen blev at opstille mål for, hvad børnene skulle kunne, når de forlod hver gruppe, og at lærerne samarbejdede mere om, hvad der krævedes ved overgangen fra én gruppe til den næste.

Efterhånden faldt skolen til ro i den struktur, der stadig gælder. 1980'erne var det årti, hvor Friskolen fandt grundmodellen for forløbet af skoledagen og skoleåret på Århus Friskole. I et interview om 1980'erne med tre lærere (Fie Petersen, Bodil Nygaard og Ivalo Falk) går det igen, at havde 1970'erne været et eksperimenterende og indimellem uroligt årti, så stod 1980'erne for struktur, faglighed og fordybelse. Man havde fået etableret en strategi i forhold til de mest problematiske elever – nogle få var blevet bedt om at holde op, andre fik mere snævre rammer for deres udfoldelse.

Blandt børnene bredte der sig en god omgangsform fra de store ned gennem grupper og klasser. Der blev lavet de første gruppelejre i begyndelsen af skoleåret for at indsluse den nye klasse i gruppen. Det fungerer stadig fint. Og der blev lavet orienteringsløb og andet sjovt og udfordrende for at få gruppens 'nye' børn godt med på arbejdsholdene. Man finjusterede, hvor længe hvilke lærere skulle være i hvilke grupper, af hvilket køn og med hvilke faglige kompetencer.

Et nyt arbejdshold på orienteringsløb ved Brabrand Sø.

Forældre og lærere blev enige om ikke at tolerere, at børn ikke kunne læse i 6. eller 7. klasse, og dansklærerne talte om behovet for en mere specialiseret dansktræning end den, man allerede havde i form af 'ekstradansk'.

Man ville heller ikke have, at udadvendte og dominerende børn trynede de mere forsagte. Lærerne arrangerede i 1982-83 sammen med bestyrelsen fire temamøder om 'dominerende børn'. Det var også i 1980'erne, at man diskuterede de stille piger, og hvor pigerne faktisk blev mindre stille – dels fordi det lå i tiden, dels fordi både forældre og lærere ansporede pigerne til at blive mere synlige. Det viste sig imidlertid, at det slet ikke var så let at finde balancen. For i nogle klasser blev pigegrupperne meget skrappe og dominerede drengene, især mens de gik i de små klasser, men også til en vis grad, da de senere kom op i 8. og 9. klasse. Skolens grundlæggende strukturer blev forankret op gennem 1980'erne – og i 1986 fungerede det så stabilt, at nogle begyndte at diskutere stabiliteten og mente, at der nu var for mange fastlagte traditioner og for lidt plads til det nye og spontane! Ivalo Falk opfordrer til kvalitetsudvikling i et oplæg til kollegerne omkring 1990:

> Den hænger lidt på gamle aftaler og traditioner, som de børn, der er her nu, ikke har taget stilling til og derfor er halvhjertet med i, også fordi der ikke bliver snakket grundigt andre steder end lærermøderne. Vi er gået i stå med fællesmøder og andre møder, med at udvikle formen og indholdet. Skolen virker på mig, som om hver klasse har nok at tage sig af, resten kører lidt venstrehånds ...

Den rytmiske musik voksede sig stærk på skolen i 1970'erne og 80'erne. Det fremgår tydeligt, at musikken i de to årtier blev det faglige felt, hvor det var i orden at arbejde målrettet og at udøve disciplin. Den sociale betydning af det musiske ansporede til en faglig og pædagogisk fremdrift, der somme tider kunne komme til at tromle de andre fag. Men andre lærere fik også skabt stærke miljøer, eksempelvis omkring billedkunst og smedeværksted, mens man i de mere traditionelle skolefag, især i regning og matematik, ofte brugte ret traditionelle metoder. På trods af nok så mange målsætninger om et varieret skoleliv blev Friskolen i de år udadtil mest kendt for det stærke miljø omkring rytmisk musik og bevægelse.

VÆRDIDEBATTEN FORTSÆTTER

Alle målsætninger bliver efter 1979 mere pragmatiske og kortfattede, de optræder i introduktionspjecer eller i pædagogiske rapporter. I 1989 forelå en ny målsætning, trykt i en pjece, der blev uddelt til nye forældre samme år. I den hedder det:

> En lille skole som Århus Friskole eksisterer i kraft af det liv og den energi, som alle involverede lægger i den. Lærerne har det pædagogiske ansvar, men det betyder ikke, at forældrenes interesse og engagement i skolen kan undværes – uden jeres deltagelse kan vi ikke lave den skole, vi ønsker: en helhed af lærere, elever og forældre. Et helt skoleforløb på Århus Friskole strækker sig fra børnehaveklassen til og med 9. klasse. Og skoleåret består ikke kun af planlagte undervisningsforløb og aktiviteter. Vi er i høj grad påvirket af alt det foranderlige og uventede, der sker i de politiske og kulturelle forhold omkring os. Vi lægger derfor vægt på, at der hele tiden er en åben dialog mellem skolen og samfundet. På den måde undgår vi også, at skolegangen kommer til at foregå i et lukket og isoleret miljø.

I den pjece, der bruges i dag – og som stort set er et genoptryk fra 1994 – er der på første side en slags formålsbeskrivelse. Der er dog sket en væsentlig ændring i

Hele skolen stillet op til fotografering i 1994.

En kasse med røde og hvide piberensere, netop hjembragt til formningslokalet, blev LYNHURTIGT, inden formningslæreren nåede at se sig om, af drengene forvandlet til adskillige udgaver af julemanden og hans kane og af pigerne til højst elegante briller. En rigtig glad og fornøjelig stund.

teksten siden 1994: Glæden, som blev beskrevet i den allerførste målsætning fra tiden på Marselisvej, er kommet tilbage:

> Vi ønsker, at skolen skal hjælpe børnene til glæden over fællesskab, forstået som gensidig respekt og glæden ved fælles oplevelser, opgaver og goder.
> Vi ønsker, at børnene skal glædes over at lære og at opdage, se og undres og orientere sig i omverdenen.
> Vi ønsker at give børnene mulighed for at udtrykke sig gennem forskellige musiske færdigheder og stimulere deres originalitet og handleevne.

Der findes således en gældende formålsbeskrivelse, men Hans Martin Kieldsen, der blev ansat på skolen i 1998, har måttet opgive at finde ud af, hvad skolen er for en størrelse. Pædagogisk Rapport 2001:

> Efterhånden har jeg opgivet at forstå denne store lilleskole som en enkelt ide eller målsætning og har også allerede oplevet for meget til at turde definere skolens ånd som en pædagogisk grundtanke eller holdning. Det lader sig ikke gøre.

I januar 2003 tog lærerne på weekend for på ny at diskutere skolens værdigrundlag. Lærerne diskuterede, hvordan de udvikler trivsel og tillid og fastholder børnenes nysgerrighed og skabertrang så længe som muligt. Anette Thomsen refererede fra mødet og stiller en række centrale spørgsmål som opspil til en ny målsætningsdebat på Århus Friskole:

> Hvad er det, der berettiger Århus Friskoles eksistens? Hvad gør vi anderledes end folkeskolen? Hvad vil vi med vores skole i dag? Hvad gør vi, som vi synes er værdifuldt? Hvorfor synes vi, at netop det er værdifuldt? Hvilke værdier ligger bag den måde, vi tænker på og gør tingene på? Og hvilke værdier ligger bag den måde, vi strukturerer undervisningen, grupperne og skolen på? Hvad skal vi værne om, og hvad skal vi ændre?

I 2004 blev debatten fulgt op med temaer som 'Det individuelle og fællesskabet', 'Empati, sociale færdigheder som mål' og – også meget spændende og med mindelser om pædagogikken i de første år i Stautrup – 'En undervisning baseret på børnenes ideer og ønsker, en vej til fordybelse og opdagelse'. Så det ser ud til, at en ny målsætning er på vej.

HUSORDEN

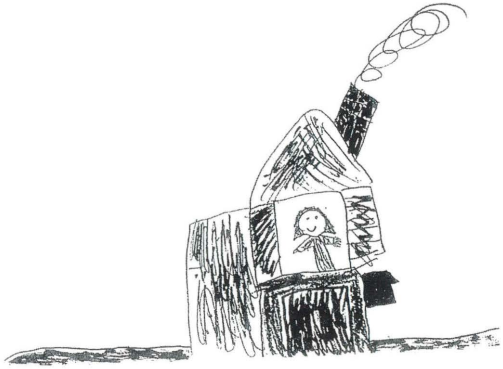

SLIK OG ELEKTRISKE PÆRER

Mange uden for friskolekredsen har forestillet sig Friskolen som et virkeligt fristed, en skole uden snærende regler og forventninger om korrekt opførsel. I skolens første år virkede det måske også sådan, men der har altid været regelsæt og adfærdsnormer. Måske har normerne været i opposition til, hvad der var almindeligt gældende i samfundet, men reglerne har været der som forskrift for skolens sociale liv. Nogle regler har været meget konkrete som her i et skoleblad fra 1968 om 'slikproblemet':

> Jeg synes i allerhøjeste grad, at det ikke bør være tilladt at slikke på skolen. Men jeg synes, at det er helt i vinkel, at man må, hvis man deler ud til sin klasse. Jeg synes, der bør foretages en afstemning om sagen. Kenn Nielsen

Det fremgår ikke, om der blev afholdt en afstemning! Også i dag er slikproblemet jævnligt til debat, og nu er reglen sådan, at man må spise slik i klasserne, når der er fødselsdag, jul og sidste skoledag. Fra 7. klasse er det tilladt at gå i det nærliggende supermarked og købe slik, men det skal være spist, inden man når tilbage til skolen. En anden regel fra et skoleblad i 1986:

> *Regler omkring elektriske pærer*
> Hvis du leger med at tænde og slukke lyset eller dasker til lamperne, koster det 8 kr., hvis du betaler på stedet, ellers 10 kr. på regning.

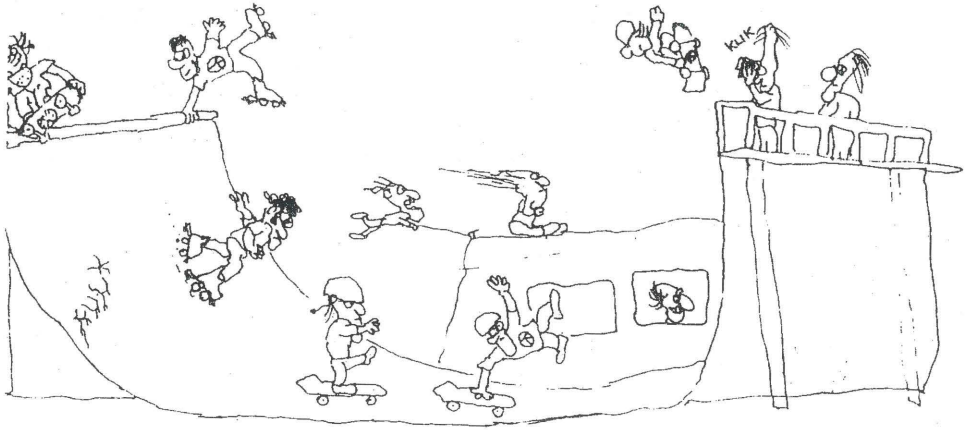

Skateboardbanen kom efter elevernes ønske til i 1989.

Fra samme skoleblad:

> *Regler for rulleskøjter og skateboards*
> Man må ikke køre på rulleskøjter i rød gruppe. Rulleskøjter må kun være i salen tirsdag og torsdag i store frikvarter. Hvis du bremser oppe i salen med rulleskøjter eller skateboard, er der to dages karantæne. Hvis du kører ind i nogen, er der karantæne.

Regler kan skjule sig i venlige henstillinger om at opretholde en rimelig husorden og gode rutiner. Fra lærermødereferat om et irriterende fænomen, et skoleblad i 1984:

> Vi mangler kopper og koste. Svend [pedellen] har lavet tyve koste inden for den sidste måned, og alligevel mangler vi koste i alle tre afdelinger, hver gang der skal gøres rent. Vi har aftalt at holde møde om problemet og efterlyse tingene i grupperne tirsdag kl. 9.30. Efter mødet skal alle ud at lede efter koste og kopper og andet godt. De ting, vi finder, skal samles ved bordet foran indgangen, så vi kan sortere det og male det i gruppernes farver.

Her en henstilling til skolens elever fra sekretæren Inger Nielsen:

> Nogle elever har forsøgt at ødelægge telefonen ved at stikke små pinde ned i den, med det resultat, at telefonen ikke dur. (Det sker med mellemrum, at nogle børn forsøger at stoppe forskellige ting ned i telefonen, så de ikke kan

bruge den.) Vi får telefonen lavet en af dagene, men I skal vide, at udgiften til det går på samme konto som materialer, så det kan gå ud over at få nye fodbolde, bøger og lignende. Det er ærgerligt, at nogle af vores elever ikke kan tage hensyn til de elever, der har brug for at ringe hjem og aftale at komme med andre hjem – at de ødelægger telefonen for de andre børn.

Og en noget mere kontant henstilling fra lærer Søren Hjernøe:

OPRÅB! Vi bruger en masse penge til bestik, som bliver brugt som værktøj, smidt væk etc. DERFOR: Hvert barn skal medbringe 1 ske, 1 kniv, 1 gaffel som afleveres til klasselæreren senest 1/4.

EN GOD DAGLIGDAG

Den slags regler og henstillinger handler om at skabe et godt miljø – at få børn og voksne til at føle ansvar og respekt for hinanden – at få dem til at passe på hinanden og de fælles ting, der er så vigtige for, at dagligdagen kan blive god. Der har været forfattet mange fyndige slogans, som skulle minde om skolens værdigrundlag, og som stadig bruges: Ingen er færdig, før alle er færdige – Skolen er vores alle sammens – Viden forpligter – Børn lærer børn.

I Pædagogisk Rapport 2003 kalder Ivalo Falk ikke disse sætninger for slogans, men 'skilte'. De yngre lærere er trætte af 1970'ernes retorik – som ordet 'slogan' – derfor betegnelsen skilte, så er der en chance for, at indlægget bliver læst. Det slutter:

Skolen har et 1.-skilt, og det er GLÆDE. Hver gang man forbereder sig, dukker dette skilt op og blander sig. Glæde skal præge hverdagen. Tænk selv efter, hvor megen tankevirksomhed dette lille skilt sætter i gang, når det blander sig og fordrer at være det vigtigste i enhver situation. Udvikling foregår, når man ser problemerne og fiaskoerne i øjnene og har vilje og livsmod til at kæmpe, men alene når man ikke langt. Hvis man ud fra et fælles værdigrundlag planter et par skilte og går i gang, så skal I bare se om femogtyve år, når det er blevet kultur. Når hittet er blevet evergreen og har fået et naturligt liv som en nødvendig og klar brugbar del af hele skolelivet. Når det har udviklet sig med dem, der har brugt det og videreudviklet det og sat deres personlige præg på det og pustet tidssvarende ånde over det, så det føles og bliver genfødt og nyopdaget hele tiden – så er det blevet skoleliv.

Arbejdet med regler og gode omgangsformer har altid fyldt meget. Mange forældre har gennem årene ikke kunnet forstå, at det at opnå en hensigtsmæssig adfærd hos en gruppe børn ikke er noget, læreren kan få styr på én gang for alle. Men det arbejde holder aldrig op. Der kommer hele tiden nye børn til – i børnehaveklassen og undervejs i skoleforløbet – og de børn skal have tid og hjælp til at orientere sig adfærdsmæssigt på det sted, hvor de er havnet. Også for de børn og voksne, der allerede kender skolen, opstår der situationer, hvor nogen støder mod en vedtaget adfærd. Somme tider fordi man glemmer, hvordan man bør opføre sig, sommetider vil man bare ikke være med. Det er heller ikke let at orientere sig. De fleste af skolens regler er uskrevne, og husordenen derfor usynlig.

Så må der snakkes og skabes forståelse for, hvorfor bestemte måder at forholde sig på er vigtige og praktiske. På den måde opstår der hos nogle børn ny indsigt og ændret adfærd – men andre gange kan det vise sig, at børnenes modstand bunder i, at en regel eller en ordning har overlevet sig selv, og at der er brug for nye normer.

KONSEKVENS ELLER STRAF?

Den målsætning, der gælder for skolen, kan betragtes som alle reglers moder. Her er skolens værdier og holdninger skrevet ned, og herfra udspringer den husorden, der skal gøre det muligt at realisere den ideelle skole. Der er regler, husorden og henstillinger – men hvad så med konsekvenserne, når børnene alligevel træder ved siden af? En konsekvens kunne, som i eksemplet med de manglende koste, være, at løsningen blev gjort til et fælles projekt. Alle måtte ud at lede, og børnene opdagede, hvor mange af skolens redskaber, de havde spredt ud over skolens område og derefter glemt. Det udløste nærmest triumfagtig begejstring, hver gang en kost eller en sav eller noget helt tredje blev fundet. Problemet med de manglende koste blev løst i fællesskab og med glæde.

Anderledes er det, når konsekvensen har form af en straf. Her er noget mere ubehageligt på spil. For når der tildeles straf, bygger det jo på, at der må have været en ond hensigt hos de børn, der har forbrudt sig. Eller i hvert fald en uvidenhed, som ikke med samtale eller venlighed kan vendes til indsigt. Det store spørgsmål er vel, om straf overhovedet kan skabe indsigt og forståelse. Hvor det drejede sig om elpærerne, var straffen økonomisk og præcist udmålt. Det kostede otte kroner her og nu – og ti, hvis barnet ikke tilfældigvis stod med de otte kroner i lommen.

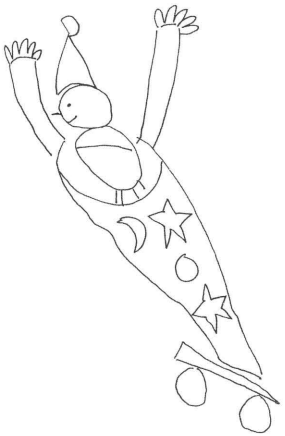

Der var også tale om straf ved skateboard- og rulleskøjteovertrædelserne, for overtrædelser medførte karantæne fra noget, der var attraktivt og derfor trist at undvære. I 1979 var straffen for at skabe uro og problemer i skolebussen, at uromagerne (de skulle meldes til skolen af elever fra 8. klasse, som havde tilsyn med bussen!) ikke måtte køre med bussen i en hel uge. Det var ikke det værste, for transporten kunne jo klares ved at tage med en tidligere bus. Eller for de stores vedkommende ved at springe på cyklen. Så straffen var mere en slags vanære. Alle børnene kendte til de pågældendes karantæne, og forældrene blev ringet op og informeret om forbrydelsen.

Der har været andre straffe for brud på adfærdsregler og husorden, nogle mere uforståelige end andre, men det værste har altid været udelukkelse af børnene fra skolen i kortere eller længere tid. Lærerne havde den forestilling, at det ville få dem til at fortryde. "Hvis du ødelægger noget for fællesskabet, får du en pause til at tænke over, hvad du går glip af." Det minder om tidligere tiders eftersidning. Man griber ind i et andet menneskes dyrebare tid, udelukker barnet fra attraktivt samvær og undervisning og håber, det vil kede sig. Det er en straf, der virkelig vil noget. Man røver barnets tid og gør den til ingenting. Forskellen mellem konsekvens og straf er blevet diskuteret utallige gange på lærermøder og forældremøder. Den bedste måde at få vendt en situation på er som i situationen med kostene.

Det kunne også være en konsekvens, at en elev, efter at have ødelagt noget, skulle reparere skaden sammen med forældrene eller kammeraterne. Den konsekvens er ofte blevet brugt for at give eleven et begreb om, hvor meget arbejde man kan komme til at påføre andre, og hvor megen tid andre skal bruge på grund af ens egen tankeløshed. Når skaden på den måde er blevet gjort god igen, alene eller sammen med andre, er det tit foregået med godt humør. Og måske har det rettet op på elevens selvværd, at den negative oplevelse er blevet vendt.

DILEMMA

Der har aldrig været tale om straf i forbindelse med de bortvisninger, der har været på skolen. Det har i hvert enkelt tilfælde drejet sig om elever, som havde brug for mere klare regler for deres skoleliv, end Friskolen kunne give dem. Hensigten har hver gang været at give eleven bedre muligheder. Men det har også handlet om at sætte det ene barn uden for fællesskabet, at beskytte de andre på den enes bekostning. Det er dilemmaet. Man har vurderet det sådan, at hvis der skulle være fælles regler på skolen, måtte man, for at inddrage det problematiske

barn, indføre strammere regler for alle. Og flertallet har ikke skullet lide under den enkeltes overskridelse af de sociale grænser.

Det er sket tre gange i skolens historie siden 1968, at et barn er blevet bortvist. Selv om det har været indlysende, at beslutningerne om bortvisning har været rigtige, har de alligevel efterladt en vis usikkerhed. Kunne den enkelte lærer og skolen have gjort det bedre? Burde der ikke have været så meget overskud på skolen og i forældregruppen, at det med en mere ihærdig indsats havde kunnet lade sig gøre at beholde eleven?

Der er lærere, der har haft det svært omkring de situationer. Men man må som lærer indse, at man ikke kan klare alle problemer. Der er grænser for, hvad man kan få til at lykkes, når man arbejder med andre mennesker. Og man må erkende, at Friskolen ikke er lykken for alle, og at nogle børn vil trives bedre et andet sted. Men det er klart, at det er en rystende oplevelse at iværksætte en bortvisning, især hvis der ikke umiddelbart tegner sig et godt alternativ for eleven.

NYE TIDER

Spørger man i dag, hvordan lærerne forholder sig til at give børn karantæne eller andre straffe, er det, som om skolen ikke beskæftiger sig særligt med emnet. Det er længe siden, nogen børn har fået karantæne. Måske løses eventuelle problemer på en anden måde? Måske består elevgruppen i dag af børn, der lever et mere harmonisk liv, fordi der er mere sammenhæng mellem familieliv, skoleliv og venskabsliv, når så mange familier bor tæt på? Måske er skolen nu bygget så stor, at der er plads nok? Eller er der ikke længere børn med store problemer? Måske betyder det noget, at forældrene i dag vælger skolen for et helt skoleliv – og ikke for at prøve sig frem og måske tage børnene ud midtvejs? Et entydigt svar kan ikke gives. Men skoleleder Hanne Larsen forsøger i januar 2004 at indkredse nogle årsager:

> Tidligere gjorde lærerne det ikke klart, at de styrede. I dag markerer man stærkere, hvem der beslutter, og hvad man beslutter. Skolen er blevet mere voksenstyret. Tingene bliver i højere grad end før taget i opløbet – der er mere fokus på mobning – og i tilfælde af problemer bliver der med det samme holdt møde. Det er, som om tingene ikke når at udvikle sig til de helt store konflikter.
>
> Og en stor forskel fra tidligere er det, at man i dag uden at tøve og i høj grad bruger skolepsykologen og andre professionelle hjælpere. Lærerne er nok mere bevidste om, hvilken rolle de har som lærere, dvs. hvad de er uddannet til, og

hvad der ligger uden for deres område. Lærerne opfatter ikke sig selv som behandlere, og de samarbejder gerne med de professionelle hjælpere. Samtidig sætter lærerne også beskyttende grænser op om sig selv, f.eks. accepterer forældrene i dag, at lærerne har telefontid – og når der er optræk til konflikt, er der altid to lærere sammen omkring eventuelle møder, så de er to om at høre, hvad der bliver sagt. Derudover går jeg selv og souschef Ingrid Jørgensen ofte med til forældremøder. Det betyder også meget for overskueligheden for børn og voksne, at skolen nu fungerer som tre mindre skoler. Så vidt muligt bliver alle en lærers timer lagt i den samme gruppe.

Lærergruppen fotograferet en novemberdag, 2004.

Men selvfølgelig er skolelivet ikke problemfrit. Nogen driller, andre mobber, og i foråret 2004 måtte man vedtage en ikke-rod-ikke-hærværk-kampagne, hvor lærerne opfordrede elevrådet, som er en helt ny institution på skolen, til at lave en brugerplan for salen, så de små ikke bliver trynet.

Lærernes rolle har forandret sig op gennem 1990'erne og er anderledes, end den var i 1970'erne og 1980'erne. Dengang mente lærere og forældre, at læreren skulle stå hundrede procent til rådighed for skolen. Det prøvede lærerne at leve op til, men det kunne ikke lade sig gøre, uden at de indimellem blev overanstrengte. Måske nåede man så ikke det ypperste i sin undervisning, og måske kunne det knibe med at finde fælles fodslag i lærergruppen på trods af mange møder. Det var nok misforstået idealisme, når lærerne ikke satte grænser for deres egen formåen og mellem arbejde og privatliv. Men det skal understreges, at netop af den grund opstod der tit en lykkelig intensitet i lærernes samarbejde – og i mødet mellem lærer og elev og lærer og forælder

Nu har lærerne telefontid. Allerede omkring 1980 prøvede et par lærere med små børn at indføre telefontid, så forældrene alle skoledage samt søndag kunne ringe til dem mellem kl. 19-21. Den ordning holdt ikke længe, fordi flere forældre syntes, det var en overlegen holdning fra lærernes side ikke at være tilgængelige døgnet rundt. I dag synes alle, at telefontid er en selvfølge. I dag bruger skolen i højere grad psykologer, talepædagoger og læsepædagoger, og lærerne anerkender eksperternes faglighed og erkender, at der er grænser for, hvad de selv kan tage sig af. Det er en væsentlig forskel, for netop på det punkt var stemningen i 1970'erne og i første halvdel af 1980'erne blandt lærerne den, at eksperter, de vidste alligevel ikke nok. De havde en paratviden, som passede ind i mange sammenhænge, men ikke lige præcis til Århus Friskole. Derfor forholdt man sig for børnenes skyld med en vis skepsis til dem. I dag har man fra skolens side mere tillid til specialister og er mere parat til at bruge dem.

Men Friskolen er en skole i stadig udvikling. Det er bemærkelsesværdigt, at de lærere og forældre, som gennem tiden har udtalt sig om skolens øjeblikkelige tilstand, næsten altid har udtrykt sig i retning af, at nu går det godt på skolen, at nu er det meget bedre end før, og at nu har skolen fundet den bedste måde at være skole på. Det har været et stadigt omkvæd, at nu går det hele meget bedre. Måske er det rigtigt, at det er sådan. Og det er jo herligt, hvis skolen hele tiden udvikler sig og bygger oven på de indvundne erfaringer. Men det er også lidt forvirrende. For de lærere, som arbejdede på skolen for ti år siden, for tyve, tredive, fyrre og halvtreds år siden, gjorde jo også deres bedste for at lave den bedste skole. De syntes også, at de foretog sig det helt rigtige for at indfri skolens målsætning. Så hvad er det, der sker? Har skolekredsens opfattelse af, hvad skolen skal stå for, ændret sig mere radikalt, end nogen gør sig klart?

Det fremhæves tit, at Friskolen er meget traditionsbundet, med Høstival og praktikordning, faste emneperioder, 8. klasse-rejse osv. Netop det gør måske, at

man let kan komme til at overse de stadige ændringer i skolens idegrundlag. Ville skolen, som den var i 1970'erne, med den engagerede politiske udadvendthed, have kunnet identificere sig med skolen, som den er i dag? Ville skolen, som den var i 1950'erne og 60'erne med den mere individualistiske orientering, have kunnet identificere sig med skolen, som den var i 1970'erne? Og kan skolen, som den er i dag, identificere sig med skolen, som den var i 1990'erne, 80'erne, 70'erne, 60'erne og 50'erne? Vil lærere og forældre også om ti år sige, at NU fungerer skolen bedre?

MØDEKULTUR

For at få skolens husorden og regler til at fungere, har der alle dage været holdt møder. I begyndelsen, på Marselisvej, var det let nok, for den overskuelige flok var hurtigt samlet og informeret. Tit behøvede man slet ikke at mødes, for informationerne og diskussionerne flød frit mellem forældre, lærere og børn. Men op gennem 1970'erne skete der en ændring, og det var ikke kun, fordi skolen var blevet større og mindre overskuelig. Nu blev der på skolen som i resten af samfundet udviklet en ny mødekultur. Det gjaldt om at sikre, at alle kom til orde, at ingen tromlede hen over andre med deres meninger, og at de ting, der blev besluttet, blev omsat til handling. Og så gjaldt det om at lære børnene at tage ordet, ikke være bange for det, og at udtrykke deres mening klart. Børnene skulle være opmærksomme på at respektere hinanden i diskussioner og lade andre komme til. Der blev i de år arbejdet meget med mødekultur på skolen, både i lærergruppen og i børnegruppen.

Et fællesmøde i rød gruppe blev styret af klasserne på skift. Klassen skulle i forvejen opsætte en dagsorden i fællesrummet og stille med ordstyrer og beslutningsreferent. Ofte startede mødet med en sang, og en tid også med 'ugens bevægelse'. Punkterne kunne være emner, som børnene gerne ville arbejde med i undervisningen, kritik af arbejdsholdene, selvkritik, drillerier, gode ideer – og hvad børnene og lærerne ellers ønskede at tage op.

På helskolemøderne tog man emner op, som måtte være af interesse for alle. Det kunne være problemer i bussen, hærværk på skolen, skolens økonomi, information om fælleslejrskole og lignende.

Der var også klassemøder. Et dagbogsnotat fra 1. klasse, marts 1976, beskriver, hvordan et klassemøde kunne opstå på børnenes initiativ – med ordstyrer og afrunding. Mødet handler om udlån af legetøj:

> Denne snak foregik under frokosten fredag. Én begyndte at kritisere Karl, og flere foreslog, at vi brugte ordstyrer – så diskuterede vi. Kritikken gik på, at Karl forstyrrer til morgenmødet ved at sidde og lege med sit medbragte legetøj. Og der var kritik af, at han ikke låner sit fine legetøj ud til alle – kun til drengene. Nogle piger forsvarede ham: De havde også lånt noget af ham en dag. Vi lavede nogle regler: Vi må godt have legetøj med i skole, men det må ikke være så fint, at det ikke kan lånes ud – legetøjet skal lånes ud til både piger og drenge – og vi må kun lege med det i pauserne. Thomas A. sluttede med at sige: Nu har vi altså kritiseret Karl nok – og Karl sagde klagende: Jeg vil ikke høre efter mere – nu har I sagt det samme så mange gange. Og stemningen var god – også helt fin over for Karl. Vi har nu lavet en ordstyrerliste – for alle vil så gerne være ordstyrer. Man er ordstyrer én dag ad gangen – til morgenmødet, og når der ellers opstår heftige diskussioner, der er svære at overskue.

De svære møder var 'runderne'. Her var der tale om kritik og selvkritik, og klassen eller gruppen fokuserede på den enkelte. Alle skulle på skift udtale sig om den enkeltes gode og dårlige adfærd – og vedkommende kunne efterfølgende kommentere de forskellige udsagn. Man skulle på den måde blive klogere på sig selv og sine stærke og svage sider. Men det var en hård måde. Mange af børnene syntes, det var svært – og det samme gjaldt lærerne, som også brugte formen til at komme tættere på hinanden og styrke samarbejdet i gruppen. Ivalo Falk fortæller:

> Hvordan fungerer vi som gruppe? Er du usikker med hensyn til de andres vurdering af dit arbejde? Hvordan kan vi blive bedre til at arbejde med kritik? De spørgsmål stillede vi os selv. Men også i forhold til børnene arbejdede vi meget med selvkritik ...

Til sidst opstod der en træthed omkring selve den demokratiske mødestruktur, og det var jo ikke så godt, da det var den, børnene skulle lære. Stadig flere protesterede over al den tid, der blev brugt til møder, over al den venten på hinanden og hensyntagen og de styrede diskussioner. Her et suk fra en af lærerne fra dengang:

> Man kan vel godt sige, at vi gik amok i møder. Der var så mange i løbet af en uge. Der var gruppefællesmøder, så var der fællesmøder i salen, så var der klassemøder, så var der pigemøder og drengemøder, så var der forældremøder, og så var der pigemøder hjemme hos pigernes forældre og drengemøder hjemme hos drengenes forældre.

Det kammede over. Formen blev sommetider vigtigere end indholdet, og måden at diskutere på passede bedre til voksne end til børnenes måde at tænke på. Men de mange møder hørte til tiden, og lærerne arbejdede bevidst med at forankre de demokratiske beslutningsprocesser. Alle former blev afprøvet og vurderet, alle lærte noget af det, selv om det kunne være 'træls', og efterhånden fandt møderne en naturlig placering i skolens dagligdag.

Nu er der fællesmøde på skolen den første tirsdag i hver måned. Ordningen blev igangsat efter det sidste store byggeri på skolen. Det havde været en besværlig og opsplittende tid, og nu var det vigtigt at få samlet børnene. Fællesmødet er nu tænkt som et forum for positive oplevelser, og ikke så meget som et sted, hvor man fremlægger problemer. Man lærer hinanden sange på fællesmødet, der er valg til elevråd, information om lejrskole og andet. Tilrettelæggelse og styring af mødet går på skift mellem klasserne. Den klasse, der står for tur, modtager forslag til emner. Så laver klassen dagsorden og styrer ordet på mødet. Bagefter er der fælles oprydning for alle, både ude og inde.

Men hen ad vejen er det alligevel ikke nok med det ugentlige fællesmøde. Der er også stadig brug for en anden slags møder og kampagner, hvor normerne for ordentlig omgang med mennesker og omgivelser bliver indskærpet.

SEKRETÆRER I ORKANENS ØJE

Skolelivet ville ikke være det samme uden en sekretær til at holde sammen på det hele. Som det fremgår af det følgende, er der nok at se til. I Pædagogisk Rapport 2002 skriver daværende sekretær Inge Brøchner om sit arbejde:

> Telefonen ringer: Anna er syg i dag, vil du sige det videre! Orv. Jeg skal huske at sige til Noak, at hans buskort er kommet. Hanne: Inge, kan du ikke lige gi' mig de tal igen!! Lars kommer ind. Må jeg låne Rema-kortet, jeg mangler lige noget til frokost. – Eva vil gerne afregne rød gruppes minikasse, for hun skal bruge penge i eftermiddag. – Telefonen igen: En bekymret forælder vil gerne have et barn ind nu i 6. kl., det går ikke så godt, hvor han er – "kan I ikke dispensere?" Næste opringning er en forælder på venteliste, som gerne vil høre, om der ikke snart er en chance. Emil kommer ind pressende blodet ud af tommeltotten – skal have et plaster på nu – for det gør så ondt. Gitte spørger efter en vikarseddel, for hun var syg i går. – Telefonen ringer: Animationsværkstedet skal absolut snakke med Anette lige nu. – En gammel elev ringer og spørger, om jeg ikke

lige kan hente en fra 9. kl. – det er meget vigtigt! – To par håbefulde øjne fra børnehaveklassen kommer ind og spørger efter deres mødres arbejdstelefonnumre, for de vil gerne med hinanden hjem, så de er nødt til at ringe og spørge lige nu ... Det skal lige tilføjes, at der jo også er perioder, hvor der er ro til at arbejde. Ro til at få lavet PBS, skoleopkrævninger, PC-løn, betalt regninger, bogført, stemt bank af, læst de nye cirkulærer om overenskomster, løn, fripladser mv., revidere budgetter, holde økonomiudvalgsmøde og så videre, og så videre.

Merete Vester, ansat på skolen i 2002 efter Inge Brøchner, fortsætter i Pædagogisk Rapport 2003:

Sekretær og skoleleder på kontoret, 2004.

Det er et job, hvor ikke to dage er ens. Egentlig kunne man tro, at jobbet var lidt ensomt og isoleret – og det kunne det sikkert også være, hvis det kun bestod i at sørge for de daglige betalinger, registreringer i elevkartotek og finansbogholderi, budget, løn og afstemninger. Men alle de andre ting, som hører med til jobbet, gør, at dagen aldrig bliver kedelig. Der er en god blanding af ro til at arbejde og så de små afbræk, som gør, at man føler sig som en del af fællesskabet på skolen.

Skolen fik sin første sekretær i begyndelsen af 1970'erne. Det var Karen Cortsen, forælder og medlem af bestyrelsen, der fungerede som sekretær på freelance-basis. I den første tid på Marselisvej og i Stautrup var der samtidig ansat en bogholder. Efter Karen Cortsen blev Inger Nielsen i 1971 ansat på fuld tid som den første professionelle sekretær. Med hendes ansættelse blev bogholderiet sendt ud af huset. Senere, med Inge Brøchners ansættelse som sekretær i 1988, kom bogholderiet tilbage på skolen, og det er fortsat under Merete Vester, der regerer i dag.

EN UUNDVÆRLIG BLÆKSPRUTTE

Det er ikke kun sekretæren, der holder skolen i gang. Det gør Birtha Pedersen også. Hun har været på skolen siden udflytningen til Stautrup. Hendes mand, Leif

Pedersen, arbejdede som maler på den nye skole i 1968. Birtha Pedersen så straks muligheden for at komme til at arbejde med rengøringen og forhørte sig hos skolelederen, som dengang var Kamma Klitgaard Povlsen. Siden da har Birtha Pedersen været ansat som rengøringshjælp med skiftende kolleger. Nu, i 2004, sammen med Enise Ahmed, og tidligere var det sammen med Kirsten Frisk og i rigtig mange år Kirsten Christensen. Birtha Pedersen fortæller om en dramatisk begivenhed på skolen:

> Det var dengang med olieudslippet. Jeg var i kælderen for at hente noget og opdagede, at der var vand overalt. Der lugtede stærkt af olie. Så måtte jeg have fat i lærerne. Jeg ringede efter Falck, og de kom så og forsøgte at suge olien op. Det blev vildere og vildere. Så ankom der et særligt miljøteam, og der blev hældt farvestof i vandet for at spore, hvor langt olien var løbet – om den var ved at nå helt ned til Brabrand Sø.
>
> I mellemtiden var skoledagen slut, og alle tog hjem, også lærerne. For det med forureningen, det havde de helt tillid til, at jeg kunne klare. Sådan var det altid. Og det var jo også i orden, det kunne jeg godt. Det var jo også spændende. Så begyndte der at blive tale om, at området ned til Brabrand Sø skulle afspærres, og der skulle udlægges flydespærringer i vandet for at forhindre eventuel olie i at brede sig. Så fik vi tømt olietanken og gravet den op dagen efter. Heldigvis var det en betontank. Det reddede skolens økonomi, for så var skaden dækket af forsikringen. Det er cirka tyve år siden, og det var den med: 'I kan godt køre hjem, for det har Birtha styr på'.

Den historie siger meget om Birtha Pedersens rolle. Hun har taget sig af alt fra de helt små til de helt store opgaver, og tilliden til hende har været stor, som her også i pressede situationer. Selv fortæller Birtha Pedersen, at hun i dag oplever skolen som mere harmonisk og velfungerende end før, og giver sit bud på, hvorfor det er sådan. Hun mener, at det i høj grad skyldes etableringen af skolens nye fælleskøkken og den nye madordning:

> Der er kommet ro omkring spisesituationen, og det betyder meget for børnenes ro og velbefindende, at de nu, i modsætning til tidligere, kan blive mætte hver dag.

Men hun ville ikke være Birtha Pedersen, hvis hun ikke også havde et hjertesuk med hensyn til oprydning og rengøring på skolen. Hun forstår ikke, at lærerne

ikke laver en regel om, at børnene de sidste ti minutter af skoledagen skal sætte deres stole op, feje og rydde op efter sig. "For," som hun siger, "det ville være godt for børnene – og for de besøgende på skolen!"

Da Bertha Pedersen i 1998 havde 30-års jubilæum, fik hun overrakt en forgyldt fejebakke af 8. klasse samt nedenstående portræt, tegnet af tidligere elev Nicolaj Luc Christensen. – 8. klasse havde også lavet en sang:

Rengøring i tredive år
på Friskolen ej mange formår
Bertha, Bertha, Bertha, Ber
tha, Bertha, Bertha, Bertha

Nu kommer Bertha med kost og spand,
hun flytter bjerge af lort, oh man!
Bertha, Bertha …

Hun hygger sig med madfar Lars,
mens han laver fiskefars
Bertha, Bertha …

Hver gang en af ungerne tuder,
henter Bertha plaster og pudder
Bertha, Bertha …

Nu får du her en lille tak,
det er den gyldne fejebak'!
Bertha, Bertha …

VÆRKSTEDER OG FAG

STØRRE VÆGT PÅ VÆRKSTEDERNE, TAK!

– skriver Gitte Grønfeldt i Pædagogisk Rapport 1997-98 og fortsætter:

> Glæden ved at skabe noget er unik. Derfor har værkstedsfagene deres store berettigelse i den samlede læringsproces. Eleverne arbejder i de enkelte værksteder på at skabe produkter, der har mening, produkter, de selv kan se meningen i at fremstille. De lærer gennem fantasi og arbejde. Den glæde og iver, en sådan proces medfører, er meget vigtig i børns oplevelse af egne evner og ressourcer og kan direkte overføres til andre læringssituationer, som synes mere indviklede.
>
> Når jeg nu slår et slag for værkstedsfagene, er det jo ikke, fordi jeg synes, de er vigtigere end de traditionelle skolefag, men fordi de i den samlede udviklings- og læringsproces er lige så vigtige. Jeg synes, at vi i langt højere grad skal

bruge disse fag og lokaler i den daglige undervisning. Vi bruger for tiden megen energi på at sikre, at børnene får en bedre læseindlæring. At der bliver en rød tråd gennem alle klasserne i matematikundervisningen. At edb bliver en integreret del af undervisningen osv.

I denne ellers meget positive udvikling er det vigtigt, at vi ikke glemmer at give eleverne mulighed for at tro på egne evner, til at bevare skabertrangen, til at turde gå i gang med et projekt, til at bruge alle sanser, til at skabe ved at bygge, sy, klistre og male.

Kodeordet er integration. Værkstedsaktiviteterne skal fungere som inspiration for fag som dansk og regning for de elever, der ikke kan se meningen med terperi. Men værkstederne skal også være steder, hvor de hurtige kan arbejde selvstændigt med komplicerede beregninger og modeller eller manuskripter. En vigtig del af alle værkstedsaktiviteterne var og er, at børnene skal lære at formulere, gennemføre og vurdere et projekt – i samarbejde med andre, der gerne er både yngre og ældre og anderledes end dem selv.

FORMNING

Faget billedkunst førte fra omkring 1960 til midt i 70'erne en lidt hensygnende tilværelse, efter at Emil Gregersen var stoppet som underviser på Marselisvej. Marit Gregersen tog over, men satsede mere på at opdyrke faget håndgerning og gøre dét til et spændende fag.

Fra 1976 arbejdede Fie Petersen og Bodil Nygaard på at give billedkunst, der nu blev kaldt formning, status på linje med musik og smedearbejde. Der fandtes intet formningslokale, og efter i en periode at have haft formning i skolens støvede kælderrum var eneste mulighed at integrere formningsaktiviteterne i rød gruppes fællesrum: En væg blev revet ned, og der blev opstillet en række skabe. Herefter fungerede dette fællesrum som formningsværksted.

Der er travlhed med papir og farver i formningsværkstedet i rød gruppe midt i 1980'erne.

Det lykkedes at give faget og lokalet en identitet, men det var hver dag hårdt arbejde at forsvare formningsaktiviteterne over for alt det andet, der samtidig skulle foregå i rummet – madlavning, børn, der skulle øve sig på trompet, og børn, der skulle igennem rummet for at komme frem og tilbage til blå gruppes rum. Med Anette Thomsens ansættelse i 1986 blev formning yderligere styrket, og op gennem 1980'erne fik faget en klar identitet.

I 1985 skrev formningslærerne et oplæg til alle på skolen. De advokerede for, at formning ikke bare var et pusterumsfag, men et vigtigt og afgørende fag for børns evne til at se, forstå og sprogliggøre det sete. Med de små børn er det ikke svært – de tegner næsten af sig selv. Men de store holder tit op med at tegne omkring puberteten – eller kommer til at tegne i klicheer, hvis de ikke udfordres og opfordres. At gøre noget ved det krævede mere tid og bedre lokaler. Lærene sluttede deres oplæg:

> Det har taget mange år og kræfter at bygge musikmiljøet op på skolen, så det har den status, vi kender i dag. Vi har i lang tid ønsket, at de visuelle fag kunne få en lige så høj prioritering. Det er tydeligt, at børnene er interesserede ... Hvis formning skal have bedre betingelser på skolen, kræver det et godt værksted, tid til at arbejde ordentligt med faget, gode materialer, et godt samarbejde mellem formningslærerne, velvilje fra de andre lærere og forældrene.

Børnenes linoleumstryk er hængt til tørre. Bemærk graffitien, som i 1980'erne kunne ses overalt på skolen.

Formning foregår ikke bare i formningslokalet. Visionen i 1980'erne var inspireret af kunstprojekterne i Reggio Emilia i Norditalien, og ligesom der var det vigtigt, at projekterne blev synlige. Så tegnefilmsforevisninger, kunstudstillinger, fotoplancher fra projekter, vandkunster osv. er siden blevet en del af skolens miljø. Formning har også altid været en del af teater- og musicalforestillingerne. Med nybyggeriet i 1990 fik skolen et velfungerende formningsværksted, og det er i 2004 Anette Thomsen og Gitte Grønfeldt, der står for faget.

Tegnefilm – baggrunde og figurer gøres klar.

TEGNEFILM

Efter et års orlov, hvor Bodil Nygaard havde eksperimenteret med tegnefilm, vendte hun tilbage til Friskolen og købte tre brugte smalfilmskameraer. Så kunne børnene komme i gang med at optage tegnefilm, primitivt, men virkningsfuldt, med enkeltbilleder taget med trådudløser. Der blev lavet et tegnefilmværksted i syrummet i rød gruppe med stativ, kamera og lys:

> 5. klasse er i gang med at lave tegningerne til tre små tegnefilm om Frankrig. De bruger flyttemetoden, hvor figurerne tegnes med løse arme og ben og øjne, i profil og forfra og bagfra, store og små. De klippes ud bagefter og bliver så filmet sammen med de forgrunde og baggrunde, som børnene også har tegnet og malet. Hver bevægelse bliver filmet med to eller tre enkeltbilleder, som udløses på super 8-optageren med en trådudløser ...
>
> Selve historierne er selvfølgelig et kapitel for sig. Børnene har selv digtet handlingen i filmene, snakket og snakket sig frem. Og historierne er så tydeligt netop de børns og de gruppers historier og kunne ikke være nogen andres.

Efter at Bodil Nygaard var stoppet på skolen, fik hun kontakt med Animationsværkstedet i Viborg og fortalte om tegnefilmsprojekterne på Friskolen. Det førte til, at Anette Thomsen med stor energi startede et samarbejde med Animationsværkstedet. Siden midt i 1980'erne er tegnefilm blevet et område, hvor formning for alvor kan få fat i børnene. Også moderne tegnefilmsproduktion kræver samarbejde, opfindsomhed og koncentration, og børnene klør på med interesse og begejstring.

I dag er også Gitte Grønfeldt tegnefilmsentusiast. Hun og Anette Thomsen har fortsat samarbejdet med Animationsværkstedet. Nogle af børnenes film er blevet belønnet med en førstepris i Hannover, en finaleplads på tegnefilmsfestivalen i Bologna og en første pris i Øst for Paradis' filmfestival. Gitte Grønfeldt og Anette Thomsen har også startet tegnefilmsproduktion med skolens venskabsklasser. De to lærere har vist, at arbejdet med at skabe en fælles tegnefilm er fremragende til at få børn, der ikke kender hinanden og kommer fra forskellige kulturer, rystet sammen.

Det sidste har netop været aktuelt, for 6. klasse i skoleåret 2003-04 har nemlig siden 2. klasse haft en venskabsklasse på Nordgårdsskolen, hvor børnene kommer fra mange forskellige etniske baggrunde. Det lykkedes for Gitte Grønfeldt og hendes samarbejdspartnere i venskabsklassen at skaffe 100.000 kr. til et projekt, hvor de to klasser hver for sig skrev og udviklede en historie og lærte grundlæggende tegnefilmteknik. Så mødtes klasserne i en uge – det halve af klassen fra Friskolen tog til Nordgårdsskolen og omvendt. Resultatet blev en række forskellige film under temaet "Verden mødes", og de blev vist for børn og forældre ved et fælles arrangement på Nordgårdsskolen. Siden er filmene blevet vist på tv. Selve forløbet blev filmet og på den måde dokumenteret af folk fra Indvandrer-TV i Århus.

SYVÆRKSTED

Indtil Marit Gregersen forlod skolen i 1970'erne, stod hun for syværkstedet. Hun havde indrettet en rullevogn med alt det nødvendige til vævning, strikning og syning, alt muligt nørkleri. Vognen blev rullet frem, når der skulle være værksted, og undervisningen kunne foregå hvor som helst på skolen. Senere har faget 'sy', der altså omfatter mange former for håndarbejde, i 1980'erne haft til huse i et lille tidligere rengøringsrum, og i 1990'erne i et andet lille lokale, der engang var trykkeri. Manja Koppitz har siden 1980'erne været drivkraften i 'sy' og har bygget det op fra en sæk stof og nogle dårlige symaskiner.

Ved den sidste tilbygning til skolen fik faget ikke sit eget lokale. Nu består syværkstedet – som formning for år tilbage – af en række skabe og muligheden for at brede sig ud i fællesrummet i blå gruppe. Men det fungerer godt, for skabene er praktisk indrettet med et bord, der kan rulles ud og ind, og der er sat et hæve-sænke-bord op i fællesrummet, hvor 'sy' har førsteprioritet. Når det er børnene i lille gul, der skal i gang, kommer rullebordet frem og bliver – ligesom Marit Gregersens bord tilbage i 1960'erne – kørt op til de små. Med Manja Koppitz er der igen en lærer, som har kunnet samle især pigerne om at få lavet kostumer til årets produktion af musicals, teater og film.

Nogle af de farverige scener fra filmene.

SMEDEVÆRKSTED

I Stautrup kom der flere værksteder til med årene. Mange blev flyttet flere gange, indtil de ad åre fik faste lokaler. Smedeværkstedet har dog sammen med musiklokalet næsten fra starten haft høj prioritet. Musikken, fordi den har været identitetsskabende for skolen både indadtil og udadtil. Og smedeværkstedet, fordi det har kunnet samle de børn, især drengene, der ikke var særligt engagerede i musikken, men fandt deres udfordring i det mere tekniske og håndværksmæssige. Smedeværkstedet blev etableret i 1976 af Erik Strømberg. Ivalo Falk fortæller:

> Så fik vi altså Erik Strømberg med en fortid på Helsingør Værft. Vi kendte ham lidt i forvejen. For på et tidspunkt havde vi lavet "Calilla", digtet af 7. klasse med 1. klasse i børne- og dyreroller. Det var et gadeteaterstykke, som vi rejste ned gennem Jylland med, hvor vi optrådte på torve og pladser og samlede ind til Terres des Hommes' børnelandsby på Als. En af eleverne havde været i praktik dér og kom hjem og opildnede os til at gøre en indsats for de napalmramte, vietnamesiske børn. Turen gik med bus og teltlejr. Og her var Erik chauffør, og så fandt vi ud af, hvor hyggelig han var sammen med børn, og hvor god han var til at have med biler at gøre. Da bussen gik i stykker, fik han ungerne ind under den og lærte dem, hvordan man reparerede sådan én.

Værkstedet blev bygget op mod skolens fjerneste gavl og bestod først af et halvtag og en esse. Men det blev for koldt for børn og voksne at stå derude i al slags vejr, og så blev der bygget et rum omkring essen med plads til værktøj og knallerter og forskellige motorer. I tilknytning til smedeværkstedet blev en mark på skolens udeområde etableret som 'knallertbane'. Her kunne børnene drøne rundt på de knallerter og go-carts, der blev repareret og sat i stand på smedeværkstedet. Birtha Pedersen fortæller:

> Da skolen var flyttet til Stautrup, og bygningen var blevet indrettet til skole, ville håndværkerne i fællesskab give skolen en gave. De blev enige om, at det skulle være noget, der ville blive brugt mange år fremover, og købte så en motorplæneklipper til skolen. Det var en meget fin gave dengang. På et emne, hvor nogle af lærerne var gået i gang med at bygge en go-cart sammen med børnene, stod de så på et tidspunkt og manglede en motor. Så tog de motoren fra

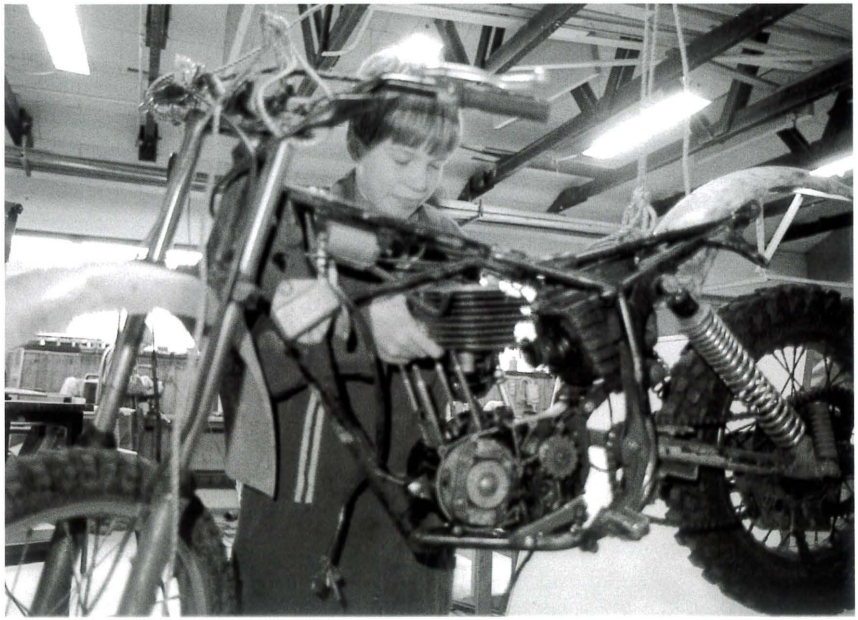

Der er store udfordringer til alle på smedeværkstedet, hvor der repareres knallerter, biler, motorer – og busser, der skal på langfart.

den ny plæneklipper, og den kom aldrig tilbage igen. Så var det slut med den plæneklipper. Det syntes jeg dengang var temmelig groft. Det var jo en gave, der var givet med omtanke. Men så lærte jeg lærerne bedre at kende og fandt ud af, hvordan de arbejdede, og så – ja, så forstod jeg det jo alligevel. Men det var nu alligevel lidt for meget med den motor.

I perioder blev der også kørt bil på banen, når det var bilmotorer, børnene var gået i gang med. Så blev knallertbanen forvandlet til 'stock-car banen'. De gamle biler og de mange gamle busser, som blev købt til at køre udenlands i, kunne også bruges til andet end til at køre i. Ivalo Falk:

I smedeværkstedet.

Tidligere havde Leif og de ældste elever også kørt rundt med en gammel bil oppe på marken. Når den gik i stykker, skulle børnene få den til at køre igen. De brugte bilen som ramme for fysikpensummet: Kølervæske gav anledning til undersøgelser af frysepunkt og kogepunkt for forskellige væsker og gav god forståelse for vands egenskaber, vægt og rumfang, tilstandsform, tryk og undertryk osv. Tændingsproblemer medførte forståelse for de elektriske begreber, kondensatorens funktion, induktion osv., faktisk berørte de alle de elementære fysiske fænomener ved at reparere, vedligeholde, eksperimentere, diskutere og forstå, hvordan en bil fungerer.

Eva Kruse fortsatte biltraditionen i 1990'erne og fik mange piger til at deltage i bilmysterierne. Der er dog stadig flest piger i 'sy' og flest drenge under bilerne.

Smedeværkstedet flyttede ind i blå gård. Så kunne der samarbejdes med træværkstedet og arbejdes både ude og inde. I mange år blev der smedet koklokker og bygget trommer i lange baner af de ældste elever. Især trommerne kunne kræve indviklede matematiske beregninger og interessante materialeeksperimenter, for der blev hele tiden udviklet nye modeller. Bodil Nygaard fortæller:

Et år, 1984, var det ikke ret skægt at lave de trommer, der skulle sælges for at få penge til 8. klasses rejse. Vi havde fået kontakt med én fra 'Utamaduni-gruppen', der kunne lære børnene at lave nogle meget flotte trommer. Grundformen var en oversavet olietønde, der blev beklædt med hestehud og spændt op med strimler af hud i et sindrigt fletværk. Det projekt var børnene helt med på. Så blev der jo en dag afleveret to kæmpestore friske hestehuder med blod og fedt, og dem skulle vi skrabe og garve, til skindene blev fine og tynde og holdbare. Børnene var ærlig talt rædselsslagne, da de så, hvad de skulle i gang med. Men de kløede på, selv om stanken i kælderen, hvor huderne lå i store kar, og det hele foregik, var FRYGTELIG. Det blev nogle usædvanlig smukke trommer, og jeg syntes, børnene var meget tapre.

Efter at Erik Strømberg holdt op på skolen i 1995, blev undervisningen overtaget af en række gæstelærere, blandt andre 'vikingesmeden', en pensioneret smed, der dyrker både håndværket og livsstilen fra vikingetiden. En forælder, Martin Hansen, der var ansat som langtidsledig, opbyggede et forrygende smedjemiljø med design og dekorationer, der på skønneste vis udsprang af den nordiske mytologi.

FOTOVÆRKSTED

Omkring 1977 startede Gerda Enemark [Brandt] og Henrik Jespersen et fotoværksted og etablerede et lille mørkekammer bag den 'gamle' sal, som i dag er træværksted. Børnene lærte at fotografere, og der blev fremkaldt mange billeder i emneperioder og på juleværksted de sidste to uger før jul. På juleværkstedet var det især portrætfotografering, der var i vælten, og fotografierne blev brugt som julegave til forældre og bedsteforældre. Efter at de to lærere var holdt op på skolen, blev det Ulrich Sjelberg, der i en årrække stod for fotoværkstedet.

Nu er det mange år siden, fotogrejet er blevet brugt. Det er pakket ned i kasser og samler støv et sted i skolens kælder. For når eleverne arbejder med fotos i dag, foregår det med en helt anden slags udstyr, med digitale kameraer og videooptagere, og med billedbehandling på computer.

Gennem mange år har Ivalo Falk med sit videokamera dokumenteret små og store begivenheder på skolen. Hun har været en energisk inspirator for skolens produktion af film og video.

Elevernes stærekasser sat på stolpe. Nu skal stærene lokkes til Stautrup.

TRÆVÆRKSTED

Træværkstedet er flyttet en del rundt i skolens lokaler. En gang var det sammen med fysik, i en anden periode blev det indrettet i en togvogn, og i de sidste mange år har der været træværksted i den tidligere sal. Men træværkstedet har også i høj grad eksisteret som en slags mobilt værksted i forbindelse med forskellige emner og i forbindelse med masser af udendørs aktiviteter. Engang i efteråret 1968 blev der læsset seks tons brædder af foran skolen. De blev til et sørøverskib, udkigstårne og de første Grumseruphuse, alt sammen bygget af børnene fra 4. og 5. klasse. Og det samme skete igen langt senere, da det ny Grumserup blev bygget af basisgrupperne i 1977.

I dag er det Ulrich Sjelberg, der står for træværkstedet. Han kombinerer det med faget natur og teknik og tager udgangspunkt i de emner, der optager børnene. Så der er blevet lavet kæpheste til de piger i blå gruppe, der leger hestelege, sværd og skjolde til dem, der leger rollelege, dukkehuse med indlagt lys til dem, der leger med den slags og kan blive optaget af strøm og batterier, og fuglekasser til dem, der er – eller bliver – optaget af fuglene i naturen. I foråret 2004 har børnene sammen med Ulrich Sjelberg og Hans Martin Kieldsen bygget halvtreds stærekasser, for Stautrup er blevet erklæret for 'sprøjtefrit område', og nu skal stærene lokkes til, så de kan spise alle insekterne. De mange kasser er blevet monteret på høje stolper på skolens område.

FYSIKVÆRKSTED

Fysikværkstedet var i en periode sidst i 1970'erne indrettet i et klasseværelse, der samtidig fungerede som træværksted. Den kombination var farlig. Det gik som tidligere nævnt galt i en fysiktime, da en basisgruppe havde lånt lokalet for at lave forsøg med opvarmning af vand. Pludselig var der ild i alt det, der ikke var ryddet væk fra den foregående time på træværkstedet, og straks var alt et frådende flammehav. Der blev råbt "BRAND, BRAND!", alle skolens børn blev lempet ud ad vinduer og døre, og der blev ringet efter brandvæsnet. Men en heltemodig elev fra 9. klasse, Jeppe Nielsen, klarede sammen med basisgruppelæreren at få slukket branden. Og så var det slut med at have de to funktioner samme sted.

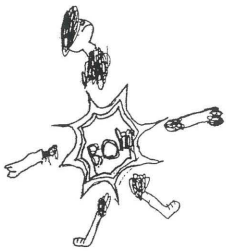

Det var ikke kun lokalet, men også fysiklæreren selv, der var livsfarlig. Der er i skolens historie utallige beretninger om, hvordan Johs. Lassen forårsagede eksplosioner og brande, når han sammen med eleverne eksperimenterede med bomber, konfettikanoner, futpapir og store raketter. Men mange af disse eksperimenter var også poetiske. Som når varmluftballoner i vidunderligt farvet silkepapir steg til vejrs

og drev hen over skolen, eller den store konfettikanon til en fastelavnsfest sendte en sky af kulørt konfetti ud over den flot pyntede sal og alle børnene. At pynten og de udspændte papirguirlander straks efter brød i brand, er en anden sag.

Allerede i 1960'erne lavede man emner med praktisk fysik – f.eks. i 1969, hvor børnene selv skulle finde ud af at lede vand fra et bassin op til 'Storskoven', en beplantet skråning bag skolen, og Johs. Lassen efterlyste cykelpumper og vandslanger blandt forældrene.

Også i marts 1982 efterlyste fysiklæreren forskellige brugbare materialer til et nyt fysik- og kemilokale:

> Der har længe været ønsker fra børn og lærere om bedre forhold for fysik- og kemiundervisning på skolen. Endvidere er der kommet krav om fysik- og kemiundervisning for de børn, der vil i gymnasiet. Vi har endelig fundet ud af, at vi kan bruge det store kælderrum som fysiklokale. Det skal så indrettes med arbejdsborde hele vejen rundt langs væggen, med hylder, skabe og belysning.
>
> Vi indkalder til arbejdslørdag og vil gerne have nogle forældre til at hjælpe med borde, hylder m.m. Vi vil også gerne have flere materialer, når vi nu får plads til det: gamle strygejern, vækkeure, kuglelejer, fysiklegetøj med skruer og møtrikker, akser, tandhjul, elektrisk legetøj, litermål, måleglas, vægte, målebånd, gamle højttalere, magneter, små maskinskruer, gamle kikkerter og fotoapparater, linser og spejle – og hvad I ellers tror, vi kan bruge. Det er vores mål at etablere et værksted, hvor børnene kan eksperimentere med mekanik, elektricitet og elektronik samt de måleøvelser, der hører med til regneundervisning.

Det rum blev aldrig rart at opholde sig i. Kælderlokalet var et sikringsrum, mørkt, varmt på grund af skolens centralfyr, der stod midt i rummet, og luften var dårlig på grund af fint betonstøv og lerstøv fra en tidligere periode med keramikværksted.

Det var et problem, at det først var i 1990'erne, eleverne kunne få så mange timers fysik på Friskolen, at de kunne vælge matematisk linje i gymnasiet. En del elever tog faget på ungdomsskolen, men mange oplevede dér en helt anden undervisningsform, end de var vant til, og stoppede før tiden. Fysikdiskussionen var heftig og nødvendig på Friskolen i 1980'erne, for i praksis betød det, at flertallet af de friskoleelever, der gik videre til gymnasiet, blev sproglige studenter. Da så skolen i 1990 fik en ny sal, blev fysik- og kemilokalet flyttet op fra kælderen og indrettet i de tidligere omklædningsrum bag den gamle sal. Da Ole Juel kom til i 1993, blev fysikundervisningen sat i system. Han tog et ekstra linjefag i fysik og har i 2004 sammen med Eva Kruse, der har linjefag i fysik fra seminariet, opbygget et teamwork i fysik og natur og teknik.

Fra et fysikemne om is:

BYGNING AF IGLO

1. DET SKAL VÆRE STORMSNEVEJR, SÅ DER ER MASSER AF SNE.
2. KÆMPESPADER OG SEJE MÆND.
3. MAN SKAL FORME SNEKLODSERNE GODT OG GRUNDIGT, SÅDAN AT DE NOGEN GANGE ER FIRKANTEDE OG ANDRE GANGE RUNDKANTEDE.
4. DER SKAL VÆRE EN LAV INDGANG OG ET RUNDT HUL OPPE I TOPPEN AF IGLOEN.
5. HUSK AT GLATTE DEM UD, ELLERS KAN DE RISIKERE AT GÅ I STYKKER.
6. VAND KAN BRUGES EN GANG IMELLEM TIL AT FÅ DET STÆRKT.
7. SÅ ER IGLOEN FÆRDIG.

SIMON 3. KL.

REGNING OG MATEMATIK

Undervisningen i regning og matematik har været grebet forskelligt an i forskellige perioder på Friskolen, og undervisningsformen har som oftest været afhængig af den enkelte lærer, hvor nogle har arbejdet mere fantasifuldt end andre. Men langt hen ad vejen har undervisningen været ret traditionel med brug af regne- og matematikbøger og med timer, hvor de fire regningsarter og tabellerne er blevet kørt igennem igen og igen sammen med de matematiske formler. Der er meget huskestof. Også i de ellers så eksperimenterende 1970'ere foregik undervisningen for det meste klassevis med de samme klassesæt af "Hej matematik", som resten af landet brugte. I de to ældste klasser gik man i de år over til at bruge et system, som Johs. Lassen havde udarbejdet sammen med Hans Jessen Lauritzen. De to var optaget af, hvordan man kunne formidle regning og matematik på nye måder. Det havde nemlig vist sig, at de børn, der kun havde brugt "Hej matematik" i skoleforløbet, havde svært ved at bruge regning og matematik, når det gjaldt praktiske opgaver i emneundervisning og i det hele taget i skolens hverdag. Johs. Lassen og Ulrich Sjelberg skrev i Pædagogisk Rapport 1977-78:

Der arbejdes med "Hej matematik" i 1978.

> Man lærer at regne ved at regne, og man lærer, at regning kan bruges til noget, ved at bruge regning til noget. På madholdene øves børnene i planlægning, budget, omregning af opskrifter, indkøb m.m. På værkstederne har de brug for og lærer måling, division og geometri. I forbindelse med projekter som Grumserup og lejrskoleforberedelser øves adskilligt regning.

Det var dengang, børnene skulle være med til at lægge budget for skolen. I 1978 havde 9. klasse som opgave at skaffe sig særlig indsigt i skolens økonomi. De skulle undervejs formidle deres viden til alle andre – lærere og elever. I midten af 1980'erne eksperimenterede man med regneværksteder i blå gruppe. De tre klasser var delt op i fem hold, som i fem uger havde regneværksted en uge ad gangen. De lærte vægt og mål, de fire regningsarter, geometri og fysik – og at spille spil:

Henrik tog sig af spilleholdene. Gruppen spillede kort, skak, yatzy osv., og desuden lærte gruppen om uret og årstiderne. Bodil havde geometriholdet. Her lærte børnene at måle med lineal og spidsvinkel. Den første opgave gruppen fik, var at lave en terning af pap. Desuden havde gruppen en fælles opgave, der bestod i at bygge en borg ud af pap. De fik udleveret en tegning, hvor den del af borgen, som de skulle bygge, var tegnet op i målforhold. Opgaven bestod så i at overføre tegningen til pap i de rigtige mål, klippe den ud og lime den sammen. Fysikværksted blev Ulrichs område. Gruppen legede med byggesæt, og der blev konstrueret mange sjove ting, som f.eks. en cigaretlighter. [Ups!!]

Matematiktime, maj 1968. Der tænkes og regnes både oppe og nede. Og det er sundt at sidde på forskellige måder.

Skolens bygninger er blevet målt op af næsten alle klasser i Friskolens historie – ligesom fodboldbanens mål efterhånden må være grundigt beskrevet. De nære omgivelser er blevet brugt så meget som muligt – også til biologi og geografi – sammen med lejrskoler og udflugter. Især regnelejrene i 9. klasse har med forberedelse til folkeskolens afgangsprøve givet mange elever et gevaldigt skub fremad – og hele klassen en sjov oplevelse.

Det har til tider været svært at bevare kontinuiteten i undervisningen, fordi der let kommer aflysninger eller forskydninger i ugeplanerne på grund af alt det andet, der også skal ske, nemlig værksteder, emner, optog, musical, festforberedelser osv. De lidt for mange slip kan især være utilfredsstillende for de elever, der har svært ved faget, men også for læreren og de andre børn, fordi det netop indlærte let bliver glemt, når det ikke følges op umiddelbart efter. Som en hjælp har der i næsten alle årene været tilbud om ekstraregning om morgenen til de børn, hvor hvem faget er problematisk, eller som bedre kan koncentrere sig, når der kun er tre-fire børn i gruppen.

Da Mathias Jensen blev ansat i 1996, blev han bl.a. lærer i matematik og fik af børnene hurtigt tilnavnet Matemathias, fordi de syntes, han var sej til matematik. Både han og de andre matematiklærere fortsætter bestræbelserne på at få regning og matematik 'ned på jorden'. Ole Juel lavede eksempelvis i en periode sammen med eleverne en del statistiske beregninger, der handlede om det nære: kærester, venskaber, mobning, tv, afstand til skole osv., og også om mere sære emner, hvor de statistiske beregninger gav tilsvarende mærkelige resultater.

DANSK

Dansk indgår i musik og bevægelse (sange, rim osv.), i formning (historier), i madordningen (huskelister, opskrifter), i alle emner og projekter, i de fleste teknikfag og i regning og matematik. Men der skal jo også undervises mere målrettet i dansk: Børn i Danmark skal lære at læse. I skolens første år var det en stolthed, at man var god til at undervise børn, som var ordblinde. Men siden da har der været bestandige diskussioner i både lærer- og forældregruppen om, hvorvidt man gik i gang med danskundervisningen tidligt nok, om der var afsat timer nok til dansk, og om man kunne undervise i faget på andre måder. I 1978 blev danskundervisningen beskrevet i Pædagogisk Rapport:

> Selve færdighedsundervisningen foregår på forskellig vis. Der er dog visse fælleslinjer, bl.a. at vi prøver at bruge børnenes oplevelser og prøver at bygge undervisningen op omkring nogle emner frem for at bruge lærebogssystemer.

På begynderniveau, i 1.-2.-3. klasse, skulle børnene lære bogstaver, orddeling, de mest almindelige ord – og så bruge dem til at fortælle historier eller til eksempelvis at beskrive dyrene i klassens akvarium. Mellemniveauet bestod af den formelle indlæring: håndskrift, ordklasser, tegn- og stavetræning. Interviewformen, skolebladet og praktikrapporter blev brugt meget. I 1981-82 lavede 4. klasse således en tyk, håndskrevet bog på halvfjerds sider med fjorten historier. Den blev bundet ind og solgt på skolen. I den ældste klasse handlede det som også i dag om at forstå sig selv og omverdenen ved hjælp af sproget.

Indsatsen fra lærernes side gik stadig på at "få børnene til at opleve det nødvendige i at kunne tale klart og højt, fortælle, læse og skrive" (læreroplæg 1982), og man advarede mod at tage børnene ud før afgangsprøven i 9. klasse, for ikke alle børn ville, på grund af Friskolens anderledes skemalægning, være på niveau med folkeskolens læsere. Afgangsprøvens karakterer midt i 1980'erne viste, at børnene klarede sig som gennemsnittet eller lidt under i skriftlig dansk, men langt over i mundtlig dansk. De var gode fortællere og knap så gode skribenter.

Der har været mange forældre- og debatmøder om dansk i årenes løb, og i 1986 bad lærerne cand.pæd.psych. Riggi Michelsen, tidligere forælder og nu bedsteforælder på skolen, om at holde et oplæg om drenge og pigers læselæring. Riggi Michelsen foreslog mere forebyggende specialundervisning tidligt i skoleforløbet, dels for at styrke de sproglige sider i musik-og-bevægelse, dels for at de svageste elever kunne tages endnu mere ud af klasseundervisningen og få ro til ekstradansk:

Skolens undervisning bygger ikke kun på emner og projekter, der er også klasseundervisning. Som her i faget dansk, hvor der læses og skrives – og snakkes!

Skolen ønsker at lære børnene at stå frem og tage ordet.

Klasseundervisning i engelsk i 1990'erne.

> I har et meget frodigt musikmiljø på skolen, hvorfor kan I ikke også lave et lignende miljø på danskområdet? Hvorfor har I ikke skrivemaskiner i klasserne, små trykkerier og lader børnene lære noget om layout? Hvorfor gør I ikke noget ud af biblioteket? Er skolen antiboglig, antiintellektuel, er vi forældre det på børnenes vegne?

Det, Riggi Michelsen efterlyste, blev faktisk praktiseret på Friskolen, men ikke i alle klasser og åbenbart ikke synligt nok for forældrene. I dag kan man finde en masse danskaktiviteter i computerrummet eller ved computeren i klasselokalet. Computerrummet fungerer med internettet som et bibliotek, der står til rådighed for alle de børn, der finder ud af at bruge det, efterhånden som de bliver bedre til at læse dansk og siden engelsk. Faget dansk har fundet sine fødder – og rødder – på Friskolen i dag. Der er stadig mange børn og måske flere end i en gennemsnitlig klasse, der har læseproblemer på Friskolen. Men det hænger sammen med, at Friskolen kan rumme børn, som ikke ville trives i folkeskolen. Der er igen en høj bevidsthed om at gøre noget ved faget, og konflikten mellem lærerne og forældrene omkring danskundervisningen har fortonet sig.

Ekstradansk som tilbud og fag har eksisteret altid, men med skiftende vægtning. Såvel Ivalo Falk som Fie Petersen, Bodil Nygaard og Ulrich Sjelberg har ført traditionen videre fra Kamma Klitgaard Povlsens danskundervisning for de svageste, men først da Ingrid Jørgensen blev ansat på skolen i 1996, kom der en egentlig speciallærer i læsetræning til. Ingrid Jørgensen har siden systematiseret og struktureret læsetræningen, så elever med særlige behov bliver opdaget og får hjælp så tidligt som muligt.

SPROGFAG

Der undervises i engelsk og tysk på skolen. Helt tilbage fra 1978 blev der i et oplæg fra en af sproglærerne gjort opmærksom på det vigtige ved som europæer at kunne sprog. Det ville gøre det lettere at finde ud af, hvad EU, dengang EF, var for noget, og hvordan Danmark forholdt sig i det Europa, der i de år forandrede sig så meget.

I sprogundervisningen ligger der en masse kulturforståelse, og det er der bestemt også brug for i dag, hvor der sker så store forandringer på det globale plan. Der undervises i tysk fra 7. klasse. Det er i 2004 Gitte Grønfeldt og Hans Martin Kieldsen, der står for faget. Tysk opleves af mange af børnene på Århus Friskole – ligesom mange andre steder – som svært og derfor kedeligt, selv om tysklærerne virkelig forsøger at gøre faget vedkommende.

Faget tysk har nu heller ikke de bedste betingelser på Friskolen, fordi undervisningen starter samtidig med, at eleverne begynder forberedelserne til 8. klasserejsen og meget hellere vil øve sig på portugisisk eller spansk eller swahili – for det skal de bruge.

Engelsk tager Gitte Grønfeldt og Asger Muurholm sig af. Skolen underviser i engelsk fra 4. klasse. Faget er gennem de sidste ti år blevet opprioriteret. Der er afsat flere timer, og fordi børnene starter med at befinde sig på meget forskellige niveauer, undervises der i 'ekstraengelsk'. Af samme grund har der med succes været eksperimenteret med niveauopdelt engelskundervisning på tværs af rød gruppe.

Engelsk og tysk er nok de fag, der nu står over for udfordring og fornyelse på Friskolen.

Tysk med Marianne Graah, lærer på skolen i 1970'erne.

Der arbejdes med dramatik – på engelsk!

COMPUTERVÆRKSTED

SANG OM SKOLEN I FREMTIDEN

VERS 1 DA DE KOM TIL SKOLEN SATTE DE SIG NED
PÅ DE SMARTE STOLE VED DE
STORE COMPUTERE
VED DE STOR COMPUTERE

VERS 2 DET ER BLEVET EN VERDEN
SOM MAN IKKE KAN STOLE PÅ
ALTING ER MASKINER :/: SOM MAN
BARE TRYKKER PÅ :/:

OMKVÆD SKOLEN I FREMTIDEN JA
SKOLEN I FREMTIDEN
SKOLEN I FREMTIDEN JA
SKOLEN I FREMTIDEN

Skrækvision fra før computerne blev almindelige.

Edb på Friskolen er et rummeligt fag. Skolen har fulgt med den almindelige udvikling og har efter 1986 brugt edb til administration. Siden har børnene fået så fri adgang til computerne som muligt med egne mapper og internt mailsystem i First Class og computere ude i klasse- og grupperum. Da Ole Juel blev ansat på skolen, kom der gang i etableringen af et computerværksted. Sammen med Asger Muurholm har han stået for opbygningen af det. Værkstedet bliver brugt på mange måder: Der bliver lavet bøger, redigeret spillefilm, animationsfilm, dokumentarfilm og musikvideoer. Der bliver surfet på nettet, sendt e-mails til venskabsklasser og til venner, som børn og voksne har mødt på skolens rejser til udlandet. Der bliver spillet spil, chattet, lavet praktikrapporter og fredagsbreve. Da en af skolens elever var indlagt på hospitalet i længere tid, optog og redigerede hans kammerater i 4. klasse hver uge en dokumentarfilm om det, de for tiden var i gang med og gik op i. Så kunne drengen snakke med om det hele, da han kom tilbage. Computerrummet på Friskolen og computerne i klasserne har styrket den interesse, der allerede eksisterede for at lave animationsfilm og musikvideoer. På computernes redigeringsprogrammer går produktionen så meget lettere, at mange flere børn orker de ellers indviklede og tålmodighedskrævende arbejdsgange.

Skolen har også fået en hjemmeside, lavet og redigeret af Ole Juel, hvor de ugentlige fredagsbreve løbende lægges ud og arkiveres sammen med beretninger og fotos og film fra udlandsrejserne og projekter: www.aarhus-friskole.dk.

Thomas Overbye fra SFO har nu overtaget ansvaret for computerværkstedet. Han står for vedligeholdelsen, og han holder korte kurser for de forskellige klasser. Værkstedet er placeret lige over for lærerværelset, og det bruges både som åbent værksted for lærere og elever og som et sted, hvorfra man kan låne computerne med til klasseværelserne. For at understøtte skolens arbejde med computerrelateret undervisning er der nedsat et IT-udvalg i bestyrelsen. Udvalget fungerer som sparringspartner for de tre lærere, der arbejder med at udvikle brugen af IT på skolen.

I 2004 planlægger IT-udvalget og lærerne et system med netadgang i alle klasseværelser og de tre fællesrum. Computerværkstedet bevares som centrum for aktiviteterne.

Små børn og store maskiner – dengang og i dag.

SKOLEBLADE OG FREDAGSBREVE

Friskolens frodige tradition for fremstilling af skoleblade viser den stadige bestræbelse på at dyrke dansk og sprog som et vigtigt udtryk og kreativt potentiale. Der er blevet produceret rigtig mange skoleblade – først 'Brevduen' og 'Hovedet på Sømmet' i tiden på Marselisvej, så 'Ud med sproget' (først kaldet 'Mallemukken') i Stautrup-tiden – til 1997, hvor tekstbehandling på pc gjorde, at der kom færre billeder og færre indlæg direkte fra børnene. Måske trængte skolebladet til en pause. Det blev til et fredagsbrev, der sendes ud til alle forældre og børn. Fredagsbrevet er mest lærernes røst, med små indlæg og rubrikannoncer fra forældre, bestyrelse og børn, med nogle få tilløb til debat. Skolebladene fra slutningen af 1970'erne til 1997 indgik i emneundervisningen, og produktionen gik på omgang fra klasse til klasse eller fra gruppe til gruppe, der på den måde havde dansk, formning, emne og organisation i praksis. Med de gammeldags reproduktionsteknikker som hektografi og spritduplikator var produktionsprocessen kompliceret at planlægge.

Skolebladene var fyldt med børnetegninger, tegneserier, labyrinter, prinsesser og rumskibe, og det er tydeligt, at drengene aldrig har været bange for at slå sig løs med blyanten, mens pigerne var glade for prinsessetegninger også i de kønsrollekritiske 1970'ere. Utallige rebusser, historier og graffititegninger er i tidens løb blevet sendt ud sammen med stile om fremtiden, praktikrapporter, krimier og eventyr. Skolebladet blev mest skrevet af børnene. Lærere og forældre kunne få et

Labyrinter

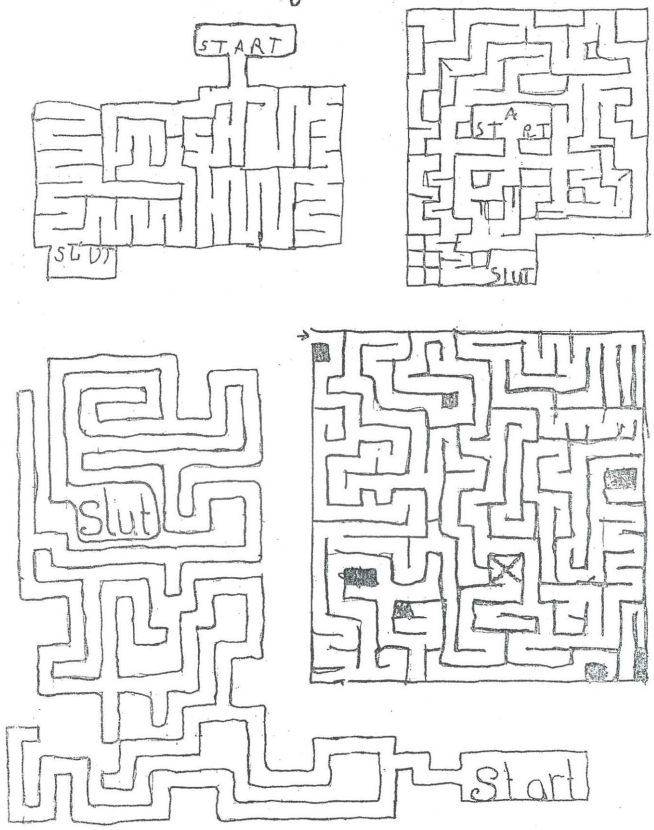

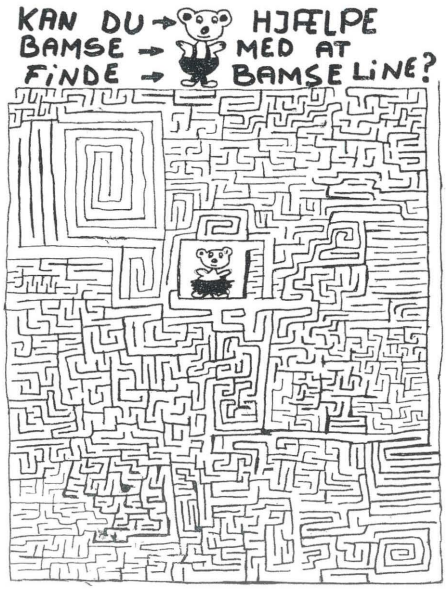

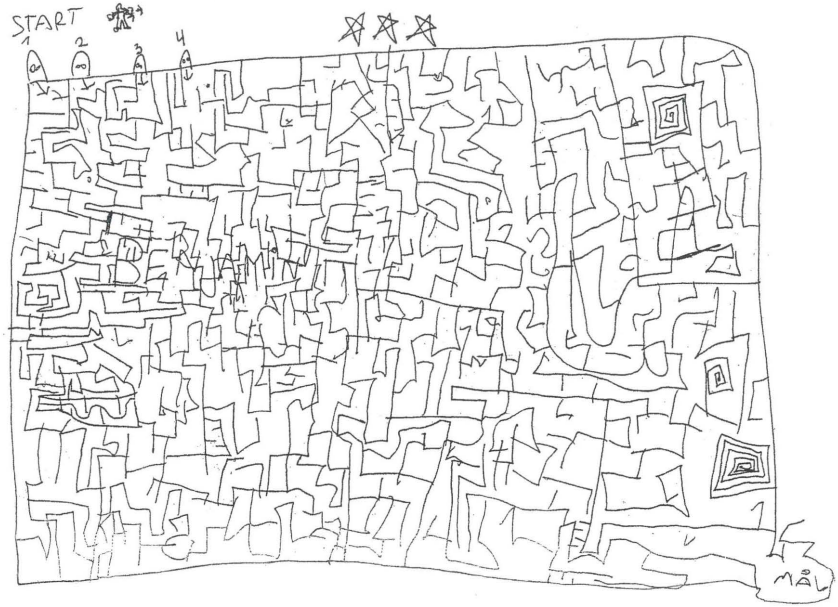

Der er mange slags labyrinter. Nogle er lavet af store elever og er tegnet velordnet og præcist. Andre er tegnet af små elever og er bare helt vilde!

Tanja Cordero fra 6. klasse skriver i august 1992 om sine dyr:

Åh, Benuto, din lille hund
som stinker af våd skovbund.
Åh, Chaka, dit lille fede dyr,
som fødte Benuto – det mødgyr.
Åh, Granada, din lille hest,
en gang imellem er du lidt af en pest.
Men Benuto er nu værst,
når han jager agerhøns og
andet makværk.

Et digt af Gerd Christiani fra 7. klasse, juni 1989:

Gummistøvlerne
Er grønne
STORE
De bliver tit våde
Det er det, de findes for.

par sider til indlæg, men det var børnenes medie. I de sidste år lavede 8.-klasserne et par numre, der fortalte om deres store rejser. Skolebladstraditionen gik tabt med fredagsbrevet, men i 2004 har det første 'nye' skoleblad set dagens lys – faktisk som et resultat af arbejdet med denne bog, fordi det viste, at skolen fra 1997 ikke rigtigt fik formidlet børnenes egne stemmer. Det har så senere vist sig, at der fra ca. år 2000 igen er masser af børnetekster, ikke i form af skoleblade, men som rejserapporter, praktikrapporter, projektrapporter og historier, skrevet i klasserne. Måske skyldes de tre års stilstand, at der i den periode blev brugt voldsomt meget af skolens energi på forberedelse og realisering af det store byggeprojekt.

I et typisk skoleblad fra december 1969 er der voksentekster, bl.a. referat fra et bestyrelsesmøde, indkaldelse til julefest og en kalender. Men de fleste sider står børnene for: Der er flere fortællinger, bl.a. om nisser og kalkuner, og der er krimier. Pernilles "Et mord" begynder helt klassisk:

> Det var en mørk stormfuld nat; der lød et skrig, og der blev stille, men pludselig kom der to mænd ud, de bar en død krage. Den stakkels krage, den var så død som en sild. Da mændene kom ind i stuen, og da Sofie så den døde krage, begyndte hun at græde. Den stakkels krage, nu fik den ikke sine julegaver, tænk på, hvor få krager der får julegaver her i landet.

I 1980'erne blev interviews populære. Skolebladet skulle ligne de rigtige massemedier. I Ud med Sproget 1985 er der flere interviews, som børn har lavet med børn ud fra et fast skema. Der er et om drilleri, hvor det ser ud til, at drengene føler, de bliver drillet mere end pigerne, og så er der et om modetøj, som ingen børn går ind for, men enkelte indrømmer dog, at de går i mærketøj. I maj 1986 har nogle børn et surt opstød under overskriften: Hvad bliver det til!!

> ... med den skateboard- og rulleskøjtebane, som lærerne på Århus Friskole lovede i februar 1986? – De sagde, at banen kom engang, når det blev varmt nok, siger en ophidset elev. Bliver det nu eller aldrig? Da vi sidste gang holdt salmøde, sagde lærerne, at vi ikke mere må have skateboard oppe i salen, og at det nu var varmt nok til at køre ude. Nogle af dem, der har skateboard, siger, at hjulene bliver ødelagt, når de kører ude.

De fik deres skateboardbane i sommerferien, og den blev flot og står endnu.

IDRÆT, RYTMIK OG BEVÆGELSE

Idræt har altid haft sin plads på skolen. På Marselisvej måtte man ud i byen, fordi skolen ikke havde en sal, men i Stautrup er der både sal, fodboldbane og fine udendørs områder. Med mellemrum er det lykkedes at få også pigerne seriøst involveret i fodboldturneringer og i foursquare, et boldspil, der er blevet spillet på skolen de sidste tredive år, efter at Erik Strømberg introducerede det. Musik og rytmik sætter deres naturlige aftryk på sportsudfoldelserne. Man danser mere på Friskolen – også drengene – end de fleste andre steder.

Idrætten har mest været uproblematisk og fyldt med glæde. Nogle gange for meget. Indimellem har det været nødvendigt at lave restriktioner, som f.eks. at man ikke på eget initiativ må lave holdboldspil, mens der er time. Basketball er også en klassiker på skolen. Det var Ed Jones, der satte det i gang. Han havde taget spillet 'med' fra sin fortid i USA. I 1990'erne, efter at Mathias Jensen er kommet til, er sporten blevet udviklet på nye måder. Han har igen sat gang i fodboldturneringerne og også opfundet et nyt boldspil, balleball, som nu sælges over hele landet. Mathias Jensen i Pædagogisk Rapport 2002 om 'Idræt og Bevægelse':

> Der er mange grunde til, at vi skal have idræt på skemaet. Der er efterhånden lavet en del undersøgelser, der viser, at idræt har betydning for børns indlæring, deres motoriske funktion, evnen til at indgå på et hold og dermed udvikling af sociale færdigheder. Gennem lege øver eleverne sig i at samarbejde, at overholde regler og aftaler og udvikle fantasi og kreativitet. I gymnastikken øver og forbedrer eleverne deres motoriske færdigheder og koordinationsevne ved at arbejde med spring, balance, rotationer, afsæt og landing. I boldspil træner man løb, driblinger, finter, slag, spark og forbedrer på den måde koordinationsevne og motorik ... og oplever egne reaktioner som både taber og vinder. Herudover er der dansen, atletikken, natur og udeliv, som alt sammen har en positiv indvirkning på børn. Desuden bør idræt være med til, at eleverne oplever en glæde ved at udvikle kroppens muligheder og en forståelse af, at fysisk aktivitet er sundt. Vi skal fortsætte Ivalos arbejde med at opsætte ribber og lave armgangsstativer og andre klatrestativer både ude og inde. I gul gruppe har Ole hængt tov og ringe op, og det er en sand fornøjelse at se, hvor meget det bliver brugt.

En nyere tradition 'Søen Rundt' er startet af Gitte Grønfeldt, Eva Kruse og Mathias Jensen som et alternativ til skolernes idrætsdag. I forbindelse med Søen Rundt gælder det for alle på skolen om på en bestemt dag i foråret at komme

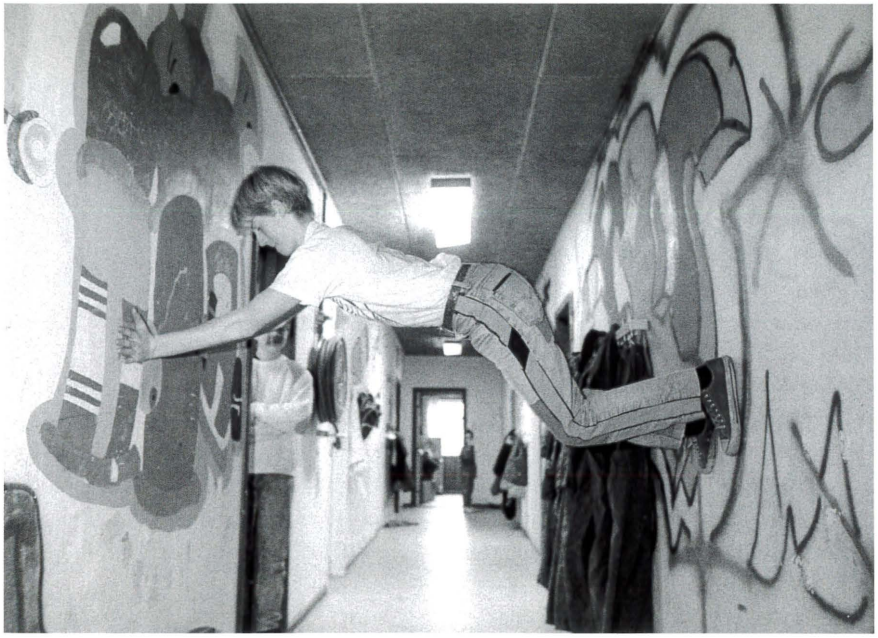

Fodbold, rytmik, volleybal, dobbeltsjip og vægklatring. Eleverne bevæger sig på mange forskellige måder – og styrker både krop og psyke.

rundt om Brabrandsøen på en eller anden måde, gående, i løb, på løbehjul, på rulleskøjter, på cykel, i sæbekassebil, på skateboard, på kontorstol, til hest – eller hvad børn og voksne i øvrigt synes er sjovt.

Der har været en lang tradition for rytmik på skolen. I rigtig mange år var det Ivalo Falk, der med sin form for Gøssel-gymnastik kæmpede for at få givet rytmik og bevægelse samme status som skolens andre fag. Hun og senere Eva Kruse tog sig af undervisningen af de større børn, mens Søren Hjernøe Christensen og Manja Koppitz især arbejdede med rytmik i de yngste klasser.

Rytmikken har været organiseret somme tider som en halv times bevægelse i salen, nogle gange klassevis, andre gange gruppevis. Andre gange har rytmik været et fredagsværksted for alle. Når der arbejdes med musicals kan man se, hvordan det står til med børnenes motorik. Eva Kruse i Pædagogisk Rapport 1993-94:

Der øves danse til en musical – rytmik og drama skal indstuderes og koordineres.

> Vi har i flere år ikke haft rytmik i skemaet, fordi vi har brugt megen tid på at få de boglige fag på banen, og det har været rigtig fedt, men når man så skal lave den obligatoriske musical, så bliver det altså meget tydeligt at se på børnenes bevægelser, at de ikke i det daglige får trænet koordination mellem højre og venstre, arme og ben, rotation, krydsbevægelser, grundtrin og underdelinger, og det er skidt. Så tænker man, at det kommer nok ved 'learning by doing', men det gør det altså ikke ... Musik og bevægelse skal holdes ved lige og dyrkes på lige fod med f.eks. dansk og matematik.

Det er i dag Maria Bohn Jæger, der underviser i faget sammen med Erik Westberg. Fri leg og idræt blandes med rytmisk musik og bevægelse – og det hele er uadskilleligt forbundet med skolens gennem alle årene høje prioritering af teater, musik og musicals.

Stepdans. Pigerne havde købt genbrugssko og omdannet dem til stepsko på smedeværkstedet.

RYTME, MUSIK, MUSICALS

ET STÆRKT MUSIKMILJØ

I introduktionspjecen fra 1994, som siden er blevet genoptrykt og stadig bruges, præsenteres nye forældre og børn for skolens lange historie på tre linjer:

> Århus Friskole blev oprettet i 1952 af en gruppe forældre, der ønskede en overskuelig hjemlig skole for deres børn og mente, at musisk udfoldelse, kropslighed, socialt nærvær og engagement er lige så vigtigt som faglig indlæring.

Klaverundervisning efter gehør. Rytmisk! Stor koncentration!

Den musiske udfoldelse nævnes som det første sammen med kropslighed. Men de udfoldelser indgik rent faktisk ikke i den første målsætning og blev ikke anset for specielt vigtige af skolens skabere. Dengang blev vægten i højere grad lagt på det familiære, det sociale nærvær og originaliteten. På grund af musikkens og bevægelsens senere så stærke rolle på skolen er der altså forståeligt nok sket en slags erindringsforskydning: 'Musikken må simpelthen have været med fra skolens første start'.

Da Leif Falk blev ansat på Friskolen i 1964, gik han i gang med at videreudvikle den musikform, der allerede var startet på Friskolen med Jytte Rahbek Schmidts sangundervisning og kontakterne til miljøet omkring Bernhard Christensen. Siden blev han primus motor i den musiktradition, der voksede sig stærk på Århus Friskole op gennem 1970'erne og 80'erne. Hver klasse havde timer i samspil, og musiklokaler og sal stod åbne for børn og voksne i frikvarterer og efter skoletid. Om fredagen var der musikværksted på linje med de andre værkstedsfag, og det var her, skolens bigband blev dannet. I begyndelsen stødte Leif Falk som tidligere nævnt på modstand ved så kategorisk at udelukke den klassiske tradition og de danske sange. Men hans måde at forholde sig på til musikken har sat sig spor op til i dag, selv om han på papiret forlod skolen i 1981.

Pennywhistle, trækbasun, trompet og elbas. Lærere og elever spiller masser af musik. Tiden er midt i 1970'erne, og spændvidden er stor. Fra dyb koncentration omkring de små pennywhistles – over ihærdigt blæs i salen – til lystig stemning, da læreren kaster sig ud i en saxofonsolo!

Med Leif Falk fik musik- og bevægelsesundervisningen sin egen formålsbeskrivelse. I sin artikel "Århus Friskole og musikken" fra 1980 skriver han:

> Vores mål: at give børnene en rytmisk bevægelses- og musikkultur, der kan tilfredsstille visse sociale behov og gøre dem aktive og produktive og dermed modarbejde den opdragelse til passiv forbruger/konsument, som det moderne samfund praktiserer. Fagets vigtigste mål er ikke at uddanne professionelle musikere og dansere, da arbejdsløsheden inden for faget er for stor, men at styrke det sociale samvær, for når dette glipper, er alt andet glimmer.

De pædagogiske midler skulle være rytmen samt børnenes bevægelsesglæde og spontane sprogbrug. Børnene blev iagttaget af lærerne, og manglede de motoriske færdigheder i seksårsalderen, skulle de støttes så hurtigt som muligt med inddragelse af forældrene og eventuelt skolelæge og andre specialister:

> Arbejdet med rytme er arbejde med muskler og nerver og koordination. Rytmisk musik- og bevægelsessamvær er konditionsgivende, styrketrænende, koordinationstrænende social aktivitet, der bevarer helheden krop og sjæl. Rytmen er den kraft, der skal udvikles for at bevare og udvikle barnets forudsætninger.

Barnets forudsætninger – bevægelsesglæde, et sprog, der bruges fantasifuldt, en fond af regellege – var det, man byggede på i Friskolens første år. Musikken blev oplevet som et brud, men kan også ses som en udvikling af den tradition på skolen, der lagde vægt på sproglig kreativitet. Nu blev den suppleret med bevægelse og rytmisk musik. Leif Falk kasserede de musiktraditioner, der ikke byggede på den rytmiske tromme som grundinstrument, men han understreger, at han byggede videre på andre traditioner:

> Den fortællende sang, som børn oftest bruger i stille legesituationer, hvor de egentlig synger til sig selv, forsøger vi at gøre mere offentlig end privat i pantomimeformen, som oprindelig er Astrid Gøssel og Bernhard Christensens ide i den form, vi bruger den. De første to-tre år foregår al musikundervisning i gymnastiksalen og under former, der mest ligner leg. Instrumenterne er begrænset til trommer og marimba ud fra det synspunkt, at disse instrumenter passer til børnenes motorik, deres interesse for 'at slå på noget', der giver lyd, og deres spontane brug af pentatonik. For de børn, der tidligere end de fleste bliver interesseret i harmonisering, er der altid adgang til et klaver på skolen.

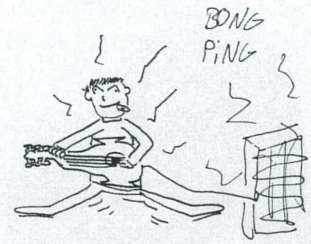

I september 1977 deltog skolen i den syvende århusianske musikfestival. Der var 700 børn, der optrådte, og 800 børn og voksne bakkede op fra tilskuerpladserne. Friskolen viste en ny måde at udfolde sig på. Aarhuus Stiftstidende skrev:
"Koncerten markerede sig først og fremmest ved sin variation og bredde: Fra Folkemusikskolens næsten kun alvorlige kor af piger og drenge – de sidste i hvide bluser med dannebrogsflag og pigerne i røde kjoler og nylonstrømper! ... til Århus Friskoles helt anderledes og morsomme sangimprovisationer, hvor aktørerne så sandelig ikke var uniformerede. Friskolens rytmiske leg med lyd og bevægelse midt på hallens store gulv var klart aftenens mest spændende indslag. Her følte man børnenes glæde ved udfoldelserne, og det var vel dybest set meningen med det hele."

Læs videre om musik, rytmik og bevægelse i:

INDIANERDANSEN – musikeren og pædagogen Leif Falk – skrevet af Leif Falk og Ulla Viskum.
MUSIK MED MENING – et livslangt arbejde med børn og musik – Bernhard Christensen, Astrid Gøssel og Jytte Rahbek Schmidt – af Erik Lyhne.

Masser af musik! Skolens bigband øver i salen midt i 1970'erne, Ed Jones svinger tamburinen i et festugeoptog i samme periode, mens billedet af Leif og Ivalo Falk er fra 1986.

EN LEVENDE TRADITION

En efterhånden lang række musik- og rytmiklærere på Århus Friskole har fortsat og udviklet Leif Falks arbejde inden for samme rytmiske tradition. Ed Jones, Henrik Jespersen, Erik Westberg, Ulrich Sjelberg og Søren Hjernøe Christensen – og helt tilbage i tiden Holger Laumann – har med stort engagement haft indflydelse på skolens musikundervisning. Senere kom Bastian Sjelberg og Annli Falk til. Asger Muurholm, Hans Martin Kieldsen og Ole Juel er ikke ansat som musiklærere, men underviser deres klasser i musik og spiller med i skolens bigband. Astrid Elbæk var vikar et år, og Jorge Cordero satte for alvor gang i den cubanske musik, da han i 1989 hjalp med musikundervisningen i blå gruppe. Skolens musiklærere i 2004 er Maria Bohn Jæger og Erik Westberg.

I virkeligheden får friskolebørnene ikke meget mere musikundervisning end børn på andre skoler, men de får mere undervisning i bevægelse og rytmik. Ideen er, at den aktivitet fører dem til musikken. Det er rytmen, improvisationen og det, at man selv laver sangene og musikken, der er det bærende. Mange børn bremses i musikalsk udfoldelse, fordi deres omgivelser eller de selv er for hurtigt ude med kritik. Og kritik og selvkritik er ikke vigtig, når man leger i salen. Her er det vigtigste, at så mange som muligt er med og bliver glade af det. At der opstår 'noget' – en stemning eller en ny sang eller leg.

Så længe børnene er små, oplever de umiddelbart legens væsen. Først når de bliver ældre, kommer diskussionerne og kritikken. Både leg og musik bliver før eller siden offentlig – ved festerne og i optogene uden for skolen, måske ved en forestilling i Musikhuset eller på en 8. klasse-rejse til Cuba. Det skal til, for mødet med publikum giver en realistisk opfattelse af, hvad man kan og ikke kan. På scenen er der simpelthen noget, der fungerer bedre end andet. Så nok kan tonen indimellem forekomme 'selvfed' – når lærerne roser meget, for at alle kan være med så længe som muligt. Men når så nogle børn melder fra, må man acceptere det. Det er således mange år siden, at alle de store elever SKULLE være med i skolens bigband. Nu består bandet af elever, som får en succesoplevelse ud af det.

I Pædagogisk Rapport 2004 skriver Maria Bohn Jæger, at hendes overordnede mål for musik og rytmik – der blandt andet dækker tromning, dans, sang, leg og bevægelse – er at vise vej, inspirere, vise glæde og begejstring og helt konkret: videregive metoder til at lave musik – når f.eks. børnene selv komponerer numre, spiller andres numre, laver en musical, finder på en dans. Maria Bohn Jæger fortæller, hvordan hun griber det an: En måde kan være, at alle børnene aftaler, hvad de gerne vil spille på. Hele klassen starter med at lege i salen, og så kommer børnene op i

musikrummet én ad gangen – først trommeslageren, der laver et beat, som han eller hun kan li' at spille – så kommer bassisten og starter med at lytte lidt og finder en basgang, der passer til – niveauet kan variere fra en enkelt tone, der gentages, til en lille figur, afhængig af, hvad bassisten kan overskue – på den måde opbygges et helt groove – lærerens opgave er at hjælpe og vejlede, så det kommer til at passe sammen. Til sidst hører sangerne musikken og skriver en tekst. En anden måde kan være, at et par elever kommer med en akkordrundgang, de har fundet på ved klaveret. Den spilles så for resten af klassen, der finder på deres egne roller ud fra oplægget. Maria Bohn Jæger:

> Derudover har vi i alle klasserne arbejdet med balancen i musikken – at lære både at være på, ved f.eks. at spille solo, synge for, starte nummeret alene på sit eget instrument – og at lytte til de andre, spille fedt sammen, swinge, samarbejde og i det hele taget forholde sig til en helhed. Det handler om balancen mellem at være på og at lytte.
>
> Fænomenet morgendans er ved at blive en fast del af børnenes liv. Rigtig mange børn fra hele skolen kommer og trommer eller danser en halv time før skoletid onsdag morgen, store og små i skøn forening. Det er helt fortryllende, at så mange har lyst til at mødes og spille, og at det kan lade sig gøre med så stor alderspredning. Men det fungerer fantastisk. Alle gør det, de har mest lyst til – vi er kommet op på 40, der mødes til en omgang palo fra Cuba, kpanglogo, djagba og kpatcha fra Ghana eller andre eksotiske stilarter, og for mig er det den bedste beskrivelse af meningen med musik og rytmik på Friskolen: Når det ikke længere bare er undervisning, men musikkultur!

Hver onsdag kl. 8, en halv time før skolestart, møder eleverne op i salen for at danse morgendans.

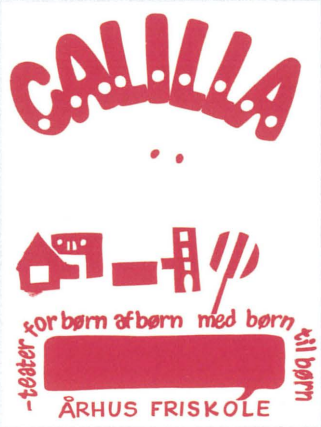

Gadeteaterforestillingen Calilla var i skoleåret 1972-73 resultat af et samarbejde mellem 1. og 7. klasse, hvor Leif og Ivalo Falk var klasselærere. Leif Falk havde lavet sangene, og 7. klasse havde digtet historien, da de selv gik i 1. klasse.

Forestillingen blev opført som gadeteater til fordel for SOS-Børnebyer – og turneen fungerede som lejrskole, hvor de deltagende drog gennem Jylland med bus og telte.

Erik Strømberg var med som chauffør, en forælder, Hartvig Stenholdt Hansen, var scenograf, og en anden forælder, Ole Gjermandsen, lavede plakaten sammen med børnene.

Fra KABARETEN FREMTIDEN

Tredje verdenskrig er lige brudt ud,
de har skudt en bombe af,
som får andre til at glemme alt,
som får andre til at glemme alt.
Folk er blevet til robotter,
som får andre til at glemme alt.

De har glemt at holde af mennesker,
de har glemt at holde af andre,
for de lever i en helt ny verden,
for de lever i en helt ny verden.
Folk er blevet til robotter,
som får andre til at glemme alt.

Og de lever nu af piller,
Det er blevet en elektronisk verden,
af jern, stål og metal,
af jern, stål og metal.
Folk er blevet til robotter,
som får andre til at glemme alt.

MUSICALS

Da musikken havde fået sin plads og var blevet det dominerende kreative fag på skolen i 1970'erne sammen med dans, rytmik og bevægelse, genoptog Ivalo Falk sit engagement i teatret og begyndte stille og roligt sammen med de andre lærere at lave musicals, en tradition, som stadig udvikler sig. Med musicalformen fik man igen samlet billedkunst, syning, kreativ skrivning, bevægelse og musik i en helhed omkring teatret – nu med musikken som central, kreativ kraft.

I 1981 lavede Ivalo Falk sammen med Leif Falk, Henrik Jespersen, Bodil Nygaard og børnene i rød gruppe en kabaret, "Fremtiden". Her gennemarbejdedes den produktionsmodel, der også bruges i dag. Udgangspunktet er så vidt muligt børnenes tanker og forestillinger. Man starter fra bunden med at samles i grupper og fortælle hinanden historier. De bliver så bearbejdet. Til sidst vælges den bedste historie, og man laver roller, sange, scenografi og kostumer. Temaet 'fremtiden' blev valgt, fordi lærere og forældre havde indset, at samfundskritikken i 1970'erne havde medført, at mange børn imødeså fremtiden med stor skræk. Siden kom musicalen "Glimmer" i 1985 med kritik af moden og de amerikanske tv-seriers glitrende univers.

I en årrække blev skolens musicals mere og mere ambitiøse, måske kulminerende med "Mulata" i 1990, der med Leif Falk som konsulent blev skrevet mest af børnene, og som efter en række forestillinger på skolen blev flyttet ind på Musikhusets lille scene tre aftener i træk. "Mulata" var en fortælling om den cubanske

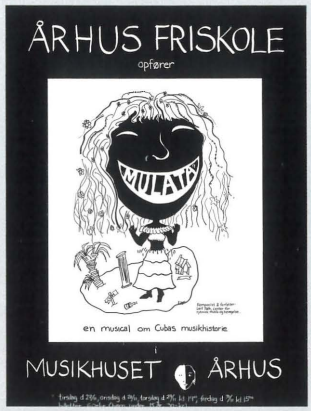

Stor aktivitet omkring "Mulata", 1990. Forældre syede kostumer, eleverne øvede, og til sidst opførtes musicalen i al sin pragt i Musikhusets lille sal.

musiks opståen som en blandingsgenre mellem europæisk salonmusik og sort afrikansk musik. Ambitionerne var nu blevet så store, at der måtte komme en reaktion. "Brovst tur-retur" blev herefter lavet under ledelse af Annli Falk. Det var en dogmeagtig produktion med minimal scenografi og udstyr, men med sikkerhed i musik og optræden – og igen med stor energi.

I 1989 producerede Ivalo Falk en række på seks udsendelser til TV 2 om musikmiljøer for og med børn i Danmark. Som en kulmination på udsendelserne vistes opførelsen af "Mulata" i Musikhuset.

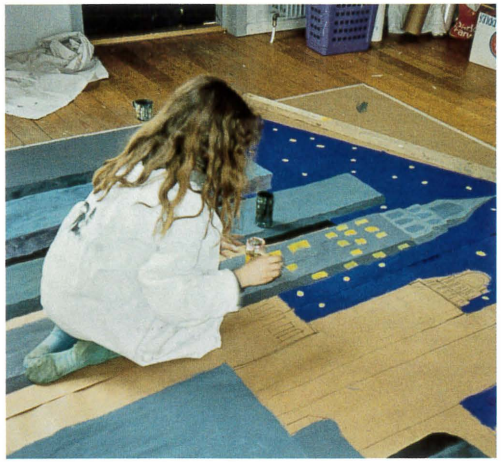

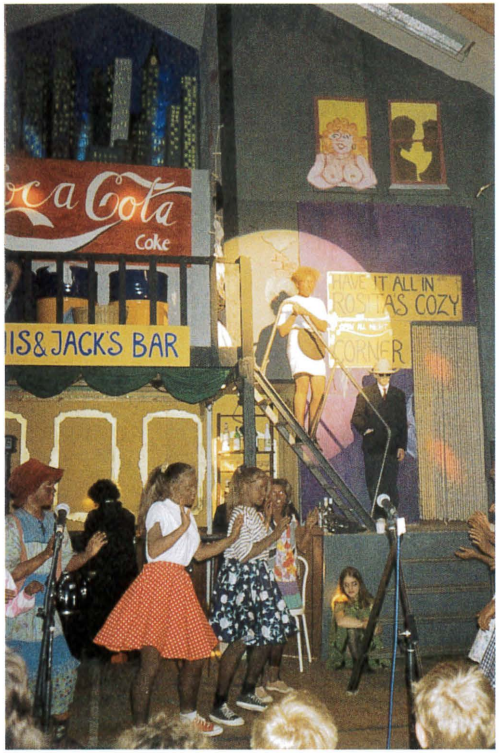

SKRALD

I 1993 kritiserede musicalen "Skrald" et samfund, hvor pengene styrer udviklingen, og hvor det kan være svært at bevare en ordentlig social holdning til sine medmennesker. "Skrald" blev lavet af rød gruppe som en afskedsgave til Ed Jones. Den var inspireret af hans fortællinger til børnene om sit liv, om at være født farvet i USA, spille jazz, være uddannet som lærer og så komme til Danmark og lidt tilfældigt havne på Friskolen, hvor han blev i næsten fyrre år og underviste i engelsk, musik, regning m.m. Ligesom i arbejdet med "Fremtiden" var Leif Falk med i arbejdet på "Skrald" som musikalsk konsulent. Han skrev sangene, efterhånden som børnene bestilte dem hos ham, og det var børnene, der bestemte indholdet.

En norsk specialestuderende i musikvidenskab, Tone Ophus, var i praktik på skolen, mens "Skrald" blev produceret. Hun beskrev i specialet arbejdet med musicalen. Hun var imponeret over børnenes rytmiske sikkerhed, men også over opbygningen af scenerummet. Scenografien inddrog tilskuerne i spillet, straks de kom ind i salen. De trådte ind på en gade i en lille amerikansk by og bevægede sig hen mod hovedgaden, som var den egentlige scene. Tone Ophus beskriver den voldsomme energi i børnenes optræden og mener, at energien udspringer af den rytmiske sikkerhed og scenevanthed hos de fleste af børnene. Allerede i børnehaveklassen oplever de jo at skulle spille på scenen til Høstival kun tre uger efter skolestart!

Musicalen "Skrald" fra 1993 foregik i et flot konstrueret storbymiljø, lavet af elever, lærere og forældre.

Historien i blå gruppes musical 2003, "Spis eller Dø", udspillede sig blandt indianere, guerillasoldater, videnskabsmænd og diktatorer et sted i Sydamerika. Musikken var komponeret af Maria Bohn Jæger sammen med børnene.

Eleverne havde lavet mange forskellige plakater til deres musical, her ses én af dem.

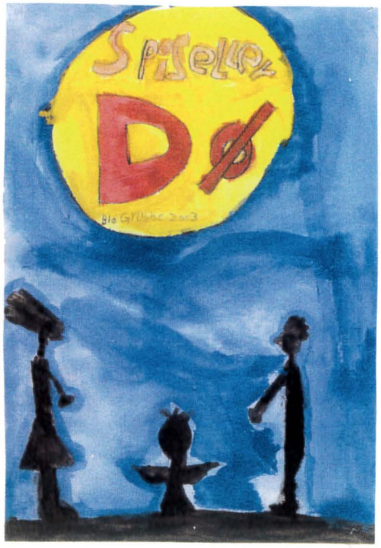

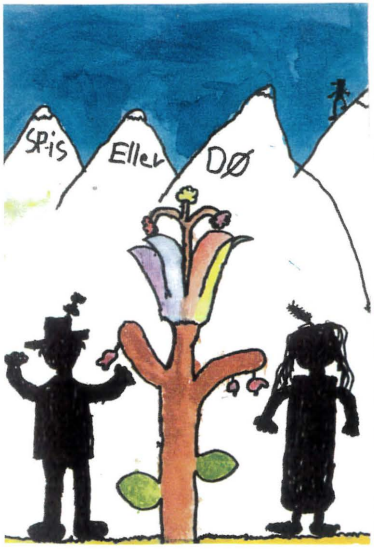

SPIS eller DØ

Blå Gruppes Musical 2003

Forestillinger: Tirsdag d. 13- 5 kl. 10 og kl. 19 og onsdag d. 14- 5 kl. 10 og kl. 19 på Århus Friskole

SKOLENS MUSICALS OG ANDRE OPFØRELSER 1964 - 2004:

1964	RØDKÅL – digtet af de store elever, spillet på Marselisvej.
1964	TROLDESUMPEN – digtet af de små elever, spillet på Marselisvej.
1965	PLOUFT, DET LILLE SPØGELSE – efter manuskript, spillet på Marselisvej.
1966	YMSE – digtet af eleverne, opført på Svalegangen.
1966	PETER PLYS – spillet på Hovedbiblioteket og Viby Bibliotek.
1966	HOPLA VI PRIK PRIK PRIK – af Svend Åge Madsen, opført på Marselisvej og på børnteatre i Stockholm.
1967	UNGDOMSKABARET – digtet af elever, opført i det nye teaterlokale i Vestergade 58 og vist på tv.
1968	NEUROTIC CITY – en western, digtet af eleverne, spillet i Vestergade 58 og vist på tv.
1969	NEW ORLEANS – digtet af elever og lærere, spillet på Århus Friskole i Stautrup.
1970	BARON BROWN OG SPEJLÆGGESPØGELSET – digtet af eleverne, børneudsendelse sendt i radio.
1972	CALILLA – digtet af 7. klasse, da de gik i 1. klasse. Opført som gadeteater til fordel for SOS-børnebyer.
1974	ELDORA – af Bernhard Christensen, spillet på Huset i Århus.
1974	VI SPILLER, DANSER OG SYNGER – børn fra Århus Friskole optræder i to tv-udsendelser.
1975	SIG OS HVEM FJENDEN ER! – digtet af store elever og lærere, opført på Huset i Århus.
1976	COLUMBUS – digtet af børnehaveklassen, spillet på Friskolen.
1977	MARIATEATRET – manuskript Svend Åge Madsen, mange fra skolen deltog i totalteaterforestillingen i Ridehuset.
1978	VI VIL UD O' LEG' – instruktør Mikael Schmidt (tidligere elev), opført på Huset i Århus.
1979	KABARET I KIKKASSEN – børn fra blå gruppe synger, danser spiller musik og teater i børne-tv.
1980	NU KØRER BUSSEN AF STED, digtet og spillet af børnehaveklassen, optaget til tv i skolens gamle sal.
1981	FREMTIDEN – en kabaret, digtet og spillet af rød gruppe.
1985	GLIMMER – digtet og spillet af rød gruppe.
1985	JEG VIL VÆRE KOK – digtet af 9. klasse, spillet for byens 8. klasser, arrangeret af skolekonsulenterne i Århus.
1986	CIRKUS LILLE GUL – digtet og spillet af lille gul.
1987	CIRKUS SOLSKIN – digtet og spillet af lille gul.
1989	DEN GYLDNE NØD – digtet af børnehaveklassen, spillet på skolen.
1989	INDIANERSTYKKE – digtet og spillet af lille gul.
1990	MULATA, digtet af Leif Falk til rød gruppe, støttet af Dansk amatørteater Samvirke, spillet i Musikhusets lille sal.
1993	SKRALD – digtet og spillet af rød gruppe.
1993	VI REJSER AFSTED – digtet og spillet af lille gul.
1995	SHINGWENGVE – digtet og spillet af blå gruppe.
1995	DEN RØDE RUBIN – digtet og spillet af lille gul.
1996	BROVST TUR-RETUR – digtet og spillet af rød gruppe.
1997	VIKINGESTYKKE – digtet og spillet af blå gruppe.
1999	FANTAMORGANA – digtet og spillet af rød gruppe.
2000	MANDEN DER SEJLEDE JORDEN RUNDT I ET BADEKAR – digtet og spillet af blå gruppe.
2000	LOTUSBLOMSTENS HEMMELIGHED – digtet og spillet af lille gul.
2001	KENNEDY STREET – digtet og spillet af rød gruppe.
2001	LANGT UDE I RUMMET – digtet og spillet af lille gul.
2003	SPIS ELLER DØ – digtet og spillet af blå gruppe.
2004	FRA KOKOSMÆLK TIL COCA COLA – digtet og spillet af rød gruppe.

FRA KOKOSMÆLK TIL COCACOLA

MUSICAL RØDGRUPPE 2004

Eleverne fortæller:

"Musicalen handlede om gadeliv i New Orleans, hvor en gruppe afrikanere, der var flygtet fra en afrikansk diktaturstat, oplevede vold, kærlighed og venskab. Da der kom demokratiske tilstande i det afrikanske land, rejste flygtningene hjem igen med en bananbåd."

EN NY SANGSKAT

I 1970'erne blev mange af de fællessange og danse lavet, som stadig bruges på Århus Friskole til fest og i dagligdagen. Sangene og dansene forener den jazzede musiktradition, som Bernhard Christensen stod for, med Gøssel-gymnastikkens bevægelser. "Nu skal vi alle sammen danse" og "Kwela Africana" findes i dag bl.a. i "Politikens Lystige Viser for Børn" bd. V. Men der er blevet skrevet mange andre sange. Og der er blevet lavet sangbøger, indspillet bånd og fra 1990'erne cd'er. Så Århus Friskole har været med til at forny den danske sangskat.

I begyndelsen af 1970'erne lavede Leif Falk en lille sangbog med bl.a. Anne Dorte Michelsen, Poul Ehlers, Astrid Elbek, Uffe Elbek og Erik Westberg. Bogen er bygget op over mulighederne i en simpel plastikfløjte med fire huller som modsætning til folkeskolens blokfløjter, der krævede god finmotorik. Den kunne bruges som inspiration på andre skoler, for der var en beskrivelse af, hvordan børnene selv kunne lave fløjterne af pvc-rør, og de fire hullers placering var omhyggeligt angivet. Sangene var forsynet med 'becifring' i form af tal, der henviste til fløjtens huller. Der er sange som "Bertha" – og "Gumle" af Uffe Mouritzen. "Gumle" blev også titlen på et bånd, indspillet i skurvognen "Lirekassen", der en overgang fungerede som musiklokale, udsmykket af børnene sammen med Marianne Østerbye [Nørmose]. Børnene har skrevet nogle af sangene, f.eks. Erik Westbergs "Den lille Hund", som stadig synges:

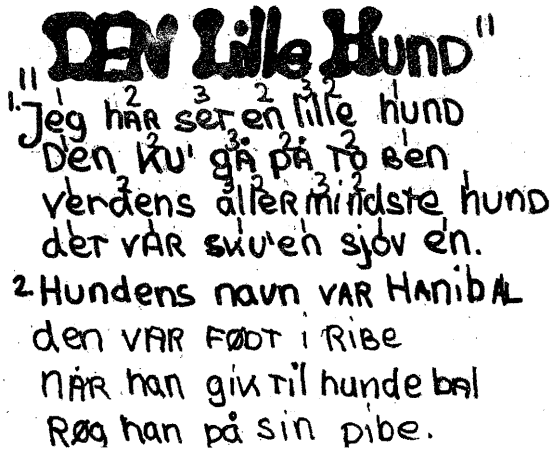

Men de fleste sange er skrevet af Leif Falk alene eller sammen med en elev. En anden sangbog fra 1976 har samme pædagogiske sigte. "Båndet er indspillet af 8. klasse og nogle voksne i en skurvogn", står der på bogen, og f.eks. til sangen "Dosala" er der både tekst og illustration og forklaring på, hvordan dansen forløber. Trykning og illustration af sangbogen var et formningsprojekt, igen ledet af Marianne Østerbye. Musikundervisningen handlede altså ikke kun om at få børnene til selv at skrive sange, den kombinerede dansk, formning, bevægelse, sang og musik, og når resultatet blev godt, blev det straks eksporteret ud i verden. Blandt andet sådan blev Friskolen kendt i Århus og omegn i 1970'erne.

Dengang gik mange friskolebørn rundt med en pennywhistle og en tandbørste i lommen. Så kunne de altid både komponere en melodi og overnatte hos en kammerat. Siden da er der gået rock og pop og funk i Friskolens musik. Så meget, at en diskussion de seneste år blandt musiklærerne har handlet om, at der blev spillet for lidt original- og for meget kopimusik. Som følge af de overvejelser blev skoleåret 2003-04 udnævnt til "Dogmemusikår". Meningen var, at både klasseorkestrene og skolens bigband primært skulle spille egne kompositioner.

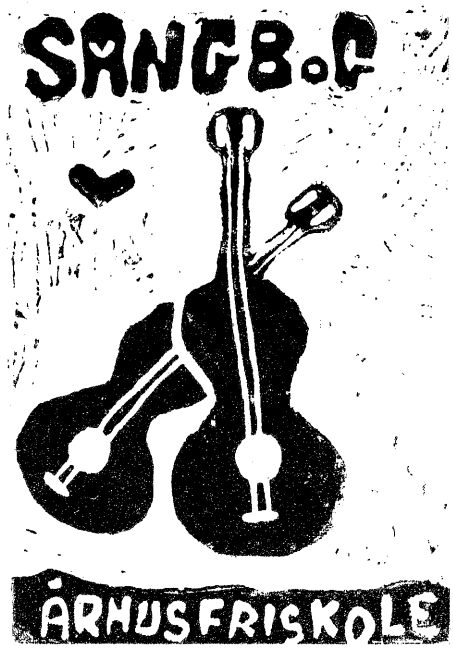

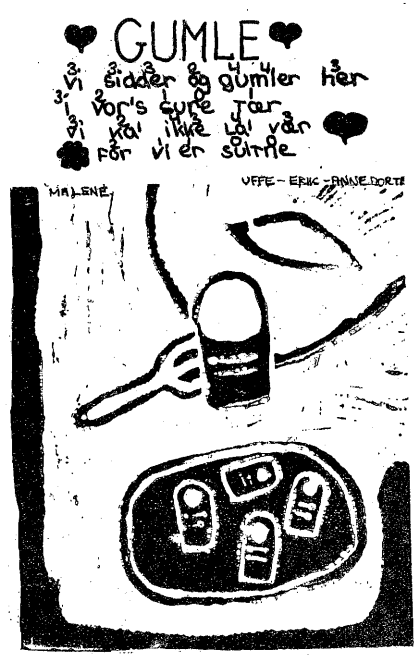

OPTOG OG MUSIK

Musikken på Friskolen blev især kendt i Århus i kraft af de store festugeoptog. Første gang var, da Odin Teatret i 1978 inviterede Friskolen med på et karnevalsoptog på Strøget i Århus med masker, stylter og musik. Optoget skulle være, som man kender dem fra Italien: Scenografien var byen, hvor husene og pladserne kaster lyden tilbage på forskellig vis. Deltagerne skulle være børn og voksne sammen, og der skulle være mulighed for at standse op og lave optræden undervejs. Optoget blev en stor oplevelse for deltagerne og for alle, der så og hørte på.

Året efter gentog Friskolen succesen, men uden Odin Teatret og med mere musik, dans og gøgl. Lærerne ville gerne vise skolens børnekultur frem og få andre børn til at lege, hoppe, synge og spille. Skolen inviterede byens børneinstitutioner til at deltage, men i første omgang var det mest Sølystskolen for unge åndssvage, der stillede op sammen med en gruppe voksne fra Socialpædagogisk Børnehaveseminarium. For at forberede optoget havde man afholdt sangaftener på skolen, så flere end friskolebørnene havde fået lært skolens fællessange. Også dette optog gik gennem Strøget og sluttede med optræden i en cirkel på Clemensbro. Fra 1979 støttede Festugen arrangementet økonomisk, og i begyndelsen af 1980'erne var optoget vokset så stort, at der blev pladsproblemer på Strøget og Clemensbro.

Så flyttede man til Botanisk Have. Ruten gik gennem Den gamle By, videre gennem haven op til amfiscenen, hvor der var god plads til optræden og dans. Mange børneinstitutioner, handicapinstitutioner og seminarier sendte alle af sted år efter år, klædt i farverige kostumer. I starten var det Århus Friskole og Galten Lilleskole, der med musik og dans førte optoget fremad – efterhånden kom der flere musikgrupper til, fordelt ned gennem rækkerne. I årene omkring 1990 deltog over 10.000 børn og voksne i begivenheden. Mange forældre tog fri og fulgte optoget –

Der var en særpræget, lidt middelalderagtig stemning over Friskolens og Odin Teatrets første fælles festugeoptog i 1978. Man stillede op i en af byens smalle gader, og så gik turen ned gennem Strøget på høje stylter, med balloner og spidse hatte. Optoget sluttede med forestilling på Clemensbro.

Noget af samme stemning blev bevaret, da optoget nogle år senere flyttede til Botanisk Have og Den Gamle By. Der var sus i dansernes skørter, når optoget svingede ind på det brolagte torv.

og friskolebørnene glædede sig til, efter veloverstået indsats, at komme tilbage til skolen og få saftevand og franskbrød med chokoladesmør. Der stod en em af glæde og let vildskab over Botanisk Have sådan en dag. De store børn balancerede på megahøje stylter, og vuggestueungerne hoppede forklædt som grønne larver rundt på græsplænen – det var børnekultur for alle. Til slut sendtes masser af kulørte balloner til vejrs mod den blå septemberhimmel, mens 'kærlighedstemaet' blev spillet, og "Hej hallo, I mænd, som leger med krudt ..." blev sunget.

Festugeoptoget blev i en periode lidt af en sur pligt for de store elever. De forsøgte at overbevise lærerne om, at traditionen havde overlevet sig selv. Forberedelserne skabte mere stress end fornøjelse – i alt fald for de ældstes vedkommende. Men da klagen ikke hjalp, holdt de sig simpelthen væk fra midt i 1990'erne. I 1997 troede alle, at optoget dansede for sidste gang. Denne gang – ligesom det første år – igen sammen med Odin Teatret. Men det blev blot til en pause. For nu er der atter kommet gang i festugeoptoget, og i 2003 og 2004 spillede og dansede børnene igen på Strøget. I de mellemliggende år har store og små børn fra Friskolen kunnet optræde på den åbne scene i Festugens "Univers" på Bispetorvet. Så også uden optog har skolen hele tiden været med i Århus Festuge.

Og der kom andet til. I Viby startede i 1990'erne en tradition, hvor alle bydelens institutioner i maj samles i et optog fra Viby Centret til Viby Stadion. Og igen fører Friskolen an med musik, dans, sang, børn på høje stylter, jonglører og andet gøgl.

Festugeoptoget er, når musikerne går i ét med gadelamperne, klovnene går i venteposition, eleverne forvandles til palmer og danserne hvirvler af sted.

De store figurer af gips og stof føres frem af børnene med hjælp fra forældrene – og når ballonerne stiger til vejrs, er festen slut!

EMNER OG LEJRSKOLER

ALVERDENS EMNER

Det er Århus Friskoles helt store styrke, at skemalægningen er åben og på bedst mulig måde kan tilpasses de enkelte fag og emner. Åbenheden betyder, at skolen kan lave lange emneforløb – en uge, to uger, tre eller længere, og emnerne kan være for børnegrupper af alle slags – hele skolen, de enkelte grupper Gul, Rød eller Blå, pigegrupper, drengegrupper, interessegrupper osv. Her følger nogle eksempler på emneundervisning:

ÆGYPTEN

I 1960 havde Friskolen sit første rigtige helskoleemne: to måneder om Afrika med vægt på Ægypten. Alle lærere, alle børn – selv de mindste – deltog. De små lavede opstillinger af kornkamre i dukkehusstørrelse med tilhørende dukker, skibe osv. Det hele kulminerede med en kunstnerisk udsmykning af kælderen som ægyptisk gravkammer, hvor Berta Engelund anførte en gruppe piger i berberdans for forældre og andet publikum. Hun fik pigerne til at male deres håndflader med henna, for det var den eneste måde, hvorpå hun kunne få dem til at bevæge hænderne og ikke kun benene graciøst. Pigerne ville jo gerne vise deres flotte dekorationer frem. Det var ret vildt i 1960: musik, historie, teater og flere andre fag i et tværfagligt emne. Det blev en model, som er blevet brugt lige siden: Helskoleemne eller gruppeemne med arbejde i projekt- eller basisgrupper, og så afslutning med en stor fest.

SIGØJNERKULTUR OG TEGNSPROG

I 1969 havde man emnet Mennesker omkring os, og en gruppe besluttede sig for at arbejde med sigøjnere. Marianne Østerbye fortalte i skolebladet 3. december 1969, at børnene havde formuleret en række spørgsmål om sigøjnere, og at man havde fundet litteratur – på svensk og engelsk. Børnene så en polsk film om sigøjnere og besøgte til sidst en lille gruppe franske sigøjnere i Hørhaven, et udflugtssted ved Århus. Et par piger fortæller i samme blad, at de ikke bare besøgte dem én, men mange gange. Den ene gang for at spille musik til et sigøjnerbryllup,

og sidste gang med en sæk genbrugstøj til sigøjnerne. En anden gruppe øvede sig i tegnsprog, fordi de havde valgt at undersøge, hvordan det er at være døv.

FORBRUGERISME

Det var også Marianne Østerbye, der i 1974 under overskriften 'Nød lærer nøgen kvinde at spinde" eller "Nødvendighedssyning og evt. Ambulatorium for Akutte tilfælde" gjorde rede for, at børnene skulle lære ulyst over at forbruge og smide væk. De skulle lære at genbruge, og derfor skulle de i emneundervisningen lære at reparere og sy om. Den modstand mod forbrugersamfundet kan stadig findes på skolen i dag.

SEKSUALITET

Emneundervisningen foregik og foregår jo også klassevis. I begyndelsen af 1970'erne lavede støttelærer Allison Scott Sørensen Petersen et emne i en 1. klasse om porno og sex. Børnene fik et hefte til at tegne og skrive i og fik styr på bryster, pikke og på, hvordan man får børn. Børnene skulle forstå, at pornoindustrien var skurken i sin udnyttelse af de seksuelle behov. Derfor kulminerede emnet med, at børnene fotograferede hinanden nøgne og sammenlignede naturligheden med voksenpornografiske fotos. Det ville være umuligt at gennemføre emnet på den måde i dag.

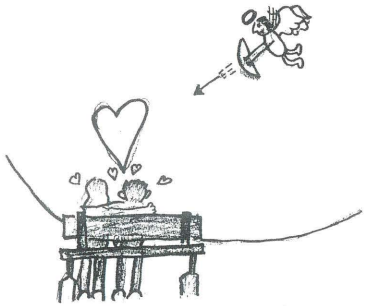

INDIEN

Når der var helskoleemne, kunne man også arbejde gruppevis, som det f.eks. var tilfældet med et emne om Indien i 1985. I Pædagogisk Rapport fortæller lærerne om undervisningen i Blå:

> De første par uger samledes klasserne i fællesrummet, hvor lærerne på skift kom med oplæg om geografi, natur, religion og sociale forhold. Der opstod mange gode diskussioner, og børnene arbejdede sammen i grupper på tværs til forståelse og uddybning af emnerne. De sidste uger af perioden var beregnet til praktisk arbejde med emnet. Et keramikværksted, et væveri, et tempel, en musikgruppe dannede rammerne i begyndelsen. Og mere eller mindre bevidst – eller af naturlige årsager – undlod vi lærere at sige, at børnene skulle vælge sig på én ting. Det lå ligesom i luften, at da det nu handlede om at 'være' inder i en eller anden sammenhæng, så kunne man resignere og drive rundt mellem aktiviteterne og selv finde sin rolle i samfundet. Og således opstod markedspladsen, som

> afsluttede emnet med et mangfoldigt broget liv af tiggere, skopudsere, musikere, massøser, spåmænd, tempeldansere, mediterende præster, sælgere i forskellige boder, slangetæmmere og sågar en fakir. Det var en fantastisk oplevelse ... Vi havde den sidste dag inviteret resten af skolen til at besøge markedspladsen. De ankom i døren til Blå, hvor der lå en bank, hvor de vekslede/fik udleveret indiske penge, så de kunne handle i boderne, købe te i tehuset. Og så spiste vi indisk mad hver dag – på indisk.

Skolen havde i forbindelse med emnet besøg af en gæstelærer, Joyce, en indisk bekendt af Ed Jones. Joyce lavede hver dag chapaties og lækre indiske retter sammen med børnene i både blå og rød gruppe.

I rød gruppe arbejdede man klassevis. Til fremlægningen havde 7. klasse tegnet og malet en indisk skabelsesberetning som en lang frise på papir, fæstnet på bambuspinde. To børn rullede papiret ud i hele dets længde og holdt det op, mens to andre børn gik frem langs frisen i det delvist mørklagte fællesrum. Det ene barn lyste nu med en olielampe på ét billede ad gangen, mens det andet genfortalte den illustrerede skabelsesberetning. Og så blev der spist indisk bagefter.

SUND MAD

I Pædagogisk Rapport 1975-76 og 1977-78 fortælles der om featureuger, hvor hele skolen lærte om sund mad. Børnene blev i ugens løb fordelt på emner om kød, fisk, grøntsager, brød, frugt, mælk, fjerkræ og vegetarkost. Alle var på tur for at besøge fiskeriauktion, slagteri, drivhus, mejeri osv. Tilbage på skolen blev der slagtet, bagt, kærnet smør, renset fisk og kogt syltetøj. Emneugerne sluttede den sidste dag med en stort anlagt frokost, serveret i salen på lange borde med hvide duge og pynt af grøntsager m.m. Det mademne var så godt et undervisningsforløb, at det i en række år derefter blev et fast indslag i årsplanen. Emnet kom efter det første år til at fungere som forberedelse til en stor julefrokostfest for alle på skolen, og naboerne blev inviteret med.

KINA

På et fællesemne om Kina i 1980 lærte eleverne om landets kultur, geografi og historie, og de lærte at lave sushi [japansk!] – dengang næsten ukendt i Danmark. Som afslutning på emnet blev sushien serveret i rød gruppes fællesrum. Rummet var udsmykket med store ark papir med kinesiske skrifttegn, udført af børnene med hjælp fra kinaeksperten Søren Clausen. Emnets musikhold spillede imens "Østen er Rød" på et instrument fabrikeret til lejligheden af børnene og Erik Westberg.

Instrumentet var et stort træstativ, hvorpå der var fastspændt koklokker, grydelåg og diverse metaldele fra smedeværkstedet – alt sammen noget, der ved slag kunne frembringe høje klange som i kinesisk musik. Og der blev sunget til den sære orkestermusik. Søren Clausen havde oversat teksten til "Østen er Rød", så eleverne kunne vide, hvad sangen handlede om, når de – hvad man ofte gjorde dengang – så noget om Kina og kulturrevolutionen på tv og hørte sangen blive sunget.

Undervisning i skrifttegn.

Kinesisk musik.

Instruktion i tai-chi.

Sushi serveret på skolens røde plastictallerkener.

GRUMSERUP, ET BYGGEEMNE

I basisgruppeåret 1978 byggede alle på skolen den lille by Grumserup på marken foran skolen ud mod Søholmvej. På skolens byggelegeplads havde der før været opført flere små bræddehuse. Det var det første Grumserup. De gamle huse var faldefærdige og mange af brædderne halvrådne. Nu ryddede børn og voksne pladsen. Søm, forsvundne gafler og knive blev samlet sammen og de gamle brædder brændt af i et stort bål. Så var der gjort klar til et fælles byggeprojekt. Hver basisgruppe skulle bygge sit eget hus og få gruppens hus til at indgå i den fælles lilleby.

Emnet var planlagt grundigt i lærergruppen. Det blev brugt til at undersøge, hvad der var af muligheder i den metode, som lærerne havde stiftet bekendtskab med på kurserne i marxistisk pædagogik. Byggeprojektet var tænkt som et middel til at få basisgrupperne til at fungere. Børnene skulle lære hinanden at kende i planlægningsfasen og gennem de praktiske udfordringer i byggeriet. Lærerne arbejdede bevidst med gruppeidentitet. Da basisgrupperne blev dannet, skulle hver gruppe vælge et navn, der passede til netop deres gruppe, og husene fik de samme navne: Den Sorte Panter, Victoria, Titanic, Månebase Alpha og Dannebrog.

Emnet startede med en række fællesmøder i salen, hvor projektet blev fremlagt for børnene. Der blev lavet en grundig materialegennemgang: Hvor får vi brædder og søm og tagpap fra, hvad med glas til vinduerne, hvad koster det, hvad kan vi genbruge, hvordan laver man en dør, hvordan konstruerer vi husene? En gruppe børn havde sammen med en lærer på forhånd målt marken op, så de for de andre kunne fremvise en plan over området i et målestoksforhold, som grupperne herefter skulle bruge, når de tegnede og konstruerede deres husmodeller i karton.

Derefter fulgte et intenst arbejdsforløb, hvor børnene skulle udarbejde deres forslag og finde sig til rette i den ny basisgruppe, sammensat af børn fra alle alderstrin. Det var meget på én gang, og der opstod mange diskussioner. Eftersom der var både små og store i grupperne, var ønskerne til husenes funktion og udseende meget forskellige. Nogle drømte om et hus med altan, nogle om et vikingehus og nogle om et prinsesseslot. Det tog tid at nå til enighed. Det blev også diskuteret i grupperne, hvorvidt børnenes og lærerens praktiske færdigheder kunne matche det, der krævedes for at bygge huset. Og så indgik der naturligvis dansk, regning og matematik, geometri, tegning og modelbyggeri i emnet.

Efter modelfasen fremlagde grupperne på et nyt fællesmøde deres papir- og kartonmodeller af husene. De beskrev, hvorfor deres huse skulle se ud, som de gjorde. Så diskuterede børnene sig med en vis lærerindblanding frem til, hvor husene skulle placeres i forhold til hinanden og til markens huller og tuer. Til sidst

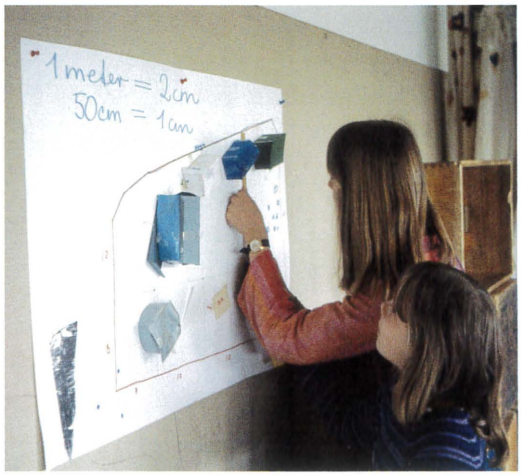

"Se, dette er et bræt!"
De små papmodeller placeres,
brædderne ankommer,
der holdes rejsegilde,
– og så er Grumserup ved at være færdig.

blev de små huse placeret på en model af det område, hvor den lille by skulle ligge. I dagene derefter ankom de bestilte materialer, og der kom gang i byggeriet. Det var en stor udfordring for basisgrupperne. For nogle elever var det fuldstændigt ukendt land at bygge, især fordi det skulle ske så disciplineret. Huset skulle jo kunne holde til lidt af hvert og ikke være til fare for nogen. Det skulle kunne holde til, at mange børn klatrede rundt på taget. Og det gik ikke, at nogen opgav og stod af projektet for at lave noget andet, for gruppen SKULLE have et hus.

Det blev et undervisningsforløb, der sparkede til de kvindelige læreres værdighed. Bodil Nygaard og Gerda Enemark har siden betroet hinanden, at det var slemt for dem, at de som lærere på byggeprojektet ikke havde et solidt kendskab til f.eks. stabile tagkonstruktioner! Det gik jo ikke at vise børnene det, hvis kvinderne ikke kunne og vidste det samme som mænd. Det var især ikke godt for skolens piger at se på! De to lærere tilbragte søvnløse nætter med planlægning af en alternativ strategi. Og da Bodil Nygaard diskret fik sin byggekyndige mand med på emnet nogle dage, indtil selve konstruktionen af huset var på plads – så gik der ikke lang tid, før Gerda Enemark fik Erik Strømberg til makker på sit hus. På den måde gik det alligevel. Ivalo Falk fik hjælp af Leif Falk, og Fie Petersen byggede hus til de små sammen med Søren Hjernøe Christensen og forældrene og var derfor ikke så synlig som alenehåndværker.

De små træhuse kom op at stå, nogle mere elegante end andre. Der blev holdt rejsegilder, der blev sat døre og vinduer i, og husene blev malet: basisgruppen Dannebrogs hus som et dannebrogsflag, de sorte panteres sort. Børnehaveklassen og 1. klasse byggede som de sidste deres hus og holdt rejsegilde, og så lå byen Grumserup der, fiks og færdig.

Det emne blev et lærestykke. Der var kommet et godt resultat ud af at planlægge omhyggeligt og i fællesskab, at gå fra det enkle til det komplicerede og af at arbejde målrettet på at øge børnenes sociale ansvarsfølelse gennem samarbejde. Den model kom til at sætte sig spor i lærernes arbejde lang tid fremover. Det var en genopfriskning af metoder, som lærerne allerede kendte. Også for de fleste af børnene blev det store byggeemne en god periode i det ellers vanskelige år med basisgrupper. Byen blev brugt som samlingssted med bål og hygge og kælekaniner i et bur, der var bygget op ad Dannebrog – og som kulisse for mange store fælleslege og mange af børnenes filmproduktioner.

Efterhånden blev husenes første ejerforhold glemt. Lillebyen Grumserup blev et fælles legested. I de følgende år skete det ind imellem, at en klasse tog et hus til sig og renoverede det. Som beskrevet i skolebladet, oktober 1981:

Skolebladsredaktionen, 5. klasse, har sendt nogle journalister ud for at interviewe et par piger fra 4. klasse angående et hus, de skal gøre i stand til deres klasse:

Hvilket hus vil I bruge?
4. kl.: Dannebrog.
Vil I låse det?
4. kl.: Nej.
Må nogle, der ikke går i 4. klasse, være i huset, når ingen af jer er i huset?
4. kl.: Nej, ikke uden nogle af os.
Hvad vil I lave ved huset?
4. kl.: Vi vil male og isolere det og lave det hyggeligt indeni.
Hvornår vil I bruge det?
4. kl.: I frikvartererne, men kun i skoletiden.
På hvilke årstider?
4. kl.: Mest om efter- og foråret.
Vil I lave bestemte regler for personer på skolen?
4. kl.: Ja, man skal opføre sig ordentligt.
Hvornår vil I gøre det i stand?
4. kl.: Til foråret.

Spørgsmål til andre elever på skolen:
Synes du, at 4. klasse skal have et hus i Grumserup?
Synes du, at det må være deres eget?
Synes du, det er i orden, at skolen betaler det?
Snak i jeres klasse om, hvilke regler vi skal have for husene i Grumserup.

Rundspørgen endte med, at der blev givet grønt lys til pigerne fra 4. klasse.

Grumserup holdt ikke evigt. Omkring 1990 stillede Århus Sporveje krav om en vendeplads for bussen. Det kunne bedst lade sig gøre netop der, hvor Grumserup lå, og hele byen blev revet ned.

Men da var børnene allerede gået i gang med at bygge huse på et mere skjult sted bag skolen, på skråningen ved 'Storskoven'. Det er der, man finder Grumserup i dag.

Grumserup er flyttet til 'storskoven' bag skolen.

DE NYESTE EMNER

VIKINGER

I 2004 gennemførte blå gruppe – i forlængelse af en lang tradition – et vikingeemne på tværs af klasserne. Det varede to en halv måned med historiefortælling, værksteder og filmproduktion.

Først blev der arbejdet med fænomenet 'tidslinje', og vikingetiden blev placeret. Så lavede børnene deres egen personlige tidslinje. Det var spændende for alle at se, hvordan en rigtig god sneboldkamp kunne komme til at synes vigtigere end f.eks. det at få en lillesøster i samme periode!

Derefter kom man rundt om den nordiske mytologi, runeskrift, handelsrejser, erobringstogter og bosættelser. Alle var på studietur til Moesgård museum, og bagefter blev der etableret værksteder: våbenværksted, dragtværksted, billedværksted med selvproducerede farver og et smykkeværksted med materialerne ben og horn.

Samtidig producerede børnene fire animationsfilm i et af klasseværelserne, der var lavet om til filmstudie. Og der blev optaget fire spillefilm på skolen og på Moesgård museum.

Til sidst blev der holdt et eftermiddagsarrangement for børn og forældre. Eftermiddagen bød på otte filmpremierer – så blev der præsenteret nøje indstuderede kampscener med våbenbrug og stunt – og bagefter var der vikingerap, vikingequiz og vikingecatwalk. Alt blev præsenteret af to vikingeværter, der tilmed kunne levere en del vikingevitser!

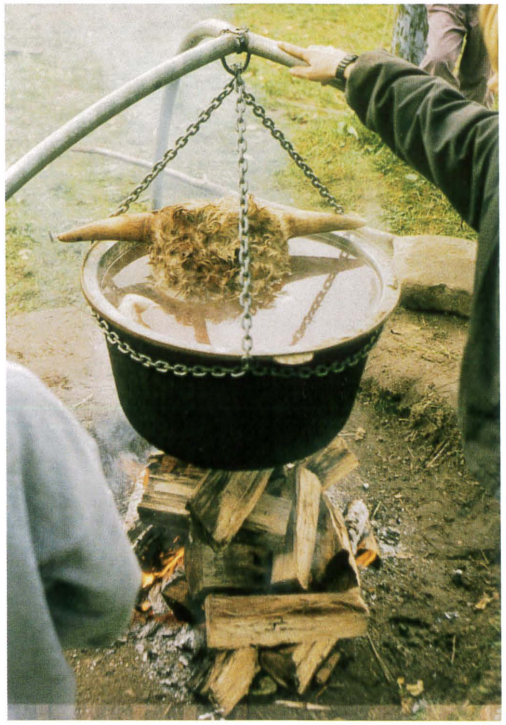

Kohorn er MEGET svære at rengøre, selv om de har været kogt over bål en hel uge.

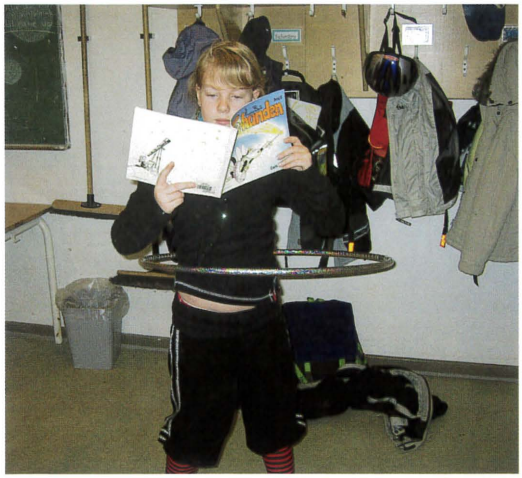

ANATOMI

Anatomi var et emneforløb i blå gruppe, efteråret 2004. Det var tilrettelagt som en blanding af teoriundervisning og samtale, efterfulgt af praktiske opgaver og fysiske udfordringer. Børnene kunne vælge, om de ville løse opgaverne individuelt eller i grupper. Emnet sluttede med, at hvert barn skulle prøve at gennemføre en fysisk udfordring, som de selv havde valgt og beskrevet. Eksempelvis:

– Jeg vil sjippe femten hundrede omgange uden at gå i stå.
– Jeg vil løbe tredive gange rundt om skolen uden pauser.
– Jeg vil cykle halvtreds gange rundt om skolen uden pauser.
– Jeg vil danse en time i træk.
– Jeg vil hoppe en time i træk.
Karoline, som sad i kørestol efter en operation, udfordrede sig selv:
– Jeg vil køre rundt om Brabrand Sø i kørestol uden hjælp fra nogen.

Lærerne holdt oplæg om skelettet, musklerne, hjertet, lungerne og sanserne. Oplæggene og en masse spørgsmål fra lærernes side bragte børnenes viden og associationer på banen, og der blev snakket og diskuteret i gruppen. Alle tooghalvtreds børn var koncentrerede og kunne relatere emnet til aspekter af deres liv: sport, hospitalsophold, brækkede arme og ben, syge bedsteforældre, slagtning af dyr eller fisk, skeletfund på stranden, påkørte rådyr og elge, hvordan det er at have astma osv. Børnene skrev historier om, hvordan og hvornår de bruger deres krop meget. For at have noget at kikke på, blev der lånt et skelet og en torso fra Samsøgade Skole.

Emnet indeholdt aktiviteter som orienteringsløb efter kort og træfældning sammen med en naturvejleder i Marselisborg Skov. Ved træfældningen kom børnene virkelig på fysisk arbejde. De skulle to og to fælde et træ med sav og økse, afgrene stammen, save træet op i længder, bære stykkerne ned til vejen og stable dem. Det var hårdt arbejde både for armene, benene, ryggen og vejrtrækningen. Trods de hårde odds havde børnene alligevel ambitioner, for de valgte at fælde nogle temmelig tykke træer!

Emnet omfattede også en række undersøgelser. Eksempelvis skulle børnene to og to mærke hinandens knogler og finde ud af, hvad knoglerne hedder. De skulle udføre forskellige muskeløvelser, måle egen lungekapacitet og måle egen puls i hvile og efter spurt rundt om skolen.

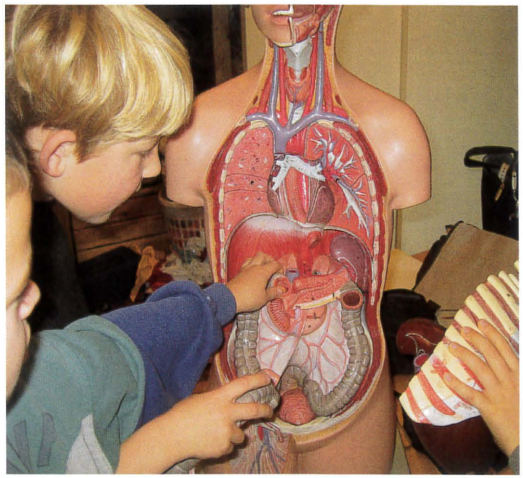

Børnene skulle også undersøge nogle svinehjerter, nogle fisk og en and. Anette Thomsen fortæller:

> Jeg havde en sandart, to gedder og en fløjlsand med i skole. Så lærte jeg børnene at åbne fiskene, tømme dem for indvolde, bestemme, om de var hanner eller hunner, og gøre dem klar til tilberedning. Vi forsøgte at plukke anden, men det var svært for børnene, så vi besluttede at flå den. Bagefter tog de indvoldene ud og fandt de forskellige organer, blandt andet det lille, fine hjerte, meget mindre end de grisehjerter, de havde studeret tidligere på dagen. Til sidst gjorde eleverne anden klar til tilberedning.

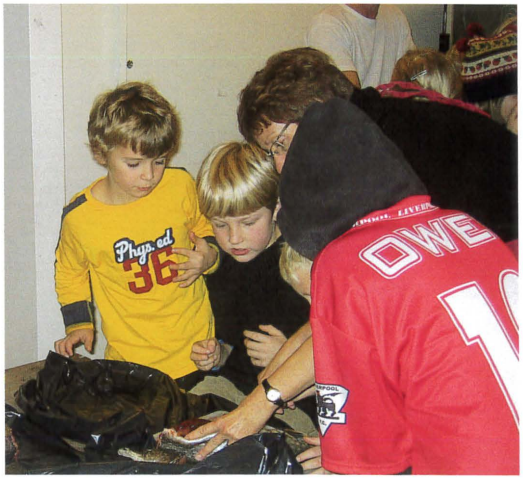

Lejrskole ved Madum Sø i 1965. Kamma Klitgaard Povlsen og Marit Gregersen tog eleverne med på bondegårdsbesøg, badning – og alle søgte efter KØDÆDENDE planter langs søbredden.

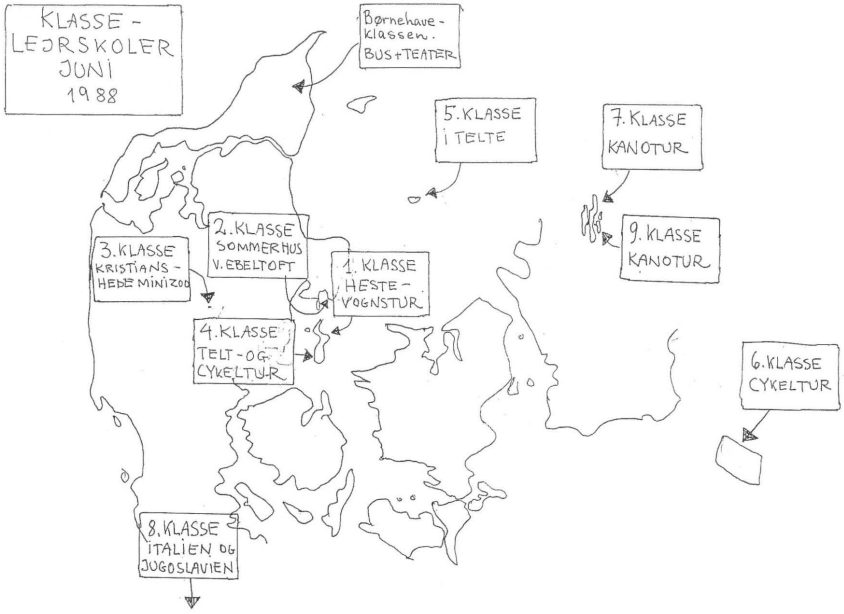

LEJRSKOLER

Der har siden skolens start været arrangeret lejrskoler af næsten alle slags og med de mest forskellige temaer. Der er lejrskoler for hele skolen, klasselejrskoler og gruppelejrskoler – herunder lejrskoler, hvor de helt store og de helt små børn er sammen. Så er der lejrskoler, hvor børnene laver forarbejdet til en musical, og nogle, hvor der tegnes og males. Der er klasselejrskoler, hvor eleverne arbejder med regning og matematik, når eksamen nærmer sig, og lejrskoler med kanosejlads og fysiske udfordringer. Der har været arrangeret nogle lejrskoler for drenge og andre for piger, hvis der har været særlige problemer omkring drengegruppen eller pigegruppen i en klasse.

I det følgende skal – med Ulrich Sjelbergs ord – beskrives en typisk lejrskoletur for alle børn og voksne på skolen:

Strandliv på en helskolelejr ved Sæby.

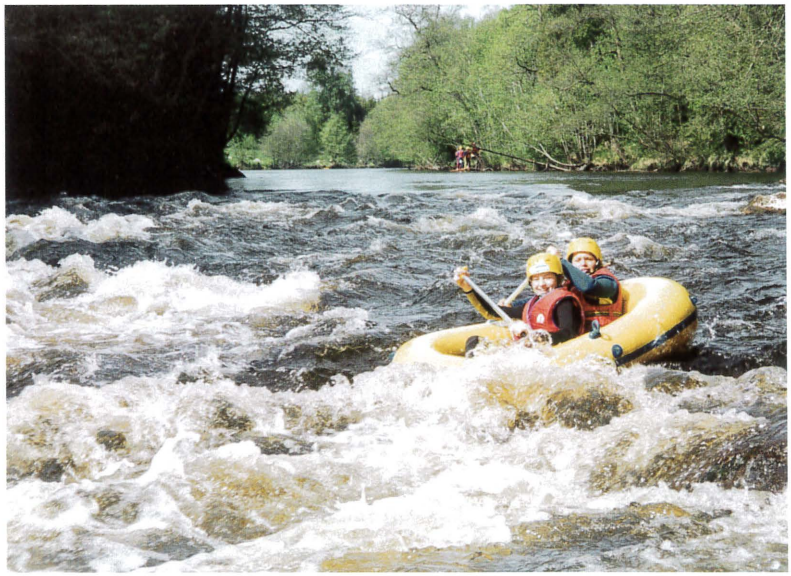

Kanotur og rafting på en klasselejrskole i Sverige.

Der kan både være aftenHYGGE på en gruppelejr …

… og aftenGYS, når der skal være natløb!

HELSKOLELEJR I TOGGERBO

I 1977 holdt vi helskolelejr i Toggerbo på Mols. Det var en rigtig overlevelsestur, meget primitiv. Vi blev kørt til Toggerbo i turistbusser. Da vi ankom, var alle teltene, som forældrene havde sat op dagen i forvejen, væltet i blæsten. Så vores første job var at rejse telte, så børnene kunne få deres ting i hus ... Vi var opdelt i tre grupper, som hver sov i et stort grønt militærtelt, desuden havde vi et kæmpestort telt til forsyningssted, og hvor vi kunne holde fællesmøder og være sammen, hvis det blev regnvejr. I soveteltene havde Erik Strømberg sat små tolvvolt lamper op, der var forbundet til bilbatterier. Trods en halv meter halm i bunden, og hvad deraf følger af støv, tænkte vi ikke på allergier af nogen art. Men mange kom hjem med lus!

Efter at vi alle var blevet indrettet, var den første opgave at bygge sin gruppes køkken op med bord og hylder af granrafter og det vigtigste af alt, ildstedet. Der var lavet hold med arbejdsopgaver hjemmefra, og en af de største og vigtigste opgaver var at samle brænde, save og kløve det og holde ild i bålet hele dagen. Der blev handlet fælles ind, og maden blev så fordelt på de tre køkkener, hvor al mad blev tilberedt på bålet. Vand til madlavning hentede vi i plasticdunke to hundrede meter væk ved en vandhane. Inde i skoven blev der lavet et lokum bestående af et hul i jorden og med en spade ved siden af, så man kunne smide en skovlfuld jord i hullet efter endt besøg. Rundt om stedet var der hængt gardiner op, så man kunne

Det år i Toggerbo lavede Maja G., Kraka, Sille og Søren Hjernøe en lejrsang, som stadig synges. Her er nogle af versene:

Hele Århus Friskol'
Hele Århus Friskol' tog på lejr
Da vi kom til pladsen lå teltene i bund
Det var ikke sørg'ligt, for vi rejst' dem bare op
Fedt nok, fedt nok
Fedt nok at være på lejr
Vi si'r det'r
Fedt nok, fedt nok
Fedt nok at være på lejr

Madpapiret flød og spegepølsen flød
Sengene blev rullet ud, og alle faldt i søvn
Fedt nok ...

Lokummet det vakled', og lorten trilled' ud
Det var ikke sørg'ligt, for vi laved' bar'et nyt
Fedt nok ...

Toggerbo – man skal klare mange praktiske opgaver på en teltlejr.

sidde i fred for nysgerrige blikke. På pladsen blev der hver eftermiddag solgt sundt slik fra Henriks grønne campingbus ...

Hver aften fortalte vi historier i de store mørke telte. Stemningen var perfekt til lidt uhygge og gys. Vi havde bl.a. en fælles historie, der blev fortalt i alle teltene, gående ud på, at nogle store grimme industrimagnater, politikere og andre magthavere var i færd med at finde et egnet sted til at bygge et stort atomkraftværk. Deres teknikere og håndlangere luskede rundt om natten i hvide kitler for at måle op, og nu var det rygtedes, at de havde udset sig et egnet sted lige netop her, hvor vi boede, bag ved bakken. Det var jo årene, hvor der var en meget heftig debat for eller imod a-kraft, og hvor det kom frem, at der var udset et sted ved Gyllingnæs til Danmarks første atomkraftværk. Vi voksne bryggede lidt på den historie hver aften i ugens løb, så sagens alvor var efterhånden gået op for børnene. De var vildt forargede. Som alle nu har gættet, skulle historien munde ud i det store natløb den sidste aften. Vi havde aftalt med nogle gamle elever, bl.a. Morten Kruse og Erik Westberg, at de skulle komme ud og spille de grimme skurkeroller. Det gjorde de rigtig godt, måske lidt for godt. For enden blev, at de blev angrebet af de ophidsede børn og slået og kradset, så vi lærere måtte lægge os imellem og gå til bekendelse og fortælle, at det hele bare var en opdigtet historie. Så var der varm kakao og vild debat, til vi faldt trætte om i halmen.

Og samtidig er der tid og ro til en fortrolig snak i græsset.

En fantasifuld beretning fra en lejrskoletur til TROLDHYTTEN – i mange år blå gruppes foretrukne sted:

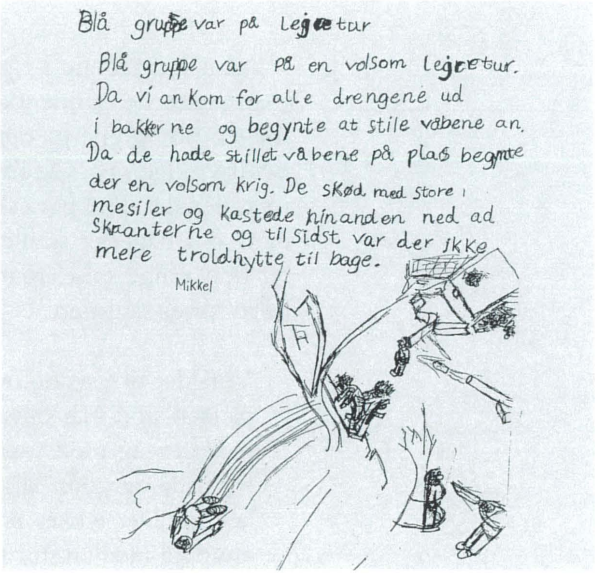

Blå gruppe var på Lejrtur

Blå gruppe var på en volsom Lejrtur.
Da vi ankom for alle drengene ud
i bakkerne og begynte at stile våbene an.
Da de hade stillet våbene på plas begynte
der en volsom krig. De skød med store
mesiler og kastede hinanden ned ad
skrænterne og til sidst var der ikke
mere troldhytte til bage.

Mikkel

GUL GRUPPE SPISE!

BLÅ GRUPPE SPISE!

RØD GRUPPE SPISE!

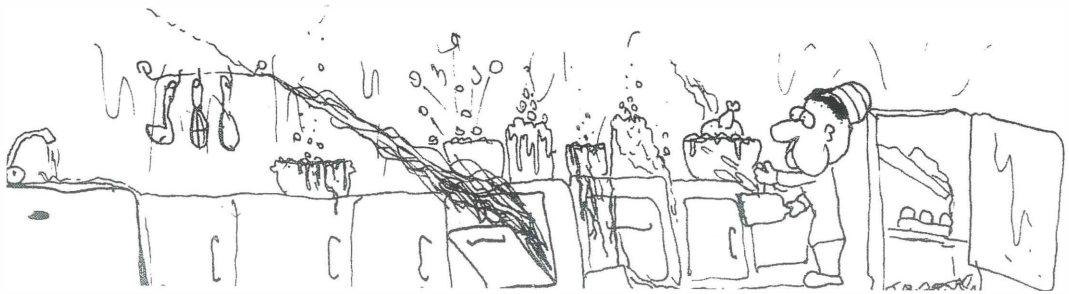

– sådan har råbene i rigtig mange år lydt på skolen hver dag ved frokosttid! Når man læser de gamle skoleblade og pædagogiske rapporter, er det slående, hvor megen tid og energi, der er blevet brugt på at finde den bedste måde at organisere madlavningen på. Og hvor megen velvilje, der er blevet udvist i nogle fysiske rammer, der slet ikke passede til de mange børn, der skulle tilberede maden, og til alle dem, der bagefter skulle spise den. I Pædagogisk Rapport 1984-85 beskrives den ret besværlige spisesituation. Her er det gul gruppe, hvor skolens ældste og yngste børn spiser sammen:

> Vi falder tit i svime over spisesituationen, hvor vi sidder tæt, tæt klemt sammen på bænkene. Når opvaskeholdet siger velbekomme, rejser alle sig på én gang og bevæger sig mod vasken med tallerkener, fade og bestik. Det er så flot, at det kan lade sig gøre: Alle kanter sig og balancerer, kravler og dukker sig og strækker sig. Det lykkes næsten hver gang at klare mylderet uden panik og endda samtidig med en stor tryghed.

MADHOLD PÅ SØHOLMVEJ

Efter de første år i Stautrup blev det til, at frokosten skulle tilberedes på skolen af eleverne og lærerne. Arbejdsholdene tog sig af madlavning, opvask og oprydning, og mange forsøg blev gjort for at få spisning og madhold til at fungere som en del af undervisningen. Arbejdsholdene har været konstrueret på forskellige måder: på tværs af klasserne med undtagelse af de helt små, på tværs af store og små i gul gruppe, og på tværs af blå og rød gruppe. Nogle år har klasserne på skift og en uge ad gangen været på arbejdshold. I perioder har børnene arbejdet alene, andre gange har der været afsat en lærer til at hjælpe dem. Da det blev muligt at ansætte langtidsledige på skolen, fik madordningen et vældigt løft. Endelig kunne der afsættes fast hjælp til børnene til både planlægning, madlavning og oprydning. Aktiveringsordningen stoppede i 1996, og derefter tog planerne om et storkøkken fart.

Gennemgående har madordningen været organiseret sådan, at 'næste uges madhold' mødtes i løbet af ugen og planlagde og skrev indkøbsseddel. Den følgende mandag og somme tider onsdag, enkelte gange også fredag, kørte børnene med skolens bus til det nærmeste center for at købe ind. Børnene gik i gang med madlavningen kl. 10.30 og skulle være færdige kl. 11.30. Efter måltidet tog resten af arbejdsholdet fat på opvask og oprydning i fællesrum, klasser og udendørs.

I 1974 betalte hvert barn og hver lærer en krone pr. dag, for at madordningen kunne fungere. Derudover blev der suppleret med produkter, som børnene havde med hjemmefra. Iben Utoft skriver om den ordning i skolebladet fra oktober. Som det ses, var det ikke altid den sundeste mad, der blev medbragt:

MANDAGS-HOLDET HAR INDTIL NU LAVET:

1. Frokost. 2. Spaghetti med ketchup. For eksempel havde Mek løg med, Bo kulør og Joakim, Marianne og Iben ketchup med hjemmefra. 3. Smørrebrød. 4. Bøf. 5. Flæskeæggekage. 6. Sammenkogt ret. Vi har fem grupper. Alle fem grupper holder møde om mandagen om, hvad mad vi skal lave. Så kigger vi i kogebøger og regner ud, hvor meget vi skal købe ind. Vi har 40 kr. at købe ind for. Men det er ikke nok, så vi regner ud, hvor meget vi skal have med hjemmefra.

Iben Utoft

Inge Bonfils, en forælder, som arbejdede nogle timer ugentlig på skolen, skriver fra samme år om blå gruppe:

> Det kræver stor opfindsomhed at skulle lave mad til 40 mennesker for 40 kr., og det må i sandhedens navn siges, at der ikke altid er mad nok, så alle kan blive mætte. Efter madmødet kører bussen til Viby Torv, hvor der købes ind. Børnene køber ind helt på egen hånd, men kan henvende sig til mig, hvis de er i tvivl om noget ... Det er en sport for børnene at få pengene til at slå til, og de erfarer på egen krop, HVOR dyrt alting er. De regner og regner under hele indkøbsturen, og det lykkes så godt som altid at klare sig for de penge, de har med, selv om det ofte er under 40 kr. på grund af glemte madpenge.
>
> Madbussen er hjemme igen kl. 10.30, og så går børnene straks i gang ...

KØKKEN MED FORHINDRINGER

At det ikke altid lykkedes at gøre madordningen til et godt pædagogisk projekt skyldes, at der har været en række næsten uløselige problemer forbundet med den:
– Det var ærgerligt, når de børn, der var på madhold, måtte forlade klassen og det fælles for at gå i gang med indkøb eller madlavning.
– Det var vanskeligt, når undervisningen fandt sted i fællesrummene, som samtidig fungerede som køkkener. Så var det svært for madholdet at arbejde uden at blive distraheret. Når først de unge kokke gik i gang med potter og pander og snak om arbejdsfordelingen, var det svært for de andre børn og lærerne at fastholde koncentrationen.

– Det var ikke let for børnene at klare madlavningen alene, selv om de på forhånd havde gennemgået forløbet sammen med en lærer. Tit måtte en af gruppens tre lærere hentes ud fra klassen for at hjælpe madholdet i en krisesituation. Det var irriterende for alle, at undervisningen blev afbrudt.
– Spørgsmålet er vel også, hvad børnene lærte ved at stå alene med madlavningen? Det blev tit så som så med hygiejnen, og tidsnød kunne stresse situationen, så børnene slet ikke kunne holde sig til den arbejdsplan, de i begyndelsen af ugen havde lagt sammen med læreren.
– Det var et problem, at de tre køkkenafdelinger i grupperummene ikke var indrettet til madlavning til så mange. Det var ikke børnevenlige arbejdspladser, men skolens økonomi tillod ikke andet.

Som et supplement til madordningen dyrkede børnene agurker og tomater i skolens drivhus. Men sommetider blev sulten for stor hos nogle, og de grønne agurker var fristende.

I skolebladet oktober 1974 skriver Morten fra 4. klasse følgende manende ord til sine kammerater. Læg mærke til, at der ikke var tale om kønsdiskriminering. Skurken kunne lige så vel være en pige som en dreng!

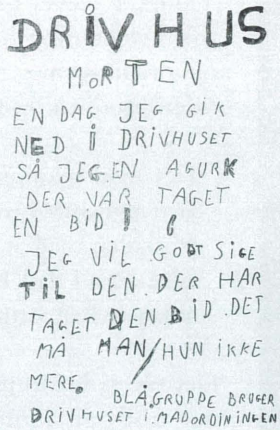
DRIVHUS
MORTEN
EN DAG JEG GIK
NED I DRIVHUSET
SÅ JEG EN AGURK
DER VAR TAGET
EN BID!
JEG VIL GODT SIGE
TIL DEN DER HAR
TAGET DEN BID. DET
MÅ MAN/HUN IKKE
MERE.
BLÅGRUPPE BRUGER
DRIVHUSET I MADORDINGEN

KAOSPILOTER?

Børnene lærte også andet end at lave mad. Mange lærte faktisk at organisere sig ud af kaos. De praktiske problemer, aftaler og regler blev diskuteret gang på gang, og ingen var i tvivl om, hvad det betød at kunne organisere og samarbejde under de givne vilkår. Derfor var der også mange succeser og lykkelige stunder. Besværlighederne var jo fælles for alle. Alle vidste, at det ikke var nemt at være på madhold, og et vellykket måltid udløste derfor stor ros og anerkendelse både før, under og efter indtagelsen. Når madlavningen gik godt, kom der tit gang i både dans og sang, mens børnene arbejdede.

Madlavning har også været et fredagsemne. Her en beskrivelse fra skolebladet november 1980:

Madlavning er et hold, der ikke har været der før. Man kan lære at lave mad og desserter og den slags. Det er Bodil N. og Søren, der har holdet. Når vi plejer at lave mad til hverdag, er det altid til store grupper, på det her emne laver man mad til små grupper. Der er også mere hygge ved det her emne.

Bettina M. og Lotte P.

Mad med besvær.

Tidligere elever fortæller om, at erfaringerne med at styre gennem kaotisk madlavning har betydet, at de tør tage ansvar for både madlavning og organisering af festivaler og store fester. Sylvia Hagberg siger om tiden op til ca. 1980:

Det med økonomien var meget positivt, fordi børnene var med til at lave regnskab. De har fået en utrolig sans for økonomi. Alt det praktiske på skolen med at gøre rent og lave mad til fyrre børn gør det fantastisk at se dem i dag. Hvis jeg skal lave noget til fyrre mennesker, er jeg ved at bryde helt sammen. Men det er ikke noget problem for dem.

Det er en blanding af held og en ihærdig indsats fra lærere og børn, at der trods alt kom noget godt ud af anstrengelserne. Det var jo ikke holdningen på skolen, at børnene skulle lære ved at styrtes ud i kaos. De svage eller forvirrede børn – og de børn, der trivedes bedst med ro – havde det ikke godt med forvirring på madholdet.

Det kunne ske, at en klasse tog initiativ til et særligt arrangement. Efter at 8. klasse i 1984 havde været i Ægypten, ville de formidle oplevelsen til de andre i gul gruppe. Klassen pyntede fællesrummet i ægyptisk stil, lavede ægyptisk mad, spillede ægyptisk musik og fortalte om ægyptisk mad. Det inspirerede til en periode, hvor der blev læst højt, spillet musik, fortalt en historie eller fortalt om noget dagsaktuelt til måltiderne. Andre gange lavede lærerne madværksted sideløbende med de andre værkstedsaktiviteter for at undervise i madlavning på en måde, der ikke var tid til i det daglige. Pædagogisk Rapport 1984-85:

> Formålet var at lære børnene en række elementære madlavningsteknikker, der ville gøre det lettere for dem at arbejde selvstændigt, men også at give inspiration til at forsøge sig med nye retter og at snakke om sund/usund og dyr/billig mad. Rent praktisk foregik det sådan, at gruppens fællesrum i emneperioden blev omdannet til 'restaurant' – det store kolde tag-selv bord én dag, andre dage med servering ved bordene, der var forsynet med fint trykte menukort. Børnene var glade for emnet. Det var fint at have god tid til at forøve noget af det, vi normalt må opgive på grund af den stramme tidsplan.

I samme pædagogiske rapport supplerer Manja Koppitz om madhold:

> Jeg har lagt det praktiske arbejde omkring madlavning og indkøb sådan an, at madholdet på demokratisk vis afgør, hvad vi skal have at spise. Og børnene skal blive ved at snakke om det, til alle finder resultatet rimeligt. Jeg har gjort meget ud af, at det ikke er mig, der bestemmer, men dem selv, og kan de ikke finde frem til en løsning, så tvinger jeg dem ved at sige "jeg bestemmer det ikke for jer, og så får vi ingenting at spise i dag" – det hjælper.

Frokost i gul gruppes fællesrum. Børnene spiser sammen med deres arbejdshold, og snakken går mellem små og store.

ET SUPERKØKKEN, EN SUPERKOK

I dag passer rammer og funktion sammen. I 1997 blev der bygget et storkøkken, som igen blev udvidet i 2000. Skolens kok Lars Marcussen, ansat i 1997, fortæller:

Børnene er madordningens fundament. Uden børnenes medhjælp og interesse – ingen madordning. Ugens madhold, som består af seks til ni børn, laver hver formiddag mad til hele skolen i samarbejde med kokken. Der serveres en dagens ret, og der fremstilles også mad til vegetarer og allergikere. Deres dagens ret ligner så vidt muligt hovedretten i konsistens, farve og smag.

Forældrene betaler for børnenes mad via skolepengene. Børnene skal ikke have penge med i skole for at få mad! Her er intet kasseapparat – hvor kasseapparatet skulle have stået, står i stedet en kasse med friskbagt brød, som de sultne børn kan tage af. Alle sultne børn kan dagen igennem få noget at spise, men hovedformålet med madordningen er at servere dagens ret kl. 11.30 for børnene, lærerne og eventuelle besøgende. Madordningen koster ca. 6,50 kr. pr. barn pr. dag. Der laves mad til 180 personer ...

Maden er rigelig og delvist økologisk. Alle måltider bliver fulgt af hjemmebagt brød, og brødet er madordningens hjerte og sjæl. Spisningen foregår i de tre grupperum, Gul, Blå og Rød. Børnene lærer alle aspekter af at lave mad: behandling af råvarer, arbejdsmetoder, brugen af krydderier og meget mere. Et barn, der har gennemgået et fem års forløb i madordningen, behøver næsten ingen instruktion. Barnet bliver nærmest irriteret over at blive instrueret ...

Kogekunst i røg og damp!

Lars Marcussen bager hver dag økologiske brød til alle, 'Larsbrød', og på madhold må enhver lave sit eget, ganske særlige Larsbrød med sukker og kanel.

Lars Marcussen bruger ofte krydderier og madvarer, som ikke alle børnene kender, og han laver gerne utraditionelle smagskombinationer. Det kan give anledning til pudsige oplevelser:

> En dag var børnene fra 3. klasse i vildt oprør over fundet af laurbærblade i kartoffelsuppen. Lille søde Nina drønede ud til kokken i køkkenet og råbte harmfuldt til ham: "Der er blade i suppen. Kan du forklare det, måske!"

Frokost har der altid skullet spises på skolen. I et tilbageblik fortæller Ivalo Falk om tiden på Marselisvej, hvor den altid stod på medbragte madpakker. Men indimellem udfoldede hun sine talenter som seminarieuddannet skolekøkkenlærer, når hun underviste en gruppe på fem-seks børn i 'kreativ madlavning'. Det drejede sig kun om mad til den lille gruppe, og det var op til eleverne at finde på, hvordan maden skulle tilberedes. Da de en dag fandt på at riste grøn salat, satte det en telefonstorm i gang. Forældrene mente, det gik for vildt for sig – at det var mangel på respekt for råvarerne. Ristet salat var for voldsomt et normbrud. Situationen var typisk for den svære balancegang i undervisningen dengang. Forældrene krævede, at man skulle være den søgende lærer, der satte barnet og dets påfund i centrum, men der skulle ingenting til, før de reagerede og begyndte at ringe rundt til hinanden.

Sammenligner man situationen fra dengang med de kulinariske eksperimenter, som Lars Marcussen i dag kaster sig ud i sammen med børnene, kan man jo undre sig over, hvorfor Friskolens forældrekreds ikke for længst har indkaldt til krisemøde og ligesom Nina fra 3. klasse bedt Lars Marcussen om en forklaring!

Da Lars Marcussen i oktober 2000 fyldte 50 år, lavede 2. klasse en hyldestsang:

Åh Lars-Madfar jeg'r så glad
for al din mad
Glad for al din mad
Glad for al din mad
Ja, glad for al din mad

Du gi'r os mad hver en'ste dag
Du har en plan hver en'ste dag
Du gør os glad hver en'ste dag
Med lækker mad

Du er en helt med en grydeske
Du har for længst smidt din ble
Vi lærer meget af dig
Du er så sej

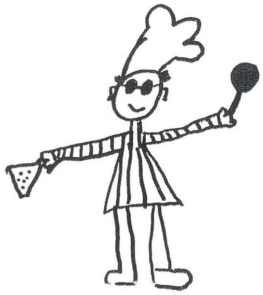

DYREHOLD

Der har været masser af dyr på skolen, og mange af dem er blevet spist! Børnene har været med til at anskaffe høns, grise, geder og får. De har passet dem, klassevis eller på arbejdshold. De har været med til at klippe fårene og bearbejde ulden helt til sokkestrikning og filtniveau. De har deltaget i slagtning, tilberedning og spisning af husdyrene. Ideen er og har været at give børnene et usentimentalt billede af, hvordan dyrene indgår i vores hverdag, og hvordan vi forbruger dem. Husdyrholdet er et undervisningsprojekt, der omfatter omsorg og praktisk, dagligt arbejde. Det er også et projekt, der tit inddrager forældrene til de børn, der har med dyrene at gøre. Der skal jo bygges skure og hønsehus og arrangeres pasning i ferierne.

KÆLEDYR?

Men dyrene på skolen har ikke altid været lige til at spise. I fællesrum og klasser og udendørs har børnene også haft: orme, larver, frøer, tudser, kamæleoner, salamandre undulater, zebrafinker, vandrende pinde, fisk, slangen Bette Gert, kornsnogene Ib og Ibbalo, ørkenrotter, diverse insekter, hamstre, skildpadder, sumpskildpadder, kaniner, marsvin, – og endelig søde heste på besøg. Det er ikke kun børnene, der bestemmer, hvilke dyr der skal være på skolen. Lærerne har også deres særinteresser. F.eks. har Hans Martin Kieldsen de seneste år delt gavmildt ud af både knælere og vandrende pinde, som børnene har kunnet tage med hjem og fodre med hjemmets fluer og edderkopper. Her fortæller Ivalo Falk om kornsnogene Ib og Ibbalo:

> Den tyndeste stak af engang, og der gik flere måneder, før den blev fundet igen. Forældrene troede, det drejede sig om farlige slanger, og de var hunderædde, når de var på arbejdshold og forældrerengøring. Børnene tog det mere roligt. De kendte jo Ib og Ibbalo og stod tit i rundkreds for at lade snogene kravle fra den ene til den anden, ind og ud af ærmerne. Mysteriet om den forsvundne snog endte en dag, hvor lille Signe var i kælderen for at hente noget og fik øje på den røde kornsnog, der snoede sig rundt om et af varmerørene. Så blev der stor glæde, men ikke blandt de hvide mus. De blev dræbt og skåret i småstykker og spist af den genfundne kornsnog.

I 1970'erne var hønsepasning et klasseansvarsområde, når de skulle fodres – og når de skulle slagtes og parteres.

HØNSERI

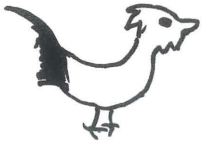

Der har det meste af tiden været høns på skolen. Sidst i 1970'erne var der kun to små sorte dværghøns tilbage af et større hønsehold. De levede deres eget, børnefri liv ved skolen. Når bussen kom om morgenen, så man de to små høns spæne af sted, alt hvad de kunne, væk fra skolen. Så snart bussen kørte igen om eftermiddagen, kom de spænende tilbage langs plankeværket ind til naboen. Det så skægt ud, og børnene havde stor sympati for de to, der på den måde pjækkede fra skole. De to høns blev senere – nok til deres store fortrydelse – spærret inde sammen med et nyt, større hønsehold.

Pasningen af hønsene var et ansvarsområde, der gik i arv fra klasse til klasse i blå gruppe. Der skulle muges ud, vandes og fodres, laves regnskab og hentes æg. Og så skulle der slagtes. Slagtningen har det ikke altid været let for børnene at være med til, selv om lærerne forsøgte at forklare sammenhængen mellem dyrehold og menneskeføde. Gamle elever fortæller tyve år efter med en vis gysen om slagtningen, der gik forud for de store julefrokoster. Det var ikke rart at indse, at den daglige omsorg havde ført direkte frem til overlagt hønsemord.

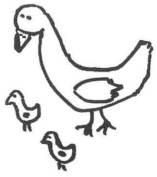

Der er stadig høns på skolen, og Anne Cordero fortæller om det nuværende hønsehold på fem høns og en hane:

Så er første hold kyllinger kommet ud af rugemaskinen.

Hans fra 1. klasse ville absolut prøve at bære hønsene, og han ville så gerne kramme dem. Men hanen kom farende og hakkede Hans i hånden, så der kom et lille hul. Den ville jo passe på sine koner. Det er sådan noget, børnene skal lære at forstå. De skal lære, hvordan en hane fungerer og reagerer. Mange af dem har jo ikke dyr derhjemme, og det er godt for dem at få mere viden om de dyr, som vi omgiver os med eller spiser.

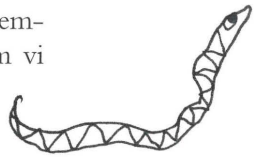

Der var også engang får på skolen. Marianne Østerbye havde haft orlov fra skolen for at være fårepasser på Færøerne og for at fordybe sig i bearbejdningen af ulden, fra får til strik og vævning. Tilbage på skolen igen havde Marianne Østerbye anskaffet nogle får, som hun passede sammen med børnene. Men hun kunne jo ikke altid være til stede, og så var fårene altmuligkvinden Birtha Pedersens ansvar. Hun fortæller om en af de gange, hvor hun måtte hjemmefra (hun boede tæt på skolen) for at hente fårene:

> Når de får stak ud af indhegningen, så løb de altid op til skolens naboer, Ruth og Gerner. Første gang var en aften, hvor de sad i stuen. Pludselig bankede det på døren. Da Ruth så gik ud og lukkede op, stod der to får udenfor og bankede løs med hovederne mod døren. Så bandt hun dem med vandslangen og ringede til mig. Så måtte jeg jo op og hente dem og bringe dem tilbage og lappe lidt på indhegningen.

KLAPPEGRISE OG FLÆSKESTEG

Der findes lyserøde – og også stribede – klappegrise.

Anne Cordero fra fritidsordningen er den person, der i nyere tid har haft mest at gøre med skolens dyr. Næsten alle de dyr, der har været på skolen siden 1987, har været anskaffet af fritidsordningen og er blevet passet af børn, pædagoger og forældre herfra. Og Anne Cordero har tilbragt rigtig mange af sine ferier i nærheden af skolen for at passe dyrene (heldigvis bor også hun tæt på). Det er således skolens fritidsordning, der i flere år har stået for skolens grisehold. Anne Cordero fortæller om 1996, den første gang, der blev hentet grise til skolen:

Vi kørte af sted, en hel busfuld fra fritidsordningen, til 'Grisekongen' i Åbo. Ja, det kaldte vi ham. Han er død nu, men han havde en kæmpe grisefarm og en høj position i byen. Det var små burgrise, vi hentede. Stressede grise. Det var en af ideerne med projektet. Vi ville redde grisene, få dem til at slappe af, lade dem finde ud af, hvordan det rigtigt er at være gris. Nå, vi havde i forvejen lavet en stor indhegning ved siden af fodboldbanen og indrettet en gammel skurvogn til dem, med frisk halm på gulvet. Vi, børn og voksne, bar grisene i sække hen til indhegningen. Dér kom de til at leve godt. De boede lige ved den høje gamle rutsjebane, og de elskede at ligge på selve banen, når solen skinnede. Og de nød det også, når det regnede, for vi havde lavet en rigtig mudderpøl til dem. Det var selvfølgelig barskt, da grisene skulle slagtes. De var blevet tamme som hunde, og hele skolen havde glæde af dem ... Men vi sørgede for, at slagtningen først skete efter 'lukketid', dvs. at kun de børn og forældre, som ville, var med. Der kom så en slagter udefra og tog sig af det. Der har nok været i alt omkring atten grise på skolen siden 1996, og kødet fra det første grisehold blev spist på skolen. Da Lars blev ansat som madfar, ville han ikke være med til, at skolen brugte kødet. Så derefter blev grisene, når de skulle slagtes, hentet i levende live, slagtet et andet sted og senere spist af skolens forældre og lærere.

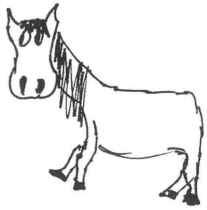

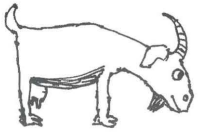

Der er ikke længere grise på skolen, men andre dyr er kommet til, blandt andet to hyggegeder, som Eva Bernth Andersen fra fritidsordningen og børnene tager sig af.

Dyrene skal ha' det godt. Der skal snakkes med hønsene – og hygges om gederne.

SKOLEN, BYEN OG VERDEN

EN UDADVENDT SKOLE

Lige siden starten har Friskolen markeret sig udadtil med politiske og kulturelle aktiviteter. I 1950'erne og 60'erne gjorde skolen sig især bemærket inden for børneteater. Der blev spillet masser af teater på skolen, og eleverne var flere gange på turné og i medierne med deres forestillinger.

Fra sidst i 1960'erne og op gennem 70'erne voksede det politiske engagement. Ivalo Falk fortæller om en 1. maj først i 1970'erne, hvor hun og Leif Falk talte med en flok elever om, at musikken ved demonstrationen altid var så dårlig. Det endte med, at Ivalo Falk skar en nyudsprungen bøgegren af et træ ved skolen, og hele flokken tog til demonstration med instrumenter og højt humør:

> Alle demonstranterne kiggede jo mærkeligt på os, da vi kom der fra den modsatte ende. Vi så bare enormt glade ud, og jeg viftede som en tambourmajor med den her bøgegren, og så gik vi ned langs rækken, og de vidste ikke rigtigt, hvordan de skulle tage det. Men vi fortsatte med at bevæge os op og ned ad geledderne og satte gang i den. Det lignede sådan et begravelsesoptog, da vi kom, men derefter så det meget bedre ud, med mere kampånd ... Vi spillede "Brødre lad våbnene lyne", jo, vi havde skam øvet os på de rigtige ting ...

FØRSTE MAJ

En 1. maj-deltager gennem mange år fortæller om Friskolens bidrag til demonstrationerne:

"Så kom Friskolen kørende med deres kolossale lastbil, med hornmusik, trommer og sager: Bang! Jeg sørgede altid for at gå lige bag lastbilen. De spillede højt, alle mulige sange, men altså også Internationale. Demonstrationsvagterne forsøgte nogle gange at holde disciplin. Men musikerne spillede bare, hvad de ville, og så sang vi jo med. Det var rigtig fedt at være i nærheden af dem ..."

FREDSSANG OG SAMFUNDSSATIRE

Der var meget at forholde sig til. Cubakrisen i 1962 havde fået mange til at indse, hvor farlig den politiske spænding var mellem USA og Sovjetunionen. Og med vietnamdemonstrationerne sagde man nej til krigen i Vietnam. Så man demonstrerede for fred og afspænding og imod krig, hvad enten den var varm eller kold. Friskolen deltog med musik, dans, sang og teater. Leif Falk satte tekst til en melodi fra en engelsk fredssang, og den tekst har siden været knyttet til skolen:

Hej hallo I mænd, der leger med krudt
Nu vil vi ha' legen forbudt
I ku' få lov, mens I kun ku' bombe jer selv
Men nu kan I slå alle ihjel
Nu ' det slut
Vi vil ha' det forbudt
Nu ' det slut
Vi vil ha' det forbudt, NU!

Sangen blev tit kombineret med et firstemmigt talekor:

Brint og atombomber, krydsermissil
Brint og atombomber, krydsermissil
SS20 – SS20
Pershing – Pershing
Neutronbomber – Neutronbomber

Mere hjemligt blev der bakket op om Christiania med teaterforestillinger i samarbejde med teatret Blå Hest. Johs. Lassen og en elev lavede til en demonstration en kaffemaskine, der virkede ved hjælp af en solfanger. Så kunne der brygges kaffe undervejs. Den maskine blev et hit ved demonstrationer og møder i de første år af 1970'erne.

I 1977 var der international pinsemarch mod a-kraft i Vadehavet og på fastlandet. Parolen var ATOMKRAFT – NEJ TAK. Århus Friskole optrådte sammen med bl.a. sangerne Povl Kjøller, Trille og spillemanden Ewald Thomsen. Børn og voksne spillede hele vejen fra Tønder til Süderlügum, hvor man mødte demonstrationen fra Tyskland.

I oktober 1977 deltog Friskolen i et arrangement om Sydafrika og apartheid på Huset i Århus. Elevbandet "Ymer" indledte arrangementet – og skolens sydafrikanske gæstelærer Godfrey Beck fortalte om Bantustans og uddannelsesforhold. I de år deltog Friskolen i flere demonstrationer for ANC, og skolen lavede et fælles geografisk/historisk emne om Sydafrika.

I august 1978 deltog Friskolen i "Det Lange Ræs", tre dage med samfundssatire på Huset. En af de århusianske initiativtagere var Jo Damgaard, og deltagerne kom fra hele landet: musikere, teaterfolk, journalister, forfattere, tegnere osv. Friskolens bigband spillede, og flere lærere og forældre deltog i arrangementet: Birgitte Krill læste op fra sin børnebog "Tyveriet i Supermarkedet", Henning Mortensen læste op af egne digte, Sascha World læste "Vietnamdigte", Niels og Kaja Hemmer Pihl opførte en fortolkning af Brechttekster fra "Laser og Pjalter", og de to bands "Lost Kids" med bl.a. Mek Falk – og lærer/forældre-bandet "Splask" med Leif Falk, Ed Jones, Henrik Jespersen, Erik Westberg, Kim Neergaard, Peter Friise, Ole Gjermandsen, Annie Grundtvig Poulsen og Annli Falk spillede.

Århus Friskole har fortsat traditionen, og også i dag markerer skolen sig udadtil med musik, musicals, tegnefilmsprojekter, foredrag, samarbejde med venskabsklasser og mange gæster.

UD I PRAKTIK

Det var også i 1970'erne, at lærerne iværksatte den praktikordning, der siden har været vigtig i skolens undervisning og årsplan. Lærerne havde på den tid indført en indbyrdes orlovsordning, der sikrede, at de på skift kunne komme væk fra skolen og prøve et helt andet arbejdsliv som fårepasser på Færøerne, højskolelærer, fisker eller andet. Ud fra den samme tanke om at opleve og lære ønskede skolen at give børnene mulighed for at komme uden for skolens verden. Det blev til, at eleverne skulle i praktik fra 3. klasse. For de yngste var praktikstederne mest arbejdspladser hos familie og venner, men når børnene blev ældre, skulle de i praktik på arbejdspladser, som de selv syntes var interessante.

Hen ad vejen er ordningen blevet ændret. Nogle gange har praktikperioden for de yngre børn været tilrettelagt sådan, at det blev hele klassen, der tog på besøg på forældrenes og vennernes arbejdspladser. Andre gange har de yngste været flere sammen på en praktikplads, og af og til har deres praktikperiode været kortet ned til blot nogle få dage.

I 6. klasse blev praktikken ret hurtigt til fjorten dages folkeskolepraktik i den skole, der lå nærmest elevens bopæl. Ordningen kom i stand sidst i 1970'erne, hvor mange af børnene havde en ret fordomsfuld opfattelse af folkeskolebørn. Det ville man ændre ved at lade børnene mødes med børnene i folkeskolen. Den negative holdning skyldtes nemlig tit, at de udadtil ofte meget skråsikre friskolebørn var usikre på deres egen faglige kunnen, og at de var bange for at opleve sig som tabere i forhold til jævnaldrende folkeskoleelever. Den angst kunne børnene komme over ved at prøve sig selv af i en tilsvarende klasse i folkeskolen. Endelig var der den bagtanke, at eleverne skulle kunne træffe et valg mellem Friskole og

1979: Små elever fra 3. klasse i praktik i en dyrehandel i Århus.

1984: 8. klasse-elever i praktik hos en tømrer i Ægypten.

folkeskole baseret på egne erfaringer. Eleverne på Århus Friskole går der jo først og fremmest, fordi deres forældre engang har besluttet det.

Folkeskolepraktikken hører nu med til 6. klasse. Ofte er børnene temmelig nervøse, men de fleste vender tilbage til Friskolen med fornyet selvtillid. De opdager, at det er med dem som med børnene i folkeskolen – nogle fag er man god til, og andre fag er det værre med. Som forventeligt er det efter skolepraktikken også sket, at et barn har valgt at forlade Friskolen, fordi der er blevet knyttet venskaber på den anden skole. Eller fordi den lokale folkeskole har vist sig at passe bedre til netop dét barn. Hans Martin Kieldsen skriver i Pædagogisk Rapport 2001:

> Folkeskolepraktikken i 6. klasse er en fantastisk ide, som udvider børnenes kendskab til "omverdenen" og skolelivet for andre børn, og det er rigtig godt ... I starten af min friskolekarriere skete det, at børnene drillede mig med, at jeg var "kommuneskoleagtig". Det gik hurtigt op for mig, at børnene var meget opmærksomme på, om man som ny voksen nu også 'passede ind på skolen'. Det er mærkeligt, at børnene kan skelne ret klart mellem en friskolelærer og en ikke-friskolelærer, når det er så svært for os andre at forklare, hvad det 'friskoleagtige' egentlig er.

I praktik på Naturhistorisk Museum, hvor en svane skal skindlægges.

Praktikordningen indgår som et fast element i skolens årsplan fra 3.-9. klasse. Emneperioden begynder med en uges forberedelse, selve praktikperioden varer en eller to uger, hvor eleven skriver dagbog og får besøg af sin lærer, og så er der efterbehandling og fremlæggelse for de andre børn og forældrene. I Ud med Sproget februar 1984 skriver Kasper Kruse om sin 9. klasse-praktik:

> Sabroe er en stor fabrik, der ligger på et areal på ca. en kvadratkilometer ... Jeg stod i en stor hal, der var ca. 100 meter lang og 50 meter bred. Den var fyldt med maskiner. Jeg så kun varelageret en gang, og det var kæmpestort. Sabroe laver maskiner til køleanlæg og kompressorer. De mange arbejdere, der er på fabrikken, kører gaffeltruck og står ved maskiner, og desuden er der ufaglærte arbejdere, smede, snedkere, kontorfunktionærer, ingeniører m.m. Arbejdet er beskidt og meget støjende ... Man har gode chancer for at få arbejde som maskinarbejder, tror jeg, de har nemlig 55 lærlingepladser, henholdsvis EFG og mesterlære ... Arbejdet kræver, at man har stærke ben og gode armkræfter og en god ryg. Man skal opføre sig godt, altid gøre, som mester siger.

Sune Christiani har i 4. klasse skrevet dagbog fra sin praktik i Havnens Fiskehus:

> Jeg stod op klokken 5.15. Min mor blev nødt til at tænde både radio og lys for at få mig op. Det første, jeg skulle lave, var at putte is i fiskekasser. Isen kommer fra en ismaskine på loftet, isen kommer ned gennem et rør, der går fra loftet til fryserummet, hvor isen ligger. De havde sagt, at jeg måtte skære hovederne af fiskene i dag, men jeg var for lille til at nå op til fiskene på bordet. Det er meget koldt om morgenen i fiskebutikken ... Der er ni ansatte, Søren er chef, Søren betaler deres løn. I dag fik jeg lov til at skære fiskehovederne af fiskene. Fiskene var rødtunger. Nede på Havnens Fiskehus kalder de mig for morgenmanden. ... I dag var jeg med til at lægge fisk i vinduet. I pausen kom jeg til at falde i søvn ... Jeg gav dem en flaske snaps i afskedsgave. Jeg synes, det var et godt sted at være i praktik, fordi der var meget at lave, og fordi de ansatte er søde.

I praktik som fåreklipper.

Siden praktikordningen startede, er meget blevet anderledes. Dengang var der mange små virksomheder i byen: træskærere, tømrere, autoværksteder, masser af købmænd og bagere. Så det gik rimeligt let at finde pladser, også til de yngste børn. Også på de større virksomheder kunne det, som på virksomheden Sabroe, lade sig gøre at finde pladser. Der blev som regel givet tilladelse, når bare en voksen på arbejdspladsen ville tage ansvaret for barnet. Men sådan er det ikke længere, fordi der ikke findes nær så mange små produktionsvirksomheder. Og på de større virksomheder er der blevet effektiviseret, medarbejderne har travlt, og maskinerne er for farlige. Så det er blevet sværere at skaffe gode praktikpladser til eleverne. Eva Kruse skriver om praktikordningen i skolebladet, april 1986. Hun fortæller om det vanskelige ved at finde en praktikplads til et barn på ni år:

> Vi prøvede selvfølgelig de førstprioriterede ønsker, rideskolen og den rare cykelsmed, men nej! For ung! Farmors arbejdsplads på Fødselsanstalten, nej, for ung, selv om det er farmors barnebarn. To Brugser, den ene ville gerne, men uddeleren skulle desværre på ferie i praktikugen, den anden syntes, ungen var for ung ... Onkel Kaspers arbejde på bogbinderi – maskinerne var

I praktik hos en bager.

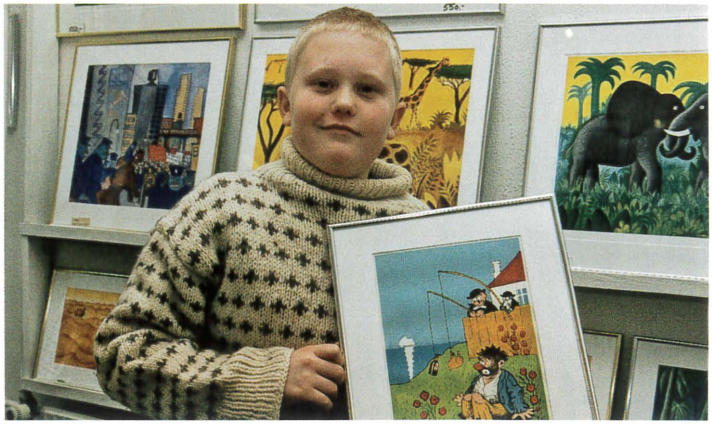

Og i et galleri.

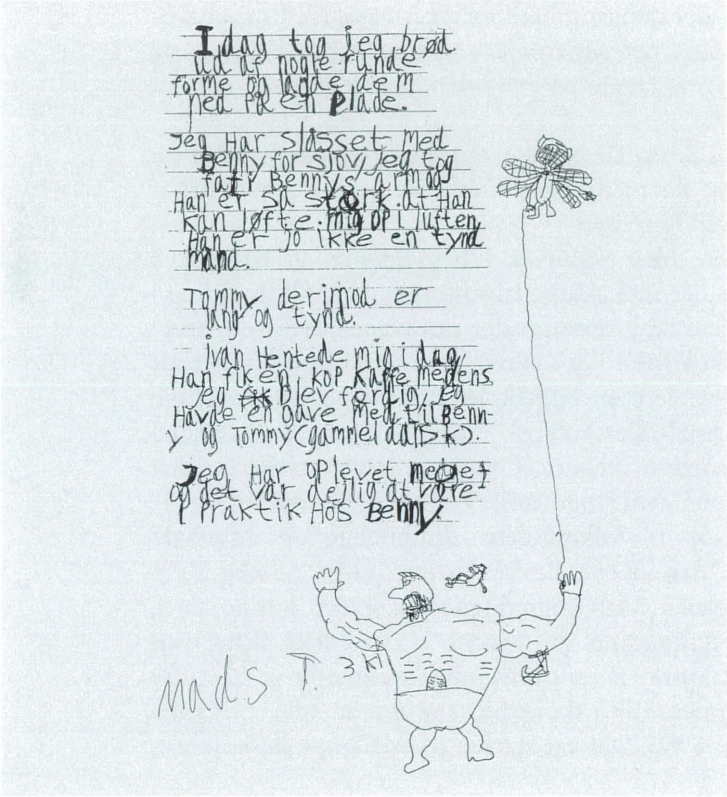

Idag tog jeg brød
ud af nogle runde
forme og lagde dem
ned på en plade.
Jeg har slåsset med
Benny for sjov, jeg tog
fat i Bennys arm og
han er så stærk at han
kan løfte mig op i luften
han er jo ikke en tynd
mand.
Tommy derimod er
lang og tynd.
Ivan hentede mig i dag
Han fik en kop kaffe medens
jeg blev færdig, jeg
havde en gave med til Benny
og Tommy (gammel dansk).
Jeg har oplevet meget
og det var dejlig at være
i praktik hos Benny.

mads T. 3 kl

for farlige! En af vennerne på teatret sagde straks ja, men hans chef sagde nej. En anden ven, mekaniker, ville gerne, men havde ikke tid i uge 15. En i klassens morfar, vognmand i Ans, ville gerne, men det var usikkert, om de havde fragt til Århus i uge 15. En god praktikplads, som en ven havde sidste år, var en bondegård i Skovby, men konen var syg, og manden havde for travlt. Det var ti afslag, og det var fredag, tre dage før praktikken startede.

Det endte med, at familien i elvte time fandt en plads hos en farvehandler, hvor en tidligere friskoleelev arbejdede. Så sagen endte lykkeligt, men som det ses, kan det være svært at finde praktikpladser til alle børnene, især til de små. Skolen holder dog fast i ordningen, fordi børnene lærer meget af den. Og så må, som Eva Kruse slutter sit indlæg, alle i forældrekredsen hjælpe med at opspore praktikpladser, og skolen må fastholde forbindelsen til de gode praktikværter fra år til år. Det sker, at der er børn, der ikke finder en praktikplads. Så følges de med læreren rundt på besøg hos de andre børn fra klassen og får på den måde alligevel set mange forskellige arbejdspladser og miljøer.

FORGRENINGER

Lærerne begyndte sidst i 1970'erne at forholde sig til Friskolen som en mulig model for andre og tog ud på folkeskoler og uddannelsesinstitutioner for at holde foredrag om skolens pædagogik. Det blev starten på en række nye skoleinitiativer.

I 1977-78 blev en aftenskole, Skolen for Rytmisk Musik og Bevægelse, oprettet af Leif Falk og Søren Kjems. Skolen fik til huse på Friskolen. Her kunne alle lære at arbejde med bevægelse i form af Gøsselgymnastik og blive undervist i percussion, elbas, el- og akustisk guitar, trommer og klaver. Underviserne var musiklærerne fra Friskolen og musikere fra byen. De tilknyttede lærere var blandt andre Per Frost, Torben Brun, Hal Dodson, David Cadogan, Erik Westberg, Kim Neergaard, Jørgen Nielsen, Stefan Borum, Preben Eriksen, Leif Falk, Mads Michelsen, Morten Elbek, Astrid Elbek, Marc Levin, Ed Jones, Per Møller, Misan Stehouwer, Ivalo Falk, Søren Hjernøe Christensen, Bodil Sørensen, Bodil Birk, Kirsten Høj. De sidste kom fra det, der dengang hed Socialpædagogisk Børnehaveseminarium. Der var i de år et meget tæt samarbejde mellem Århus Friskole og seminariet, bl.a. i kraft af, at to tidligere lærere på Friskolen, Jytte Rahbek Schmidt og Bertha Engelund, underviste der.

Under Skolen for Rytmisk Musik og Bevægelse oprettede Leif og Ivalo Falk og Søren Kjems en efteruddannelse for pædagoger. Den blev senere videreført af Søren Hjernøe Christensen og Bodil Sørensen.

Lilleskolernes efterskole, Ådalen, blev etableret i begyndelsen af firserne. I skolebladet fra september 1980 var der indkaldelse til stiftende generalforsamling i foreningen Lilleskolernes Venner. Samtidig fortaltes der om planerne for en efterskole. En gruppe forældre fra lilleskolerne i Ry, Galten, Randers, Viborg og Århus havde i et års tid arbejdet på, "at etablere en efterskole med en pædagogisk linje og holdningssigte svarende til 'normal-lille-skolens'." Poul Andersen, forælder på Århus Friskole, skrev på arbejdsgruppens vegne, at skolens fritidsaktiviteter først og fremmest skulle være koncentreret omkring musik/rytmik, dramatik og formning. Eleverne skulle kunne gå op til folkeskolens almindelige og udvidede prøver, og målet var en skole med "den ideelle elevsammensætning", nemlig 50 % lilleskoleelever og 50 % folkeskoleelever. Man regnede med, at skolen kunne starte med fyrre elever august 1981. Bygningerne var fundet – et nedlagt hotel ved Hørning syd for Århus – og for at kunne få en nødvendig kassekredit på 250.000 kr. til købet anmodede arbejdsgruppen folk i skolekredsene om at stille som kautionister med maks. 3.500 kr. indtil 1983. Det var starten på Ådalen, Lilleskolernes Efterskole.

I 1982, den 6. oktober, blev Børnenes Friskole startet af to forældrepar, Jens Mose og Bente Lynge og Mads Ole Dall og Anne Sidenius. De havde opgivet ventelisten på Århus Friskole og ville starte selv. De fire fik nogle af de andre forældre fra ventelisten med, og skolen startede med 45 elever.

I 1985 blev Center for Rytmisk Musik og Bevægelse oprettet i Silkeborg under det Jyske Musikkonservatorium. Det skete på baggrund af lang tids samarbejde mellem lærere på Musikkonservatoriet, musiklærerne på Friskolen og Skolen for Rytmisk Musik og Bevægelse. Leif Falk blev ansat på centret i Silkeborg.

Omkring 1987 blev den rytmiske Børnemusikskole, Kucheza, startet op i det samme musikmiljø og er stadig i fuld gang som et tilbud under fritidsloven i Århus. Igen var underviserne lærere og elever fra Friskolen, aftenskolen og Center for Rytmisk Musik og Bevægelse i Silkeborg. Det gælder eksempelvis Leif, Ivalo og Annli Falk, Eva Kruse Larsen og Erik Westberg. Siden er flere af deres børn og andre tidligere friskoleelever kommet til som undervisere.

GÆSTER

Århus Friskole har altid modtaget mange gæster. I Pædagogisk Rapport 1980-81 skriver lærerne om en måned med stor udadvendthed. Teksten lyser af energi. Det ses tydeligt, at lærerne og børnene kommer langt omkring og er entusiastiske, når de giver noget videre til andre om skolens værdier og i forskellige fora lægger op til debat:

> September måned gik i gang lige oven på Høstival, vores årlige go'davfest og musikfestival. Vi havde lovet at lave en udstilling om skolens pædagogik på Lærerhøjskolen i forbindelse med en Freinet-udstilling, desuden havde vi aftalt møde med forældre fra vores naboskole, Højvangsskolen i Stautrup – og samtidig var vi i gang med festugeforberedelser. 7. klasse var ude på Lyngåskolen for at lære dem vores sange og lidt tromning ... Specialehold i musik fra Frøbelseminariet og Teglgårdsstræde kom på besøg i denne periode, desuden kom Bertel Sunden, hvis bog "Børns Musikalske Udvikling" lige er oversat til dansk. Freinet-lærerne, som vi mødte på Lærerhøjskolen, tog sammen med os til festugeoptoget og med tilbage på skolen bagefter, de kommer på besøg igen om en uge. Henrik [Jespersen] fik Jytte Jordal, som har skrevet flere bøger om specialundervisning, til bords efter udstillingen, og hun har siden sendt den ene flok svenske speciallærere efter den anden ud til os. Fra Esbjerg fik vi først fem lærere

To lærere fra Århus Friskole besøgte i 1997 den japanske friskole, som havde hentet inspiration på skolen i Stautrup.

på besøg, så tre og til sidst én i en uge. Da så seks lærere fra Norge henvendte sig, sagde vi nej – nu orkede vi ikke mere. Udstillingen på Lærerhøjskolen inspirerede nogle lærere fra en lille kommuneskole nord for Ålborg til at lave lidt om på deres skole. Så hele lærergruppen ville komme på besøg for at være med og for efter skoletid at have et møde med nogle af os ...

Og så går det videre derudad med beskrivelsen af de mange aktiviteter.

Nogle år senere blev børnene trætte af at blive vist frem. Så blev der skåret ned på besøgene, og børnene i blå gruppe fik som ansvarsområde at stå for modtagelse og rundvisning af gæster. Det havde den effekt, at børnene ikke længere følte sig holdt udenfor i forhold til de besøgende. Det var godt for dem at lære noget om at tage venligt imod fremmede og udvise værtsskab. Og godt for dem at opleve, at de blev taget alvorligt i samtaler med fremmede voksne. Ordningen fungerede et par år, så blev ansvarsområdet for tidskrævende for blå gruppe, og lærerne tog over igen.

Besøgene fortsatte. Nu af stadig mere international karakter. Sidst i 1990'erne besøgte en gruppe japanere to gange Friskolen med henblik på at starte en lignende skole i Japan, og det førte til en invitation til genbesøg, hvor Anette Thomsen og Gitte Grønfeldt besøgte den japanske friskole. Så var Johs. Lassen på kursus i Hviderusland med Lilleskolernes Sammenslutning, og bagefter kom to hviderussiske og nogle russiske lærere på besøg. Siden kom der to lærere fra Bulgarien.

I Pædagogisk Rapport 1997-98 skriver Hanne Larsen ærligt, at de mange besøg kan blive en belastning for både lærere og elever, når der ikke er tid og overskud til at modtage gæsterne ordentligt. Eleverne har været frustrerede og følt sig manipuleret med, fordi de somme tider er blevet glemt som reelle deltagere, når der har skullet fortælles om skolens idegrundlag og undervisning. Hanne Larsen:

Skolen har altid været meget udadvendt – forstået på den måde, at vi altid gerne modtager besøg af interesserede udenlandske lærere, børn fra lokalområdet, seminariestuderende, andre danske lærere osv. I år har vi i store gul bl.a. haft to besøg af udenlandske lærere. Først af en

> håndfuld sorte lærere fra Sydafrika. Det var en stor succes. Klasserne var informeret på forhånd, og det var en problematik, de interesserede sig for og forstod ... Anderledes var det med tre læreres besøg fra Bulgarien. Klasserne var dårligt forberedt – havde ikke 'sagt ja', derfor var de svære at gøre rigtigt interesserede ... Man kan lære meget af sådanne besøg. Det lykkes kun, hvis vi har tid – dvs. tid til at forberede og informere. Det bulgarske besøg lå i en periode, hvor et hav af mennesker var rendt igennem skolen. Klasserne følte sig som 'aber i bur', som en fra 9. klasse udtrykte det ... Vi diskuterede det på et lærermøde og aftalte besøgsstop i fem måneder.

Hanne Larsen bemærker til sidst, at det er "utrolig vigtigt" at formidle til andre, hvad Århus Friskole laver. Hvorfor? Selvfølgelig fordi lærerne synes, skolen er enestående. Man vil gerne fortælle om en skole og en pædagogik, man er stolt af, en skole, hvor mennesket er i centrum, hvor der er plads til den enkelte under hensyntagen til andre, og hvor man underviser og opdrager børnene til demokrati og engagement. Ved at videregive noget om skolen og dens ideer kan man være med til at forandre noget i verden til det bedre.

VENSKABSKLASSER

Den store verden er også inden for rækkevidde i den lille verden i Århus. Anette Thomsen og Gitte Grønfeldts klasser har gennem flere år haft venskabsklasser på Nordgårdsskolen og Ellekærskolen i Brabrand. I begge venskabsklasser går der børn med baggrund i mange forskellige kultur- og sprogområder. Børnene på Århus Friskole har lavet tegnefilm sammen med venskabsklasserne, de mailer til hinanden om små og store begivenheder, nogle ses privat, og klasserne har besøgt hinandens skoler og lært af hinanden. På Ellekærskolen blev Friskolens 4. klasse inviteret til et stort tag-selv-bord med retter fra de cirka ti forskellige lande, som eleverne stammer fra. Og ved et besøg på Friskolen sluttede dagen med musik efter rundvisning, leg og spisning. Først spillede 4. klasse samba-reggae for venskabsklassen, så overlod de deres instrumenter til gæsterne og lærte dem rytmen. Til sidst spillede alle børnene.

Anette Thomsens klasse er også med i et samarbejde med Cirkus Tværs, som er et projekt hovedsagelig for unge andengenerations indvandrere i Gjellerup. Så når Cirkus Tværs laver parader eller optog rundt om i Århus, deltager Friskolen under ledelse af Maria Bohn Jæger med band og dansere fra to eller tre klasser.

MANGE KULTURER

I Pædagogisk Rapport fra 2002 fortæller Ole Juel mere om gæstevenskab, nemlig om de internationale kontakter og det netværk, der er blevet opbygget via skolens mange rejser. Når en gruppe fra et af de lande, skolen har besøgt, er på turné rundt i Danmark og trænger til et pusterum, sker det, at skolen får en henvendelse. Er der ikke for travlt, er gæsterne velkomne. På den måde vokser udvekslingen omkring rejserne, og der bliver knyttet nye kontakter.

Det multikulturelle og et internationalt engagement har længe har været en del af skolens liv. Både fordi en lærer og musiker som Ed Jones fra USA og pedel og musiker Jorge Cordero fra Cuba har påvirket både voksne og børn på skolen, og fordi rejserne og skolens interesse for musik og dans har medført besøg af børnegrupper og gæstelærere fra så forskellige lande som Portugal, Tanzania, Cuba og Brasilien. Asger Muurholm beretter i Pædagogisk Rapport 2002 om samba'en som kommunikationsmiddel:

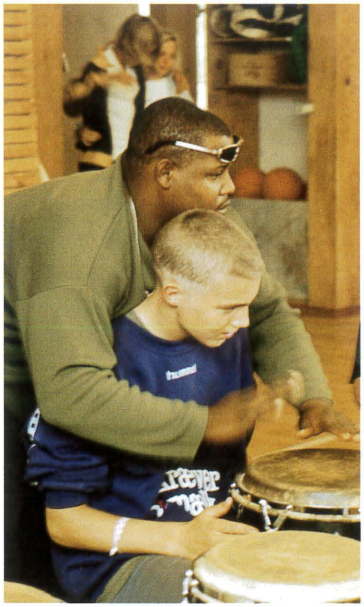

Obba Illu, musik- og dansegruppe fra Cuba, genbesøgte i 1997 Friskolen og underviste elever og lærere.

> Du gu du gu dung ... dung ... du gu du gu dung ... dung ... du gu du gu – dak dak dak dak dak –
> Hvis man ellers kan oversætte ovenstående tegn til lyd, vil alle 'friskolere' nikke genkendende til surdo- og repeniquefigurerne fra Sambareggae (udtales sambahægæ – r bliver til h på portugisisk). I dag er de rytmer en naturlig del af billedet til Høstival, fastelavn, optog, juleafslutning, klassekomsammen, når 7. og 8. klasse er på job, på mærkedage, hvor vi samles, ved besøg udefra osv. Ja, mon ikke de fleste forældre også har hørt rytmerne banket til bevidstløshed hjemme på køkkenbordet, under spisningen, i bilen eller ...

Asger Muurholm fortsætter med at fortælle, hvordan netop den musik er blevet en tradition på Friskolen, og hvordan den bliver brugt sammen med andre skoler og i udlandet:

> Det år [1994-95] skolens 8. klasse var på Sicilien, lavede klassen sammen med 9. klasse en musikvideo med et sambareggae-nummer, komponeret af Erik Westberg. Den færdige video blev sendt ud til alle landets lilleskoler som optakt til årets lilleskolefestival på Århus Friskole – og blev en tordnende succes. Jeg kan stadig huske oplevelsen af over tusind elever, forældre og lærere, der dansede og spillede det nummer, så hele Stautrup flyttede sig ...

Senere, da en 8. klasse skulle til Salvador i Brasilien, lavede Erik Westberg og Asger Muurholm sammen med seks elever et nyt nummer "Bom Dia Bahia". Musikvideoen blev sendt i forvejen til de brasilianske værter, og både det år og på den næste 8. klasse-rejse, også til Brasilien, spillede de danske og de brasilianske unge nummeret sammen. Nu spilles nummeret af vennerne i Brasilien, og ved to efterfølgende genbesøg fra Brasilien havde de unge "Bom Dia Bahia" med til Danmark. Igen i 2002 producerede de store elever en danse- og musikvideo med sambareggae. Der er skabt en tradition.

Ghana 2003 – dansegruppen Selamta på Agoro-skolen på Cape Coast underviser Friskolens unge.

REJSERNE

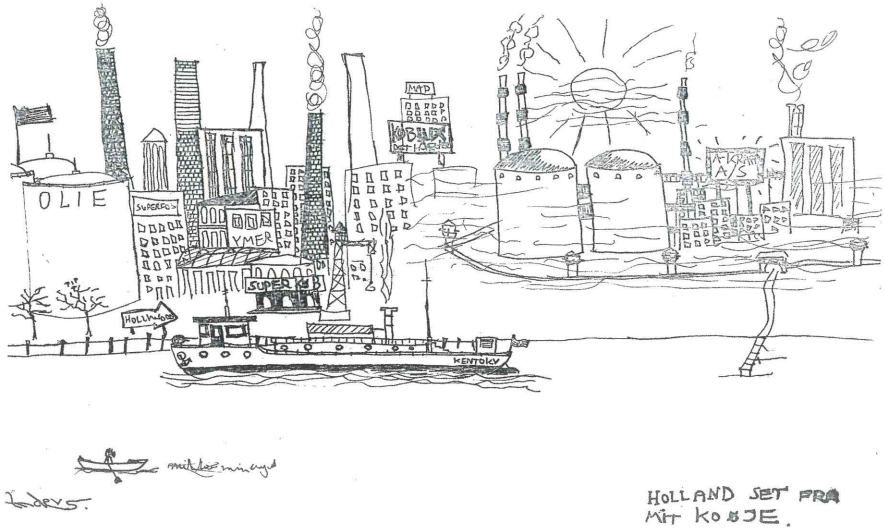

MED OPEL BLITZ TIL PARIS

Johs. Lassen fortæller i Pædagogisk Rapport fra 1997-98 om, hvordan det gik til, at de store klasser på skolen begyndte at rejse ud i verden.

> I 1971 flyttede 8. klasse og jeg ind til byen. Der var for lidt plads på skolen, og vi mente, det kunne være en god ide, at de store børn kunne bruge byen som objekt for deres undersøgelser. Vi fandt et lokale i Møllegade. Sommetider gik vi i skole om natten for at besøge de arbejdspladser, der fungerede om natten.
>
> Klassen besluttede at se Paris. Vi undersøgte priser med tog, men fandt ud af, at det var billigere at købe en bus. Jeg fandt én i en annonce. Det var en Opel Blitz-rutebil med seks cylindre ... Vi reparerede den lidt og malede den og kørte langs kysten helt ned til Normandiet og så ind til Paris. Vi tog os god tid og slog lejr de underligste steder. Det var skolens første tur med egen bus og 8. klasse ud i verden.

Senere blev der købt andre gamle busser. Fra en bustur til Rumænien i 1987 har vi denne stemningsbeskrivelse:

Natten kommer krybende, og alting bliver mere roligt. Der bli'r stille. Mange sover. Måske er der nogen, der bare ligger og tænker, længes hjem? Det er så hyggeligt. Der er nogen, der ligger og hvisker et sted, og man kan høre pulsen fra en stortromme og en guitarsolo ovre fra Christians walkman.

En gang imellem gør vi holdt. Måske skal vi have dieselolie på, tjekket olie, eller Johs. og Erik skal skifte. Lene skal også ryge indimellem. Så bli'r der lidt røre. Der er nogen, der vågner og vil op foran og sidde, eller nogen foran vil måske om og sove lidt. Alle ligger hulter til bulter (ikke kun bagi), og det er svært at vende sig, hvis ikke alle vender samtidig. Det er dødvarmt, vi sveder og klistrer, og det er lidt ulækkert. Men så åbner de et vindue oppe foran, og det hjælper. Der er nogen, der får lyst til slik og cola og dansk mad (midt om natten) og de fabler om det, indtil alle, der er vågne, får kvalme. Vi vågner efterhånden, som det bliver lyst, og langsomt kommer vores fede stemning til live igen. Vi holder på den tyske autobane, og alle er vågnet: Vi er PUNKTERET!

Skolens elever havde, da busturene startede, allerede været på andre længere rejser til Færøerne, Norge og Sverige. Nu kom der andre rejser til.

7. klasse, som dengang var skolens ældste, på skitur i Norge, 1965.

SKOLEKONTAKTER

WHITE LION

Efter et besøg fra White Lion, en slumstormerskole i London, tog Leif Falk på genbesøg med 5. klasse og lavede lejrskole på den måde, at halvdelen af børnene boede hos eleverne fra slumstormerskolen, mens de andre boede på en friskole med tennisbaner og forældre, der kørte børnene til skole i limousiner og havde fjernsyn selv på badeværelserne. På slumstormerskolen sov de engelske og de danske børn på gulvet. Halvvejs henne i forløbet byttede de danske børn, og det gav stof til sammenligning. Overklassemiljøet skabte mange luksusdrømme hos de danske friskolebørn, men deres sympati var hos slumstormerbørnene. Derefter kom der flere gange gæster fra White Lion på besøg på Friskolen, og børnene boede hos familier i skolekredsen.

GLOCKSEE-SKOLEN

Sidst i 1970'erne var der en anden spændende skolekontakt. Elever og lærere fra Glocksee-skolen i Hannover havde været på besøg på Århus Friskole, og Ivalo Falk genbesøgte skolen med 7. klasse. Besøget blev planlagt som lejrskole i faget tysk, men det blev oplevelsen af en anden pædagogik end Friskolens, der var mest interessant. Glocksee-skolen var en lilleskole med børnemagt. Det var skolens ide, at børnene skulle have helt frie muligheder til at beskæftige sig med det, de havde lyst til. Eneste disciplin var elevernes selvdisciplin. Lærerne måtte ikke blande sig i konflikter, og eleverne skulle lære at handle ud fra en kollektiv ansvarsbevidsthed. Og havde kun en enkelt elev lyst til at følge den planlagte undervisning, så gennemførte læreren undervisningen for den ene, mens de andre kunne forlade lokalet.

Lærerne måtte ikke skælde ud, og når det virkelig brændte på, gav lærerne sig til at synge til eleverne! Også kønsrollemønstrene var forsøgt brudt ned, og det var svært at se forskel på piger og drenge. Pigerne var stærke. En dreng fra 5. klasse ville stikke en gruppe piger fra 2. klasse med knappenåle. Så stillede pigerne sig op og sagde: "Vi synes, du er en kujon, at du går og stikker os i 2. klasse, kan du ikke gå op og stikke dem i femte!" Den besked fik drengen til at luske ud af klassen. Hvordan det så gik for pigerne i 5. klasse, melder historien intet om.

Det var svært for Ivalo Falk som friskolelærer at opleve, at lærerne ikke var ligeberettigede, idet deres arbejde ikke blev respekteret på lige fod med børnenes. Til gengæld var lærerne med i et spændende pædagogisk samarbejde med universitetet, en ide, som Ivalo Falk ved hjemkomsten foreslog kunne tages op i Århus.

STADIG FJERNERE REJSEMÅL

RUNDT OM I EUROPA

I 1978 sejlede 8. klasse på Hollands kanaler og besøgte byerne langs vandet. Og året efter rejste den næste 8. klasse til Irland i skolens lille bus. Ulrich Sjelberg fortæller om rejsen til Irland og Wales:

> Det var i maj måned, vi var i Irland. På hjemturen var vi en uge i Wales ... Vi havde købt en Ford Transit-bus og satte den selv i stand. Den holdt kun til turen – brændte sammen ved Kruså på hjemturen, men humpede dog hjem. Det var et af Strømbergs gode tilbud, og han fik da også afsat den igen for lidt eller ingenting. Men det var et godt turprojekt! Det var i øvrigt sammen med Eriks svenske nevø Kenneth, der var rigtig fed at rejse med. Han var jo ikke ret gammel, så det var egentlig et stort ansvar, der hvilede på mig, men det gjorde man bare dengang!

Der var andre rejsemål. I 1980 rejste 8. klasse med tysklæreren med tog gennem DDR til Vestberlin, hvor eleverne fik indblik i det politiske spil omkring Muren og på et dagsbesøg i Østberlin oplevede en angstfremkaldende politisk atmosfære.

TUNESIEN

Helt fra starten af 1970'erne var nogle af lærerne begyndt at drømme om at rejse til andre verdensdele. Ivalo Falk havde haft orlov fra skolen et år, hvor hun havde undervist på Store Restrup Højskole. Dér havde hun været med på en rejse til Tunesien og oplevet, hvor meget eleverne fik ud af at møde en helt anden kultur end deres egen. Da hun i 1973 overtog gruppen af store elever efter Johs. Lassen, ville hun ikke undervise i lokalerne i midtbyen, men integrere de store børn i skolen i Stautrup. Det medførte mange diskussioner om, hvordan 8. klasse kunne få et løft og blive mere socialt indstillet over for de andre børn – "Hvordan de kunne få hævet blikket fra navlehøjde til horisonten." Eleverne skulle lære at arbejde sammen indbyrdes og med andre.

På baggrund af diskussionerne og erfaringerne fra rejsen til Tunesien besluttede lærerne, at klassen skulle på rejse til et uland, og valget faldt naturligvis på netop Tunesien, hvor der allerede var skabt kontakter. Via bladet "Unge Pædagoger" fik lærerne kontakt til Hjembækskolen, en lærerorganisation, der tilbød at forberede skolerejser til ulande. Organisationen stillede en 'medrejsende' til rådighed, og man

assisterede med efterbehandling af rejsen. I en række år derefter deltog lærere fra Hjembækskolen i Friskolens rejser og var med til at grundlægge den 'rejsemodel', som stadig bruges.

Den første rejse til Tunesien varede knap fire uger. Eleverne tjente selv pengene til rejsen ved at spare op og ved at arbejde, f.eks. ved at lægge fliser i nogle forældres haver. Og de tog ud i byen og spillede musik på skoler og fritidshjem. Forældrene betalte lommepengene.

Klassen boede i en vævestue i Chebika, en landsby nær Kairouan. Eleverne var i praktik hos folk i lokalområdet som fårehyrde, barber, smed, bonde, væver og hjemmegående husmor. Hjemme igen skrev de en rapport om deres oplevelser og om de emner, de havde beskæftiget sig med. Her et afsnit fra kapitlet "Sexmoral og dens Indvirken" af Eva Kruse og Susanne Lytken.

> I Tunesien er der ikke noget med at gå og holde om hinanden på gaderne, det gør man, når man er alene og ingen kan se det. I landsbyen er de unge mænd meget venlige og flinke. Men kommer man til storbyen og går en tur på gaden, får man kram og niv fra alle sider, af både unge og ældre mænd.
>
> Vi var til profetens fødselsdag i Kairouan, det hele var bare ét stort menneskehav. Det virkede, som om det hele var lavet, for at man kunne gå og gramse på hinanden, uden at der var nogen, der lagde mærke til det. Man gik hele tiden uskyldigt ind i hinanden, og fik et lille grams med på vejen. Der var to af os piger, der var med to tunesiske piger fra Kairouan på bytur, de var meget fnisende og blinkede til alle mændene. De var indhyllet i et hvidt slør, så man kun kunne se de frække brune øjne. Der var nogle unge fyre, de kom til at følge efter os, pigerne fnisede og pjattede og lod til at have det enormt skægt. De gik så uskyldige omveje ind i mørke gader, hvor de rigtig kunne vrikke med røven.
>
> Pludselig kom en gammel mand gående, så forandrede de sig helt, de blev lynende rasende og fortalte ham, at de

Kulturmøde i Tunesien, 1974.

frække fyre var gået efter dem hele tiden og havde prøvet på at tage på dem. Hvad de i virkeligheden overhovedet ikke prøvede på. De gik bare ti-tyve meter bagefter og snakkede lidt højrøstet. Den gamle mand kikkede uforstående, vi vidste ikke, om vi skulle grine eller hva'? Det hele var bare så latterligt. Drengene stod bare uforstående og kikkede, en af pigerne skældte dem ud og fik til sidst jaget dem ud foran ved hjælp af den ældre herre. Vi gik videre, og da vi kom om hjørnet, stak de i et kæmpe latterbrøl. Det hele var åbenbart for sjov. (Mærkeligt.)

Den tur til Tunesien var den første rejse uden for Europa. Senere kom der mange andre store rejser til.

GRØNLAND

Fie Petersen rejste i 1976 med sin klasse til Grønland sammen med Henrik Jespersen. Klassen havde haft besøg af børn fra børnehjemmet i Jakobshavn, og nu tog alle på genbesøg. Fra Grønlandsrejsen fortæller Fie Petersen om en særlig dag:

PÅSKEHØJTID PÅ UDSTEDET

Dagen startede med klokkebimlen – vedvarende klokkebimlen. Vi var næppe vågne. Så hørte vi sang uden for huset – englesang? "Sluk så for den transistor," var der en, der mumlede fra soveposens dyb. Men næh – det var hverken engle eller transistor – det var udstedkoret, som gik rundt fra hus til hus og vækkede folk med en salme – smukt og flerstemmigt i den klare lyse morgen. Derefter var der kirkegang.

Kirken, en brun barak, der også tjener til skole, var pyntet i dagens anledning. Levende lys og plasticpåskeliljer. Skolebordene var klappet op, så de ku' tjene som kirkebænke. Kirken blev langsomt fyldt. Nogle kom i festdragt – de fine i byen. Mænd og ægtepar sætter sig i højre side – enlige kvinder og børn sætter sig i venstre side. Her er mange børn, der mosler omkring – spædbørn, der græder og får lidt mælk – lugten er karakteristisk og stærk – fra vådt overtøj og mennesker, der spiser meget sæl og fisk.

Nu kommer Knud Erik – skolelæreren – han kan spille orgel. Han er strunk og stiv i sin hvide anorak og en smule påskeberuset. Han spiller orgel – kateketen messer på grønlandsk. Salmesangen er gribende, tårepersende nærmest. 20-30-stemmigt, de gamle koners skingre stemmer oven over det hele. Børnene tuller rundt, snakker, græder, griner.

Da tiden kom for hjemrejsen fra Grønland, ønskede to elever, Annie Grundtvig Poulsen og Louise Buttenschøn, at være der lidt længere. De fik lov til at blive og gå i skole indtil sommerferien, og efter hjemkomsten skrev Annie en fristil om opholdet:

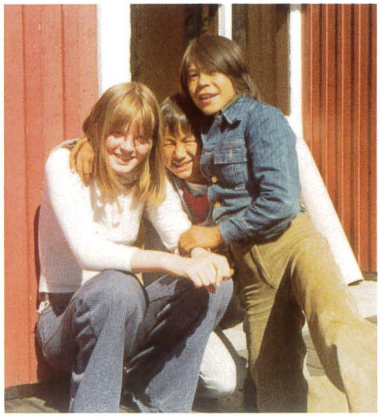

Da sommerferien startede, drog hele børnehjemmet, kl. 6 om morgenen, med en lille kystbåd til lejren Ritenbenk (et forladt bosted), hvor vi skulle opholde os de næste fjorten dage. Fordelt i to huse og et stort køkken og tre små lokummer, som skulle tømmes to gange om dagen. Uden vand, tv, butikker, reklamer osv. Den eneste kontakt med omverdenen var en skibsradio. Med den kunne vi kalde Godhavn og bestille samtaler til Jakobshavn ...

Solen var begyndt at stå rigtig højt og skinne om natten. Det er noget af det fedeste, jeg har oplevet. At gå rundt om natten, imens solen skinner på én ... Jeg glemmer aldrig de fire måneder på Grønland, i en by, som var så smuk og dejlig. De mennesker, jeg har mødt, det liv, de levede, og den måde, de var sammen på.

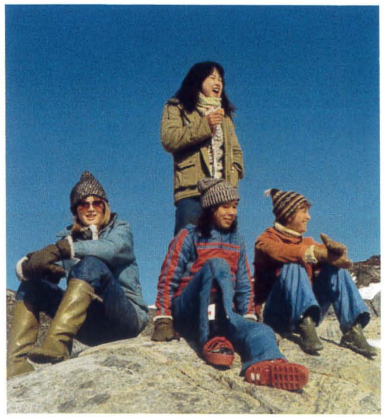

EN REJSENDE FRISKOLE

Siden starten af 1980'erne er det blevet en fast tradition, at eleverne i 8. klasse rejser ud i verden. Erik Strømbergs klasse rejste til Marokko, Ed Jones var i Tunesien med sin klasse, Ivalo Falk var med sin klasse i Tunesien igen, og i 1984 var 8. klasse i Ægypten med Bodil Nygaard. I Pædagogisk Rapport 1983-84 fortælles om forberedelserne til den rejse:

> Året har været koncentreret om klassens rejse til Ægypten fra den 10. marts til den 2. april. Rejsen arrangerede vi sammen med Hjembækskolen, som også har stået for rejserne til Tunesien. Vi har arbejdet med Ægypten som overordnet emne. Vi har læst, skrevet, været på udstilling, været til foredrag, haft gæstelærer, lavet ægyptisk mad, set lysbilleder, lavet foredrag, tegnet. Og vi har brugt megen tid på organisering og indtjening af penge til rejsen.
>
> Børnene har hver især opsparet 1700 kr. ved at vaske trapper, passe børn, gå med reklamer og aviser, lave mad til beboerfester, passe have, undervise yngre børn i musik, samle ølflasker, undervise i dans på et seminarium, sælge kager og legetøj og bestyre en 'fiskedam' på et sommermarked.

8. klasse stillet op til fotografering efter et akrobatikshow i en børnehave og et fritidshjem, 1984.

I fællesskab har vi haft andre ting i gang for at tjene de nødvendige penge. Vi har deltaget i de sidste to års julemarkeder på Huset og dér solgt ting og sager, som forældrene og klassen havde lavet sammen. Vi har været på et seminarium og fortalt om skolen og vist lysbilleder. Vi har lavet trommer og dansebælter og solgt dem på marked og på Strøget i Århus. Vi har undervist i samba i en ungdomsklub og spillet ved et karnevalsoptog i Silkeborg. Og vi har stået for arrangementet af Høstival og fastelavnsfest på skolen, og overskuddet fra de to fester er gået til rejsekassen. Men først og fremmest har vi sat et musikalsk akrobatikshow sammen, som vi har vist for en masse dagplejemødre og for børnehaver og andre daginstitutioner i Århus-området.

Det har været en meningsfuld og lærerig proces i fællesskab at bygge rejsen op med hensyn til formål, indhold og økonomi. Vi har lært meget om hensyntagen og selvdisciplin og organisation i det forløbne år og har oplevet stolthed og tilfredshed ved at kunne klare et så omfattende projekt.

Det, at tjene pengene til 8. klasse-rejsen ved at give noget videre, som børnene er gode til, og som andre kan bruge, blev for alvor sat i system de år. Der blev skabt en model, som andre klasser siden har videreudviklet til flotte musikalske shows.

Busrejser ned gennem Europa er både sjove og anstrengende. Øverst er der en opløftet og tæt stemning i bussen – og nederst tager nogle rejsende sig et tiltrængt hvil i den friske luft.

I Pædagogisk Rapport 2002 skriver Ole Juel om rejserne. De kan stort set inddeles i tre perioder: en periode med rejsemål hovedsagelig i det nordlige Afrika, én med rejsemål i det sydlige Europa – og de sidste mange års rejser endnu længere væk, til rejsemål med stærke musikkulturer. Ole Juel skriver:

> Jeg har selv været med på nogle af turene siden 1994 ... De værdier, de rejsende er kommet tilbage med til skolen i form af selvværd og udstråling eller nye kulturelle landvindinger, har måske været synlige for alle. Men også de holdninger og de værdier, som turene har bygget på, er kommet tilbage til skolen sammen med den efter turen anderledes modne, erfarne og sociale 8. klasse.
>
> Igennem mange år har arbejdet med turen stort set fulgt samme plan: En udvælgelses og forberedelsesfase – så selve udlandsopholdet – foredrag og optræden for skolen og forældre umiddelbart efter hjemkomsten – og senere, når tiden var inde til refleksion: en grundig beskrivelse af indtryk, også for udenforstående – fastholdelse af kontakt til nye venner og til området generelt, evt. genbesøg. Der er social og politisk slagside i valget af samarbejdspartnere i udlandet:
> – Brasilien – her er vi sammen med gadebørn.
> – Cuba – vi oplever cubanernes levevis og lever ikke som turister.
> – USA – her er vi med i arbejde for hjemløse.
> – Tanzania – vi bor i den fattigste og mest uudviklede egn.
> – Portugal – vi er sammen med gadebørn, mange fra tidligere kolonier, og besøger en sigøjnerghetto i storbyen.
> – Italien – her er vore værter en anti-mafia-skole.
> Og det er ikke tilfældigt. Når først rejsemålet er valgt, bliver det aktuelle land og forholdene dér til eksemplariske eksempler på, at man må forholde sig, også til uretfærdigheder. Valget af land kan først starte, når en vis enighed er nået om, hvilken slags tur, det skal være. Her holder læreren typisk igen med hensyn til, hvornår rejsemålet skal afklares. ...

Opholdet har næsten altid indeholdt privat indkvartering, erhvervspraktik og udveksling af musik, sport og lege samt indføring i landets skikke. Der har været ture rundt i landet og dage med plads til spontanitet, fordybelse og strabadser.

Århus Friskole inviterer til fælles dans på en stor skole i Portugal, 1992.

I 1996 var 8. klasse i Tanzania, på besøg i Bujora, som er en landsby og et uddannelsessted for lokal ungdom, et kursussted og et 'levende' museum for stammekultur. Eleverne spillede og dansede med de lokale unge, var på hulepindsvinejagt, i praktik hos bl.a. en smed, en hyrde, en medicinmand, en jæger, ris- og bomuldsplukkere. Rejsen til Tanzania gik over Victoriasøen, og på hjemturen kørte klassen i bus gennem den store nationalpark Serengeti.

8.-KLASSETURENE:

1972 Frankrig med Johs. Lassen & Leif Falk – **1974 Tunesien** med Ivalo Falk & Ole Brüel – **1976 Grønland** med Fie Petersen & Henrik Jespersen – **1978 Holland** flodsejlads med Gerda Enemark & Doug Mac Donald – **1979 Irland & Wales** med Ulrich Sjelberg & Erik Strømbergs nevø Kenneth – **1981 Marokko** med Fie Petersen & Erik Strømberg – **1982 Tunesien** med Ed Jones, i samarb. m. Hjembækskolen – **1983 Tunesien** med Ivalo Falk & Jens Dynnesen, i samarb. m. Hjembækskolen – **1984 Ægypten** med Bodil Nygaard, i samarb. m. Hjembækskolen – **1985 Tunesien** med Erik Westberg & Erik Strømberg – **1986 Ægypten** med Ivalo Falk & Henrik Jespersen, i samarb. m. Hjembækskolen – **1987 Rumænien** med Johs. Lassen, Erik Westberg & Lene Mikkelsen som hjælper – **1988 Italien/Sicilien** med Jens Dynnesen & vikar Janni Petersen – **1989 Marokko** med Hanne Larsen og Kim Holmes fra Cirkus Hjælpeløs – **1990 Portugal** med Johs. Lassen, Erik Westberg og Vivi, der var langtidsledig – **1991 Spanien** med Hanne Larsen, Anette Thomsen & Jeppe Pape Falk – **1992 Portugal** med Johs. Lassen, Bastian Sjelberg & Ivalo Falk – **1993 Frankrig** med Hanne Larsen, Erik Strømberg & Bastian Sjelberg – **1994 Spanien** med Ole Juel & Annette Thomsen – **1995 Sicilien** med Hanne Larsen, Asger Muurholm & Bastian Sjelberg – **1996 Tanzania** med Ole Juel, Erik Westberg & Annli Falk – **1997 Portugal** med Hanne Larsen & Asger Muurholm – **1998 USA** med Anette Thomsen og Erik Westberg i samarb. m. Kaospiloterne – **1999 Cuba** med Erik Westberg, Ole Juel og Eva Kruse – **2000 Brasilien** med Asger Muurholm, Maria Bohn Jæger & Jeppe Pape Falk – **2001 Brasilien** med Erik Westberg, Mathias Jensen & Maria Bohn Jæger – **2002 Cuba** med Erik Westberg, Maria Bohn Jæger & Jeppe Pape Falk – **2003 Ghana** med Asger Muurholm, Ole Juel & Maria Bohn Jæger – **2004 Cuba** med Eva Kruse, Erik Westberg & Jeppe Pape Falk.

GLOBETROTTERE

EN REJSE TIL CUBA

I 1999 gik 8. klasse-turen til Cuba. I en rejserapport fra den tur, en lille bog, rigt illustreret med fotos og med en cd med børnenes cubamusik, har Johan Abildgaard og Emil J. Jensen dette indlæg:

At være cubaner er ikke altid lige let. Fattigdom er noget af det, der præger den cubanske livsstil allermest. Ikke ret meget mad, mest ris, bønner og brød. Al denne fattigdom og mangelfuldhed lader sig dog ikke mærke, når man kommer i kontakt med cubanerne. Altid med et smil på læben. Det er, som om intet kan ødelægge deres gode humør og glade indstilling.

Musik og gaderom er nok en af grundene til det, men det, der i virkeligheden tæller, er, at de har fat i nogen af livets virkelige kvaliteter. Glæde, lykke og kærlighed er nogle af de mest gældende ord i et af de sidste kommunistiske lande. Gæstfriheden er også enorm, de holder sig ikke tilbage for at invitere vildt fremmede ind i deres hjem. Stemningen på Cuba er konstant glad og fuld af energi, men man skal nok ikke lade sig narre, da det også er hårdt at være cubaner, med få penge og ingen politisk ytringsfrihed. Fidel Castro og hans regering undertrykker enhver form for politisk modstand.

Den cubanske livsstil bliver af nogen betegnet som 'latino', hvilket henviser til, at folk i de latinamerikanske lande har en meget ens livsstil. Denne livsstil er meget afslappet, og vestens stressede hverdag findes stort set ikke på Cuba. Til tider er det enormt rart, men den cubanske hverdag bliver tit til sløsethed og dermed til dovenskab. Alt i Cuba går i deres tempo, men at skulle vente på en trappesten i to timer, en hel klasse, er kun sjovt to gange ...

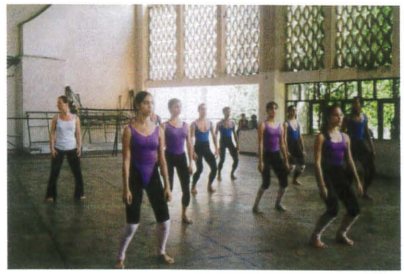

BAHIA TUR–RETUR

I marts 2000 rejste 8. klasse til Brasilien, og klassen lavede en rejsebeskrivelse med elevernes tekster og ligesom året før med mange fotos fra rejsen. Fra den beskrivelse, Bahia tur-retur, stammer følgende om mødet med Bagunçaço, et projekt for halvanden hundrede fattige unge på mellem tretten og tyve år i byen Alagados. Eleverne fra Friskolen boede otte dage hos Bagunçaço, der betyder kæmpekaos. De unge spillede musik, dansede capoeira, malede og spillede teater – og fodbold:

> Vi spillede flere gange fodbold med brasilianerne, og selv om Brasilien er kendt for deres store fodboldtalenter, kunne vi sagtens hamle op med dem. De fleste af dem havde en god teknik, men vi var overraskende tæt på dem. Efter at have spillet fodbold med brasilianerne kan man godt undre sig over, at de er så dygtige, for langt den største del af tiden bliver brugt på heftige diskussioner om alt og intet.

På Bagunçaço kan de unge brasilianere holde til efter skole, spille musik og have det sjovt. Der er blandt andet et musikrum, hvor fjorten bands øver på skift. Det bedste band består af cirka tyve unge, og alt, hvad de kan, har de lært sig selv. Hele dagen er der et utroligt liv i og omkring Bagunçaço, som eleverne fra Friskolen blev en del af de dage, de i boede der. 8. klasse fortæller videre:

> Selvom børnene er fattige og lever en hverdag, der virker fuldstændig uoverskuelig for os, havde de en utrolig udstråling, energi og glæde. Den imødekommenhed og glæde, vi blev mødt med hos Bagunçaço, har gjort, at vi havde en oplevelse, vi aldrig vil glemme. Lige fra vi ankom, blev der snakket, grinet og ikke mindst spillet kort. "Vinte y um" (21, altså Black Jack) spillede vi næsten hele tiden. I starten forstod vi næsten ingenting af, hvad de sagde, så vi kommunikerede på en blanding af tegnsprog og kropssprog. Det fungerede godt, og vores portugisisk blev pludselig meget bedre. Drengene lærte alle fodboldord, mens vi spillede, og pigerne lærte sange, derved ord som kærlighed og elske.

GHANA

I 2003 gik turen til Ghana. Klassen havde valgt at arbejde med temaet 'gadebørn'. I Accra besøgte eleverne en velhavende kostskole og CAS (Catholic Action for Streetchildren), et fristed, hvor gadebørn kan slippe for gadens vold og kriminalitet.

For at samle penge ind til CAS og skabe mediebevågenhed omkring stedet arrangerede Århus Friskole en kirkekoncert i Accra. Turens højdepunkt var en uges medleven i en landsby uden strøm og uden andet vand end floden, hvor alle vaskede og badede. Klassen udvekslede musik og dans med landsbyens børnemusikgruppe.

CUBA IGEN

I 2004 gik 8. klasse-rejsen igen til Cuba. Tilbage i Danmark opførte 8. klasse som efterbehandling af rejsen seks forestillinger, hvor eleverne dansede og spillede inden for de forskellige genrer, som de havde lært at kende i Cuba.

Forestillingen blev vist på skolen for de andre elever, for familie og venner, på Randers Børnehaveseminarium, på Børnenes Friskole, på Rytmisk Musikkonservatorium i Århus og på Musikhuset. De to drenge øverst til venstre danser en dans for Ogun, som i den cubanske Sante Ria religion er smede- og krigsgud.

Århus Friskole fotograferet i november 2004.

ALL RIGHT!

Friskolen er en skole med en lang historie og traditioner, der er blevet grundfæstet i tilbygninger, i læreransættelser – og i forventningshorisonten hos forældre, lærere og børn. Hvem ville for alvor foreslå at afskaffe Høstival? Helskolelejren? Eller vandkampen før sommerferien? Taget op til diskussion bliver traditionerne hele tiden – sidst i værdidebatten i 2003 og 2004. Det er vigtigt at få diskuteret traditionerne, for noget må indimellem forsvinde, for at nye ideer kan opstå og udvikles. Jeppe Pape Falk giver et bud på noget, der aldrig må forsvinde på Århus Friskole:

> Det vigtigste for mig er, at de ideer, der opstår hos børn eller voksne, meget sjældent mødes med et nej. Ideer bliver kilde til inspiration og videreudvikling, når man går med på tankegangen. Måske er muligheden der – Måske kan det lade sig gøre – Det kunne være, det virkede – Hvis vi vil, har vi råd – Det lyder spændende osv. Ikke alle ideer er lige gode eller skal tages lige seriøst, men at tænke ja i stedet for nej, når der opstår nye ideer, er den vigtigste kvalitet ved skolen.

Friskolens første femogtyve år gik med mange sjove og kreative forsøg på at finde en fælles rytme. De næste femogtyve år gik med at holde de skæve takter, der fik det til at svinge. Regelmæssigheden blev et faktum og fordybelsen en chance. Skolen har i de sidste tyve år givet sig tid til at være langsom.

Der blev ansat mange nye lærere på skolen i 1990'erne, og det gav ny udvikling. Samtidig blev økonomien bedre og bygningerne bygget større. Med det sidste byggeprojekt er skolen blevet velfungerende med plads til de 166 elever, der går der nu. Der udvikles nye ideer og initiativer, og det går godt mellem lærere, forældre og børn. Lærerne lægger planerne omkring pædagogik og undervisning, og de forældre, som kan og vil, deltager i praktisk arbejde som gæsteundervisere, som festplanlæggere osv. Bestyrelsen diskuterer gerne skoleliv og pædagogik, men koncentrerer sig især om økonomien og bygningerne. Århus Friskole har fundet en niche og en facon, som passer til tiden, til forældrene, til børnene og til lærerne.

Som ved skolens start er ønsket om at finde frem til det særlige, der gør hvert barn til et unikt og kreativt menneske, stadig i højsædet, og voksne og børn omgås hinanden på demokratisk vis og med gensidig respekt. Mange gæster, mange gamle

elever og forældre – rigtigt mange har fremhævet glæden som et særtræk ved Århus Friskole. Gid det må blive ved!

Ved skoleårets slutning 2004 sang 9. klasse til hele skolen. Den sang skal afslutte denne bog. 9. klasse havde lånt melodien fra sangen '68 med tekst og melodi af Jeppe Saugmann. Her er 9. klasses version:

Kan I huske, dengang da vi var små,
gamacher var hip – med blomster.
Skolen var ny, og himlen blå – ja den var ...
I tog godt imod os og gav os et klem,
når verden var ond og grusom.
Vi håber en dag, vi vil komme tilbag' – til alle jer ...
Og pizza og koldskål, rødt snask og råkost, pålæg og pastasalat!
Rytmik med Ivalo, Kennedy Street, rødt snask og Ed Jones-citat:
Ingen er færdig, før alle færdig, rødt snask og husk at drik' vand!
Løver, gazeller, en mas' mirabeller, alt det smuldrer til sand.
Det var sgu all right, all right, all right!

Nu' vi de store, som takker af,
vi har ej mer' tid tilbage.
Derfor vil vi gerne sige tak – til alle jer ...
Store som små har I været med
til livet her på vor skole.
Vi sværger, vi aldrig vil glemme jer – ja vi gør ...
Asger, Mathias og Stuller og Palle, Maria, Hans Martin især.
Manja og Ole, Cecilie og Thomas, Cordero og Hanne med fler'.
Birtha og Ingrid, Anette og Gitte, Merete og Jep', mange mer'.
Eva og Erik, Kamil og Enise, Karin og Lars har vi kær'
I er sgu all right, all right, all right!

Vi vil ik' væk fra de vante kreds',
ak tiden, den er inde.
Nu skal vi ud i livets ræs – ja vi skal ...
Det' simpelthen fan'me den bedste skol',
der har været nogensinde.
Vi sværger, vi aldrig vil glemme den – ja vi gør ...
Nu søger vi efter den tid, der er bag os, gid vi ku' spole tilbage.
Men nu skal vi vid're, og spørg om vi gider, det' kraftedeme ik' til at ta'.
Ud i den verden, hvor livet og smerten løber i samme spor.
Slut med de tider, I andre besidder, men nu vil vi synge i kor:
Det var sgu all right, all right, børnehaveklassen er all right,
første er all right, anden er all right, tredje er all right, fjerde er all right,
femte er all right, sjette er all right, syv'ne er all right, ott'ne er all right,
niende er all right ...!

Et verdenskort – 9. klasses afskedsgave afsløres.

All right, her er de så igen, fotograferet fra taget!

APPENDIKS

HVOR BLEV DE AF?

ÅRGANG 1963 OG 1964

I 1991 blev der sendt et spørgeskema ud til en gruppe gamle elever, der var gået ud i 1963 eller 1964, og der kom tolv besvarelser tilbage af femten udsendte. Alle, der svarede, har fået en mellemlang eller en lang videregående uddannelse. Friskoletiden har for de fleste har været blandet. Et par stykker er udelt begejstrede, en enkelt meget forbeholden. De fleste havde oplevet Friskolen som en ø, der var bedre end omgivelserne. Nogle kalder stemningen på skolen frelst, andre fortæller om det chok, de fik, da de kom i realskolen og oplevede den 'virkelige' verden med hakkeorden og afgrunde mellem lærere og elever. Enkelte har oplevet store spændinger mellem forældre og skolen eller enkelte lærere, men de fleste synes, forholdet var uproblematisk. Mange havde forældre, der følte, at skolen var 'deres', og der var en tæt sammenhæng mellem skole og hjem. Derfor var der også konflikter. Næsten alle nævner en lærer, de især kunne lide: Ruggaard scorer højt, men også Valdemar Petersen, Johs. Olsen og Birgitte Haarder bliver fremhævet. Flere skriver, at de var bange for Kamma Klitgaard Povlsens uberegnelige temperament. Fælles for besvarelserne er, at lejrskolerne bliver fremhævet som helt fantastiske, af og til sammen med festerne, ofte sammen med lørdagsteaterstykkerne, f.eks. "Lundbys Billeder" og "Jorden rundt i 80 dage".

Fælles for pigerne – og for et par af drengene – er, at de husker en hård mobning, som var ulempen ved, at børnene fik lov at være så meget for sig selv. En del undrer sig over, at der ikke blev grebet ind, det kørte for langt ud. Men nogle nævner også, at mobningen blev endnu værre, da de begyndte på andre skoler efter friskoletiden. Mange fremhæver, at de oplevede respekt fra lærernes side. Det indebar, at man kunne gå fra undervisningen, hvis man kedede sig, og flere fordybede sig i egne projekter måneder ad gangen. Flere mener, at Friskolen led af faglige mangler, mens andre netop fremhæver, at de fik lov til fordybelse og til at gøre projekterne færdige. Alle nævner respekten og fællesskabet mellem lærere og elever, det at eleverne blev 'set' som personligheder af lærerne.

En del af de gamle elever vender gentagne gange tilbage til det kreative miljø

på skolen med teater, billedkunst, musik og krop og bevægelse. Det har betydet meget for dem, og en del af dem dyrker stadig kunst, musik eller drama professionelt eller på amatørbasis. Men nogle kæder det også sammen med en oplevelse af faglige mangler, for få faglige krav og for mange krav om f.eks. gymnastik. Ingen af de tolv svar giver udtryk for, at Friskolen var eller er blevet dem ligegyldig.

ÅRGANG 1983

Her var det en lille årgang – af de syv elever, der forlod skolen i 1983 svarede fem på spørgeskemaet, mens to aldrig lod høre fra sig. Årgang 1983 var blevet ramt af den stærke søgang på skolen i 1970'erne, hvor grupper af forældre kollektivt meldte deres børn ud på grund af modsætninger mellem forældre og lærere.

De fem fremhæver alle det meget lille, intime miljø på skolen. "Et andet hjem," skriver en af dem. En anden: "Det er lidt som at skulle beskrive sit forhold til sine forældre." Der er ingen tvivl om, at for dem, der besvarede vore spørgeskemaer, var Friskolen som en stor familie. En skriver om "den stærke tryghed i et lille og lukket miljø". Men alle fem nævner det også som et problem: "Skolen var bedre, tryggere, lille. Samfundet var farligt, dårligt stort," skriver en og konkluderer, at det jo ikke var så godt. Også årgang 1983 har altså opfattet Friskolen som en tryg og lille ø i noget stort og farligt, dog nævnes praktikken som en god kontakt til det omgivende samfund. Et par stykker kritiserer Friskolen for ikke at forberede eleverne godt nok fagligt til "det virkelige liv uden for skolen", men ikke desto mindre har alle fem uddannet sig videre i uddannelsessystemet – og de to, der ikke svarede på spørgeskemaet, gik begge direkte videre i gymnasiet. Så selv om årgangen har oplevet, at det var hårdt at klare sig, og en af dem ligefrem siger, at det værste på Friskolen for ham var "for stor frihed til leg og kreativitet", så har de som gruppe klaret overgangen til 'virkeligheden' godt.

Alle fra årgangen fremhæver det samme som 1963-årgangen: Det ganske særlige forhold til lærerne. At man i de store klasser sad på lærerværelset og drak kaffe sammen med dem, at man ikke var bange for dem – og heller ikke siden har været bange for sine undervisere eller for at stå frem og sige sin mening. En enkelt fremhæver en enkelt lærer, Ed Jones, som sin anden far, mens resten taler om lærerne som en helhed. Lærerne omtales mest som en gruppe – som man var glad for, og som en del af de gamle elever stadig har en vis kontakt med.

Alle fra årgangen fremhæver musikken, dansen og det kreative miljø som noget særligt. De fleste spiller musik eller danser stadig – to lever af det. En enkelt skriver, at hun havde det svært, fordi hendes forældre ikke hørte til inderkredsen på skolen eller til kredsen omkring kollektivet Toustrup Mark, hvor en del lærere,

elever og forældre kom fra. De andre mener, at forældre og skole fungerede fint sammen. En anden fremhæver fællesmøderne, som prægede dagligdagen og styreformen i 1970'erne meget. De var gode, fordi eleverne lærte at sætte regler for hinanden – og dårlige, når lærerne lavede skjult styring, og eleverne blev hinandens moralske vogtere. Madordningen og rengøringsholdene blev oplevet som fundamentale for skolens 'ånd':

> Det er da en fed måde at lære børn, at de skal rydde op og gøre rent efter sig. At vi selv blev sat til at administrere madbudgettet fra uge til uge, gav en god fornemmelse af hvad 'husholdning' vil sige.

Alle er enige om, at Friskolen har præget dem, at fælleslejrene og svømmeperioden de første fjorten dage efter sommerferien var en fantastisk ting, men også – som 1963-årgangen – at der var psykisk mobning, at man skulle være 'rigtig' og kunne være helt forkert. En enkelt husker sin skoletid som en stadig kamp for at få lov til at lære mere, end lærerne fagligt kunne stå inde for.

DE SENERE ÅRGANGE

Århus Friskole har fra omkring 1990 inviteret de gamle elever til 10-års jubilæer og til møder mellem den 9. klasse, der p.t. er på vej ud af skolen og en 'gammel' 9. klasse. Referaterne fra disse jubilæer og møder tegner et billede af, hvordan det gik de årgange, der forlod skolen fra 1980'erne og fremefter.

De første opsamlinger gælder årgangene, der gik ud i 1980, 1981 og 1982 – altså igen dem, der havde været igennem de eksperimenterende 1970'ere. Omkring halvdelen valgte at gå videre med HF eller gymnasium – den anden halvdel valgte håndværk eller kreativt arbejde med musik eller andet. Mange har været et år eller to på efterskole eller har haft ufaglært lønarbejde inden HF eller en faglig uddannelse. Enkelte er blevet musikere med uddannelser fra Rytmisk Musikkonservatorium eller Rytmisk Center i Silkeborg. Det mønster fortsætter op igennem 1980'erne.

I 1990'erne ser det ud til, at den stigning, der har været blandt unge i Danmark for videregående uddannelser, også slår igennem på Århus Friskole. Den klasse, der gik ud i 1990 fordeler sig med en halvdel, der tog gymnasium og fortsatte på universitetet, og en halvdel, hvoraf nogle ikke fik en egentlig uddannelse, nogle lavede deres eget uddannelsesforløb og nogle tog en faglig uddannelse. Det ser ud til, at færre går på offentlige ydelser. I dag fordeler friskoleeleverne sig sådan, at lidt færre end landsgennemsnittet går videre i uddannelsessystemet, lidt flere søger

formel eller uformel uddannelse i kreative fag, især som musikere eller undervisere i musik og rytmik, og en tredjedel får faglige uddannelser. Mange af de friskole-elever, der gik ud fra Friskolen i 1990'erne brugte den fri ungdomsuddannelses muligheder for selv at tilrettelægge et forløb med rejser og mange kreative fag. En del har dog siden søgt mod HF og gymnasiet, mens en eller to fra de fleste årgange er kommet ind på musik- design- eller kunsthåndværkuddannelser. Fra den årgang, der gik ud i 1996 har mere end halvdelen valgt længerevarende, kunstneriske uddannelser i Danmark eller udlandet. Det er selv i Århus Friskole-sammenhæng en overraskende stor andel af eleverne.

BILLEDLISTE

Forlaget og forfatterne har så vidt muligt indhentet tilladelse til brug af bogens illustrationer. De fleste fotografier, tegninger, sange m.m. er hentet fra skolens gemmer og er velvilligt stillet til rådighed af skolen. Der er også mange udlånte amatørfotos, og vi er glade for at have fået lov til at bruge dem.

Nedenfor er nævnt de fotografer, hvis navn vi kender, og vi siger tak til dem, der har stillet deres billeder til rådighed. På mange af de ældre fotos er der hverken angivet navn eller årstal, så de må nydes, som de er, uden kendskab til ophavsmand eller -kvinde. Genkender man imidlertid et fotografi som sit eget og ønsker at få sit navn nævnt, vil forfatterne gerne have det at vide. Informationen vil så komme med i et eventuelt genoptryk.

Fotograf Hans Grundsøe:
s. 63 *klaverleg, og firhændig salsa* – s. 75 *kasser i klassen* – s. 97 *fotografierne af spil, sang og dans* – s. 115 *skolebillede* – s. 137 *alle fotos fra smedeværkstedet* – s.145 *begge fotos af dansk-undervisning* – s.146 *klasseundervisning* – s.153 *fodbold, rytmik, volleyball, dobbeltsjip og vægklatring* – s. 154 & 155 *dansebilleder*

Fotograf Ejler Neergaard:
s. 75 *scenografi* – s. 97 *Høstival 1975* – s. 107 *eleverne laver plancher* –
s. 157 *pennywhistle, blæs og saxofon* – s.159 *skolens big band øver i salen*

Pressefotograf Preben Kirkholt:
s. 51 *fangsten bringes hjem* – s.146 *at tage ordet*

Pressefotograf Mogens Laier:
s. 79 *Bandet "Bouillon" 1980*

Fotograf Bruno-Morey:
s. 159 *Ed Jones svinger tamburinen i Festugeoptoget 1978*

Tegner & illustrator Bodil Nygaard:
s. 102 *Jubilæumsplakat*

Lokalhistorisk Samling, Århus Kommunes Biblioteker,
har velvilligt stillet følgende fotos til rådighed:

s. 21 pressefotograf Børge Venge: *Johs. Olsen med elever*
s. 23 pressefotograf Ib Rahbek-Clausen Aarhuus Stiftstidende: *Hærvejstur 1959*
s. 37 pressefotograf Ib Rahbek-Clausen Aarhuus Stiftstidende: *Indisk besøg 1965*
s. 45 fotograf Anne Marie Eyvind: *Søholmvej 13, som stedet så ud i 1967*
s. 50 pressefotograf Jens Kristian Søndergaard Demokraten: *En jernalderbondegård 1969*
s. 75 pressefotograf Jens Kristian Søndergaard Demokraten: *Kasser som tilskuerpladser 1969*
s. 143 pressefotograf Kjeld Walther Demokraten: *Matematiktime* 1968

– og også en tak til Hjortshøj-Egå-Skæring Egnsarkiv for venlig bistand.

INDHOLD PÅ CD

Titel	Komponist/forfatter	Indspilningsår	Varighed
1. *Nu ska´vi allesammen danse* Eva Kruse, Annli Falk (sang), Erik Westberg (tp, bas, conga), Mek Pek (tp), Kim Neergård (tb, klokker), Niels Mathiasen (sax), Per Møller (guit), Mads Michelsen (tr, olietønder), Peter Seebach (sang, conga).	**Lis Holm**	**1991**	**(1`48)**
2. *Kwela Africana* Som 1. + Leif Falk (sang, keyb).	**Anne Dorte Michelsen/Leif Falk**	**1991**	**(2`52)**
3. *Hej hej, hej dav dav* Friskolens bigband 1994 live – ca. 40 elever, 5.-9. klasse.	**Leif Falk**	**1994**	**(5`16)**
4. *Dosala*	**Trad. Congo, Ivalo Falk**	**1976**	**(3`55)**
5. *Moar jeg vil gerne ha´en cykel*	**Pernille Storm**	**1965**	**(0`19)**
6. *Shoe shine boy* Ib Pedersen (guit, sang) med kor.	**Chaplin/Cahn**	**1965**	**(1`31)**
7. *Baron Brown og spejlæggespøgelset* Et afsnit af Helges fortsatte historie om Baron Browns bedrifter.	**Helge Møller 5. kl.**	**1968**	**(1`15)**
8. *Dagen i dag* Anne Dorte, 5. klasse (klaver, sang).	**Anne Dorte Michelsen**	**1968**	**(1`11)**
9. *Jeg har set en lille hund*	**Erik Westberg/Leif Falk**	**1968**	**(2`03)**
10. *Ørkensand* Morten (gulvbas), Jan (banjo), 3. klasse (sang).	**Morten Kruse, Jan Tvede Eriksen**	**1968**	**(2`15)**
11. *Venter, venter* Orkestret *Koen*: Astrid (keyb, sang), Ulla Tvede Eriksen (tamb., conga, sang), Erik Westberg (tp), Morten Elbek (altsax), Morten Kruse (bas), Jan Tvede Eriksen (tr).	**Astrid Elbek**	**1973**	**(3`53)**
12. *Ka´osse* Friskolens bigband 1974.	**Henrik Jespersen, Ulrich Sjelberg**	**1974**	**(4`34)**
13. *Hjemmefra* Orkestret *De rå Rødder*: Donna (sang), Mek Pek (sang, tp), Peter Green Larsen (sax), Annli Falk (bas), Tove Mouritsen (keyb), Mads Michelsen (tr).	**Donna Cadogan, Mek Pek**	**1974**	**(2`24)**

Titel	Komponist/forfatter	Indspilningsår	Varighed
14. ***Drømme*** Katja (guitar,sang), Donna (sang).	**Katja Ahler/Donna Cadogan**	**1976**	**(2`41)**
15. ***Maven er fuld*** Fra musicalen *Sig os hvem fjenden er* med 5. & 6. & 7. klasse.	**Leif Falk**	**1976**	**(1`48)**
16. ***Nanok*** Tove (klaver, sang).	**Tove Mouritsen**	**1976**	**(0`53)**
17. ***Per*** Martin (guitar & improviseret sang).	**Martin Holm**	**1978**	**(3`35)**
18. ***Oscar har det skidt***	**3. klasse**	**1979**	**(1`22)**
19. ***Hvordan ka' tøj vær' venner?*** Fra musicalen *Glimmer* – med 5. & 6. & 7. klasse	**5. klasse**	**1981**	**(4`38)**
20. ***Folk er blevet til robotter*** Fra en *Kabaret om Fremtiden.*	**5. & 6. & 7. klasse**	**1982**	**(3`21)**
21. ***Swing down*** Friskolens bigband 1993/94.	**Trad.**	**1993**	**(4`18)**
22. ***Bom dia Bahia***	**8. klasse**	**1999**	**(6`20)**
23. ***Kennedy Street*** Fra musicalen *Kennedy Street.*	**5. & 6. & 7. klasse**	**2001**	**(4`09)**
24. ***Bang! I skød mig (Mein kampf)*** Orkestret *Big beardless blues and the cannys*: Troels Nordal Mørkenborg (sang, klokke) Emil Albæk-Falk (guit), Matias Albæk-Falk (bas), Aske Jermin Jensen (tr).	**Matias Albæk-Falk**	**2004**	**(3`54)**
25. ***Boogie Sky***	**8. & 9. klasse**	**2004**	**(6`11)**

Kommentar til udvalget:

– De første 4 numre er 'tidløse' fællesdanse. De spilles af lærerbands til fester.
– Nr. 5-25 er de lydmæssigt rimeligste optagelser – kronologisk anbragte.
– 1980'erne og 90'erne er dårligst repræsenteret på grund af mangel på originalt materiale og gode optagelser – samt en større interesse for kopi-musik.
– Udvalget er en meget lille del af skolens rige, musiske miljø.

.

Århus Friskole - Spil Elsk Smil 2022 (70 års jubilæum)

Choose your preferred music service

Spotify — Pre-Save

Pre-add on Apple Music — Pre-Add

deezer — Pre-Save

amazon music — Pre-Save

SOUNDCLOUD — Pre-Save

TIDAL — Pre-Save